H. HEINE — SEYAHAT TABLOLARI II

H. HEINE

SEYAHAT TABLOLARI

II

DÜNYA EDEBİYATINDAN TERCÜMELER

ALMAN KLÂSİKLERİ: 25

SEYÂHAT TABLOLARI

II

Eski Yunanlılardan beri milletlerin sanat ve fikir hayatında meydana getirdikleri şaheserleri dilimize çevirmek, Türk milletinin kültüründe yer tutmak ve hizmet etmek istiyenlere en kıymetli vasıtayı hazırlamaktır. Edebiyatımızda, sanatlarımızda ve fikirlerimizde istediğimiz yüksekliği ve genişliği bol yardımcı vasıtalar içinde yetişmiş olanlardan beklemek, tabiî yoldur. Bu sebeple tercüme külliyatının kültürümüze büyük hizmetler yapacağına inanıyoruz.

1-8-1941

İSMET İNÖNÜ

H. HEINE

SEYAHAT TABLOLARI

II

Ankara Dil ve T.-C. Fakültesi Doçentlerinden Pertev BORATAV tarafından dilimize çevrilmiştir.

İSTANBUL 1946 — MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ

DÜŞÜNCELER

Yahut

Trampeteci Le Garand beyanındadır.

(1826)

Örindur'un nesli
Tahtımızın sağlam direği
Yaşamalıdır, isterse
O yaşadığı için tabiat yok olsun!
(Müllener[1]*)*

BİRİNCİ FASIL

«Kad n sevimliydi, erkek onu seviyordu; ama erkek sevimli değildi, kad n onu sevmiyordu.»

(Eski bir piyesten.)

Madam, bu eski piyesi biliyor musunuz? Bu fevkalâde bir piyestir, yalnız biraz fazlaca acıklıdır. Bir zaman ben onun baş rolünü oynadım, ve bütün kadınlar ağladılar. Yalnız bir tek kadın ağlamadı, gözünden bir tek damla yaş düşmedi, işte piyesin düğüm noktası, hem de sonu burasiydi.

Ah! Bu bir tek damla yaş! Bütün düşüncelerimde bu tek damla duruyor, ve içimi kemiriyor. Şeytan ruhumu azıtmak istedi mi, kulağıma, bu akmamış göz yaşını anlatan uğursuz bir şarkı fısıldıyor; bunun melodisi sözlerinden daha uğursuz... Ah! bu melodiyi insan ancak Cehennemde işitebilir...

İnsan Cennette nasıl yaşar, bunu, evli olduğunuza göre siz gayet iyi düşünebilirsiniz. Orada insan herhalde fevkalâde eğlenir; akla gelebilecek bütün eğlenceler vardır. Her türlü

zevku safa içinde ömür geçirirsin. Tıpkı, Fransada Allahın sürdüğü devran gibi bir şey... Sabahtan akşama kadar yemek yersin. Yemekler Jagorsche'ninkiler[3] kadar nefîstir; kızartılmış kazlar, gagalarında salça kâseleri, etrafta uçuşurlar, ve yakalanıp yenilmeyi en büyük iltifat sayarlar; nefîs tereyağından yapılmış pırıl pırıl hamur tatlıları, ayçiçekleri gibi her yanda hudayinabit biter; dört taraftan et suyu ve şampanya dereleri akar; her bir yanında, dallarına peçeteler asılmış ağaçlar... Yemek yersin, ağzını silersin, tekrar yersin, ne miden bozulur, ne bir şey olur; Mezâmir çağırırsın, yahut küçücük güzel meleklerle oynar, zıplar, şakalaşırsın, yahut da yeşil Halleluya çimenlerinde gezinirsin; ve havada uçuşan beyaz, hafif elbiseler içinde gayet rahatsındır, ve bu ruhani huzuru hiçbir şey bozmaz; ne bir acı, ne bir sıkıntı... Hattâ, olur a, birisi nasırına basar da «Pardon!» der, sen lâhuti bir saadet içinde gülümsiyerek: «Kardeşim, bir yerimi incitmedin ki... *Au contraire*[4], bilâkis, kalbim büyük bir haz ve neşe ile doldu.» cevabını verirsin.

Ama, Cehennem nasıl bir yerdir, bilemezsiniz Madam. Bütün şeytanlardan, yalnız en küçüğünü, Cehennemin sevimli *croupier*'si[5], küçük İblis-Amor'u[6] tanıyorsunuz. Cehennem hakkında bildikleriniz sadece «Don Juan» operasındaki tablolardan ibarettir; ve — her

ne kadar bizim sayın tiyatro müdürlerimiz, Cehennemi tam mânasiyle canlandırabilmek için, imanı bütün her Hıristiyanın arzu edeceği miktarda alevler, ateş yağmurları, barut ve collophonium kullanmaktan geri kalmıyorlarsa da — herkese kötü bir örnek olan bu kadın avcısı için Cehennem size, lüzumu kadar kızgın ve azaplı gelmiyordur.

Halbuki Cehennemin manzarası, bizim tiyatro müdürlerimizin bildiklerinden çok daha müthiştir. — Yoksa, gösterdikleri piyesler bu kadar kötü olur muydu? — Cehennemde, cehennemî bir sıcak hüküm sürer; ben bu mahalli eyyam-ı bahurda ziyaret etmiştim de biliyorum, hararet tahammül edilecek gibi değildi. Cehennem ne biçim bir yerdir, bilemezsiniz. Oradan bize resmî haberler ulaşmıyor. Ama orada, zavallı ruhlarımız, bu dünyada bastırılan bütün kötü vaiz kitaplarını okumak zorunda oldukları da yalandır, iftiradır. Cehennemde hal bu kadar da kötü değildir; bu kadar ince, bu kadar şeytanca azapları şeytanın düşünmesine imkân yoktur. Ama, buna karşılık, Dante'nin tasvirleri de, heyeti umumiyesiyle, fazla mutedil, fazla şairanedir. Cehennem bana, bir burjuva evinin mutfağı gibi göründü: gayet uzun, kocaman dökme demir ocağın üstüne üç sıra demir tencere dizilmiştir; bunların içine âsi kullar oturtulmuş, kızartılmaktadır. Birinci sıradaki tencerelerde

Hıristiyan günahkârlar pişiyor, hem inanılmıyacak şey! sayıları öyle pek az da değil... Zebaniler, alttaki ateşi hususi bir ihtimamla dürtüşleyip canlandırıyorlardı. İkinci sıradaki tencerelerin içine Yahudiler oturmuşlardı, durmadan bağırıyorlardı; zebaniler de arada bir onları dürtüklüyorlardı. Aralarından, şişko, solugan bir murabahacının başına gelen şey epey eğlenceli oldu; o, tahammül edilmez dereceyi bulan sıcaktan şikâyet edince, ufak tefek bir zebani vaftizin pek ferahlatıcı, hayırlı bir iş olduğunu Yahudi anlasın diye, başından aşağı bir kova soğuk su boşalttı. Üçüncü sırada kâfirler oturuyordu. Bunlar da, tıpkı Yahudiler gibi, ebedî saadete nail olamıyacaklar, ve ebediyete kadar yanıp duracaklardır. Dört pençeli bir zebani, bunlardan birinin altına yeniden kömür attı; adamcağız, tencerenin dibinden bağırmaya başladı: «Ne olursun, bana kıyma. Bana dünyada Sokrates derlerdi; ölümlülerin en bilgelerinden biriydim; etrafımdakilere hakikatı ve adaleti öğrettim, ve hayatımı fazilet uğruna feda ettim.» Ama, dört pençeli, ahmak zebani aldırmadı, homurdanarak işine devam etti: «Bana ne! Bütün kâfirler yanacak, ben başka şey bilmem. Bir kişi için istisnai muamele tatbik edemeyiz» dedi... Hâsılı, sizi temin ederim Madame, burası korkunç derecede sıcak bir yerdi... Sonra da o bağırışmalar, iç çekmeler, iniltiler, kıvranmalar, diş gı-

cırtıları, feryat ve figanlar, insanı ürpertecek şeyler... Ve bütün bu korkunç sesler arasında, dökülmemiş göz yaşını anlatan o uğursuz melodi kulaklarıma geliyordu...

İKİNCİ FASIL

«Kadın sevimliydi, erkek onu seviyordu; ama erkek sevimli değildi, kadın onu sevmiyordu.»

(Eski bir piyesten.)

Madam, yukarda bahsettiğim piyesin kahramanı olan erkek ne kimseyi öldürür, ne de kimse onu öldürür, buna rağmen bu piyes bir trajedidir. Oyunun kadın kahramanının gözleri güzel, çok güzeldir, aynı zamanda çok keskin gözler... O kadar keskin ki, hançer gibi kalbime saplanıp girer, ve sırtımdan çıkar, sanki kalbimin bir tarafından öbür tarafını görürdü bunlar. Ama ben bu kaatil gözlerden ölmedim. Bu kadının sesi de güzeldir... Madam, şakıyan bir bülbülü duymuşluğunuz var mı? Güzel, ipek gibi yumuşak bir ses, en güneşli, ışıltılı seslerden örülmüş bir ağ... Ve bu ağ, bütün ruhumu sardı, ve ruhum onun içinde bunalıp boğuldu. Ben ise (şimdi konuşan Ganj kontudur ve vaka Venedikte geçer), buna benzer azaplara artık doymuştum, ve daha ilk perdede oyuna bir son vermeyi, ve soytarı külâhiyle birlikte kafamı da uçurmayı dü-

şünüyordum. Bu maksatla Strada Burstah'da[7] bir mağazaya gittim; vitrinde bir kutu içine yerleştirilmiş bir çift tabanca buldum. Gayet iyi hatırlıyorum: orada, bunların yanı başında, altın ve sedef işlemeli, güleryüzlü oyuncaklar, ufacık altın zincirlere asılmış demirden kalb şeklinde madalyonlar, üzerlerine tatlı sözler yazılı porselen fincanlar, güzel resimlerle süslü enfiye kutuları duruyordu; bu resimler çeşit çeşitti; meselâ: Susanna'nın fevkalâde macerası, Leda'nın Kuğu şarkısı, Sabine'li kadınların kaçırılması, Lukretia'nın, bu çıplak memeli, iri yarı, faziletin timsali gibi duran kadının, göğsüne hançeri batırması, rahmetli Bethmann[8], *La belle ferronière*[9], hâsılı, insanı çileden çıkaracak kadar güzel birçok çehreler... Ama, yine de, fazla pazarlık etmeden tabancaları satın aldım, kurşun da aldım, sonra barut da aldım... Sonra da Signor Unbescheiden'in meyhanesine[10] gittim, istiridye ile bir şişe Rhein getirttim.

Yiyecek halde değildim, şarap içmeye hele hiç iştahım yoktu. Sıcak göz yaşlarım bardağın içine dökülüyordu, ve kadehin içinde sevgili yurdumu, mavi, kutsal Ganj'ı, ebedî bir ışıkla parıldıyan Himalaya'yı, dev ağaçlariyle muz ormanlarını ve bu ormanların yapraklı dallariyle meydana gelmiş takları altından sükûnetle, ağır ağır geçen, akıllı filleri ve beyaz elbiseli hacıları görüyordum. Rüyada görülenlere

liyecekleı mış gibi bakıyorlardı: altın tüylü harikulâde kuşlar sevinç dolu, vahşi çığlıklarla ötüşüyorlar, güneşin pırıl pırıl yanan ışıkları, ve gülen maymunların tatlı, çılgın sesleri etrafımda oynaşıyorlardı: uzak pagod'lardan dindar rahiplerin duaları yükseliyor, ve bu arada, Delhi prensesinin erir gibi, şikâyetli sesi geliyordu; halılarla döşeli harem dairesinde yukarı aşağı, çıldırmış gibi dolaşıyor, gümüş işlemeli yaşmağını yırtıyor, tavus tüyü yelpaze tutan zenci cariyeyi itip yere yuvarlıyor, ağlıyor, bağırıyor, çağırıyor, köpürüyordu... Ama ne isediğini bir türlü anlıyamıyordum. Signor Unbescheiden'in meyhanesi, Delhideki harem dairesinden 3.000 mil uzaktadır, ve güzel Sultan öleli 3.000 yıl olmuştur... Acele acele şarabımı içtim, ama yine de ruhuma kasvet çöktü... Gitgide kederim arttı... Ölüme mahkûm olmuştum...

Meyhaneden ayrılıp merdivenlerden yukarı çıkarken günahkâr ölüler için çalınan çanları duydum; önümden insan kalabalığı gelip geçiyordu: ama ben Strada San Giovanni'nin[11] köşesinde durdum, ve aşağıdaki tiradı söyledim[12]:

Eski masallarda altın saraylar olur,
Orada harplar çalar, genç kızlar oynar,
Sırmalı elbiseler giymiş uşaklar döner, dolaşır,
Yasemin, mersin ve gül kokuları etrafa yayılır...

Ve bir tılsımlı söz, bütün bu ihtişamı,
Tuz buz eder, siler süpürür...
Yıkık harabelerden, gece kuşlarından ve bataklıklardan başka bir şey kalmaz.

İşte ben de böyle bir tek sözle
Bütün ihtişamlı tabiatın tılsımını bozdum.

Şimdi tabiat, gözlerimin önünde,
Öyle, cansız, soğuk ve rengi uçmuş,
Giydirilip kuşatılmış,
Şakaklarına allık sürülmüş,
Ve eline asâsı verilmiş,
Bir kıral ölüsü gibi yatıyor.
Ama dudakları insana, sarı, solgun bakıyor:
Dudaklarını boyamayı unutmuşlar.

Ve kıralın burnu etrafında sıçanlar sıçraşıyor,
Kocaman, altından asâyı sanki alaya alıyorlar.

Madam, insanın kendini öldürmeden önce bir tirad yapması aşağı yukarı âdet olmuştur. İnsanlar böyle hallerde Hamlet'in meşhur, «var olmak veya olmamak» sözünü kullanırlar. Bu güzel bir parçadır, ben de burada onu zikretmek isterdim... Ama, her insana en yakın olan kendisidir; hele benim gibi, trajediler yazmış bir kimsenin — bir de, piyeslerinde, *Almansor* gibi, hayat mektebinin olgunluk imtihanlarından sonraki törenlerde verilen nutuklara benzer nutuklar varsa — Shakespeare'in de olsa, başkasının sözlerine kendi sözlerini tercih edeceği pek tabiidir. Ne olursa olsun, bu çeşitten nutuklar pek revaçtadır; bu sayede

hiç olmazsa insan zaman kazanır... Nitekim öyle oldu: Strada San Giovanni'nin köşesinde bu tiradı yaparken uzunca bir zaman kalmış olacağım... Ve bir ölüm mahkûmu haliyle orada dururken öteden sevgilinin geldiğini gördüm.

Sırtında mavi ipekli elbisesi, başında pembe şapkası vardı; gözleri bana öyle bir tatlı, öyle bir ölüme meydan okurcasına, öyle bir hayat bağışlarcasına baktı ki... Madam, Roma tarihinden bilirsiniz. Eski Romalı Vesta rahibeleri, yolları üzerinde, ölüme götürülen bir caniye rasladıkları zaman onu affetmek haklarıydı: ve o zaman zavallı serseri yeniden hayata kavuşurdu... Bir tek bakışla o da beni ölümden kurtardı: önünde, yeniden hayata kavuşmuş gibi, ve güzelliğinin güneş kadar parlak ışıkları karşısında körleşmiş gibi durakaldım, o da yürüdü gitti... Ve beni hayatta bıraktı.

ÜÇÜNCÜ FASIL

Evet, bana hayatımı bağışladı, ben yaşıyorum, asıl mühim olan da budur.

Başkaları, sevgilinin, mezarları başına gelip orasını çiçeklerle süsliyeceği, göz yaşlariyle sulıyacağı düşüncesiyle mesudolsunlar... Ey kadınlar! Benden nefret edin, bana gülün, beni sepetleyin! Ne yaparsanız yapın, yalnız canımı bana bağışlayın! Yaşamak, insanı delirtecek kadar tatlı bir şeydir; dünyanın bu her-

cümerç hali öyle hoş bir şey ki. Bu dünya, Tanrıların îşünus meclisinden, izin almadan, *à la française* sıvışmış, ıssız bir yıldıza gidip yatmış, ve hayal ettiği şeyleri yarattığının farkında olmıyan, şarapla mest bir Tanrının rüyası gibi bir şey... Rüyalarının şekilleri kâh rengârenk bir çılgınlık halinde, kâh ahenkli bir düzen içinde belirir. İlyada, Eflâtun, Marathon Savaşı, Musa, Medicis'lerin Venüs'ü, Strasburg Katedrali, Fransız İhtilâli, Hegel, buharlı gemi, v.s. bu yaratıcı tanrı rüyasının ayrı ayrı güzel buluşlarıdır. Ama, bu uyku uzun sürmez, tanrı uyanır, uykulu gözlerini uğuşturur ve gülümser... Ve dünyamız hiçliğin içine gömülür: hiç var olmamış bulunur.

Neme gerek, ben yaşıyorum. Bir rüya içindeki gölge de olsam, bu, ölümün soğuk, kara, boş yokluğundan daha güzel bir şey... Yaşamak, iyiliklerin en güzeli, ölüm ise kötülüklerin en kötüsü... Varsın, Berlinli hassa teğmenleri, Homburg prensiyle, kazılmış mezarının başında irkildiği için alay etsinler, ona korkak desinler... Heinrich Kleist, bu göğüsleri şişkin, sırmalı, kordonlu meslektaşlarından çok daha cesurdu, ve ne yazık ki cesaretini ispat da etti. Ama, bütün kuvvetli insanlar yaşamayı severler. Goethe'nin Egmont'u, «yaşamak, iş görmek gibi iyi alışkanlıklar» dan kolay kolay ayrılmak istemez. Immermann'ın Edwin'i; tıpkı «annesinin memesine yapışmış bir küçük çocuk gibi» ha-

yata sarılmıştır, ve bir yabancının lûtfiyle hayatını korumak kendisine pek ağır geldiği halde, hayatının bağışlanmasını istiyor: «Çünkü yaşamak, nefes almak, en yüksek şey...»

Odysseus, yeraltı dünyasında Akhilleus'a raslayıp da onu ölmüş kahramanların başbuğu olarak gördüğü, ve onun, hayatta iken dünyayı dolduran ününü ve ölüler arasındaki itibarını övdüğü zaman Akhilleus der ki:

«Ey soylu Odysseus! Teselli için bana ölümden bahsetme!
Keşki yaşasaydım da bir argat gibi tarlalarda çalışsaydım,
Ve yeryüzünden silinmiş bütün ölülere hükmedeceğim yerde,
Mirassız, varlıksız bir fakir insan olsaydım.»

Evet, binbaşı Düvent, büyük Israel Löwe'yi tabanca ile düelloya çağırıp da ona: «Eğer düelloyu kabul etmezseniz, bay Löwe[13], aslan değil köpek olduğunuzu ispat edersiniz.» dediğinde Löwe şu cevabı verdi. «Ölmüş bir aslan olmaktansa, yaşıyan bir köpek olmak iyidir.» Hakkı da vardı. Ben, epey dövüşmüş bir adamım, ama yine de şunu söylemek zorundayım: çok şükür yaşıyorum! Damarlarımda kıpkızıl hayat kaynıyor. Ayaklarımın altında toprağın nabzı atıyor. Bir aşk ateşi içinde, ağaçları ve mermer heykelleri kucaklıyorum, ve onlar benim kucaklamamla canlanıyorlar. Her kadın

benim için bağışlanmış bir dünyadır, onun çehresinin melodileri içinde yüzüyorum. Ve gözlerimin bir tek bakışiyle, başkalarının bütün hayatları boyunca, ve bütün âzalariyle duyamıyacakları hazzı duyuyorum. Her an benim için bir ebediyettir. Ben hayatı Brabant endazesi, veya Hamburg arşiniyle ölçmem; bir papazın bana, öteki dünyada ikinci bir hayat vadetmesine de ihtiyacım yok; çünkü, geçmiş zamanın içinde, atalarımın hayatında yaşıyarak ve kendim için mazi içinde ebediyeti fethetmek suretiyle bu hayattan yeteri kadar kâm alıyorum.

Yaşıyorum, tabiatın nabzı, kudretli vuruşiyle benim göğsümün içinde de vuruyor, ve nefes alıp göğsümü şişirdiğim zaman binlerce yankı bana cevap veriyor. Binlerce bülbülün sesini işitiyorum. Bahar onları, yeryüzünü sabah uykusundan uyandırsınlar diye yollamış; ve toprak bir sevinç ürpertisi geçiriyor; onun çiçekleri, heyecanı içinde güneşe karşı söylediği ilâhilerdir. Güneş bana çok ağır yürüyormuş gibi geliyor; içimden, onun ateşten atını kamçılamak, onu daha süratle koşturmak arzusu geçiyor... Ama o, sanki ıslık çalarak denize gömülüp de, engin gece hasret dolu gözleriyle gökyüzüne yükseldiği zaman, ah! işte o zaman gerçek bir sevinç içimi sarar; akşam havaları, okşayıcı genç kızlar gibi, kükreyen göğsüme sokulur, yıldızlar bana göz eder; ben

yükseldiğimi, bu küçücük dünyanın, ve insanın küçücük düşüncelerinin ufuklarını aşıp enginlere açıldığımı duyarım.

DÖRDÜNCÜ FASIL

Ama gün gelecek, damarlarımdaki kanın ateşi sönecek, göğsümün içinde kış mekân tutacak; beyaz kar taneleri, başımın etrafında üçer beşer uçuşmaya başlıyacak; bu soğuk mevsimin sisleri gözlerimi perdeliyecek. Taşları yosun tutmuş mezarların içinde dostlarım yatmış bulunacak; bakacağım ki, tırpancının unuttuğu ekin sapı gibi tek başıma kalmışım, yeni bir nesil doğmuş, gelişmiş; onların içlerinde yeni istekler, kafalarında yeni düşünceler var. Yeni adlar, yeni şarkılar duyunca şaşıracağım; eski isimler unutulmuş, ben de unutulmuşum: belki daha birkaç kişi benden saygiyle bahsediyor; birçokları, adım anılınca dudak büküyor; ama artık beni kimse sevmez olmuş, ve al yanaklı çocuklar koşarak bana geliyorlar, titriyen ellerime köhne harpımı tutuşturuyorlar, gülerek diyorlar ki: «Uzun zaman var ki susuyorsun, saçlarına ak düşmüş. Koca tembel, bize yine gençliğinin rüyalarını anlatan şarkılar çağırsana!»

O zaman harpımı yakalıyorum, ve içimde eski sevinçler, eski acılar uyanıyor, sisler eriyip dağılıyor; ölmüş gözlerimde yeniden yaşlar çiçekleniyor. Göğsümün içinde yine ba-

har açıyor; hüzünlü duygularımın tatlı sesleri harpın tellerinde titreşiyor. Mavi ırmağı ve mermer sarayları, kadınların ve genç kızların güzel çehrelerini yeniden görüyorum... Ve Brenta'nın çiçeklerini anlatan bir şarkı çağırıyorum.

Bu benim son şarkım olacaktır. Yıldızlar bana, gençliğimin gecelerinde olduğu gibi bakacaklar, sevdalı haliyle ay yine yanaklarımı öpecek, ölmüş bülbüllerin ruhları, bir koro halinde, uzaktan uzağa, ağlar gibi şakıyacaklar, gözlerim sarhoş olmuş gibi kapanacak, ruhum, harptan çıkan sesler gibi havaların içinde dağılacak, gidecek... Etrafı Brenta çiçeklerinin kokusu dolduruyor.

Mezar taşıma bir ağacın gölgesi düşecek: bunun bir palmiye olmasını pek isterdim, ama ne yapayım ki bu ağaç kuzey memleketlerinde yetişmiyor. Herhalde mezarımın başındaki ağaç ıhlamur olacaktır; ve yaz akşamları onun altında sevgililer oturacak, muhabbet edecekler; dallarda sallanıp onları dinliyen kanarya boşboğaz değildir. Üstümdeki ıhlamur ağacı, sevgililerin başları üzerinde öyle dostça fısıldaşır ki... Ve onlar o kadar bahtiyardırlar ki, beyaz mezar taşının üstündeki yazıları okumayı bile unuturlar. Ama, günün birinde, âşık, sevdiği kızı elinden uçurunca, âşinası olan bu ıhlamur ağacının altına gelecek, içini çekecek, ağlıyacak, mezar taşına bakacak, ve her geli-

şinde uzun uzun durup bakacak, taşın üstündeki yazıyı okuyacak: «... O, Brenta'nın çiçeklerini severdi.»

BEŞİNCİ FASIL

Madam, size yalan söyledim: Ben Ganj kontu değilim. Hindistanın kutsal ırmağını, onun mübarek sularında yüzlerini gösteren lotos çiçeklerini hayatımda bir defa dahi görmüş değilim. Bir kerecik bile Hindistanın palmiye'leri altında hulyalara dalmış, elmaslı Jagernaut[14] tanrısı önünde dua için diz çökmüş değilim: ona yalvarmış olsaydım belki derdime bir deva olurdu. Dün öğle yemeğinde yediğim Kalküta kebabı Kalküta'yı ne kadar görmüşse ben de o kadar gördüm. Ama benim aslım Hindistana çıkar. Ve bundan dolayıdır ki Valmiki'lerin[15] nağmelerinin ormanları içinde kendimi, evimdeymişim gibi duyuyorum. Tanrıların dostu Ramo'nun[16] kahramanca maceraları sırasında çektiği acılar, bana da âşina bir acı gibi kalbimi yerinden oynatıyor. Kalidasa'[16a] nın çiçekli şarkıları içimde en tatlı hâtıraları uyandırıyor; birkaç yıl oluyor, Berlinde bir kadıncağız bana, Hindistanda bir zaman vali olarak bulunmuş olan babasının oradan getirdiği güzel resimleri göstermişti; bunlardaki, ince zarif çizgilerle yapılmış mübarek yüzler bana o kadar âşina gelmişti ki, aile efradının portrelerini seyrediyormuş gibi olmuştum.

Franz Bopp[16]*b* — Madam, onun «Nalus» unu ve «Sanskritçenin Tasrif Sistemi» adlı eserini herhalde okumuşsunuzdur — atalarım hakkında bana pek çok bilgiler verdi, ben şimdi, Brahma'nın ayağındaki nasırlardan değil, başından zuhur ettiğimi yakinen biliyorum; bundan başka, 200.000 mısralık «Mahabharata»nın, atalarımın atası tarafından, analarımın anası olan kadına gönderilmek üzere kaleme alınmış allegorik bir aşk mektubu olduğunu da tahmin ediyorum... Ah, bilseniz, onlar birbirlerini öyle seviyorlardı ki... Uzaktan uzağa ruhlariyle kucaklaşırlar, gözleriyle öpüşürlerdi... Her ikisi sanki bir tek öpücük idiler...

Tılısımlı bir bülbül, sessiz Okyanusun ortasında kırmızı bir mercan ağacının üzerine oturmuş, atalarımın aşklarını anlatan bir şarkı çağırıyor: inciler, kabuklarının içinden merakla bakıyorlar, harikulâde deniz çiçekleri rikkatle ürperiyorlar, akıllı deniz böcekleri, sırtlarında renk renk porselenden kuleleri, sürüne sürüne geliyorlar, deniz gülleri utançlarından kızarıyorlar, sarı dantelâ şeklinde deniz yıldızları ve bin bir renkli kabukları içinde o kemiksiz hayvancıklar kımıldaşıp duruyorlar, vığıl vığıl kaynaşıyorlar, her şey kulak kesilmiş dinliyor...

Yalnız, Madam, bu bülbül şarkısı o kadar büyük, o kadar uzun ki buraya onu yazmak imkânı yok. Bu, dünya kadar engin bir şarkı,

onun aşk tanrısı Anangas'a söylenmiş ithaf parçası bile Walter Scott'un bir araya gelmiş bütün romanları kadar uzundur; Aristophanes'in bir yerindeki şu parça o şarkıya telmih eder; Almancası şöyledir:

«Tiotio, tiotio, tiotinx,
Totototo, totototo, tototinx.»
(Voss tercümesi[17].)

Hayır, ben Hindistanda doğmadım; dünyaya gözlerimi, öyle bir güzel ırmağın kıyılarında açtım ki, bunun iki tarafındaki dağların yeşil yamaçlarında, «delilik» denen meyva biter, onu bağ bozumu mevsiminde toplarlar, ezerler, fıçılara koyup yabancı memleketlere yollarlar... Sahi, dün sofrada biri, 1811 yılında[18] bir üzüm salkımında oturmakta olan bir delilik söyledi: bu salkımın o tarihte Johannisbergde yetişip eriştiğini gözlerimle görmüştüm... — Ama, deliliklerin birçoğu da memleketin içinde sarf edilir. Burada da insanlar her yerde olduğu gibidirler: doğarlar, yerler, içerler, uyurlar, gülerler, ağlarlar, iftira ederler, soylarını kendilerinden sonra da yaşatmak hususunda pek büyük kaygı duyarlar, olmadıkları gibi görünmeye ve yapamıyacakları şeyleri yapmaya çalışırlar, sakalları uzamadan tıraş olmazlar, ama, çokluk, akılları başlarına gelmez de sakalları tıraşa gelir; sonra, akılları başlarına gelince de beyaz veya kırmızı «delilik» ile mest olup yatarlar.

Mon Dieu! Eğer göğsümde dağları yerinden oynatacak kadar bir iman olsaydı, Johannisberg'i her gittiğim yere yanım sıra taşırdım. Ama mademki imanım o kadar kuvvetli değil, hayalleri de oradan çağıramaz mıyım? Onlar beni güzel Rhein'in kıyılarına götürür.

Ah, orası ne güzel bir memlekettir! Sevgi ve gün ışığı dolu bir diyar... Nehrin mavi sularında dağların, kale harabeleri, ormanlar ve eski şehirlerle örtülü kıyıları yüzlerini seyrediyorlar. Evlerinin önünde, yaz akşamları, güleryüzlü bourgeois'lar otururlar, kocaman toprak kadehlerle şarap içerler, ve aralarında sohbet ederler: şarap mahsulünün, Allaha şükür, bereketli olacağından, mahkemelerin duruşmaları aleni olması lâzım geldiğinden, Marie Antoinette'in sorgusuz sualsiz guillotine'de kafası kesildiğinden, Régie idaresinin tütünü pahalılandırdığından, bütün insanların eşekliğinden ve Görres'in[19] yaman bir herif olduğundan söz ederler. Ben bu çeşit sohbetlerle hiç ilgilenmemişimdir; kemerli pencerelerin altında kızların yanına otururdum, onlar, suratıma ellerindeki çiçeklerle vururlardı; ben ise, bana sırlarını açıncıya kadar, yahut da, başka çeşitten mühim hikâyeler anlatıncıya kadar onlara küsmüş gibi dururdum. Güzel Gertrud, yanıma oturdum mu, nasıl sevinirdi!.. O, ateşten gül gibi bir kızdı; bir gün boynuma sarıldığı zaman sandım ki kollarım arasında yanıp

uçacak; güzel Katherine benimle konuşurken, sanki ahenkli bir haz içinde eriyip giderdi, gözlerinin öyle içten, tertemiz bir maviliği vardı ki, böylesini ne insanlarda, ne de hayvanlarda gördüm, çiçeklerde pek az... Onun gözlerinin içine insan bakmaya doyamazdı, ve bakınca da türlü tatlı şeyler düşünürdü. Ama güzel Hedwige beni seviyordu, çünkü ne zaman ona yaklaşsam, başını yere indirirdi, öyle ki, kızarmış yüzüne kara kâkülleri dökülürdü, parlak gözleri karanlık bir gökyüzünün bulutları arasından parlıyan yıldızlar gibi ışıldardı. Ürkek dudakları bir kelime bile söylemezdi, ben de ona bir şey söyliyemezdim. Ben öksürürdüm, o titrerdi. Bazı, kızkardeşleriyle bana haber yollar, kayalara o kadar süratli tırmanmamamı, yürüyüp koşup terlediğim, veya içtiğim zamanlar Rhein'de yıkanmamamı rica ederdi. Bir defasında, onun kapısının üstündeki çiçeklikte duran, altın pullarla süslenmiş, ve önünde küçük bir kandil yanan, küçücük Meryam Ana tasvirinin önünde diz çöküp dua edişini dinledim: Allahın anasına nasıl yalvardığını duydum: «Ona, kayalara tırmanmayı, nehirde yüzmeyi, içmeyi yasak et!» diyordu. Bu güzel kıza muhakkak âşık olurdum, eğer bana karşı ilgisiz dursaydı; onun beni sevdiğini bildiğim için ona karşı soğuk davranıyordum... Madam, kim kendisini sevmemi isterse, bana bir köpek muamelesi yapmalıdır...

Güzel Johanna üç kızkardeşin amcası kızıydı; onun yanında oturmaktan pek hoşlanırdım. O, en güzel efsaneleri bilirdi, beyaz eliyle pencereden, bütün anlattığı şeylerin geçtiği dağları gösterdi mi, artık bana her şey tastamam tılsımlanmış gibi gelirdi: ihtiyar şövalyeler kale harabelerinden meydana çıkarlar, gözlerime bütün heybetleriyle görünürler, birbirlerinin demir zırhlarını kılıç vuruşlariyle parçalarlardı; güzel Lorelei, yine eskisi gibi, dağın doruğunda durur, baştan çıkarıcı, ölüme sürükleyici, tatlı şarkısını söyler. Ve Rhein öyle ağırbaşlı, öyle sükûn verici, aynı zamanda da öyle korkunç bir akışla akardı ki... Ve güzel Johanna da bana öyle tuhaf, öyle esrarlı, muammalı bir bakışla bakardı ki, sanki o da anlattığı masalların malı imiş gibi olurdu. O, ince yapılı, solgun renkli bir kızdı; iflâlı olmaz bir hastalığı, her zaman hulyalı bir duruşu vardı. Gözleri hakikaten kendisi gibi aydınlıktı, dudakları dindarca bir bükülüşle bükülmüştü, çehresinin çizgilerinde uzun bir hikâye yazılıydı, ama bu kutsal bir hikâye olmalıydı... Belki bir aşk efsanesi! bilmiyorum, ve sormaya da bir türlü cesaret edemedim. Ona uzun zaman bakınca sükûn, ve neşeye kavuşurdum: kalbimde, meleklerin ibadet ettikleri sakin bir pazar günü yaşıyormuşum gibi olurdu.

Böyle güzel saatlerde ben de ona çocukluk hâtıralarımdan hikâyeler anlatırdım. O,

daima gayet ciddî dinlerdi; işin tuhafı, isimleri hatırlamadığım zamanlar bunları bana söyleyiverirdi. Şaşırarak, bu isimleri nerden bildiğini sorunca güler, penceresinin camlarına gelip konan kuşların haber verdiğini söylerdi, ve bunların, bir zamanlar, daha küçükken katı kalbli köylü çocuklarından kendi harçlığımla satın alıp salıverdiğim kuşlar olduğuna beni inandırmak isterdi. Ama, sanıyorum ki o, bu kadar solgun olduğu için her şeyi biliyordu, zaten çok geçmedi, öldü. Öleceği günü de biliyordu. Ölmeden, yanından ayrılmamı istedi: ayrılırken bana iki elini uzattı: beyaz, yumuşak, bir hostie ekmeği[20] kadar tertemiz ellerdi bunlar. Bana dedi ki: «Sen çok iyi bir adamsın; ama, bir kötülük edecek olursan, ölmüş, küçük Veronikayı düşün!» Acaba bu adı da ona geveze kuşlar mı söylemişti? Hâtıralarımı yokladığım saatlerde o kadar kafamı yormuş, bu sevgili adı bir türlü hatırlıyamamıştım.

Şimdi o adı yeniden buldum. Şimdi hâtıramda ilk çocukluğum yeniden çiçeklenecek. Şimdi ben yeni baştan çocuk oldum, ve Rhein kenarındaki Düsseldorf'ta, saray meydanında başka çocuklarla oynuyorum.

ALTINCI FASIL

Evet Madam, ben orada doğdum. İlerde, ölümümden sonra, yedi şehrin, yani: Schilda,

Krähwinkel, Polkwitz, Bockum, Dülken, Göttingen ve Schöppenstadt şehirlerinin, benim vatanım olmak şerefini paylaşmak için kavga edeceklerini bildiğim için, bu nokta üzerinde mahsus duruyorum. Düsseldorf, Rhein üzerinde bir şehirdir; burada 16.000 nüfus yaşar; bundan başka yüz binlerce insan da bu şehrin topraklarında gömülü yatar. Ve bunlar arasında, büyük annemin söylediğine göre, öyleleri vardır ki yaşasalardı iyi ederlerdi: büyük babam ihtiyar Herr von Geldern[21] ile amcam genç Herr von Geldern[22] gibi. Her ikisi de meşhur doktorlardı. Birçok insanları ölümden kurtardılar, ama sonunda kendileri öldüler. Beni küçükken kucağında büyütmüş olan dindar Ursula da orada yatar, mezarının üstünde bir gül fidanı bitmiştir. O, hayatta iken gül kokusunu öyle severdi ki... Kalbi de, zaten, gül kokusu ve iyilikle doluydu. İhtiyar, akıllı rahip de orada gömülüdür. Allahım, son görüşümde ne bitkin bir çehresi vardı; artık yalnız ruhtan ve yakıdan ibaret kalmıştı. Bununla beraber hâlâ gece gündüz okuyor, çalışıyordu; sanki mezarda kurtlar, kafasında karınlarını doyuracak kadar fikir bulamazlar diye korkuyordu. Küçük Wilhelm'de[22a] orada yatar; onun ölümüne ben sebeboldum. Franciskan Manastırındaki okulda onunla arkadaştık; manastırın yanında, taş duvarlar arasından, Düsseldorf ırmağının geçtiği yerde oynuyorduk; dedim

ki: «Wilhelm, şu suya düşen kediyi çıkar, ne olursun!» O, güle oynıya, ırmağın üzerine uzanan kalasa bastı, kedi eniğini sudan çıkardı, ama, kendi yuvarlandı; onu aradılar, taradılar, buldular ama, ıslak ve ölü idi. Kedi yavrusu ondan sonra uzun zaman yaşadı.

Düsseldorf şehri çok güzeldir, insan onu uzaktan düşünürse — hele tesadüf olarak orada doğmuş bulunursa — tuhaf şeyler duyar. Ben orada doğdum, ve içimde hemen yurduma gitmem lâzım geliyormuş gibi bir duygu var. Yurdum diyince, Bolkerstrasse'yi ve içinde doğduğum evi kastediyorum. Bu ev bir gün çok meşhur olacak, onun sahibi olan ihtiyar kadına, ne pahasına olursa olsun, bu evi sakın satmasın diye haber yolladım. Şimdi o koca ev için alacağı para, günün birinde, şapkalarında yeşil tülden örtüleriyle kibar İngiliz bayanlarının kendilerine, benim ilk defa gün ışığını gördüğüm odayı, üzüm çaldığım zaman babamın beni kapatmak âdetinde olduğu kümesi, ve annemin bana alfabenin harflerini tebeşirle yazdırarak yazı dersi verdiği kahve rengi kapıyı gösterecek olan hizmetçi kızlarına verecekleri bahşiş kadar bir şey ya tutacaktır ya tutmıyacaktır. Ah, Allahım! Bilmezsiniz Madam, ben ünlü bir muharrir oldum ama, anam bunun için ne büyük zahmetlere katlandı.

Ama, benim şöhretim henüz Carrara'nın mermer kayalarında yatıyor. Alnıma konan

defne çelenginin kokusu henüz bütün dünyaya yayılmadı. Bugün yeşil tül peçeli, kibar İngiliz bayanları Düsseldorf'a geldiklerinde bu meşhur evi ziyaret etmeden doğru pazar meydanına gidip orada meydanın orta yerinde duran kara, kocaman, atlı heykeli seyrederler. Bu heykel gûya Kurfürst Jan Wilhelm'in[23] imiş. Siyah bir zırhı, uzun, sarkık bir perükası var. Çocukken bir hikâye işitmiştim: gûya bu heykeli döken sanatkâr, döküm sırasında, bakmış ki madeni yetişmiyor, dehşete düşmüş kalmış, bunun üzerine şehrin bourgeois'ları koşmuşlar, heykel tamamlansın diye gümüş kaşıklarını getirip vermişler... O zamanlar, bu haykelin önünde durur, saatlerce kafa patlatır, ve heykelin içinde acaba kaç gümüş kaşık var? bu gümüş kaşıklar benim olna, kaç tane elmalı pasta alabilirim? diye hesaplardım. O vakitler elmalı pastaya pek düşkündüm. Şimdi, aşka, hakikata, hürriyete, ıstakoz çorbasına düşkünüm. — Ve Kurfürst'ün heykelinin yakınında, tiyatronun köşesinde, her zaman, gayet acayip biçimde, kılıç gibi eğri bacaklı, önünde beyaz önlük ve boynunda, mis gibi dumanı tüten elma pastalariyle dolu sepet asılı bir herif dururdu; bu adam pastalarını, insanın tahammül edemiyeceği bir soprano sesiyle övmesini öyle bilirdi ki... «Elmalı pastalarım taze! Fırından yeni çıkmış, dumanı üstünde, mis gibi kokuyor, lezzetli pastalarım!» — Doğrusunu

söyliyeyim: hayatımın daha sonraki yıllarında da beni baştan çıkarmak istiyen şeytan bana sokulmak istedi mi aynı bu dayanılmaz soprano sesiyle konuşmuştur: Signora Guilietta bana elma pastasından koku veren bir sesle ötmemiş olsaydı onunla 12 saat kalır mıydım?.. Ama, eğri bacaklı Hermann sepetinin üstünü, esrarlı bir tavırla, beyaz önlüğiyle örtmeseydi, belki de elmalı pastalara karşı bu kadar çılgınca bir istek duymazdım. Zaten önlükler... Ne ise, şimdi önlükler bizi sadetten dışarı çıkaracak... Kurfürst Jan Wilhelm'in, karnında bir yığın gümüş kaşık bulunan, ama kursağına bir kaşıkçık olsun çorba girmiyen atlı heykelinden bahsediyordum.

Bu herhalde iyi bir adamcağızmış, sanatı severmiş, kendisi de çok hünerliymiş. Düsseldorf'taki resim galerisini o kurmuştur. Rasathanede onun boş saatlerinde yani günün 24 saatinde — işleyip meydana getirdiği, ağaçtan oyma bir kupa gösterirler.

O zamanlar hükümdarlar, şimdikiler gibi, bin bir kaygı içinde kıvranan kimseler değilmiş; taçları, boynuz gibi, başlarına yapışık dururmuş, kolay kolay çekilip alınamazmış; geceleri, tacın üzerine takkelerini geçirir, mışıl mışıl uyurlarmış. Ve milletleri de, efendilerinin ayakları dibinde rahat yatarlarmış; sabahleyin uyandıkları zaman, kırallarına: «Günaydın baba!» derlermiş, kırallar da onlara: «Günaydın sevgili çocuklarım!» derlermiş.

Ama birdenbire işler değişiverdi. Bir sabah[24] Düsseldorf'ta uyandık. «Günaydın baba!» diyeceğimiz zaman baktık ki, babamız[25] bizi bırakıp gitmiş... Bütün şehirde sessiz bir sıkıntı, bir şaşkınlık hüküm sürüyor, her tarafta bir cenaze gününün havası var... Adamlar, sessiz sessiz pazar meydanına doğru gidiyorlar, orada, belediyenin kapısına yapıştırılmış uzun bir kâğıttaki beyannameyi okuyorlar. O gün, sisli, kapalı bir hava vardı; bununla beraber, terzi Kilian, başka zamanlarda yalnız evinde giydiği Nanking bezinden ceketini geçirmişti: mavi yün çorapları topuklarına kadar inmişti, öyle ki, çıplak bacakları mahzun mahzun sırıtıyordu; asılı beyannameyi[26] okurken ince dudakları titriyordu. Pfalz'lı ihtiyar bir harb mâlûlü biraz daha yüksek sesle okuyordu, bazı kelimelerde, dupduru bir göz yaşı damlası, babacan heyaz bıyıklarına dökülüyordu. Ben onun yanı başında duruyor, onunla ağlıyordum; ona niçin ağladığımızı sordum. «Kurfürst, tebaasına, bugüne kadar kendisine gösterilen sadakatten dolayı teşekkür ediyor...» dedi, ve okumaya devam etti: «... ve sizleri, kendisine ettiğiniz sadakat yemininden azadediyor.» Bu sözleri okurken adamcağız daha şiddetle ağlıyordu... Böyle, üniforması solmuş, yüzü yara izleriyle dolu ihtiyar bir askerin, hıçkıra hıçkıra ağlamasını görmek insanda anlaşılmaz duygular uyandırıyor. Biz böyle

ağlıyaduralım, ötede, belediye binasının kapısındaki Kurfürstlük arması indirildi. Her tarafı sanki bir ıssızlık ve korku duygusu kapladı; güneş tutulmasını bekliyormuşuz gibi bir şey olduk. Belediye Meclisi âzaları, azledilmiş insanların mahzun çehresiyle, ağır ağır geziniyorlardı; kudretine ölçü olmıyan zaptiye âmiri bile, sanki yasak edecek bir şey kalmamış gibi bir hal almıştı: etrafa barışçı bir ilgisizlikle bakıyordu, halbuki beride, deli Aloïsius, her zaman yaptığı gibi, tek bacağı üzerinde sekiyor, suratını türlü kaçık hareketlerle buruşturarak, Fransız generallerinin adlarını sıra sıra ezberden okuyordu; ötede sarhoş, kambur Gumpertz, su arkına oturmuş, çamurun içinde yuvarlanıyor, ve avaz avaz: «Ça ira! ça ira!» şarkısını[27] çağırıyordu.

Bana gelince: eve gittim, «Kurfürst tebaasına teşekkür ediyor.» diye diye, yeniden ağlamaya başladım. Annem beni teselliye çalışıyordu. Ama, ben bildiğimi biliyordum, kimsenin sözlerine kanacak değildim. Ağlıyarak yatağıma yattım; gece rüyamda, kıyametin koptuğunu gördüm: güzel çiçek balıçelerini, yeşil çayırları, halı dürercesine, yerden toplayıp kaldırdılar; zaptiye âmiri uzun bir merdiven dayadı, çıktı, gökten güneşi indirdi. Terzi Kilian: «Eve gidip en güzel elbiselerimi giyineyim, çünkü artık öldüm, hemen bugün gömüleceğim.» dedi... Her taraf gitgide daha karanlık

bir hal alıyordu; birkaç seyrek yıldız, gökyüzünde parlıyordu; ama çok geçmeden onlar da, güz mevsiminde dökülen sarı yapraklar gibi düştü; yavaş yavaş bütün insanlar ortadan kayboldular. Ben, zavallı çocuk, ortalıkta korka korka dolaşıyordum; sonunda kendimi, ıssız bir çifliğin çit duvarları kenarında buldum. Orada, elinde bir kürek, toprağı eşen bir adam gördüm. Yanı başında çirkin bir kadın duruyordu: onun önlüğünün içinde kesilmiş insan kafasına benzer bir şey vardı: bu aydı; kadın, ayı korku içinde, adamın açtığı çukura yerleştirdi... Arkamda, Pfalz'lı harb mâlûlü duruyor, hıçkıraraktan hep aynı sözleri heceliyordu: «Kurfürst sadık tebaasına teşekkür eder.»

Uyandığım zaman, güneş yine eskisi gibi pencereden süzülmüş, odayı aydınlatıyordu; sokakta da, bir trampete sesidir gidiyordu. Babama günaydın demek için oturma odamıza girdiğim zaman, onu beyaz robe de chambre'ı içinde oturur buldum: eline çabuk berberi, saçlarını düzeltirken, bir yandan da, inceden inceye, yeni büyük düka Joachim'e bugün belediye dairesinde yemin edileceğini, dükanın çok iyi bir aileden olduğunu, İmparator Napoléon'un kızkardeşini tuttuğunu, uzun, siyah bukleli saçlariyle, alımlı bir adam olduğunu, birazdan şehre gireceğini, ve herhalde, bütün kadınların pek hoşlarına gideceğini anlatıp duruyordu. Dışarda trampeteler durma-

dan çalıyordu. Sokak kapısına çıktım, sokaktan geçen Fransız askerlerini seyretmeye başladım. Bu, şarkı söyleyip mızıka çalaraktan dünyayı bir baştan bir başa dolaşan milletti işte. Kumbaracıların, sakin, vakur yüzleri, ayı postundan kalpaklar, üç renkli kokartlar, pırıldıyan süngüler, onurlu ve neşeli hafif piyadeler, gümüş işlemeli elbisesiyle, topuzu altın suyuna batmış değneğini ta evlerin birinci katına kadar fırlatan, gözlerini de ikinci katlara, pencerelerden sokağı seyreden kızlara kadar kaldıran, iri yarı, dev cüssesiyle trampetecibaşı... Evimizde askerler oturacak diye seviniyordum. Ama annem bundan hiç de memnun değildi. Koşa koşa pazar meydanına gittim. Burası şimdi bambaşka bir çehre almıştı; sanki bütün dünya, yeni baştan taptaze badana edilmiş gibiydi. Belediye dairesine yeni bir arma konmuştu; binanın balkonunda demir parmaklıklara sırma işlemeli kadife örtüler asılmıştı; Fransız kumbaracı askerleri nöbet bekliyorlardı; ihtiyar Belediye Meclisi âzaları yepyeni birer surat takınmışlar ve pazar elbiselerini giyinmişlerdi; Fransız tavırlariyle bakışıyorlar, ve «bonjour» diyorlardı. Bütün pencerelerden kadınlar dışarısını seyrediyorlar, olup bitenlere meraklı bourgeois'lar, elbiseleri pırıl pırıl yanan askerler meydanı dolduruyorlardı; ben ve daha bir sürü çocuk, heykelin kocaman atına tırmanıp oradan pazar meydanının rengârenk kalabalığını seyrediyorduk.

Komşumuzun oğlu Pitter'le uzun Kurz, bu sırada az kalsın aşağı yuvarlanıp kafaları kırılacaktı; böyle bir kaza fena da olmazdı hani... Zira, bu iki oğlandan birincisi, sonradan evinden kaçtı, askerlerin arasına katıştı, asker kaçağı oldu ve Mainz'da kurşuna dizildi; ikincisi ise, başkalarının cebinde coğrafya araştırmaları yapmaya kalkıştı, bu yüzden, resmen, bir ıslahhanenin dokuma atelyesinin aslî âzası oldu, kendini bu müesseseye ve vatanına bağlıyan zincirleri kopardı, denizi geçti, ve Londrada, kıral tarafından tâyin edilmiş muhterem bir memur, ayakları altındaki tahtayı çekiverince, kendiliğinden boğazını — hem de biraz fazlaca — sıkan bir kıravat sebebiyle vefat etti.

Uzun Kurz, bize, yemin töreni dolayısiyle bugün okul olmıyacağını söyledi. Yeminin çıkmasını uzun zaman bekledik. Nihayet balkon, renk renk giyinmiş baylarla, bayraklar ve borazanlarla doldu, ve belediye reisi, meşhur kırmızı ceketiyle göründü: uzun bir nutka başladı. Bu nutuk, bir lâstik gibi, yahut da, içine taş atılmış (ama, hacer-i felsefi cinsinden bir taş değil ha!) örme bir gecelik takkesi gibi uzadıkça uzadı. Nutkun içinden bazı lâfları anladım: meselâ bir yerinde «bizi mesudetmek istendiği» söyleniyordu. Reisin ağzından son sözler dökülürken borazanlar öttü, bayraklar sallandı, «yaşa!» diye bağırışıldı.. Ben de

yaşa diye bağırırken, Kurfürst'ün heykeline sıkı sıkı yapışıyordum. İyi ki yapışmışım, çünkü müthiş başım dönmeye başladı; etrafımdaki insanların başaşağı geldiklerini, dünyanın tersine döndüğünü görmeye başladım. Heykeldeki Kurfürst'ün uzun perukalı başı bana doğru eğildi, kulağıma: «Bana sıkı yapış!» diye fısıldadı... Ve ancak, surların üstünden açılan top ateşiyle kendime geldim; Kurfürst'ün atından aşağı indim.

Eve giderken, yine yolda deli Aloïsius'u gördüm: tek bacağının üstünde sekiyor ve Fransız generallerinin adlarını ezberden okuyordu; ötede kambur Gumpertz, arkın içine oturmuş çamurlarda debelene debelene: «Ça ira! ça ira!» diye avaz avaz bağırıyordu. Anneme dedim ki: «Bizim mesudolmamızı istiyorlarmış, onun için de bugün mektep kapalıymış.»

YEDİNCİ FASIL

Ertesi gün dünya, eski düzenine girmişti. Mektep yeniden açılmıştı, yine eskisi gibi derslerimizi ezberlemeye başladık. Roma kıralları, tarih rakamları, im'li isimler, kuralsız fiiller, Yunanca, İbranice, coğrafya, Alman dili, zihnî hesap... Allahım, hâlâ hatırladıkça başım dönüyor. Hepsini ezberlememiz lâzımdı. Bu bilgilerden çoğu sonradan işe yaradı. Öyle

ya, Roma kıraliarını ezber bilmeseydim, sonraları, Niebuhr'un bunların gerçekten yaşamamış olduklarını ispat etmiş olması veya olmamasına[28] karşı kayıtsız kalırdım. Bütün o tarih rakamlarını bellememiş olsaydım, günün birinde Berline geldiğim zaman, evleri, su damlaları veya kumbaracı neferleri gibi birbirine benziyen bu koca şehirde sağımı solumu şaşırmadan nasıl dolaşabilirdim? insan burada, numaraları kafasında değilse eğer, tanıdıklarını imkânı yok bulamaz: bu şehirde kaldığım müddetçe, bir tanıdığın evini bulmak istedim mi, bir tarih olayının, onun evinin numarasına uyan senesini düşünürdüm, o zaman kolayca numara hatırıma gelirdi; bunun için de nerde bir tanıdığı görsem aklıma hemen bir tarih olayı gelirdi. Meselâ: terzime rasladım mı Marathon savaşını, süslü püslü banker Christian Gumpel'i[29] gördüm mü, Kudüs'ün yıkılışını düşünürdüm; gırtlağına kadar borca batmış Portekizli bir dostumu görünce Muhammed'in hicretini, sert ve şaşmaz doğruluğu herkesçe malûm olan üniversite komiseriyle karşılaşınca Haman'ın[30] ölümünü, karşıma Wadzek[31] çıktı mı Kleopatra'yı hatırlardım. Allahçığım, bu zavallı hayvan şimdi ölmüş bulunuyor; gözünün pınarları kurumuş; Hamlet'le birlikte: «İyi kötü, ihtiyar bir kadındı. Bugün de onun gibileri bulunur!» diyebiliriz. Hâsılı, kronoloji çok faydalı bir bilgidir. Kafala-

rında birkaç tarih rakamından başka bir şey bulunmıyan adamlar tanırım, Berlin'de bazı lüzumlu evleri kolayca bulmak için bunlardan faydalanmışlar ve şimdi ordinaryüs profesör olmuşlardır. Mektepte başımı en çok belâya sokan, rakamlara ait bilgilerdi. Hele hesap dersinde işler daha da kötü giderdi; en iyi anladığım çıkartma idi; bunda esas bir kaide vardır: «Üçten dört çıkmaz, buradan bir alırız, on üçten dört çıktı...» Ama ben, böyle hallerde daima birkaç kuruş fazla almanızı tavsiye ederim... İnsanın başına ne geleceği bilinmez.

Lâtinceye gelince: Madam, bunun ne kadar karışık, ne kadar içinden çıkılmaz bir nesne olduğunu tasavvur edemezsiniz. Eğer Romalılar, evvelâ Lâtince öğrenip sonra başka işlere bakmak zorunda kalmış olsaydılar, imkânı yok, dünyayı fethetmek için vakitleri kalmazdı. Bereket versin bu mesut insanlar, hangi isimlerin akkusativ'lerinin im'le geldiğini daha beşikteyken biliyorlardı; halbuki ben bunları ecel terleri dökerek ezberlemek zorundaydım. Ama, bunları bellemiş olmakla da çok iyi etmiştim. Öyle ya, 20 temmuz 1825 tarihinde Göttingen Üniversitesinin büyük merasim salonunda, aleni olarak Lâtince tezimi müdafaa ettiğim zaman (Madam, bu müdafaa dinlenmeye değerdi doğrusu), maazallah, *sinapim* yerine *sinapem*[32] demiş olsaydım, orada hazır bulunan «tilki» ler belki de fark ederler ve benim için bu, bir yüz

karası olurdu. *Vis, buris, sitis, tussis, cucumis, amussis, cannabis, sinapis*[33]... dünyada o kadar büyük gürültü uyandırmış olan bu kelimeler bu tesirlerini, belli bir sınıfa ait olmakla beraber bir istisna teşkil etmelerine borçludurlar; onun içindir ki, ben bu kelimelere çok itibar ederim; lâzım olduğu zaman kullanmak üzere onları daima elimin altında bulundurmak, hayatımın sıkıntılı anlarında bana sükûn ve teselli verir. Ama, Madam, kuralsız fiiller — bunlar, kıyasi fiillerden, daha çok dayağa mal olmakla ayrılırlar — korkunç derecede zordurlar. Franciskan Manastırının kemerli koridorlarının bir yerinde, bizim dersanenin hemen yakınlarında, o zamanlar, kocaman bir çarmıha gerilmiş, kurşuni ağaçtan oyma bir İsa asılı dururdu; bu, insanın içini kasvetle dolduran bir suretti; bugün bile arada bir rüyalarıma girer, bana dik ve kanlı gözlerle, mahzun mahzun bakar... Çok defa bu suretin önünde durur dua ederdim: «Türlü cefalara katlanmış, işkenceler çekmiş zavallı Tanrım, halimden anlarsın, imkânı varsa kuralsız fiilleri aklımda tutmayı bana müyesser eyle!...»

Hele Yunancanın sözünü etmeye hiç dilim varmıyor; ondan az çekmemişimdir. Ortaçağ keşişleri, Yunancanın şeytan icadı olduğunu iddia ederlerken pek de haksız değillermiş. Yunanca dersinde çektiğim eziyetleri bir Allah

bilir, bir de ben. İbranice ile aram daha iyiydi; çünkü, her ne kadar bugüne değin benim adımı çarmıha germekten geri durmamışlarsa da, yine de, bilmem neden, bu millete daima büyük bir muhabbet beslemişimdir. Ama, İbranice cep saatim kadar ilerlemediğimi de itiraf etmeliyim; çünkü saatim rehinci Yahudilerle fazla düşüp kalkmıştır; onların birçok âdetlerini benimsemiş — meselâ cumartesi günleri işlememek gibi —, kutsal dili öğrenmiş, hem de sarf kaidelerine göre öğrenmiştir; nitekim, uykum kaçtığı geceler, çok defa onun, kendi kendine İbranice siygaları çektiğini hayretle duyduğum olmuştur; katal, katalta, katalti... Kittel, kittalta, kittalti... pokat, pokadeti... pikat... pik... pik...[33]*a*.

Ama, Almancayı hepsinden iyi anlardım; halbuki bu dili öğrenmek öyle, çocuk oyuncağı değildir. Çünkü, biz zavallı Almanlar, yabancı askerlere oturacak ev bulmak, askerlik hizmetimizi ifa etmek, şahsi vergileri vermek, ve daha bin çeşit angaryaya katlanmak gibi sıkıntılar arasında üstelik bir de Adelung'un[34] yükünü taşımak, akkusativ'lerin, dativ'lerin derdini çekmek zorundayız. İhtiyar mektep müdürü Schallmeyer bana Almancadan çok şeyler öğretti; bu, ta çocukluğumdan itibaren bana büyük bir ilgi göstermiş çok muhterem, ihtiyar bir rahipti. Profesör Schramm[35] da bu dil hakkında bana çok faydalı dersler verdi; bu zat, «Ebedî Sulh» hakkında bir eser yaz-

mıştır, ama, arkadaşlarım en çok onun sınıfında çıngar çıkarırlardı.

Bir çırpıda bir sürü şeyler yazdım, çeşit çeşit nesneler üzerinde düşüncelerimi söyledim. bu arada, farkına varmadan mektep hayatıma dair birtakım hikâyeler de anlattım, fırsattan istifade ederek size, o sıralarda coğrafyadan pek az şey öğrenmiş olmamın günahının bana yüklenmemesi gerektiğini de göstermeliyim, Madam; gerçekten bu ilimden o kadar az şey öğrendim ki, sonraları dünyada yolumu şaşırdığım çok oldu. O zamanlar Fransızlar bütün hudutları altüst etmişlerdi, her gün memleketler, harita üstünde, yeniden boyanıyordu, eskiden mavi olanlar şimdi birdenbire yeşile dönüyorlar, hattâ bazıları da kan rengine bulanıyorlardı; kitaplarda tam rakamlarla gösterilen nüfuslar o kadar değişti, ve karıştı ki, şeytan bile bunların hesaplarına akıl erdiremez oldu. Memleketlerin mahsulleri de değişti: eskiden, tavşanlarla onları kovalıyan Junker'lerin koşuştukları yerlerde şimdi hindiba, pancar[36] ekilir oldu. Milletlerin karakterleri de değişti: Almanlar atik tetik oldular, Fransızlar komplimanlar yapmaktan vazgeçtiler, İngiliz-ler paralarını pencereden atmıyacak hale geldiler, Venedikliler kurnazlıkta birinciliği kaybettiler; prensler arasında terfi edenler çoğaldı, eski kırallar yeni üniformalar giydiler, yeni kırallıklar yoğuruldu, ve taze, sıcak fırıncalalar gibi satışa çıkarıldı; hem de epey müş-

teri buldu, buna karşılık birçok kodaman hükümdarlar kapı dışarı edildi, ve ekmeklerini başka şekilde kazanmanın çarelerini aramak zorunda kaldılar, bunlardan birkaçı, önceden bir sanat öğrendiler, meselâ, mühür mumu imaline giriştiler, yahut da... — Madam, bu cümlenin de bir sonu gelmeli değil mi? Yoksa nefesim tükenecek — Hâsılı böyle zamanlarda coğrafyadan fazla bir şey öğrenilemiyeceğini takdir edersiniz.

Tabiat bilgisinde işler daha iyi gider; bu ilimde o kadar çok değişiklik olmaz; bu konuya ait öteden beri şekilleri tâyin edilmiş maymun, kanguro, zebra, rinoseros, v.s. resimleri vardır. Bu resimler hâfızama öyle yerleşmiş ki, sonraları çok defa bazı adamlara raslayınca bir bildikle karşılaştığımı sandığım oldu.

Mitolojide sıkıntı çekmedim. Çırçıplak kıyafetleriyle dünyayı güle oynıya idare eden tanrılar kumpanyasiyle aram pek iyidi. Eski Romada bir mektep çocuğunu din kitabının esas maddelerinden birini, meselâ Venüs'ün aşk maceralarını, benim kadar iyi ezberlemiş olacağını sanmıyorum. Bu vesile ile düşündüğümü açıkça söylemeliyim: mademki eski tanrıların adlarını ezberlemek külfetine katlanacaktık, bari onları hiç bırakmasaydık, daha iyi olmaz mıydı? Ne yeni Romanın bize hediye ettiği üçlü - tanrı, ne de Yahudilerin tek - tanrısı bizlere büyük bir fayda da getirmemiş-

tir. Aslına bakarsanız Yunan mitolojisi öyle pek ahlâk bozucu olmasa gerek, meselâ, Homeros'un, sürü sürü âşıkları olan Venüs'e bir koca bulup yanına oturtmasından daha edeplice bir iş olur mu?

Abbé d'Aulnoi'nın Fransızca derslerinde vaziyetim hepsinden iyiydi. Bu hoca Fransız muhacirlerindendi, bir sürü gramer kitabı yazmıştı; başına kırmızı bir peruka takar, *Art poétique*'i yahut da *Histoire allemande*'ı anlatırken cin gibi, fıldır fıldır oradan oraya sıçrar dururdu. Koca lisede Alman tarihi okutan bir o vardı. Fransızcanın da kendine göre güçlükleri vardır. Nitekim, bu dili öğrenmek için bir sürü askeri evlerimize yerleştirmek, birçok trampete sesi dinlemek, birçok şeyleri *par coeur*[37] öğrenmek, ve her şeyden evvel, *bête allemande* olmamak lâzım geldi. Mektepte iken de bu uğurda epey acı sözler işittim; dün olmuş gibi hatırlıyorum, *religion* kelimesi yüzünden epey nahoş şeylere katlandım, belki altı defa hoca bana: «Henri, *Glaube*[38] kelimesinin Fransızcasına ne derler?» diye sormuştu. Altısında da, hem de her defasında evvelkinden daha ağlarcasına bir sesle: «*Crédit* derler.» cevabını vermiştim. Yedinci defasında çileden çıkan hoca: «*Religion* derler.» diye bağırmıştı, arkasından da bir araba dayak... Bütün akadaşlarda bir kahkahadır kopmuştu... Madam, o zamandan beri, *religion* kelimesini nerde duysam sırtım ürperti geçirir,

yüzüm utançtan kıpkırmızı kesilir. Açıkça söyliyeyim ki: *Crédit* hayatımda *religion*'dan daha çok işime yaramıştır... Tam şu dakikada Bologna'daki Aslan Lokantası sahibine beş taler borcum var. Doğrusu ya, istenilen şekilde taahhüt altına girerim, Aslan Lokantası sahibine üstelik bir beş taler daha borçlu olayım da, tek bu uğursuz *religion* kelimesini hayatımda duymıyayım.

Parbleu Madame[39]! Fransızcada sonradan epey ilerledim. Artık sadece *patois*'yı anlamakla kalmıyorum, bizdeki beyzadelerin konuştuğu mutfak Fransızcasını da anlıyorum. Daha çok olmadı, kişizadelerin bir arada bulundukları bir meclisteki iki Alman kontesinin konuşmalarının hemen hemen yarısını anladım. Bu bayanlardan her biri altmış dört yaşındaydı, ve atalarını da yaşları sayısınca göbek gerilere götürüyorlardı. Evet, bir defasında, Berlin'deki «Café Royal»de mösyö Hans Michel Martens'in[40] Fransızca paralamasını dinlemiştim, ve içinde «anlam» namına bir şey bulunmamasına rağmen her kelimeyi anlamıştım. Asıl mesele bir dilin ruhunu öğrenmekte; bunun da en kestirme yolu trampeteden öğrenmektir. Parbleu! Bizim evde uzun zaman ikamet ettirdiğimiz Fransız trampeteciye bu hususta o kadar borçluyum ki... Bu adama, görünüşte bir şeytan derdiniz, ama kalbi bir meleğinki gibi iyiydi; hem de öyle bir güzel trampete çalardı

ki... Küçücük, ve canlı bir yüzü, korkunç kara bıyıkları vardı; bu bıyıkların altında dudakları mağrur bir eda ile sarkardı; gözleri dört bir etrafa sanki ateş açar gibiydi.

Ben, küçücük oğlan, ona kaz otu gibi yapışırdım; düğmelerini ayna gibi parlatmasına, yeleğini tebeşirle beyazlatmasına yardım ederdim; mösyö Legrand süse düşkündü, çünkü, kızların hoşuna gitmek isterdi; nöbete giderken, silâhbaşı borusu çalınca, geçitlerde, ben de onun peşi sıra giderdim... Bütün günlerim neşe, ve silâh parıltıları içinde geçerdi. *Les Jours de fête sont passés!* Mösyö Legand çat pat Almanca bilirdi, birkaç esaslı kelime, birkaç mühim ifade şekli; meselâ: ekmek, öpücük, şeref gibi... Ama, trampetesiyle her istediğini anlatabilirdi. *Liberté*[40]*a* kelimesi ne demek bilmiyorsam, hemen Marsilyalıların marşını[41] vurmaya başlardı, hemen anlardım. *Egalité* kelimesinin mânasını anlamadım mı, «Ça ira, ça ira! Les Aristocrates àla lanterne[42]...» i çalardı. hemen anlardım. *Bêtise*, ne demektir bilmedim mi, Goethe'nin haber verdiğine göre, biz Almanların Şampanya topraklarında çaldığımız «Dessau Marşı» nı çalardı, anlayıverirdim. Bir defasında bana *Allemangne* kelimesinin mânasını anlatmak istedi, panayır yerlerinde, köpekleri oynatırken vurulan şu basit, iptidai melodiyi çalmaya başladı: dum... dum... dum[42]*a*... Kızdım, ama anladım.

O bana bu usulle yeni zamanlar tarihini de öğretti. Söylediği kelimeleri anlamıyordum, ama konuşurken bir yandan da durmadan trampete çaldığı için ne söylemek istediğini mükemmel kavrıyordum. Esasen bu usul en iyi öğretme usulüdür: Bastille'in, Tuilerie sarayının zaptı gibi hâdiseleri insan ancak o sırada trampetelerin çaldığı havayı bildiği zaman tam mânasiyle anlıyabilir. Bizim muhtasar ders kitaplarımızda sadece şöyle yazılmıştır: «Atufetlû baronlar ve kontlar hazeratı ve onların atufetlû refikaları, başları bedenlerinden tecrit edilmek suretiyle katledildiler.»

«Mekremetlû dükler ve prensler hazeratı ve onların mekremetlû refikaları, başları bedenlerinden tecridedilmek suretiyle katledildiler.»

«Haşmetlû kıral hazretleri ve refikaları haşmetlû kıraliçe hazretleri, başları vücutlarından tecridedilmek suretiyle katledildiler.»

Ama insan kızıl giyotin marşını trampetede vurulurken duyunca bütün bunlar daha bir güzelce davranıyor, ve bu işin «niçin» i, «nasıl» ı anlaşılıyor. Madam, bu fevkalâde, müthiş bir marştır! Dinlerken iliklerime kadar ürperti geçirdim. Yıllar geçti, unuttum, ve unuttuğuma da pek sevindim. İnsan ihtiyarlayınca böyle şeyleri unutuyor. Ama, şimdi de, bir delikanlının kafasında tutmak zorunda olduğu o kadar çok başka şeyler var ki... Whist,

boston[43], aile şecereleri, Diyet meclislerinin kararları, dramaturgie, ibadetin erkânı, sofra muaşeretine uyarak et dağıtma usulleri... Doğrusu ya, bu kuvvetli melodiyi uzun zaman, kafamı ne kadar yorduysam, hatırlıyamadım. Ama, ne dersiniz Madam? çok olmadı, bir gün kontlar, prensler, prensesler, dükler, markiler, markizler, enderun erkânı, şerbettar başıları, imrahorlar, hazinedar, sekban ve avcıbaşıları, hâsılı bütün bu mümtaz uşak taifesine takılan bütün adları taşıyan zevat, ve refikaları hanımefendilerle birlikte bir ziyafet sofrasında oturuyordum; ikinci dereceden uşaklar da, bir derece yüksek rütbedekilerin sandalyeleri arkasından seyirdiyorlar, ve dolu tabakları ağızlarına tutuyorlardı. Ama, benim varlığımdan haberleri yokmuş gibi, beni atlayıp geçiyorlardı. Ben de, çenelerim gibi işsiz kaldığım için, can sıkıntısından masanın üzerine vurup duruyordum. Birdenbire hayretle ve dehşetle fark ettim ki, uzun zamandan beri unutulmuş Kızıl Giyotin marşını çalmaya başlamışım.

«Ay! sonra ne oldu?» diyeceksiniz. Madam, bu adamlar yemeleriyle içmeleriyle meşgulken hiçbir şeye aldırış etmiyorlar, ve başkalarının, yiyecek bir şey bulamadılar mı, çoktan unutulmuş sanılan gayet acayip marşlar çalmaya başlıyabileceklerini hiç bilmiyorlar, düşünmüyorlar.

Trampete çalmak bende doğuştan gelme bir hüner mi, yoksa bunu çocukluğumun erken çağlarında mı kazandım? bilmiyorum, bu sanat bütün âzalarıma: ellerime, parmaklarıma, ve ayaklarıma sanki sinmiş; çok defa, ben farkına varmadan kendini meydana vuruyor; evet, farkına varmadan... Berlinde bir defasında, kara mantoluların, kızıl mantoluların tehlikesine dair kitabı[44] sayesinde devleti kurtaran Geheimrat Schmalz'ın bir dersinde bulunuyordum. Hatırlarsınız Madam, Pausanias[45] bahseder, vaktiyle, çok eski çağlarda da bir eşeğin bağırmasiyle, bunun kadar tehlikeli bir suikast meydana çıkmıştı; keza, Livius'un kitabında yahut da Becker'in «Dünya Tarihi» nde okumuşsunuzdur, bir tarihte de kazlar, Kapitol'u kurtarmışlardı, sonra Sallust'tan güzelce öğrenmişsinizdir, geveze, boşboğaz bir orospu olan bayan Fulvia sayesinde, Catilina'nın o korkunç suikastı evvelden haber alınmıştı... Neyse, sadede gelelim. Evet, ne diyordum? Bay Geheimrat Schmalz'ın dersinde milletler hukukuna dair bir takrir dinliyordum. Sıkıntılı bir yaz günü, vakit de öğleden sonra idi, sırada oturmuştum, hacanın sesi kulaklarıma, gittikçe daha duyulmaz gelmeye başladı. Başım ağırlaştı, gözlerim kapandı, ama birdenbire, herhalde uyanık kalmış ve milletler hukukunun tam aksinden bahsedildiğini ve hürriyet fikirlerine küfredildiğini duymuş olan ayakla-

rımın takırdılariyle uyandım; nasırlarının gözleri, Geheimrat'ın Juno'nunkilere benziyen gözlerinden daha iyi gören bu zavallı dilsiz ayaklar, naçiz düşüncelerini dile gelip söyliyemiyen bu ayaklar, trampete çalar gibi vurarak meramlarını anlatmak istemişlerdi, ve öyle bir vurdular ki, başım bu yüzden hemen hemen belâya girdi diyebilirim. Ah, bu melûn, düşüncesiz ayaklar! Bana buna benzer bir oyun da, Göttingen'de profesör Saalfeld'in[46] dersini dinlerken oynadılar. Profesör, dimdik duruşunu bozmadan, kürsüsünde bir yandan bir yana sıçrıyor, ve imparator Napoléon'a alabildiğine küfredebilmek için kızışıyordu... Hayır, zavallı ayaklarım, siz orada trampete gibi vurduğunuz için size kızmak elimden gelmez, hattâ dilsizlere mahsus sâflığınızla daha fazla şeyler de yapmış, işi tekme vuruşuna çevirmiş olsaydınız da yine size kızmazdım. Ben, Le Grand'ın çömezi, İmparatora küfredilmesine göz yumabilir miyim? İmparatora, büyük İmparatora...

Büyük İmparatoru düşününce hâtıramda her şey bahar yeşilliğine ve altın yaldızı rengine gömülüyor. İki kenarına ıhlamur ağaçları dikilmiş uzun bir yol gözümün önünde beliriyor; yapraklı dallar üzerinde şakıyan bülbüller konmuş, öteden çağlıyanın uğultusu geliyor; daire şeklinde bahçe tarhlarında çiçekler duruyor ve güzel başlarını düşünceli düşün-

celi iki tarafa sallıyorlar. — Çiçeklerle aram pek iyidi; başlarını eğmiş lâleler, mağrur bir eda ile beni selâmlıyorlarmış gibi, sinirli halleriyle zambaklar mahzun mahzun bir baş işareti yapıyorlar, çok içmiş de sarhoş olmuş gibi kıpkırmızı güller uzaktan bana gülüyorlar, menekşeler içlerini çekiyorlar. O zamanlar daha mesin ve defne yapraklariyle aşinalığım yoktu, onlar, parlak yapraklariyle beni henüz kendilerine çekmiyorlardı; ama, şimdi aramız hiç iyi olmıyan muhabbet çiçekleriyle o zaman pek samimiydik... Düsseldorf'taki saray bahçesinden bahsediyorum; orada çok defa çayıra uzanır, müsyö Le Grand'dan büyük İmparatorun seferlerinin hikâyesini dinlerdim; anlatırken, bu seferlerde çalınan marşları trampetesiyle vururdu. Öyle ki, her şeyi canlıymış gibi görür ve duyardım. Simplon'dan geçişi[46a] böyle gördüm... İmparator önde, ve arkasında, dağa yukarı tırmanan kahraman kumbaracıları... Tepelerinde, gürültüden ürkmüş yırtıcı kuşlar uçuşup ötüşüyorlar... Ve uzaktan, glasiyelerden gök gürültüsüne benzer sesler geliyor... İmparatoru, elinde bayrak, Lodi Köprüsü üzerinde böyle gördüm... İmparatoru Marengo'da, boz mantosuna bürünmüş olarak böyle gördüm... Ehramlar'daki savaş sırasında, ata binmiş, etrafı barut dumanı ve Memlûk'lerin kalabalığı bürümüş... İmparatoru böyle gördüm... Onu, Austerlitz meydan savaşında gör-

düm... Uf! Buz tutmuş ovanın üstünde kurşunlar nasıl da ıslık çalıyordu... Iena'daki meydan savaşını gördüm, duydum... Dum, dum, dum... Sonra Eylau'daki, Wagram'daki meydan savaşlarını da böyle gördüm, böyle dinledim... Bu benim tahammül edeceğim şey değildi, mösyö Le Grand öyle müthiş çalıyordu ki, kulak zarım nerdeyse patlıyacak gibi oluyordu.

SEKİZİNCİ FASIL

Ama, onu, İmparatorun kendisini, gözlerimle gördüğüm zaman ne oldum, bir düşünün! Hosannah[47]! İmparator!

Yine Düsseldorf'taki saray bahçesinin ağaçlı yolu üzerindeydik... Hayran hayran bakışan kalabalığın içinde itişe kakışa ilerlerken, mösyö Le Grand'ın trampetesiyle çalarak anlattığı maceraları, savaşları düşünüyordum. Kalbim yoklama trampetesi gibi vuruyordu... Ama, aynı zamanda, ağaçlı yolların ortasından atla geçmeyi yasak eden, geçenlerden beş taler ceza alınacağını bildiren polis emrini düşünüyordum. Halbuki İmparator, bütün maiyetiyle, ağaçlı yolun ortasından at sürüyordu, şaşırmış ağaçlar, onun geçtiği yerde, ileri doğru ilerliyorlar, güneşin ışıkları yeşil yaprakların arasından ürkek ve meraklı bakışlarla titreşiyor, ve yukarda, mavi gökyüzünde, gözle görünecek şekilde altın bir yıldız yüzüyordu. İmparator,

sırtında gösterişsiz yeşil üniforması, ve başında dünya tarihine geçmiş küçücük şapkası vardı. Küçük, beyaz bir ata binmişti, at öyle mağrur, öyle sakin, öyle emin, öyle fevkalâde bir eda ile yürüyordu ki... O sırada Prusya veliahdi olsaydım bu ata gıpta ederdim. İmparator atın üstünde ihmalci bir tavırla oturmuştu, öne doğru eğilmiş gibiydi; bir eliyle dizgini yüksekten tutuyordu, öteki eliyle de okşarcasına atın boynuna vuruyordu. Bu el, güneşte pırıl pırıl yanan mermer gibi beyaz bir eldi, bu, anarşinin yedi başlı ejderini bağlamış ve milletlerin düellosunu düzenlemiş olan iki elden bir tanesiydi... Bu el şimdi atın boynunu okşuyordu. İmparatorun yüzünde mermerden Yunan ve Roma başlarında bulduğumuz renk vardı; bu yüzün çizgileri de eski çağ heykellerinin yüzlerindeki çizgiler gibi, asîl bir ölçülülük gösteriyordu, ve bu yüzde şu kelimeler yazılmıştı: «Senin benden başka tanrın olmıyacak!» Her insan yüreğini ısıtan ve dinlendiren bir gülümseyiş dudaklarında uçuşuyordu... Bununla beraber, insan biliyordu ki, bu dudakların bir ıslık çalması kâfiydi: *Et la Prusse n'xistait plus*[48]. Bu dudakların bir ıslık çalması kâfiydi: ve bütün kilise yıkılırdı; bu dudakların bir ıslık çalması kâfiydi: bütün kutsal Roma İmparatorluğu yerinden oynardı. Ve bu dudaklar gülümsüyordu, gözleri de gülümsüyordu... Bu gözler gök gibi aydınlıktı, bu gözler insanların kalbinin ta

içerlerine kadar her şeyi okuyabilirdi, bir bakışta bir yıldırım gibi, bu dünyanın bütün nesnelerini görebilirdi; halbuki biz onları birbiri ardınca, ve yalnız renklenmiş gölgelerini görebiliriz. Alnı o kadar aydınlık, ferah değildi, orada gelecek büyük savaşların ruhları mekân tutmuştu, ve bazı bazı alnın üstünden bir ürperti geçiyordu, bunlar yaratıcı düşüncelerdi, bunlar, masallarda insana yedi fersahlık yolu bir adımda aldırtan çizmeler çeşidinden düşüncelerdi; bu düşüncelerle İmparatorun dehası, göze görünmeden dünyayı baştan başa dolaşırdı... Ve ben sanıyordum ki, bu düşüncelerden herbiri bir Alman yazarına, bütün hayatı boyunca yazı malzemesi olabilir...

İmparator, ağaçlı yolun ortasında atını sakin sakin yürütüyordu, hiçbir zaptiye neferi ona yasak demiyordu. Arkasında, ağızları köpük içinde, soluyan atları üzerinde, gümüşe, mücevherata gömülmüş maiyeti geliyordu. Trampeteler vuruyor, borazanlar ötüyordu; yanı başımda deli Aloïsius tek bacağının üstünde topaç gibi dönüyor, ve generallerinin adlarını sıra sıra okuyordu. Biraz ötede, sarhoş Gumpertz avaz avaz haykırıyor, ve halk bin sesli korosiyle: «Yaşasın İmparator!» diye bağırıyordu.

DOKUZUNCU FASIL

Ama, İmparator öldü. Hint denizinin ıssız bir adasında tek başına bir mezar var, ve

dünyayı kendine dar bulan o insan orada, küçücük bir tümseğin altında rahat rahat yatıyor. Beş tane salkım söğüt ağlar gibi üstüne yeşil saçlarını çözmüşler, ve ufacık bir dere, dindarca bir sükûn içinde mahzun mahzun mırıldanarak akıp gidiyor. Mezar taşında yazı yok, ama Klio, adaleti yerine getirmek ister gibi, oraya taşkalemle göze görünmez kelimeler yazdı, bunlar ruhların sesleri gibi, bin yıllar boyunca dünyayı çınlatacaktır. Britanya! Denizler senindir; ama bu büyük ölünün son nefesinde senin alnına vurduğu kara damgayı silmeye bütün denizlerinin suyu yetmiyecektir, senin hafif akıllı bir sir Hudson'un[49] değil, sen kendin, efendilerinin kölesi olan Sicilyalı bir zaptiye neferinin işini gördün: seni, milletlerine karşı âsi kırallar, aralarından bir tanesine tatbik ettiği cezanın intikamını halktan almak için halkın bir çocuğuna karşı pusuya yatırdılar... Bu adam senin misafirindi, sana inanarak, senin ocağının karşısında oturmuştu...

Gelecek çağlarda, Fransanın çocukları Bellerophon[50] gemisinde bir misafire gösterilen sevgiyi anlatan şarkılar çağıracaklar, ve bu alay, kahır dolu şarkılar Manche denizini geçip karşıya ulaştığı zaman, bütün şerefli Britanyalıların yüzleri kızaracak. Ama bu şarkının o kıyılarda da duyulacağı gün gelecek, ve o zaman dünya üstünde Britanya'dan bir şey kalmıyacak, gururiyle tanınan millet tozlara

yuvarlanmış olacak, Westminister'deki kabirler yıkılıp harabeye dönecek, onların içindeki kıral kemiklerinin tozları savrulup gidecek... Ve Sainte-Helène, doğudaki ve batıdaki milletlerin, renk renk bayraklarla süslenmiş gemilerle ziyarete gidecekleri kutsal mezar olacak! Ve onların yürekleri, dünyayı kurtarmak için gelmiş, — Las Cases'in, O'Meara'nın ve Antommarchi'nin[51] İncillerinde yazıldığı üzere — Hudson Lowe'un elinde türlü işkencelere katlanmış olan Mesih'in büyük maceralarını hatırlıyarak kuvvetle ve cesaretle dolacak!

Ne gariptir ki, İmparatorun en büyük üç düşmanı daha kötü bir akıbete uğradılar: Londonerry[52] kendi boğazını keserek intihar etti. XVIII. Louis tahtı üstünde kokuştu. Profesör Saalfeld ise hâlâ Göttingen'de ders vermeye mahkûmdur.

ONUNCU FASIL

Aydınlık, soğuk bir sonbahar günüydü, üniversiteli görünüşte bir delikanlı Düsseldorf saray bahçesinin ağaçlı yolu üzerinde ağır ağır geziniyordu[53], arasıra, çocukluğunu hatırlamış gibi, yeri örten ve yürüdükçe çıtırdıyan yaprakları ayağiyle itiyordu, bazı da, mahzun mahzun dallarında ancak birkaç altın rengi yaprak asılı, kuru ağaçlara bakıyordu. Böyle bakarken Glaukos'un[54] sözlerini hatırlıyordu: «İnsan nesilleri de, tıpkı ağaçlardaki yaprak-

lara benzer: rüzgâr bir gün yaprakları döker, yerlerde savurur, sonra ilkbahar yeniden canlanınca ormanın tomurcuklu ağaçlarında yeni yapraklar fışkırır. İnsan oğullarının nesilleri de böyledir, biri çıkar, öteki batar.»

Geçmiş günlerde, delikanlı bu ağaçlara gözlerini kaldırdığı zaman kafasında başka düşünceler uyanırdı. O zamanlar o bir çocuktu, ve ağaçların üstünde kuş yuvaları, fanfan böcekleri arardı; bu mahlûkların, yaprakların arasında ötüşleri, güzel dünyadan neşelenmeleri, bol usareli yeşil bir yapracıktaki bir çiğ damlasiyle, güneşin bir ışığiyle ve otların tatlı kokulariyle memnun oluşları onu keyiflendirirdi. O zamanlar, çocuğun kalbi de tıpkı bu uçuşan böceklerinki kadar mesuttu. Ama şimdi, gönlü ihtiyarlamıştı, orada, küçücük güneş ışıkları sönmüştü, bütün çiçekler solmuş, hattâ aşkın güzel rüyası silinmişti, bu zavallı kalbde cesaret ve kederden başka bir şey kalmamıştı, ve işin en acı tarafı, bu kalb benim kalbimdi.

O gün, eski baba yurduna dönmüştüm, ama o gece orada kalmaya niyetim yoktu, Godesberg'e gitmek, orada, sevgilimin[55] ayakları dibinde oturmaya, ve ona küçük Veronikayı anlatmaya can atıyordum. Sevdiklerimin mezarlarını ziyaret etmiştim. Bütün dostlardan ve akrabalardan hayatta bir amca ile bir hala bulmuştum. Bunlardan başka, sokakta bazı aşina yüzler gördüm, ama beni tanıyan kimse çık-

madı, ve şehir bile bana yabancı gözlerle bakıyordu. Ben yokken birçok evler yeniden boyanmış, veya badana edilmiş; pencerelerden tanımadığım yüzler bakıyordu; ihtiyar bacaların etrafında ölgün serçeler uçuşuyordu, her şey mezarların üstünde biten otlar gibi, hem ölüm kokusu veriyor, hem de taptaze duruyordu. Eskiden Fransızca konuşulan bu yerde şimdi Prusya dili[56] söyleniyordu, hattâ o arada küçücük bir Prusya sarayı[57] gelip yerleşmişti; birçok adamlar saray mensuplarına mahsus unvanlar taşıyorlardı: anamın eski perükârı olan kadın, saray perükârı olmuştu, ve şimdi şehirde bir sürü, saray kunduracısı, saray terzisi, saray tahtakurusu temizleyicileri, saray meyhaneleri... türemişti. Bütün şehir, saray delileri için bir saray tımarhanesine dönmüştü. Yalnız, ihtiyar Kurfürst beni tanıdı, o hâlâ meydanda, eski yerinde duruyordu; ama, zayıflamış görünüyordu. Pazar yerinin tam ortasında durduğu için geçen yılların bütün sefaletini, zavallılığını görmüştü, bütün bunlar insanı şişmanlatacak manzaralar değildi. Rüyada yaşıyormuş gibiydim; tılsımlanmış şehirlerden bahseden masalı düşünüyordum, bu rüyadan erken uyanmıyayım diye şehrin kapısına koştum. Saray bahçesinde bazı ağaçları yerinde bulamıyarak içim sızladı, bazıları da kötürümleşmiş gibi, eciş bücüş şekiller almıştı. O zamanlar bana devler gibi görünen dört büyük kavak şimdi küçücük olmuştu. Yürüyüp

gezen lâleler gibi, renk renk elbiseler giymiş birkaç genç kız gezmeye çıkmışlardı; bu lâleleri, onlar küçücük birer soğan halindeyken tanımıştım; ya, bunlar, beraberce «hanım kuleye çıkıyor» oyununu oynadığımız komşu kızlariydi. O zamanlar, açılan güller gibi gördüğüm genç kızları şimdi solmuş güller halinde buluyordum. Gururlariyle, gönlümü esir eden bu yüksek alınlarda Saturn'un orağı şimdi derin kırışıklılar çizmişti. O zaman bu genç kızların, delikanlılığa yaklaşan bir oğlan çocuğuna bakışlarındaki mânayı şimdi şimdi — ne fayda ki çok geç — anlıyordum; bu arada, yabancı memleketlerde bu bakışların nice benzerlerini, güzel gözlerde fark eder gibi oldum. Bir zaman zengin ve kibar bir zat olarak tanıdığım, şimdi dilenciliğe düşmüş bir adamın, ezile büzüle şapkasını çıkarıp selâmlaması içime pek dokundu; her yerde aynı şey görülmüyor mu? İnsanlar bir düşmeye başladılar mı, Newton kanununa uyarak, sefalet içine yuvarlanmaları durmadan süratleniyor, baş döndürücü, müthiş bir hal alıyor. Bana hiç değişmemiş gibi görünen yalnız küçük baron oldu; o, eskisi gibi, neşeli neşeli saray bahçesinde sıçrayıp oynuyor, bir eliyle redingotunun kuyruğunu tutup kaldırıyor, öteki eliyle de ince hezaren bastonunu iki yana sallıyordu; yüzü yine eskisi gibi sevimli, güleçti; yalnız yüzündeki pembe kızartı burnuna doğru koyulaşmıştı; başında yine eski melon şapkacığı

vardı; saçı da eskisi gibi, bir örgü halinde arkasında sarkıyordu, yalnız siyah örgünün üstünde şimdi birkaç tane beyaz tel yer almıştı. O ne kadar memnun görünürse görünsün, ben biliyordum, zavallı baron bu arada çok belâlara uğramıştı; yüzü, çektiklerini benden gizlemek istiyordu, ama, sırtından aşağı sarkan küçücük örgüsündeki beyaz teller bunu haber veriyorlardı; bu saç örgüsü de, sanki bana açtığı sırrı, pişman olmuş da inkâr etmek istiyormuş gibi, neşeli görünmek istiyen bir tavırla, zıp zıp zıplıyordu.

Yorgun değildim ama, tahtası üzerine vaktiyle sevdiğim kızın adını kazdığım kanapeye oturmak hevesini duydum. Sevgilimin adını güç hal' buldum; o zamandan beri oraya o kadar yeni isimler kazınmıştı ki... Ah! Vaktiyle bu kanapenin üstünde uyumuş, rüyamda saadet ve aşk görmüştüm. «Rüyalar yalan söyler.» Eski çocuk oyunları da yeniden hatırıma geldi,eski güzel masallar da... Ama, yeni yalancı bir oyunla, yeni çirkin bir masal, bu eski masalların ve oyunların arasından ses veriyordu: Bu, iki zavallı insanın hikâyesidir, birbirlerine sadık kalmadılar, ve sadakatsizliği o kadar ileri götürdüler ki Cenabıhakka da ihanet ettiler. Bu kötü bir hikâyedir. Ve insan, yapacak daha iyi bir işi olmadığı zaman bu masalı hatırlayıp ağlıyabilir. Allahım, eskiden dünya ne güzeldi, ve kuşlar ötüşürken sana ebedî hamdü sena ederlerdi. Ve küçük Veronika ba-

na durgun gözlerle bakardı, ve ikimiz saray meydanındaki mermer heykelin[68] önünde otururduk... Bu meydanın bir tarafında, köhne, yıkılmış, ıssız saray durur; bu sarayın içinde geceleri hayaletler görünürmüş; siyah ipekliler giyinmiş, başsız bir kadın[68]a, elbisesinin etekleri rüzgârda uçuşa uçuşa gezinirmiş; öteki tarafında ise yüksek, beyaz bir bina vardır, bunun üst kat dairelerinde, altın yaldızlı çerçeveleri içinde yağlı boya tablolar ihtişamla durur, alt kat dairelerinde de binlerce sayıda koca koca kitaplar raflarda dizilirdi; sofu Ursula bizi penceremin hizasına kaldırır, kitapları — ben ve küçük Veronika — merakla seyrederdik... Sonradan, kocaman bir oğlan olunca, her gün orada, yüksek bir merdivenin basamaklarına tırmanıp yukardaki kitapları aşağı indirmeye başladım, bunların içindeki şeyleri uzun uzun okudum, ve sonunda artık hiçbir şeyden ne kafasız kadından, ne de başka şeylerden — korkmaz oldum, ve öyle akıllandım, öyle allâmeleştim ki, bütün eski oyunları, masalları, tabloları ve küçük Veronikayı, hattâ bunların isimlerini bile unuttum.

İşte böyle, kanapeye oturmuş, eski günlerin rüyasını görüyor, onları hâtıramda canlandırıyordum; gerilerimde uğultu halinde, pek iyi anlaşılmıyan birtakım insan sesleri duydum; orada birikmiş adamlar, Rusya seferinde esir edilip Sibiryaya sürülmüş, sulh yapıldığı halde oralarda uzun yıllar kaldıktan sonra, şim-

di memleketlerine dönmekte olan zavallı Fransızların haline nasıl acıdıklarını söylüyorlardı. Gözlerimi kaldırınca, şan ve şeref dolu bir tarihin bu öksüz kalmış çocuklarını gördüm; paçavra haline gelmiş üniformalarının yırtıklarından sefaletin çıplaklığı görülüyordu; bitkin yüzlerinde, çökük, şikâyetli gözleri durgun yatıyordu; çoğu sakat, topal olmakla beraber, hâlâ, nizamî asker yürüyüşiyle yürümek istiyorlardı, ve işin en garibi, kafilenin başında, hâlâ önünde sarkan trampetesiyle, bir trampeteci geliyordu. İçimden gelen bir ürpertiyle, gündüz savaş meydanında düşen askerlerin, geceleyin, yattıkları topraktan kalkıp, başlarında trampeteci olmak üzere, doğdukları memlekete doğru yürüyüşlerini anlatan efsaneyi hatırladım. Eski bir halk türküsü bu efsaneyi şöyle söylüyor:

Trampete çaldı,
Onlar yine karargâhın önüne geldiler.
Tralleri, trallerei, trallera,
Sevgililerin yurduna gidiyorlar.
Sabahleyin ölülerin kemikleri,
Mezar taşları gibi saf saf dizilirler.
Trampete önden gider,
Tralleri, trallerei, trallera.
Sevgili onu görsün diye...

Gerçekten, zavallı Fransız trampetecisi, vücudu yarı yarıya çürüyüp döküldükten sonra mezardan çıkmış denecek haldeydi, kirli, yağ-

lı, boz bir kaputa sarılmış küçücük bir gölgeden ibaret kalmıştı; uçuk dudaklarının üzerine bitkin halde sarkmış kocaman bıyıklı yüzü, bir ölü benzi gibi sararmıştı; gözleri, ucunda hâlâ birkaç kıvılcım ışıldıyan yarı sönmüş bir kav parçasına benziyordu, bu kıvılcımların bir tekinden mösyö Le Grand'ı tanıdım.

O da beni tanıdı, ve elimden tutup çimenin üstüne çekti; o arada, eski günlerde, bana trampetesiyle Fransız dilini ve yeni zamanlar tarihini talim ettiği zamanlarda olduğu gibi oturduk. Bu, yine eski, meşhur trampeteydi; onun, bunu Rusların açgözlülüğünden nasıl koruyabilmiş olduğua bir türlü akıl erdiremiyordum. Yine eskisi gibi trampete çaldı, ama bu sefer, çalarken konuşmuyordu. Dudakları, gerçi, esrarlı şekilde kenetlenmişti ama, gözleri de o nispette mânalı konuşuyordu; trampeteci eski marşları çalarken onlar, bir zafer ifadesiyle parıldıyordu. Kızıl Giyotin Marşını vurduğu zaman yanımızdaki kavaklar titreşmeye başladılar. Eski hürriyet savaşlarını, İmparatorun başarılarını, maceralarını, hepsini tıpkı eskisi gibi çaldı, ve bana öyle geldi ki, trampete de yaşıyan bir varlık olmuş, içindeki neşeyi, heyecanı ifade etmekten sevinç duyuyor. Yeniden, topların gürleyişini, kurşunların ıslığını, savaş meydanının bütün gürültüsünü duydum. Yeniden muhafız kıtalarının ölüme meydan okuyan cesaretlerini, dalgalanan bayrakları, atı üstünde İmparatoru gördüm... Ama, gitgi-

de, bütün bu neşeli hay huy içine boğuk bir ses karışmaya başladı; trampeteden, en vahşi sevinç haykırışlariyle, en derin yas çığlıklarını bir araya getiren nağmeler geliyordu; bu, hem bir zafer marşı, hem de bir ölüm havası gibiydi; Le Grand'ın gözleri bir hayaletin gözleri gibi, yerinden fırlıyacakmışçasına açıldı, ve ben onların içinde, ölülerle örtülmüş, engin, beyaz bir buz sahrası gördüm... Bu, Moskova ırmağı yanındaki meydan savaşıydı. Bu ihtiyar, haşin trampetenin, şu anda, mösyö Le Grand'ın değnekleri altında çıkarttığı sesler gibi, ıstıraplı sesler verebileceği hiç aklıma gelmezdi; bu sesler, sanki, trampetenin göz yaşları gibiydi, ve gitgide daha hafifliediler, ve tıpkı boğuk bir yankı gibi, Le Grand'ın göğsünden derin iç çekişleri boşandı. O, şimdi daha bitkin düşmüş, bir hayalet halini almıştı; incecik elleri soğuktan titremeğe başladı; rüyada imiş gibi oturuyor, değnekleriyle havayı dövüyor, ve uzaktan sesler dinliyormuş gibi yapıyordu; sonra derin, uçurumlar kadar derin ve yalvaran bakışlarını bana çevirdi... Onu anladım... Ve daha sonra başı trampetenin üstüne düştü.

Mösyö Le Grand o andan itibaren artık bu dünyada hiç trampete çalmadı; trampetesi de bir daha bir tek ses çıkarmadı; o trampete hürriyet düşmanlarının tekmil kumandasını çalmak uşaklığına katlanamazdı; Le Grand'ın son, yalvaran bakışını gayet güzel anlamıştım:

bastonumun içindeki hançeri çıkardım ve trampetenin derisini parçaladım.

ON BİRİNCİ FASIL

Du sublime au ridicule il n'ya qu'un pas, Madame[59]!

Ama, hayatın, eninde sonunda ciddî olması öyle bir alın yazısı ki, *pathetique* ile *comique* böyle birbiriyle sarmaş dolaş olmasa onun tahammül edilir tarafı kalmazdı. Şairlerimiz bunu bilirler. Aristophanes bize insan çılgınlığının en korkunç tablolarını sadece nüktenin güler yüzlü aynası içinde gösterir. Goethe, kendi hiçliğini kavrıyan mütefekkirin büyük ıstırabını, ancak bir kukla oyununun mizahlı mısralarında ifade etmeye kalkışıyor; ve dünyanın felâketleri üzerine en hazin feryatlarını Shakespear, bir delinin[60] ağzından söyletiyor; o bunları sayıp dökerken bir yandan da soytarı çıngıraklarını dehşetle şıngırdatıyor; onların hepsi örneklerini en eski şairden aldılar; o, bin perdelik dünya trajedisinde, her gün gördüğümüz üzere, mizahı en yüksek mertebesine çıkarmasını bilmiştir... Kahramanlar sahneyi bırakıp gittikten sonra, soytarı külâhları ve çıngıraklı değnekleriyle clown'lar ve graciosos'lar gelirler; Büyük İhtilâl'in kanlı sahnelerinden ve İmparatorun maceralarından sonra, şişko Bourbon'lar, bayatlaşmış şakaları ve halâvetli, meşru nükteler-

riyle, kırıta kırıta arzı endam ediyorlar; onların yanı sıra, naz-u işve içinde, ve suratlarında açgözlü gülümsemeleriyle eski kişizadeler güruhu, onların ardından başlarında kukuleteleri, ellerinde meşaleler, salipler ve kilise bayrakları olduğu halde zühd-ü takva sahibi rahipler kafilesi... Böylece, dünya trajedisinin, en yüksek derecesine varan pathos'u içine komik birtakım çizgiler gizlice sokulabiliyor: Brutus gibi, kalbine bir hançer saplıyan, ümitleri kırılmış cumhuriyetçi, acaba ringa balığı kokuyor mu? diye bir defa bıçağı koklamıştır; ve bu büyük dünya sahnesinde de işler, tıpkı bizim tiyatrolarımızın tahta döşemeli sahnelerindeki gibi olup geçiyor; bu dünya üzerinde de sarhoş kahramanlar, rollerini unutmuş kırallar, havada asılı kalmış kulisler, fazlaca çıkan suflör sesleri, kalçalarının şiirliliğiyle tesir yapmaya özenen dansözler, tiyatronun esas unsuruymuş gibi, pırıl pırıl parlıyan kostümler... Öte yandan da, yukarda, gökyüzünde, en ön sırada melâike taifesi oturmuşlar, yeryüzündeki komedinin aktörleri olan bizleri dürbünleriyle gözetliyorlar, ve Allahutaâlâ hazretleri geniş locasında oturmuş, belki can sıkıntısından esniyor, belki de, bazı aktörler fazla ücret aldıkları halde, bazıları yarı aç yarı tok çalıştıkları, ve hiçbiri rolünü iyi oynıyamadığı için bu oyunun uzun süremiyeceğini hesap ediyor.

Du sublime au ridicule il n'ya qu'un pas, Madame! Bundan evvelki faslın sonunu yazarak, mösyö Le Grand'ın nasıl öldüğünü ve onun bakışlarında okuduğum «testamentum militare[61]» yi harfi harfine nasıl yerine getirdiğimi size anlattığım sırada odamın kapısı çalındı, fakir, ihtiyar bir kadın girdi, ve bana, dostça, doktor olup olmadığımı sordu. Ben, evet cevabını verince, yine sevimli bir tavırla, benden lûtfen evine kadar zahmet etmemi ve kocasının nasırlarını kesmemi rica etti.

ON İKİNCİ FASIL

Alman sansörleri

aptal herifler

ON ÜÇÜNCÜ FASIL

Madam, bütün Troya savaşları Leda'nın[62] memelerinin kuluçkasında duruyordu, ve ben size önce kuğu yumurtalarından bahsetmezsem, siz Priamos'un meşhur göz yaşlarını asla anlıyamazsınız. Onun için, ben konudan fazla ayrıldım diye şikâyet etmeyin. Bundan evvel geçen bütün fasıllarda konu ile ilgisi olmıyan bir tek satır yoktur; ben gayet kısa, derli toplu ya-

zarım, lüzumsuz lâflara yer vermem. Hattâ çok defa lüzumlu şeyleri bile atlarım. Meselâ şimdiye kadar şöyle adamakıllı bir not çıkmadım, *citation* yapmadım. (Cin, peri misillû ruhları kastetmiyorum, muharrirlerden demek istiyorum[63].) Eski, yeni kitapları mehaz olarak göstermek, genç bir muharririn en başta gelen zevklerinden biridir, ve şöyle âlimce çıkılmış birkaç not, adama şan ve şöhret verir. Madam, sakın benim kitap isimlerine âşina olmadığımı sanmayın. Üstelik ben, pastanın içinden kuş üzümü[64] ve ders notlarının içinden haşiyeleri gagalayıp çıkarmasını bilen büyük zekâların sanat ve hünerlerine de aşinayım. Bartels'in şırayı nerden aldığını bilirim. Pek zaruri hallerde, âlim dostlarımdan borç olarak haşiyeler istiyebilirim. Berlin'deki dostum G.[65], haşiyeler hususunda, tâbir caizse, küçük bir Rotschild sayılır, ve bana seve seve birkaç milyonluk bir ikrazda bulunabilir, eğer elinde nakit olarak mevcudu yoksa o, pekâlâ başka kozmopolit fikir bankerlerinden istediği kadar istikraz da yapabilir. Ama şimdi borç yapmaya hiç ihtiyacım yok; ben, işi sağlama bağlıyan bir insanım; senede istihlâke hazır 10.000 haşiyem duruyor; kalp haşiyeleri hakiki diye sürmenin usulünü de keşfettim. Büyük, zengin bir âlim, meselâ Michael Beer[66] benden bu sırrı satın almak istese, nakit 19.000 talere imtiyazını ona devrederdim; belki biraz tenzilât da yaparım. Başka bir keşfim daha var,

ama edebiyatın selâmeti için onu gizlemiyeceğim, meccanen neşredeceğim: İmdi, diyorum ki, bütün şöhretsiz muharrirleri mehaz olarak gösterilen kitaplarının sahifelerini yazacağıma, evlerinin numaralarını kaydetmek lâzımdır.

Bu «iyi adamlar ve kötü çalgıcılar» ın («Ponce de Leon» da[66]*a* orkestraya böyle hitabedilir), bu adı bilinmez muharrirlerin kendilerinde herhalde, uzun zamandan beri unutulmuş gitmiş kitapçıklarının bir nüshacığı vardır, bunu bulmak için, muharrirlerinin ev numaralarını bilmek kâfidir. Meselâ Spitta'nın[67], «Esnaf çıraklarına mahsus şarkı kitabı» nı bir yazımın haşiyesinde göstermek istiyorum, — bu kitabı bulmanıza imkân var mı, sevgili Madam? — hemen şu notu koyardım:

> *Bak: «Esnaf çıraklarına mahsus şarkı kitabı», yazan: P. Spitta, Lüneburg, Lünerstr. No. 2, sağda köşede.*

Madam, böylece siz de, eğer zahmete değeceğini kestirirseniz, gidip kitapçığı bulursunuz; ama, bence bu o kadar zahmete değmez.

Madam, esasen siz benim ne kadar kolaylıkla notlar, haşiyeler çıkabildiğimi tasavvur edemezsiniz. Her zaman, her yerde, derin mütebahhirliğimi göstermek için vesileler bulurum; meselâ, yemekten mi bahsediyorum, hemen bir not çıkarırım, orada Romalıların, Yunanlıların ve İbranilerin de bizim gibi yemek yediklerini söylerim, Lucullus'un aşçısı-

nın pişirdiği türlü nefîs yemekleri sayar, dökerim... Ne yazık ki ben, 1500 yıl geç doğmuşum. Bundan başka, notumla Yunanlıların toplu ziyafetlerine şu şu adlar verildiğini, Ispartalıların gayet kötü, kara bir çorba içtiklerini de kaydetmeyi ihmal etmem. Şükürler olsun ben o asırda yaşamamışım, ben bu âciz halimle bile, Allah saklasın, Ispartalı olmak istemem, böyle bir hale düşmek kadar korkunç şey tasavvur edemem, çünkü çorba benim en çok sevdiğim yemektir... Madam, yakında Londraya bir seyahat yapmak niyetindeyim, ama eğer orada çorba bulunmadığı rivayeti doğru ise, gittikten az sonra vatanımın etli çorba kâsesi burnumda mis gibi kokacak! Eski İbranilerin yemeklerine gelince: bu hususta uzun uzadıya konuşabilirim, hattâ sözü bugünkü Yahudilerin mutfaklarına kadar getirebilirim... Bu vesile ile, haşiyeye bütün Steninweg'i[68] alabilirim... Bu arada, birçok Berlin'li âlimlerin[68a], Yahudilerin yemeklerine dair ne kadar müsamahalı bir dil kullanmış olduklarını anlatmak imkânlarını da bulurum. Ondan sonra Yahudilerin diğer meziyetleri ve hasletleri üzerinde, onlara borçlu olduğumuz bütün icatları, meselâ bono usulü, Hıristiyanlık, v.s. gibi şeyler üzerinde de birçok mütalâalarda bulunabilirim... Ama dur hele, bu son icattan dolayı onlara fazla değer vermemek lâzım gelir, çünkü bu dini pek az kullanmış bulunuyoruz... Sanıyorum ki Yahu-

diler de bu dini, bononun keşfinden daha az hesaplarına elverişli bulmuşlardır... Yahudiler vesilesiyle Tacitus'u haşiyemde gösterebilirim... O, Yahudilerin, mâbetlerinde eşeklere taptıklarını söylüyor[69]... Bir defa söz eşeklere varınca artık göstereceğim kaynaklar için önümüzde ucsuz bucaksız bir saha açılıyor. Yeni çağların eşeklerine karşılık eski çağların eşekleri hakkında nice dikkate değer şeyler söylenebilir. Ah! Eskileri ne akıllıymişler, halbuki yenileri ne kadar sersemdir; meselâ, Bileam'ın eşeği nasıl bir sağduyu ile konuşur,

Bak: Pentat. Lib...

Madam, aksiliğe bakın ki kitap elimin altında değil, onun için fasıl ve sahife yerlerini açık bırakıyorum, sonra doldururum... Buna karşılık, yeni çağ eşeklerinin tatsızlıkları hakkında şu mühim kaynağı gösterebilirim:

Bak:

Yok, burası da açık kalsın... Aksi takdirde ben de hakaret suçiyle mahkemeye çağırılmak tehlikesiyle karşılaşırım. Yeni eşekler büyük eşeklerdir .Kültürce çok yüksek bir seviyede bulunan eski eşekler,

Bak: Gesneri[69]a: De antique honestate asinorum. (in Comment. Götting., T. II. p. 32.)

kendilerinin ahfadından nasıl bahsedildiğini duyunca, mezarlarında rahatsız olacaklar, hiddetlerinden, bir yandan öbür yana döneceklerdir. Eskiden «Eşek» bir şeref unvaniydi. Şimdiki «Hofrat», «Baron», «felsefe doktoru» falan gibi mânası vardı. Yakup Peygamber, oğlu Isaşar'ı[70], Homeros, kahramanı Ajax'ı[71] eşeğe benzetirler; şimdi de aynı benzetmeyi, bir aşk ümitsizliği içinde kendini öldürmeye kalkan Herr Stuhr[72] hakkında yapabiliriz. Madam, söz bu türlü eşeklere gelince, edebiyat tarihine derince girebilir, ve aşka düşmüş olan bütün büyük adamları zikredebilirim; meselâ: Abelardus[73], Picus Mirandulanus[74], Borbonius[75], Curtesius[76], Angelus Politianus[77], Raymundus Lullus[78] ve Henricus Heineus... Aşk vesilesiyle de, tütün kullanmamış olan bütün büyük adamları notlarımda zikredebilirim. Meselâ: Cicero, Justinian, Goethe, Hugo[79], ben...Tesadüfe bakın ki her beşimiz de şöyle böyle hukukçu sayılırız. Mabillon[80], bir yabancının piposundan çıkan dumana tahammül edemezdi, «İter Germanicum» unda, Alman otellerinden bahsederken şöyle şikâyet ediyor: «*quod molestus ipsi fuerit tabaci grave olentis foetor*[81].» Buna karşılık, başka birçok büyük adamlar da tütüne bayılırlardı. Raphael Thorus[82], tütüne bir kaside yazmıştır. (Madam, belki bilmezsiniz, bu eseri İsaac Elseverius[83], 1628 yılında, Leiden'de *in 4* olarak bastırmıştır... Ve Ludovicus Kinschot[84] bu kitaba manzum bir önsöz yaz-

mıştır.) Grävius'un[85], hattâ, tütün hakkında bir sonnet'si vardır. Büyük Boxhornius[86] tütünü severdi; Bayle[87], «Dict. hist et critiq.» inde, onun hakkında, tütün içerken başına, piposunun ucu çıksın ve duman, çalışması sırasında kendisini rahatsız etmesin diye, ön kenarında deliği olan bir şapka geçirdiği rivayetini nakletmiştir... *A propos*[88], büyük Boxhornius'tan bahsederken, aslı olmıyan, boş şeylerden korkmuş olan bütün büyük âlimleri de, haşiyede zikredebilirim. Ama, bu hususta sadece Joh. Georg. Martius'un[89] «De fuga literatorum etc. etc. etc.» adlı eserine müracaatı tavsiye etmek de kâfi gelir. Madam, tarihe bir göz atarsak görürüz ki, bütün büyük adamlar hayatlarında muhakkak bir defa olsun kaçmak zorunda kalmışlardır: meselâ, Hazret-i Lût[90], Tarquinius[91], Musa, Jupiter, Madame de Staël[92], Buhtunnasır[92a], Benjowsky[93], Muhammed[94], bütün Prusya ordusu, VII. Gregor, Haham Jizchak Abarbanel[95], Rousseau[96], v.s... Daha başka birçok isimler de sayabilirim: Meselâ, borsada kara listede yazılı isimler gibi...

Görüyorsunuz ya, Madam, benim bilgim sağlam ve derindir. Yalnız sistematik tasnif hususunda pek o kadar olgunlaşmış sayılmam. Halis bir Alman sıfatiyle bu kitabı, kutsal Roma İmparatorluğunda gelenek ve göreneğin emrettiği üzere, serlevhasının izahiyle açmam lâzımdı. Gerçi Phidias, «Jupiter» i için bir önsöz yazmamıştır, keza Medicis'lerin «Ve-

nus» ü üzerinde de — onu her cephesinden uzun boylu tetkik etmişimdir — bir tek haşiye bulamazsınız. Ama eski Yunanlılar, Yunanlılardı, biz ise, namuslu Almanlarız, Almanlığımızı inkâr edemeyiz, onun içindir ki, biraz geç de olsa, kitabımın serlevhası hakkında bazı izahat vermeliyim. Şimdi, Madam, aşağıdaki meselelerden sırasiyle bahsedeceğim demektir:

I. Düşünceler.
A. Umumi olarak düşünceler.
a) Mâkul düşünceler.
b) Gayri mâkul düşünceler.
α Alelâde düşünceler.
β Yeşil meşine kaplanmış düşünceler.

Bunlar da şu şekilde tasnif edilmiş olacak... Neyse, bütün bunlardan, sırası gelince bahsedilecek.

ON DÖRDÜNCÜ FASIL

Madam, her şeyden önce, fikir hakkında bir fikriniz var mı? Fikir nedir? Terzim, ciddî ve anlayışlı bir bakışla, Berlin'deki şıklık çağlarımdan kalma ve şimdi ancak muhterem bir «robe de chambre» olmaya elverişli redingotumu süzerek: «Bu elbisede iyi fikirler var.» demişti. Bizim çamaşırcı kadın, Pastör S. nin, kızının kafasına birtakım fikirler soktuğundan, kızcağızın bunlarla zıvanadan çıktığından,

şimdi artık mâkul bir şey dinlemez olduğundan şikâyet eder. Arabacı Pattensen, her fırsatta: «Bu bir fikirdir, bu bir fikirdir!» diye homurdanır. Ama, dün ona, bu fikir kelimesiyle ne kastettiğini sorunca müthiş kızdı, kızgınlığı arasında, yine: «Fikir, fikirdir işte! Fikir, insanın kafasına tıktığı saçmalardır.» diye homurdandı. Göttingen'de Hofrat Heeren[97], bu kelimeyi, aynı mânada gelmek üzere, bir kitabının serlevhası olarak kullanmıştır.

Arabacı Pattensen, engin Lüneburg bozkırlarında, gece de olsa, sis de olsa, yolunu şaşırmıyan bir adamdır; Hofrat Heeren de, aynı şekilde, şaşmaz bir insiyakla Doğunun eski kervan yollarını bulan, eski çağlardan kalma develer gibi, sabırla ve güvenle bu yollar boyunca yıllardan beri yürümekten usanmıyan bir insandır; bu türlü adamlara insan hayatını emniyet edebilir, tam bir güvenlikle insan böylelerinin peşine takılabilir, ve onun içindir ki ben bu kitabımın adını «Düşünceler» koydum. Bundan dolayı, bu kitabın adı da, tıpkı yazarının adı kadar ehemmiyetsizdir; bu başlığı yazar, herhangi bir bilgiçlik gururiyle seçmedi; bu serlevhayı görüp de kitabın sahibini, kendini beğenmişlikle itham etmemelidir. Büyük teessürlerimle, şunu belirtmek isterim ki, Madam, ben kendimi beğenmiş bir adam değilim. Aşağıda hikmetini anlıyacağınız gibi, burada bunu hatırlatmak lüzumunu duyuyorum. Ben kendimi beğenmiş değilim... İsterse başım-

da defne dallarından bir orman bitsin... İsterse genç kalbimi, denizler gibi, günlük kokuları kaplasın, ben yine kendimi beğenmiş bir adam olamam. Dostlarım ve başkaca çağdaşlarım ve vatandaşlarım, beni böyle bir kusurdan korumak maksadiyle, Allah için çok hizmet ettiler... Bilirsiniz Madam, kocakarılar, çocukların güzelliğinden fazlaca bahsedildi mi, nazar değmesin diye «tuh! tuh!» diye tükürme taklidi yaparlar... Bilirsiniz Madam, Romada, muzaffer kumandan, başı şan ve şöhretle taçlanmış, sırtında erguvani mantosu, beyaz atların çektiği altın yaldızlı arabasına binmiş olarak Campo Martii'den çıktığı, ve Liktorlar, çalgıcılar, oyuncular, ganimet taşıyıcılar, konsüller, senatorlar, askerler arasında bir tanrı heybetiyle göründüğü zaman, ayaktakımı çeşit çeşit taşlamalı türküler çağırırdı... Bilirsiniz ki, sevgili yurdumuz Almanyada kocakarı ve ayaktakımı pek çoktur.

Anlarsınız ya, Madam, Göttingen Atinadan ne kadar uzaksa, burada adı geçen «Düşünceler» de, Eflâtun'un «idée» lerinden o kadar uzaktır, ve siz, muharririnden ne umarsanız, kitabından da o kadar beklemelisiniz. Muharririn, büyük ümitler uyandırmış olabileceğini, dostlarım kadar ben de düşünemiyorum. Comtesse Julie bü meseleyi aydınlatmak istiyor ve temin ediyor ki, mevzuubahis olan muharriride, eğer zekice ve yeni birtakım buluşlar varsa, bunlar muharririn yapmacığından

başka bir şey değildir, aslında o da öteki muharrirler kadar budaladır. Yanlış! Ben hiç yapmacık bilmem, gagamın yaradılışına göre konuşurum, tam bir mâsumluk ve sadelikle aklıma geleni yazarım; akıllı uslu şeyler söylüyorsam kabahat benim mi? Ama, edebiyatta benim talihim her zaman, Altona piyangosundakinden daha açık olmuştur. (Hoş, tersine olsaydı daha iyiydi ya...) Kaleminden zaman zaman bazı uğurlu numaralar çıktığı oluyor, ve bunu Allah yapıyor. Zira O, Eloha'ya[98] sunulmuş en yüksek dinî hislerle dolu münacat ve tevhit müelliflerini, vaız ve nasihat yazmakla meşhur şairleri, bütün güzel düşüncelerden ve edebiyatta her türlü şan ve şereften mahrum etmek suretiyle, onların yeryüzündeki hemcinsleri tarafından fazla methedilmelerini ve böylece, şimdiden, meleklerin eliyle oturacakları yerler döşenip dayanmakta olan Cennet-i âlâyı unutmalarını önlemiş oluyor; o, böylece, dünya işlerine kendimizi vermiş olan ve yüzümüze Cennetin kapıları çivilenmiş gibi kapalı bulunan biz günahkâr ve mülhit muharrirlerini, o nispette ganice mükemmel fikirlerle ve beşerî şan ve şöhretle besleyip duruyor, ve bütün bunları o, kemal-i merhamet ve mağfiretinden yapıyor, istiyor ki, bir defa nasılsa yaratılmış bulunan bu âciz mahlûklar elleri boş kalmasınlar, öteki dünyada mahrum bırakıldıkları zevk ve sürurun hiç olmazsa bir kısmını bu deni dünyada tatmış bulunsunlar.

Bak: Goethe ve «dinî risaleler» muharrirleri.

Görüyorsunuz ya, Madam, benim yazılarımı okumalısınız! Bunlar, tanrının rahmet ve mağfiretine birer burhandır, ben onun kudret ve azametine körü körüne bir imanla yazıyorum, bu mânada ben dini bütün bir Hıristiyanım ve Gubitz'in[99] kelimeleriyle konuşmak lâzım gelirse, şu cümleyi yazmaya başlarken bu sözü nasıl bitireceğimi ve ne diyeceğimi bilemiyorum, ve bütün varlığımla kendimi Allaha bırakıyorum, böyle, dindarca bir teslimiyet göstermesem nasıl yazabilirim ki, odamda matbaacı Langehoff'un[100] çırağı dikilmiş, müsveddeleri bekliyor, sözlerim yeni doğmuş bir çocuğun ıslaklığını ve sıcaklığını kaybetmeden matbaaya gidiyor. Ve şu anda duyduğum ve düşündüğüm şeyler yarın öğleye kesekâğıdı olabilir. Madam, siz bana kolayca Horatius'un «*nonum prematur in annum*» unu[101] hatırlatabilirsiniz. Bu kaide, bu çeşitten birçok kaideler gibi nazari olarak çok değerli olabilir, ama pratikte bir işe yaramaz. Horatius, muharrire «eseri yazdıktan sonra dokuz yıl çekmenin gözünde bekletmek gerektir.» diyen meşhur öğüdünü verdiği zaman, dokuz yıl içinde yiyip içmeden nasıl yaşanacağına dair bir de reçete vermeliydi. Horatius, bu meşhur kaideyi vaz'ettiği zaman belki Mäcena'nın sofrasında oturmuş mantarlı hindi, yağlı bir salça içinde yüzen sülünler, pudding, Teltow tur-

pundan garnitürlü toygar kebabı, tavus dili, Hint kuşları yuvası, daha Allah bilir neler yiyordu; hem de hepsi bedâvadan... Ama biz, bu dünyaya gelmekte gecikmiş bedbahtlar, biz başka bir çağda yaşıyoruz, bizim Mâcena'larımızın bambaşka prensipleri var, onlar düşünüyorlar ki, muharrirler de muşmulalar gibi bir müddet saman üstünde yatarlarsa olgunlaşırlar, düşünüyorlar ki bu köpekler de fazlaca semirirlerse mecaz ve fikir avında işe yaramaz olurlar... Arada bir zavallı bir köpeği besledikleri de oluyor, ama yağlı kemiği en az hak eden bu saadete erişiyor. Meselâ, efendisinin elini yalıyan bir fino, yahut hanımının kucağına sokulmasını bilen minicik bir Bologna mastisi, yahut da ekmeğini hak etmek için öğrendiği hünerleri gösteren: aport yapmasını, dans etmesini, ön ayaklariyle trampete çalmasını bilen hünerli bi fino... Ben bu satırları yazarken benim küçük *mops*'um arkamda durmuş, havlıyor... Sus! Ami, seni aklıma getirmedim, çünkü sen beni seversin, ve iyi günlerimde olduğu gibi, kara günlerimde de beni bırakmazsın. Efendini mezarına kadar götürür, onun mezarı üstünde ölürsün; sen vatan topraklarından gurbete atılmış, Almanyanın kapısının eşiğinde ölümlerini bekliyen nice Alman köpekleri gibi sadık bir köpeksin... Affedersiniz, Madam, zavallı köpeğime tarziye vermek için sadetten epey uzaklaştım, yine Horatius'un meşhur kaidesine ve bu kaidenin

XIX. asırda kullanılamıyacağı meselesine gelelim; çünkü bu asırda şairler ilham perilerinin etekleri altına sığınıp maişetlerini sağlamak zorundadırlar. *Ma foi*[102], *Madame!* ben değil dokuz yıl, 24 saat bile aç kalmaya dayanamam, midem ölmezliğin tadına pek varamıyor, düşündüm taşındım, yarı ölümsüzlüğe razıyım, tek karnım tok olsun; Voltaire, güzel hazmedilmiş bir yemek için ölümünden sonraki şöhretinin üç yüz senesini feda edeceğini söylemiş, hazmı bir tarafa, sadece yemek için ben iki misilini veriyorum. Ah! Bu dünyada ne iştah verici, ne nefis yemekler yenebilir! Filozof Pangloss'un[103] yerden göğe kadar hakkı var; bu dünya dünyaların en mükemmelidir! Ama bu en mükemmel dünyada insanın parası olmak gerek, çekmecede eser müsveddeleri değil cepte para bulunmalı. «König von England» lokantasının sahibi bay Marr[104] da muharrirdir; Horatius'un kaidesinden onun da haberi vardır, ama bilmem ki bu kaideye uysam beni dokuz yıl besler mi?

Hem neden bu kaideye uyacakmışım? Yazacak o kadar güzel şeylerim var ki, yazmak için uzun boylu düşünmeye ihtiyacım yok. Benim gönlüm aşk ile, hemcinslerimin kafaları da budalalıklarla dolu olduğu müddetçe yazı mevzuu bulmakta asla sıkıntı çekmiyeceğim. Ölünciye kadar, dünya üstünde kadınlar kaldığı müddetçe gönlümden aşk eksik olmıyacak; o, birinden soğur soğumaz, başka biri için yanıp

tutuşmaya başlıyor. Fransa Kıralı nasıl hiç ölmezse, benim gönlümün kıraliçesi de hiç ölmez; gönlümde «La Reine est morte, vive la Reine[105]!» diye bağırılır. Aynı şekilde, hemcinslerimin budalalıkları da bitip tükenir şeyler değildir. Çünkü bu dünyada bir tek bilgelik vardır, onun da hudutları muayyendir; halbuki budalalıklar binlerle sayılır, ve herbiri hudutsuzdur; nitekim bilgin kasuist ve papaz Schupp[106]: «Dünya üstünde aptalların sayısı insanlardan fazladır» diyor. Büyük Schuppius'un Hamburg'da oturduğu düşünülürse, bu istatistik malûmatında mübalâğa olmadığı anlaşılır. Ben de aynı şehirde oturuyorum, ve diyebilirim ki, burada gördüğüm bütün bu budalaları yazılarımda kullanabildiğim için gayet memnunum. Bunlar var oldukça, telif hakları, hem de nakit olarak, hazır demektir. Ben, bunların arasında, buğday ambarına düşmüş bir tavuk gibiyim. Tanrının rahmeti üzerimde. Bu yıl budalalar çok mahsul veriyorlar. Ben ise, tok gözlü bir insan sıfatiyle, bunların çok azını yiyorum, en verimlilerini, ilerisi için saklıyorum. Çok defa piyasaya çıkarım, herkes beni neşeli, güleryüzlü görür. Ellerini uğuşturarak, mağazasındaki sandıklar, fıçılar, balyalar arasında memnunlukla dolaşan zengin bir tüccar gibi, ben de «adamlarım» arasında öyle dolaşıyorum. Sizler de benim mallarımsınız! Siz hepiniz benim için aynı derecede değerlisiniz. Siz paranızı ne kadar seviyorsanız, ben de

sizi o kadar seviyorum; bu ne demektir, bilirsiniz!... Şu yakınlarda, benimkilerden birinin, endişeli bir tavırla, benim, geçimimi nasıl sağlıyacağımı düşündüğünü söylemesine katılası güldüm... Halbuki o, öyle muazzam bir budala ki, ben, tek başına onu, tükenmez bir sermaye gibi işletip, hayatımı temin edebilirim. Ama, bazı bir budalalar var ki, onlar benim için, pek nakit para değildir de, onlardan alacağım nakit parayı, başka bir maksada sarf etmişimdir: meselâ, iyi doldurulmuş, kalın, şişko bir millionarr[107] var; ondan gelecek kârla, kendime, yumuşacık minderlerle güzelce döşenmiş, Fransız bayanlarının *chaise percée*[108] dedikleri cinsten bir iskemle tedarik edeceğim. Onun şişko milyoner-bayanının getireceği para ile de, bir at satın alacağım. Şişkoyu görür görmez — bir deve bile cennete girer ama, bu herif asla iğnenin deliğinden geçemez —, onun piyasa yerinde sallana sallana gezindiğini görür görmez, keyfim yerine gelir; beni hiç tanımamasına rağmen ona, galiba farkına varmadan, kandilli bir selâm çakarım; o, selâmımı öyle içten gelme bir sevinçle, öyle güler yüzle alır ki, içimde, onun iyiliğinden hemen orada faydalanma isteği uyanır, ama, tam o sırada, iki taraftan geçen süslü püslü insanların bulunuşu, beni bu arzumu yerine getirmekten alıkoyar. Onun eşi olan bayan da hiç fena bir kadın değildir. Gerçi bir tek gözü vardır, ama, bu göz — herhalde tek olduğu için — o nis-

pette yeşildir. Burnu, Şam şehrine nezaret eden kule gibidir; göğsü, bir deniz kadar kabarıktır, ve bu göğüs üzerinde, tıpkı denizde yüzüp giden gemilerin bayrakları gibi, rengârenk kordeleler uçuşur... İnsanın, deniz tutmasına uğraması için bu göğüse bakması kâfidir... Ensesi de, âdeta, güzel ve yağlı bir... «Müşebbehünbih» biraz daha aşağılarda bulunmaktadır... Ve bu «müşebbehünbih» i örtmekte olan mor menekşe rengi perdeyi dokumak için binlerce ipekböceği bütün hayatları boyunca çalışmış olmalıdırlar. Görüyorsunuz ya, Madam, ben kendime ne mükemmel bir at bulmuş olacağım. Piyasa yerinde bayana rasladım mı, yüreğim yerinden oynuyor, hemen sırtına atlıyormuşum gibi oluyorum, kamçıyı sallıyorum, parmaklarımı, dilimi şaklatıyorum, bacaklarımla, süvarilere mahsus türlü hareketler yapıyorum... Hop! hop!.. burrr! burrr!.. Ve sevgili bayan bana öyle bir candan, öyle anlayışlı bakışlarla bakıyor ki... Gözleriyle kişniyor, burun deliklerinden soluyor, sağrısını iki yana sallıyarak edalanıyor, courbette'ler[110] yapıyor, sonra birden kısa-dörtnala kalkıyor... Ben de kollarımı kavuşturup onu seyre dalıyorum, ve kendi kendime, bu ata binerken ağzına kantarma mı vurmalı, yoksa âdi dizgin mi, sırtına İngiliz eyeri mi, yoksa Arab eyeri mi? diye düşünüyorum... Sonra da, beni böyle görenler, tabii bu kadının nesine bu kadar hayran olup baktığıma şaşarlar. De-

dikoducu diller, bayanın sayın eşini rahatsız etmeye başlamış, benim, refikası bayana, çapkın bir serserinin bakışlariyle baktığımı işmar eden göz işaretleri vermiş olacaklar; ama, benim, yumuşak deriyle kaplanmış, hürmetli *chaise percée*'m herhalde beni, kendisine sokulmak istiyen, ama yüzüne kan hücum ettiren bir mahcupluk duygusiyle, yine çekinen, mâsum, hattâ oldukça utangaç bir delikanlı olarak tanıdığını söylemiş olacak. Cins atım da, buna karşılık, benim, serbest ve chevalersque bir tavrım olduğunu, tehalük gösteren nezaketimin mânasının, sadece, kendileri tarafından bir öğle yemeğine çağırılmak arzusu olduğunu ileri sürmüş olmalı...

Görüyorsunuz ya, Madam, ben bütün insanları kendi malım, kendi eşyam gibi kullanırım, ve şehrin adres kataloğu, benim ev eşyamın listesi gibi bir şeydir. Onun içindir ki, iflâstan zerrece korkum yoktur, çünkü ben borçlularımı da servet kaynağı haline koyabilirim. Bundan başka gayet tutumlu yaşarım; meselâ, şu satırları yazdığım sırada, Düsterstrasse'de[111] karanlık, kasvetli bir odada oturuyorum... Ama, buna memnunlukla katlanıyorum; isteseydim, tıpkı dostlarım ve sevdiklerim gibi, en güzel bahçelerle çevrilmiş köşklerde oturabilirdim, bunun için de, bedava içki içmeye alışmış müşterilerimdeki alacaklarımı toplamak yeterdi; Madam, bunlar, saçı sakalı birbirine karışmış berberler, itibardan düşmüş meyancılar, yiye-

cek bulamaz olmuş lokantacılar, hâsılı bir sürü serserilerdir... Benim evimin yolunu gayet iyi bilirler, ve peşin bahşiş gördüler mi, mahallenin chronique scandaleusse'ünü[112] bir baştan bir başa anlatırlar. Madam, benim böyle bir gürûhu kapı dışarı etmediğime şaşıyorsunuz! Ne diyorsunuz, Madam! Bunlar benim en güzel çiçeklerim mesabesindedir; zira, bir gün bunları bir kitabımda tasvir edeceğim, ve bu kitabın getireceği telif hakkiyle bir bahçe satın alacağım; bu adamlar, kırmızı, sarı, mavi ve türlü renklere boyanmış suratlariyle gözüme şimdiden bu bahçenin çiçekleriymiş gibi görünüyorlar; yabancı burunlar, bu çiçekler rakı, tütün, peynir ve günah kokuyor diyorlarmış, bana ne? Kafamın bacası olan, ve hayallerin, baca temizleyiciler gibi, aşağı yukarı inip çıktıkları, benim kendi burnum, bunun aksini iddia ediyor, bu adamların sadece gül, yasemin, menekşe, karanfil, hercai koktuklarını söylüyor... Ah! O gün gelince, sabahları bahçemde oturup kuşların ötüşlerini dinlemek ne keyifli olacak; vücudümün bütün âzaları sıcacık güneşte ısınacak, ve yeşilliğin taze soluğunu içime çekerken, ve çiçekleri sevrederken eski serserilerimi düşüneceğim.

Ama, şimdilik yine karanlık Düsterstrasse'deki karanlık odamda oturmaktayım; başka bir şey yapmak elimden gelmeyince, odamın orta yerine memleketin en büyük obscurant'ını[113] asmakla yetiniyorum... «*Mais, est-ce*

que vous verrez plus clair alors[114]!» diyeceksiniz... Derhal, Madam... Ama, beni yanlış anladınız galiba... Ben adamın kendisini asmıyorum, onun üzerine yazılmış yazılarımdan kazandığım para ile aldığım kristal lâmbayı asıyorum. Bununla beraber, obscurant'lar *in natura*[115] asılmış olsalardı herhalde çok daha iyi olurdu, bütün memleket birdenbire aydınlığa kavuşurdu. Ama, mademki bu herifleri asamıyoruz, bari dağlamalıyız, yine mecazlı konuşuyorum, yani *in effigie*[116] dağlamalı, demek istiyorum. Ne dersiniz, Herr von Weiss[117], — o, bir leylâk gibi bembeyaz, tertemizdir — gûya benim, Berlinde kendisinin gerçekten dağlanmış olduğunu anlattığıma herkesi inandırmış; budalam, bunun doğru olmadığını ispat için de, hükümetçe kendini muayene ettirmiş, sırtına hiçbir arma dağlanmadığına dair yazılı bir vesika almış, bu «menfi taraftan arma» şahadetnamesini o, kendisinin en kibar mahfillere girmesini sağlıyacak bir ruhsatname sayıyor, buna rağmen kapı dışarı edildiği zamanlar şaşıyor, ben zavallıya lânetler, beddualar yağdırıyor, ilk rasladığı yerde, dolu bir tabanca ile leşimi yere sereceğini söylüyormuş... Buna karşı ne yapacağımı sanıyorsunuz, Madam? Bu budala ile, yani onun sayesinde kazanacağım telif hakkiyle kendime bir fıçı en âlâsından Rüdesheim-Rhein şarabı satın alacağım. Herr von Weiss'a sokakta rasladığım zaman benim o kadar neşeli görünmemi, kötülük yapmaktan

duyulan bir sevinç saymamanız için bunu kaydediyorum. Doğrusu ya, ben ona bakınca, yalnız nefîs Rüdesheim şarabımı görüyorum, içim keyifle, hazla doluyor, ve farkına varmadan şarkılar mırıldanıyorum: «Rhein kıyılarında bağ kütüklerimiz biter...», «İnsanı tılsımlıyacak kadar güzel bu resim...», «Ey beyazlı kadın...». Bunun üzerine benim Rüdesheim şarabım, gayet kekre bakar, sanırsınız ki, zehir zemberektir... Ama, size yemin ederim Madam, o, hakiki Rüdesheim üzümündendir, üstündeki, «alâmeti farika» yı gösteren damga olmasa bile, şaraptan anlıyanlar onun değerini takdir ederler; ben bu fıçıya hemen bir delik açacağım, içinde şarap fazlaca mayalanır da, maazallah, kabından fışkıracak bir hale gelirse, resmî makamlarca birkaç demir çemberle emniyet altına alınması gerekecektir.

Görüyorsunuz ya, Madam, benim için endişe etmenize mahal yok, ben bu dünyada her şeye sükûnetle bakabilirim. Cenab-ı Hak bu dünyanın nimetlerinden bana bol bol ihsanlarda bulunmuştur; rahatımı bozmadan bodurumlarıma kadar şarabımı gödermemiş olsa bile, bağlarında çalışmama müsaade ediyor; bana, üzümleri toplamak, çiğneyip ezmek, süzmek, fıçılara boşaltmak kalıyor; bu işler de bitti mi, Tanrının nimeti, bu duru, nefîs içki hazırdır; her ne kadar, budalalar, kızarmış, tastamam hazır olarak ağzıma düşmüyorlar, çiğ, tatsız, tuzsuz halleriyle karşıma çıkıyorlarsa da,

ben onları, şişe geçirerek, hafif ateşte evire çevire pişirmesini, tuzlayıp biberlemesini, hâsılı ağızda eriyecek gibi yumuşacık bir hale getirmesini öyle bir bilirim ki... Büyük ziyafetimi verdiğim gün, herhalde sonsuz bir zevk duyacaksınız, yemeklerimi muhakkak çok öveceksiniz, benim de Satraplarımı, zamanında — Zencilerin gelmesine kadar — Hindistanın hükümdarı bulunan ve yüz yirmi yedi eyalete ferman yürüten büyük Ahasveros kadar ihtişamla konukladığımı göreceksiniz. İşte, tıpkı vaktiyle Jupiter'in yaptığı gibi, bir öküz kılığına girerek, Europa'ya[118] kendini beğendirmek için türlü şaklabanlıklar eden şu koca Philoschnaps[119], soframızın öküz kızartmasını sağlıyacaktır; işte, zavallı bir İranı temsil eden sahnede, karşımıza zavallı bir İskender çıkarmış olan şu zavallı suratlı trajedi muharriri[120]; o, soframda her zamanki gibi, mayhoş bir suratla gülümsiyen, ağzında bir dilim limon, ve sanattan anlar bir aşçı kadının, ustaca defne yapraklariyle süslediği âlâ bir domuz kellesi işini görecektir: mercan dudaklıların, kuğu boyunluların, zıp zıp zıplıyan kar-beyaz tepeciklerin, baldırcıkların, şeyciklerin, meyciklerin şairi, yani H. Clauren, yahut da, Friedrichstrasse'de oturan dini bütün St. Bernard rahibelerinin[121] tâbiriyle «Bizim Clauren, baba Clauren!»; bu adam, her yıl ortaya çıkardığı «cep umumhanesi[122]» içinde, pisboğaz bir aşçı kızının hayal zenginliğiyle ballandıra ballandıra anlatmasını

bildiği bütün yemekleri bana temin edecektir, hattâ, üstelik cabadan, bir kepçecik de, «insanın heyecandan kalbini ürperten» kereviz verecektir; dişe dokunur tarafı yalnız başı olan sıska, kuru bir saraylı hanım kendine benzer bir yemeğin, yani kuşkonmazın işini görecek; Göttingen'in sucuğu, Hamburg'un tütsülenmiş eti, Pomeranya'nın kaz göğsü, öküz dili, pişmiş dana beyni, sığır ağzı, eşek balığı, ve her çeşitten «gelée» leri, Berlin'in gözlemeleri, Viyana'nın hamur tatlıları, reçelleri cihetinden hiç sıkıntımız olmıyacaktır...

Madam, daha yemeden, sadece yemeklerin hayalleriyle midemi öyle bir doldurmuşum ki... Böylesi tıkınmanın Allah belâsını versin! Hazımsızlığım müthiş... Domuzun başı, başka Alman okuyuculara yaptığı tesiri bende de yapıyor... Bunların üstüne bir Willibald Alexis[123] salatası yemeliyim ki içimi bir güzelce temizlesin. Hay melûunun melûnu bir salçaya batmış, melûn domuz kafası! Bu ne İran, ne de Yunan yemeklerinin lezzetini veriyor, düpedüz yeşil sabunla çay karışığı bir nesnenin acayip tadını veriyor... Bana şişko Millionarr'ımı çağırın!

ON BEŞİNCİ FASIL

Madam, güzel alnımızda memnunsuzluğun hafif bulutunu görüyorum, ve sizin kendi kendinize: benim budalaları bu derece benzetmem, şişe geçirmem, doğramam, karınlarını yarıp iç-

lerini doldurmam, birçoklarını da, sadece boğazlayıp, pişirip yemeden meydanda bırakmam, dulları ve yetimleri ortada ağlayıp bağırırken, onları alıcı kuşların keskin gagalarına terk etmem doğru bir hareket midir, diye soruyor gibi bir haliniz var...

Madame, c'est la guerer[124]! Şimdi size bütün muammayı çözeyim mi? Ben kendim de aslında akıllılardan değilim, ama bu partiye katılmış bulunuyorum; 5588 yıldan beri[125] biz budalalarla harb halindeyiz. Budalalar bizim kendilerinin haklarına tecavüz ettiğimizi sanıyorlar; ileri sürüyorlar ki, dünyada muayyen bir miktar akıl vardı, bütün bu mevcudu akıllılar, Allah bilir nasıl olduysa, ellerine geçirdiler; bir tek insanın, ihtiyacından fazla aklı kendi payına ayırması, ve çepeçevre etrafını, bütün vatandaşlarını, memleketini karanlık içinde bırakması, isyan edilecek bir hareket... İşte harbin gizli sebebi... Ve bu gerçekten de, bir ölüm dirim savaşıdır. Akıllılar, her zaman olduğu gibi, gayet sakin, temkinli, akıllı insanlar gibi hareket ediyorlar. Eski, Aristo modeli eserlerinin kaleleri arkasına geçip oturmuşlar, yeter miktarda topları ve mühimmatları da var... Öyle ya, barutu icadedenler onlar değil mi? Durup durup, düşmanlarının ortasına gayet isabetli mermileri atıyorlar. Ama, ne fayda, budalalar sayıca çok üstün, bağırmaları, şamataları müthiş oluyor, ve her gün türlü cinayetler işliyorlar; öyle ya, işlenilen her budalalık,

akıllıya bir cinayet gibi gelir. Onların harb hileleri de çok defa en kurnaz çeşidindendir. Büyük ordunun birkaç başbuğu gerçekten, harbin gizli sebebini kendi kendilerine ikrar etmekten sakınıyorlar. Kalpazanlıkta, sonunda sahte «hâtıralar» yazacak kadar ileri gitmiş meşhur bir kalpazanın, yani Fouché'nin[126], bir defasında, «les paroles sont faites pour cacher nos pensées[127].» dediğini duymuşlar; esasen düşünce namına hiçbir şeyleri olmadığını gizlemek için bir sürü kelimeler dökerler, uzun nutuklar çekerler, kalın kocaman kitaplar karalarlar; dinleseniz, düşüncelerin biricik kaynağına, insana tek başına ebedî saadet sağlıyan kaynağa hayranlıklarını duyarsınız, baksanız, matematik, mantık, istatistik, makine tamirciliği, hamiyyet-i vataniye, ahırda hayvan besleme, v.s. gibi işlerle uğraştıklarını görürsünüz; nasıl ki, maymun insana ne kadar çok benzemek isterse o kadar gülünç olur, bu budalalar da, akıllı gibi hareket ettikleri ölçüde tuhaf hale düşerler... Büyük ordunun başka başbuğları daha samimîdirler, kendilerine akıl payı olarak çok az şey düştüğünü, hattâ bir zerre bile akıl elde edemediklerini itiraf ederler, ama bunlar da aklın pek acı bir şey olduğunu, esasında pek fazla bir değer de taşımadığını tekrarlamaktan kendilerini alamazlar. Belki bu iddiaları doğrudur, ama, talihsizliğe bakın ki, bunu ispat etmek için yeter derecede akılları yoktur. Onun

için, medet umdukları her çareye el atarlar, kendilerinde yeni kuvvetler keşfederler, meselâ: his, iman, ilham, gibi... Bunların akıl kadar, hattâ bazı zaruri hallerde daha da fazla, tesirli, işe yarar şeyler olduğunu ilân ederler; ve bu akıl «ersatz»ı ile, bu pancardan akıl ile kendilerini teselli ederler. Amâ, ben fakire karşı hususi bir kinleri vardır; benim, kendilerinden olduğumu, asıl dinimi terk etmiş bir mürtet, en mukaddes bağları koparıp düşman tarafına geçmiş bir hain olduğumu, şimdi ise artık aralarında yaptıkları işleri gözetleyip yeni dostlarına haber vermek istiyen bir hafiye, bir casus menzilesine düştüğümü, ama, aynı zamanda onların da bana bakıp güldüklerini ve hiçbir zaman kendilerine müsavi görmediklerini görmiyecek kadar aptal olduğumu iddia ediyorlar... Bu hususta tamamiyle hakları var.

Evet, doğru, onlar beni kendilerine müsavi görmezler; esrarlı esrarlı gülüşlerinin çok defa mevzuu ben olurum, bunu iyi anlıyabilirim, ama, kendimden bir şey sezdirmem, kalbim için için kanar, ve yalnız kaldım mı göz yaşlarım dökülmeye başlar. Bütün yaptıklarım akıllıların gözünde delilik, budalaların gözünde ise tüyler ürpertici şeylerdir. Onlar benden nefret ederler; ve ben, şu hikmetin gerçekliğini hissederim: «Taş ağırdır, kum bir yüktür, ama budalaların hiddeti hepsinden de ağırdır[128].» Onlar benden nefret etmekte haksız değildirler, tamamiyle doğrudur, ben en kutsal

bağları kopardım, Tanrının emriyle ve hukuk icabı budalaların arasında yaşamalı ve ölmeliydim! Ah, bu adamlar arasında işlerim ne iyi giderdi! Onlara ne zaman dönmek istesem, bana kucaklarını açarlar, ve beni sevinçle karşılarlardı. Gözlerimde kendilerinin bana herhangi bir sevgi gösterebileceklerini okurlardı. Beni her gün sofralarına davet ederler, her akşam çaylarına ve kulüplerine götürürlerdi. Ben de onlarla whist oynar, tütün içer, politikadan bahsederdim, ve bu arada esniyecek olsam, arkamdan bir ses duyardım: «Aman ne duygulu insan! İman dolu bir ruh!...» Müsaade ediniz, heyecanımdan bir damla yaş akıtayım! Ah! sonra hakiki ilham gelinciye kadar, onlarla beraber punch içerdim. Nihayet beni bir porte-chaise'e[120] bindirip evime götürürlerdi, soğuk almıyayım diye üstüme tir tir titrerler, hemen biri terliklerimi uzatır, öteki ipekli geceliğimi tutar, bir başkası beyaz gecelik takkemi giydirir, sonra beni ya serbest profesör, ya bir misyoner cemiyetinin reisi, yahut başmuhasip, yahut da Roma âbideleri kazılarının müdürü tâyin ederlerdi... Çünkü ben her ihtisas kolunda işe yarar bir adam olurdum, öyle ya, ben Lâtin dilinin declination'larını, conjugation'larından gayet iyi ayırdedebilirim ve başkaları gibi, kolay kolay, Prusyalı bir posta arabacısının çizmesiyle bir Etrüsk vazosunu birbirine karıştırmam. Bundan başka duygularım, imanım, ilhamım, hususiyle kendime

dua saatlerimde çok iyi tesir ederdi. Hele fevkalâde büyük şairlik kabiliyetim yüksek şahsiyetlerin doğum günlerinde ve evlenme merasimlerinde çok işe yarardı; hele büyük bir millî epopede, kokuşmuş lâşelerinden, torunlarına da lâyik kurtların türeyip çıktığını bildiğimiz kahramanların maceralarını hikâye edersem, hiç de fena olmazdı.

Anadan doğma budala olmıyan ve bir zaman akıldan nasibi bulunmuş olan bazı kimseler bu menfaatlerden ötürü, budalalar taifesine katılmışlardır; ve onların yanında şahane, tembel hayatı yaşamakta, yan gelip yatmaktadırlar. Başta, bazı budalalıklara karşı isyan etmemek için kendilerini epey güçlükle zaptetmiş olmalarına karşılık, şimdi şimdi, bu türlü budalalıklar onların ikinci tabiatı olmuştur, şimdi onlara mürai değil, gerçekten mümin göziyle bakılıyor. Bunların, henüz kafasının içine güneş karanlığı tam mânasiyle girmemiş olan biri, beni çok sever. Daha geçenlerde, onun evinde yalnız bulunuyordum, odanın kapısını kapadı ve bana ciddî bir sesle dedi ki: «Ey, daha anasından doğmamış bir kur'a askeri kadar aklı olmadığı halde bilgelik taslıyan budala! Bilmiyor musun ki, memleketin büyükleri ancak, kendini alçaltmasını bilen, kendi kanından çok büyüklerinin kanının temizliğini, asîlliğini öven adamı yükseltirler. Üstelik, memleketin dindar şahıslariyle de arayı bozuyorsun! Mağfiret diliyen gözlerini

baygın baygın döndürmek, ellerini ceketinin yenleri içine, bir mümin tavriyle sokup kavuşturmak, başını tanrının kuzusu gibi öne doğru eğmek ve ezberlenmiş Tevrat sözlerini mırıldanmak o kadar zor bir iş mi? Bana inan! Hiçbir kont hazretleri sana dinsizliğin mükâfatını vermiyecektir, aşka inanmış insanlar senden nefret edecekler, sana iftiralar atacaklar, ve aleyhinde takibatta bulunacaklardır; ve sen ne bu dünyada, ne de öteki dünyada bir baltaya sap olamıyacaksın, mesleğinde ilerliyemeden kalacaksın!»

Ah, bütün bunlar doğru! Ama ne yapayım ki, akla bir defa kendimi kaptırmışım, beni muradıma yetirmiyen ihtiras bir defa içimde yer etmiş! O bana yüz vermezse bile onu seviyorum. Ben ona her şeyimi veriyorum, o bana zırnık lûtfetmiyor. Ondan bir türlü vazgeçemiyorum. Ve vaktiyle, Yahudi kıralı Süleyman'ın, «Uğniyet-ül agaanî» sinde, Hıristiyan kilisesini, Yahudiler bir şeyin farkına varmasınlar diye, aşk ile yanan kara bir kız mecaziyle anlattığı gibi, ben de birçok şarkılarımda tam bunun aksini, yani aklı anlattım, ama ben onu, kendine beni çeken, sonra da kovan, gâh yüzüme gülen, gâh azarlıyan, nihayet bana sırtını dönen beyaz, soğuk bir genç kız şeklinde canlandırdım. Benim bu karşılıksız aşkımın kimseye açamadığım bu sırrı, size, benim deliliğimi takdir hususunda bir ölçü verecektir, Madam; böylece göreceksiniz ki, bu benim-

ki gibisi, olağanüstü budalalıklardandır, ve insanların her zamanki delice işlerinin kat kat üstüne çıkmaktadır. Benim «Ratcliff» imi, «Almansor» umu, «Lyrisches Intermezzo» mu okuyunuz!.. Akıl! akıl! akıldan başka bir şey yok!.. Benim budalalığımın bu derece yüksek oluşundan korkacaksınız. Jake'nin[130] oğlu Ağur'un ağzından şunları söyliyebilirim: «Ben budalaların en budalasıyım! Ve bende insan zekâsından eser yok!» Meşelik göklere yükseliyor, meşelikten daha yükseklere kartal süzülüyor, kartaldan daha yükseklerde, bulutlar koşuşuyorlar, bulutlardan daha yükseklerde yıldızlar pırıldıyor... Madam, bu size çok yüksek gelmiyor mu? *Eh bien*[131]. Yıldızlardan daha yukarlarda melekler kanad çırpıyorlar, meleklerden daha yükseklerde... Yok Madam, benim budalalığım daha yükseklere kadar çıkamaz. Kâfi derecede yükseğe vardı! Kendi yüceliği kendi başını döndürüyor. O beni, bir adımda yedi fersahlık yol aldırtan çizmeler giymiş bir dev haline koyuyor. Öyle bir iştahım açıldı ki, öğle yemeğinde Hindistanın bütün fillerini yiyeceğim, ve Strasburg katedralini cure-dent yerine kullanacağım geliyor; ama akşam yemeğinde öyle bir hassaslığım tutuyor ki, gökyüzündeki saman-yolu'nu[132], sabit yıldızların insanın midesine çivi gibi saplanıp kalacağını düşünmeden bir lokmada yutacağım geliyor. Geceleri bir curcunadır başlıyor, kafamda zamanımızın, ve geçmiş çağların bütün milletleri

kongre aktediyorlar: Asurlular, Mısırlılar, Medyalılar, İranlılar, İbraniler, Philister'ler[133], Frankfurtlular, Babilliler, Kartacalılar, Berlinliler, Romalılar, Ispartalılar, Türkler, Kümmeltürkler[134], akın akın gelip toplanıyorlar, Madam, size bütün bu milletleri sayıp dökmeye, anlatmaya kalkışsam zihniniz allak bullak olacak, Herodot'u, Livius'u, Haube'nin ve Spener'in gazetesini, Curtius'u, Cornelius Nepos'u, Gesellschafter'i[135], okumanızı tavsiye ederim. Bu arada bir kahvaltı etmeliyim; bu sabah pek neşeli şeyler bulup yazamıyacağım galiba. Görüyorum ki, ulu Tanrı benden yardımını esirgiyor, Madam, hattâ sizin bunu benden önce fark etmiş olmanızdan korkuyorum... Evet, farkındayım, bugün tanrının, gerçekten, yardımına mazhar olamadım... Madam, yeni bir fasla başlıyacağım, orada size, Le Grand'ın ölümünden sonra Godesberg'e gidişimi anlatacağım.

ON ALTINCI FASIL

Godesberg'e varınca yine güzel sevgilimin dizleri dibine oturdum... Yanı başımda onun kocaman boz köpeği yatıyordu... Her ikimiz de gözlerimizi sevgilimin gözlerine kaldırmış bakıyorduk.

Ulu Tanrım! Bu gözlerde dünyanın bütün ihtişamı, üstelik bir de bütün bir gökyüzü vardı. Ben bu gözlere bakarken saadetten ölebilirdim. Ve bu anda ölseydim eğer, muhakkak ki ruhum bu gözlere uçardı.

Ah! Ben bu gözleri anlatamam. Tımarhaneden, aşk yüzünden çıldırmış bir deli bulup getirmeliyim, o çılgınlık uçurumunun derinliklerinden bir hayal bulup getirmeli ki, bu gözle karşılaştırabileyim... Söz aramızda, bu işte yardımcıya ihtiyaç duymadığıma göre, ben de oldukça deli sayılırım. Bir İngiliz, bir defasında onun için: «God d...n[136]!» demişti, «bu kız insana, sakin sakin şöyle bir baktı mı, insanın frakındaki bakır düğmelerle birlikte kalbi de eriyor.» Bir Fransız da: «F...e[137]!» demişti, «gözleri en büyük çaptan! Adama 30 luk bir bakış attı mı, güm! Âşık olduğun gündür!» Orada bir de, Mainz'lı, kızıl saçlı bir avukat vardı, o da demişti ki: «Gözleri iki fincan kara kahveye benziyor.» Tatlı bir şey söylemişti; çünkü, âdetiydi, kahvesine daima insanın aklı alamıyacağı kadar çok şeker koyardı... Bütün bunlar pek kötü benzetmeler... Ben ve kocaman boz köpek güzel kadının dizleri dibinde sessiz sadasız duruyor, ve dinliyorduk. O, saçları kırlaşmaya başlamış, kırışıklarla dolu alnında çaprazlama, derin yara izleri, insana bir şövalye heybetiyle görünen ihtiyar bir askerin yanında oturmuştu. Her ikisi akşam güneşinin kızıllığiyle boyanan Yedi-Dağlardan ve bu dağların yakınından bütün büyüklüğü ve sükûniyle akıp giden mavi Rheinden söz ediyorlardı. Yedi-Dağlar, akşam kızıllığı, mavi Rhein, ve onun suları üstünde yüzen beyaz yelkenli kayıklar, ve bu kayıkların

birinde yankı veren müzik, kayıkta gönlünün bütün sevgisini nağmelerin içinde eriterek şarkı söyliyen kuzu tabiatlı üniversiteli, bizim —benim ve kocaman boz köpeğin— ne umurumuzdaydı... Biz sevgilinin gözlerine bakıyor, saç örgülerinin ve kâküllerinin içinde, tıpkı kara bulutlar arasından görünen ay gibi, pembe bir solgunlukla parlıyan yüzünü seyrediyorduk. Onun yüzünün çizgileri, Yunan yüzlerindeki gibi, büyük, keskin çizgilerdi: dudaklarının yuvarlaklığında cüretli bir ifade vardı; ağzının etrafında hüzün, şefkat, ve çocuk neşesi oynaşıyordu... Konuştuğu zaman kelimeler derinden geliyor, bir iç çekmesine benziyor, ama yine de sabırsızlık içinde çıkıyormuş gibiydi... Konuştuğu zaman ve sözleri sıcak, güleryüzlü bir çiçek yağmuru gibi, güzel ağzından döküldüğü zaman... İşte o zaman akşam kızıllığı ruhuma yayıldı, çocukluğumun hâtıraları etrafı şarkılarla çınlatarak bir geçit resmi yaptılar, ama hepsinden çok, küçücük çıngıraklar gibi, içimde küçük Veronika'nın sesi çınladı... Ve sevgilinin güzel elini yakaladım; gözlerimin üstüne götürüp bastırdım, ta ruhumdaki sesler sönüp gidinciye kadar böyle kaldım... Sonra yerimden sıçrayıp gülmeye başladım. Kocaman köpek havladı. Ve ihtiyar generalin alnı daha ciddî bir çatıldı, ben tekrar yerime oturdum, güzel eli yeniden yakaladım, öptüm, ve küçük Veronika'dan konuşmaya, onun hikâyesini anlatmaya başladım.

ON YEDİNCİ FASIL

Madam; küçük Veranika ne biçim bir kızdı, bunu anlatmamı istiyorsunuz. Ama ben anlatmak istemiyorum. Madam, bir kitabı istediğinizden daha fazla okumaya sizi kimse zorlıyamaz. Benim de, yalnız istediğim şeyi yazmak hakkımdır. Ama, şimdi, bundan evvelki fasılda öptüğüm güzel elin ne biçim bir el olduğunu anlatmak istiyorum. Her şeyden evvel şunu itiraf etmeliyim. Ben bu eli öpmeye lâyık bir insan değildim. Bu el, güzel bir eldi, öyle yumuşak, duru, beyaz, parlak, tatlı, kokulu, lâtif, sevgili bir eldi bu... Doğrusu ya, daha iyi anlatabilmek için eczaneye bir adam gönderip on iki kuruşluk «sanat» sipariş etmeliyim.

Orta parmağında tek incili bir yüzük vardı... Bu kadar zavallı hale düşmüş bir inci hayatımda görmedim... Yüzük parmağında, antika bir taşla işlenmiş bir yüzük taşıyordu: bu taşın üstünde, saatlerce arkeoloji araştırmaları yaptım. Şahadet parmağında bir elmas vardı, o bir tılsımdı, ona baktığım müddetçe mesuttum, çünkü onun bulunduğu her yerde, dört kardeşiyle birlikte parmak da bulunuyordu, ve sevgilim, beş parmağiyle çok defa benim ağzıma vururdu... Ben böyle okşanmaya başladığım günden beri bütün varlığımla manyetizmaya inanıyordum. Ama o, şiddetli vurmazdı, hem de vurur vurmaz hemen pişman olur, bir

pasta alır, ikiye böler, yarısını bana, yarısını da kocaman boz köpeğe verir, gülerek derdi ki: «İkiniz de dinsizsiniz, Allahın rahmetine kavuşamıyacaksınız, sizi bu dünyada pasta ile beslemekten başka çare yok, çünkü Cennettekî ortamda alacak yeriniz olmıyacak.» Az çok haklı da vardı ben o sıralarda pek dinsizdim, Thomas Payne'i[138], «Système de la nature»ü[139], «Westphälischer Anzeiger[140]»i, Schleiermacher'i[141] okurdum, sakalım gibi aklımı kapıp koyuvermiştim, ve Nasyonalist'lere katılmaya niyetleniyordum. Ama, güzel el aynanın üstünde dolaşmaya başladı mı akıl olduğu yerde duralar, içimi tatlı rüyalar doldurur, eskisi gibi, büyük bir dindarlık içinde söylenmiş Meryem ilâhileri işitiyormuşum gibi olur, ve küçük Veronkia'yı düşünürdüm. Madam, düşünemezsiniz, küçük Veronika küçücük tabutunda yatarken ne kadar güzeldi. Çepeçevre dizilmiş yanan mumların ışıkları onun gülümsiyen solgun yüzceğizine ve başiyle beyaz kefenini süsliyen ipekten, küçük kızıl güllere, ve sırma tellere vuruyordu; sofu Ursula, akşam beni sessiz odaya sokmuştu, küçük cesedi, masanın üstünde, etrafında ışıklar ve çiçeklerle gördüğüm zaman, evvelâ bunu balmumundan yapılmış bir evliya heykeli sandım. Çok geçmeden sevgili yüzü tanıdım, gülerek, küçük Veronika'nın neden böyle sessiz olduğunu sordum. Ursula kadın dedi ki: «Ölüm insanı bu hale koyar.» O: «Ölüm insanı bu hale

koyar!» dediği zaman... Yok, bugün bu hikâyeyi anlatmak istemiyorum, çok uzıyacak, hem de, daha önce, o zamanlar saray bahçesinde topallıyarak dolaşan 300 yaşındaki topal saksağandan bahsetmeliyim... Böylece adamakıllı mahzunlaşırım belki... Şimdi, içimde, başka bir hikâye anlatmak isteği uyanıyor; bu, neşeli bir hikâyedir, hem de zemine, zamana daha uygundur; çünkü bu kitapta size anlatmak istediğim hikâye asıl budur.

ON SEKİZİNCİ FASIL

Şövalyenin göğsünde karanlıklardan ve acılardan başka bir şey yoktu; iftiranın hançeri onu yaman yaralamıştı. San-Marco meydanından böyle geçip giderken, ona kalbi neredeyse parçalanacak ve kanamaya başlıyacakmış gibi geliyordu. Ayakları yorgunluktan birbirine dolaşıyordu... Onu, sanki güzel bir av gibi bütün gün kovalamışlardı... Ve sıcak bir yaz günüydü... Alnında ter damlaları vardı, gondola girince derinden içini çekti. Gondolun karanlık kamarasında bir şey düşünmeden oturuyordu, hiçbir şey düşünmüyordu, yumuşak dalgalar onu hafif hafif sallıyor, ve her gün görmeye alıştığı yoldan Brenta kanalına götürüyordu... Pek iyi bildiği sarayın önünde gondoldan indiği zaman birinin: «Signora Laura bahçede bulunuyorlar.» dediğini duydu. Signora Laura tarasanın bittiği yerde, kızıl güllerle örtülü bir gül fidanının yanında, Laokoon heykeline

dayanmış duruyordu; burası, önlerinden geçen nehre mahzun eğilmiş salkımsöğütlerden çok uzakta değildi. Yumuşak bir aşk heykeli halinde, gül kokulariyle çevrelenmiş, gülümsiyerek duruyordu. Şövalye ise, sanki kapkara bir rüyadan uyanmış gibiydi, birdenbire tatlı arzuların, iştiyakların içine gömüldüğünü duydu: «Signora Laura!» dedi «ben bir zavallıyım! Kin, sefalet, yalan, peşimi bırakmıyor.»... Durakladı, sonra kekeledi: «Ama sizi seviyorum.» Sonra, gözünden bir sevinç yaşı düştü, ve yaşlı gözlerle, alevli dudaklarla haykırdı: «Benim ol, beni sev!»

Bu saatin üstüne esrarlı, karanlık bir perde çekilmiştir, Signora Laura'nın ne cevap verdiğini hiçbir fâni bilmiyor, ve bunu onun gökteki koruyucu meleğine sorsan, başını örtüsünün içinde gizler, içini çeker ve susar.

Şövalye uzun bir zaman Laokoon heykelinin yanında tek başına durdu, çehresi o heykel gibi perişan ve beyazdı. Şuursuz hareketlerle gül fidanındaki bütün güllerin yapraklarını teker teker kopardı, hattâ açmamış koncaları bile kırdı. O günden sonra bu fidanda bir daha gül bitmedi... Uzaklarda çılgın bir bülbül şakıyordu, salkımsöğütler korka korka fısıldaşıyorlardı, Brenta'nın serin dalgaları derinden derine mırıldanıyorlardı; gece, ayiyle, yıldızlariyle gökyüzünü kapladı... Güzel bir yıldız, yıldızların en güzeli gökyüzünden aşağılara doğru kaydı.

ON DOKUZUNCU FASIL

Vous pleurez, Madame[112]!

Ah! Şimdi bu kadar güzel yaşlar akıtan bu gözler, daha uzun zaman dünyayı ışıklariyle nurlandırsın! Ve zamanı gelince sıcak, sevgili bir el, ölüm saatinde onları kapasın! Ölüm saatinde yumuşak bir ölüm döşeği de iyi bir şeydir; Madam, dilerim, o saatte ölüm döşeğiniz yumuşacık olur; ve yorgun güzel başınız yastığa düştüğünde, ve siyah zülüfleriniz solmuş yüzünüzün üzerine döküldüğünde, o zaman Tanrı, benim için akıttığınız göz yaşlarının ecrini sizden esirgemesin!.. Evet, sizin macerasına ağladığınız şövalye benim, aşk yolunda serseri dolaşan, yıldızı düşkün şövalye benim işte...

Vous pleurez, Madame!

Oh, ben bu göz yaşlarını bilirim! Ne diye bunu daha uzun zaman gizleyip duralım. Madam, Godesberg'de, hayatımın kederli masalını anlattığım zaman ağlıyan da sizdiniz... Yanaklarımız üzerinden yaşlar, tıpkı güllerin üzerinden inci taneleri dökülür gibi dökülüyorlardı... Kocaman köpek susuyor, Königswinter'den doğru, angelus sesi geliyor, Rhein hafiften mırıldanıyor, gece, siyah mantosiyle yeryüzünü örtüyor, ve ben sizin dizlerinizin dibinde oturuyordum, Madam, ve yukarlara, yıldızlı göklere doğru bakıyordum. Başta, gözlerinizi iki yıldız sanmıştım; ama insan bu kadar

güzel gözleri nasıl yıldız sanabilir. Gökyüzünün bu soğuk ışıkları artık ağlıyamıyacak kadar dertli olan bir insanın derdine ortak olup ağlıyamazlar.

Ve benim bu gözleri başka şeylerle karıştırmamaklığım için daha başka sebepler de vardı... Bu gözlerde küçük Veronika'nın ruhu yaşıyordu. Hesap ettim Madam, siz küçük Veronika'nın öldüğü gün doğmuşsunuz. Andernacht'daki Johanna kız bana, küçük Veronika'yı Godesberg'de yeniden bulacağımı haber vermişti... Ve ben sizi hemen tanıdım... O tarihte, tam güzel oyunlarımıza başlıyacağımız bir sırada ölmeye kalkışmanız kadar saçma bir düşünce olamazdı, Madam; sofu Ursula'nın «ölüm insanı bu hale koyar!» dediği günden beri tek başıma, ve büyük bir ciddiyetle, büyük resim galerisini dolaştım durdum, tablolar bir türlü eskisi gibi hoşuma gitmiyordu, sanki birdenbire solmuş gibi geliyordu... Yalnız bir tek tabloda eski renk ve parlaklık duruyordu... Madam, hangi tabloyu kastettiğimi bilirsiniz:

Delhi padişahiyle karısının resmi bu...

Hatırlarsınız Madam, biz birçok defalar saatlerce bu tablonun önünde durmuştuk. Ve gelip geçenler, bu resimdeki yüzlerin tıpkı bizim çehrelerimize benzediğini söyledikleri zaman, sofu Ursula nasıl homurdanırdı? Madam, ben sanıyordum ki siz bu resimde ta kendinizsiniz, ve ressamın sizi, ta o zaman giy-

diğiniz elbiseye kadar her şeyinizle bu kadar iyi kavramış olmasını insan bir türlü anlıyamıyor; diyorlar ki, gûya o deli olmuş da sizi rüyasında görmüş. Kim bilir, belki de onun ruhu, bir cokey gibi, arkanızda durup emirlerinizi bekliyen büyük kutsal maymunun cisminde mekân tutmuştu. Eğer böyle ise, herhalde, üstüne şarap döküp kirlettiği gümüşi başörtüsünü hatırlamış olmalı... Onu kaldırıp atmanız beni pek sevindirdiydi, o size yakışmıyordu; zaten Avrupa giyinişi kadın kısmına Hint kıyafetinden daha çok yaraşıyor; ama, aslına bakarsanız, güzel kadınlar hangi kıyafette olursa olsun güzeldirler. Hatırlarsınız ya, Madam, genç, zarif Brahman — o tıpkı, fareye binmiş, fil hortumlu tanrı Ganesa'ya[143] benziyordu — bir defasında size komplimanlar yapmıştı: tanrıçaya benzer Maneka[144], İndra'nın altın kalesinden tövbekâr kıral Wiswamitra'ya doğru inerken, muhakkak ki, Madam, sizin kadar güzel değildi, demişti.

Bunları hatırlamıyor musunuz? Ey, bu sözler size söyleneli, üç yüz sene oldu olmadı, halbuki güzel kadınlar tatlı bir iltifatı öyle kolay kolay unutmazlar.

Erkeklere ise Hintli kıyafeti, Avrupalı kıyafetinden daha çok yaraşıyor. Ah benim, Delhi biçimi, pembe renkli, nilüfer çiçekleriyle bezenmiş pantolonum! Keşki Signora Laura'nın önüne dikilip ondan beni sevmesini dilerken seni giyinmiş olsaydım!... Belki o zaman,

bundan evvelki fasıl bir başka şekilde sona erer-di. Ah! ne yapayım ki o gün bacaklarımda, Nanking'de, hissiz, heyecansız bir Çinlinin dokumuş olduğu saman sarısı bir pantolon vardı. Onun kumaşının iplikleri arasına benim felâketim de beraber dokunmuştu... Neticede işte böyle bedbaht oldum.

Çok defa görürüm, genç bir adam küçücük bir Alman kahvesinde oturur, sakin sakin kahvesini içer, halbuki o sırada, uzak Çin diyarında onun felâketi topraktan bitmekte, çiçeklenmektedir, onu oralarda eğirip bükerler ve dokurlar; «Seddi-Çin» in yüksek duvarlarına rağmen o, yolunu bulur, genç adama kadar ulaşır; delikanlı ona, Nanking pantolonu göziyle bakar, bacaklarına geçirir, ve bedbaht olur... Evet Madam, bir insanın daracık göğsünde pek büyük felâketler saklanabilir, ve öyle güzel saklanır ki, genç adam günlerce bunu duymaz bile, etrafı pembe görür, neşeli neşeli hoplar, zıplar, ıslık çalar, şarkı söyler... lalarallala... lalarallala... lalaral... la... la... la...

YİRMİNCİ FASIL

«Kadın sevimliydi, erkek onu seviyordu; ama erkek sevimli değildi, kadın onu sevmiyordu.»

(Eski bir piyesten.)

«Bu saçma hikâye yüzünden mi beyninize kurşun sıkmağa kalkıştınız?..» Madam, insan

beynine kurşun sıkmağa kalkıştı mı, muhakkak ki bunun ciddî sebepleri vardır, buna emin olabilirsiniz. Ama bu sebepleri kendi bilir mi? asıl mesele burada. Son lâhzaya kadar biz kendi kendimizle komedi oynarız, sefaletimizi maskeleriz, ve göğsümüzden aldığımız bir yara yüzünden ölüp giderken, diş ağrısından dert yanarız.

Madam, herhalde diş ağrısına karşı bir ilâç bilirsiniz değil mi?

Ama benim diş ağrılarım kalbimdeydi. Bu müthiş ağrı... Ve bu ağrıyı dindirmenin en iyi çaresi, Barthold Schawarz'ın[144]*a* icadetmiş olduğu toz ve kurşunla doldurmaktır. Dert, bir kurt gibi kalbimi kemiriyor, kemiriyor... Zavallı Çinlinin ne kabahati var: ben bu derdi beraberimde dünyaya getirdim. Ben beşikte yatarken o da yanı başımda yattı, ama beşiğimi sallarken onu da üğrülüyor, ninni söyleyip beni uyuturken o da belki uyuyordu, ben gözlerimi açar açmaz o da uyanıyordu. Ben büyüdükçe dert de gelişti, ve sonunda kocaman oldu, kalbime sığmaz hale geldi...

Başka şeylerden söz edelim: Genç kızların başlarındaki çiçek çelenklerinden[145], maskeli balolardan, neşeden, düğün şenliklerinden... lalarallala... lalarallala... lalaral... la... la... la...

III. BÖLÜM

İTALYA

Hafız'ın da, Ullrich Hutten'in de boz ve mavi kukuletalarına karşı silâhlanmaları gerekti. Benim düşmanlarım, herkes gibi giyinmişlerdir.

Gœthe[1]

I.

MÜNİHTEN CENOVAYA SEYAHAT

Asîl bir cesaret hiçbir zaman sizin hesabınızda yoktur; ve bugün sizin bileğiniz bunun için yürümüyor. (Masanın gözünü açar, iki tabanca çıkrır, birini masanın üzerine koyar, birini doldurur.)

(Roberts «Macht der Verhältnisse»)

BİRİNCİ FASIL

Ben dünyanın en nazik adamıyım. İnsana sırnaşıp ıstıraplarını anlatan, yahut da şiirlerini okuyan, ve insanı bütün bunları dinlemeğe mecbur eden nice nice çekilmez küstahların bulunduğu şu dünyada hiçbir zaman kabalık etmemiş olmakla övünsem yeridir; bir Hıristiyana yakışır sabır ve sükûnetle bu çeşitten zavallılıkları dinlemişimdir, ruhumun ne kadar sıkıldığını en ufak bir yüz eksitmesiyle bile hissettirmemişimdir. Allahın zavallı mahlûkları rızklansın diye vücudunu kurtlara peşkeş çeken, çilekeş bir Brahman gibi, ben de zaman olmuştur, günlerce insan kılığındaki en amansız haşerata göğsümü germiş durmuşum, sadece ve sükûnetle dinlemişimdir, ve benim içimden kopup gelen ah-u eninlerimi ancak, fazileti mükâfatsız bırakmıyan Rabbim duymuştur.

Ayrıca, hayat tecrübelerinin verdiği tedbirlilik ve ihtiyat, sünger gibi kof ve şişkin bir «Kommerzienrat», yahut da çiroz gibi kuru bir peynirci karşımıza oturup: «Bugün hava güzel!» kelimeleriyle başlıyan, ve umumi hatlariyle Avrupalılara yakışır bir konuşmaya girişince, onu gücendirecek şekilde susmamağı, veya ona, gücendirecek şeylerle cevap verme-

meği de emreder. İnsan bu çeşitten bir Philister'e bir daha ne zaman raslıyacağını bilemez; günün birinde karşı karşıya geldiniz mi, vaktiyle kendisine: «Hava cidden güzel!» diye nezaketle cevap vermemiş olmanızın acısını çıkarır. Sevgili okuyucu, olur ya, meselâ Kessel'de, «table d'hôte» da yemek yemek üzere bir lokantaya girdin, böyle biir «Philister» in yanıbaşına, hem de meselâ sol tarafına oturdun, siyah biralı salçaya konmuş sazan balığı dolu servis tabağı onun önünde duruyor, masadakilere güleryüzle o dağıtıyor; onun sana böyle bir hıncı varsa yandın: Zira, tabağı boyuna sağ tarafa verecek, dönüp dolaşıp sana gelinciye kadar, tabağın içinde en ufak bir kuyruk parçası bile kalmıyacaktır. Ne çare! sen sofrada tam on üçüncüsün, hem de dağıtanın solunda oturmuşsun ve tabak sağa doğru uzatılmıştır; bu takdirde bu, daima bir felâket alâmetidir. Sofrada sazan balığı yiyememek büyük bir felâkettir, «Millî Prusya kokardı²» ndan mahrum kalmaktan sonra belki en büyük felâket sayılır. Bu oyunu oynıyan «Philister» üstelik, sana siyah biralı salçaya batmış defne yapraklarını uzatarak seninle alay eder; yanında nefîs sazan balığı olmadıktan sonra defne yaprakları ne işe yarar ki... Ve «Philister» gözlerini kırpıştırır, kıkır kıkır güler ve dişleri arasından söylenir: «Bugün hava güzel!»

Ah, aziz kardeş, daha kötüsü de olabilir; talih bu, kabristanda yine aynı «Philister» in

yanı başında bir mezara gömülmüş olursun. Kıyamet günü gelir, İsrafilin sûrunu işitirsin, ve komşuna dersin ki: «İyi dostum, lütfen bana elinizi uzatın, kalkayım, böyle uzun zaman boylu boyunca bu Allahın cezası yatıp kalmaktan olacak, sol bacağım fena halde uyuşmuş!» O zaman, birden gözüne hiç de yabancı gelmiyen bu «philister» gülümsemesi ilişir, ve alaycı sesi kulağına değer: «Bugün hava güzel!»

İKİNCİ FASIL

«Bugün hava güzel!»

Sevgili okuyucu, bu sedayı, bu kelimeler söylenirken çıkan tiz perdeden baso sesini duymalıydın! Ve bu sözleri söyliyeni, onun bu «archiprosaïque», bu «eytam ve eramil sandığı» na yaraşır suratını, fıldır fıldır dönen mânasız, küçücük gözlerini, yukarıya doğru kalkmış, her yere sokulmak istiyen sivri burnunu görmeliydin! Derhal, bu çiçeğin öyle alelâde bir kumda bitmediğini, bu seslerin, Berlin şivesini nefsi Berlinden daha iyi konuşan Charlottenburg diline mahsus olduğunu fark ederdin.

Ben dünyanın en nazik adamıyım. Siyah biralı salçaya konmuş sazan balığını pek severim, bazı bazı «ba'sü badel mevt» e de inandığım olur; onun sözlerine cevap verdim: «Filvaki hava çok güzeldir!»

Spree çocuğu, böylece borda ettikten sonra yakama yapıştı, artık suallerinden ve kendi

suallerine benden evvel verdiği cevaplarından, ve bilhassa Berlin'le Yeni-Atina denilen Münih arasındaki karşılaştırmalarını dinlemekten kendimi kurtaramadım: Tabii Münihi adamakıllı hırpalamaktan geri durmadı. Ama ben, bulunduğum yeri daima övmek âdetinde olduğum için, Yeni-Atina'yı şiddetle müdafaa ettim. Gerçi bu hareketim bu sefer Berlin'lilerin aleyhine oluyordu. Eğer, gizlice sana bir itirafta bulunursam, bundan dolayı beni herhalde mazur görürsün: bunu, sırf politika icabı böyle yapıyorum; çünkü, biliyorum ki, sevgili Berlinlilerimi övmeye başlar başlamaz, onlar arasındaki şöhretim sona erer, omuzlarını silkerler, ve aralarında fısıldaşırlar: «Bu adam ne kadar sathileşiyor, bizi bile övüyor!» Gerçekten hiçbir şehir Berlin kadar mahallî vatanseverlikten mahrum değildir. Şimdiye kadar belki bin tane kötü muharrir Berlin'i nazımla veya nesirle kutlamıştır. Berlinde onların şerefine bir tek horoz ötmemiş, bir tek tavuk onlara ikram maksadiyle kesilip pişirilmemiştir. Ve onlar, yine eskisi gibi, Unter den Linden'de, kötü, zavallı şair olarak kalmışlardır. Buna karşılık, kötü bir şair[3], «Parabase[4]» larında Berlin'e karşı alabildiğine çıkışır da kimsenin haberi bile olmaz. Bir kimse, Polkwitz, Schilda, Posen, Krähwinkel ve başkaca büyük şehirler hakkında öyle ağır bir şeyler yazmak cüretinde bulunmıyagörsün, oralardaki vatanseverlik öyle bir harekete gelir ki! Böyle oluşunun sebebi: Ber-

lin bir şehir değildir, belki Berlin, bir yığın insanın, bunlar arasında birçok da, kültürlü, münevver insanın bir araya gelmesine yarıyan bir yerdir; bu insanlar için bulundukları yerin ehemmiyeti yoktur; bunlar mânevi Berlin'i meydana getirirler. Berlin'e uğrayıp geçen yabancı, sadece sıra sıra dizilmiş, birbirinin aynı evleri, geniş, uzun caddeleri görür, bütün bunlar, bir adamın tuttuğu ipe göre, çok defa bir tek adamın hususi keyfi için yapılmıştır. Kalabalığın düşünüş tarzı hakkında hiçbir bilgi vermezler. Yalnız pazarları gezmeğe çıkmış çocuklar belki, tıpkı bu şehrin insanları gibi, karşılıklı bir kin duygusu içinde donmuş, birbirinden uzak durmağa çalışan sıra sıra evleri uzun uzun seyrederken, şehirde oturanların hususi düşüncelerinden bir şey öğrenebilirler. Yalnız bir defa, mehtaplı bir gece, oldukça geç bir saatta Luther ve Wegener[5] den eve dönerken, bu şehrin o katı duygusuzluğunun tatlı bir hüzün halinde eridiğini, karşılıklı, düşmanlar gibi duran evlerin, Hıristiyanlık duygulariyle heyecana gelip birbirlerine yıkık, harap yüzlerle baktıklarını, birbirlerinin kucaklarına atılmak ister gibi bir hal aldıklarını görür gibi oldum, ve sokağın ortasından yürüyen ben, zavallı adam, arada ezilip yamyassı olmak korkusu geçirdim. Birçokları bu korkumu gülünç bulacaklardır; ertesi gün ayık kafa ile aynı sokaktan geçerken, evlerin eskisi gibi «prosaïque» bir tavırla karşılıklı esnediklerini

görünce, ben de kendi halime, kendime güldüm. İnsan Berlin'de, ölü evler ve ölü Berlinlilerden başka bir şey görmek isterse birkaç şişe şiir yuvarlamak zorundadır. Burada ruhlar görmek güç bir iştir. Şehirde o kadar az eski-çağ izi var ki, şehir o kadar yeni ki; bununla beraber bu yenilik şimdiden öyle köhne, öyle soluk ve ölü bir hal almış ki... Çünkü bu şehir, büyük kısmiyle, kütlenin düşüncesinden değil, tek adamların düşüncelerinden meydana gelmiştir. Koca Fritz[6], bu az sayıda fertlerin arasında, en başta gelenidir; o geldiğinde ortada, sağlam bir temelden başka bir şey yoktu, şehre hususi karakterini ilk defa o verdi; onun ölümünden sonra bir tek taş konmasaydı, yine de, zevksizliğin inceltilmiş bir çeşidini ve bütün zenginliğiyle zekâ hürriyetini, zamanının sathiliğini ve çalışkanlığını, tam bir Alman cesaret ve atılganlığiyle kendinde geliştirmiş olan bu, «prosaïque» vasıflariyle harikulâde kahramanın ruhunun tarihî bir âbidesi kalırdı. Meselâ Potsdam gözümüzün önünde böyle bir âbide olarak durmaktadır. Onun ıssız sokaklarından geçerken, Sans-Souci filozofunun ardında bıraktığı yazılarının sahifeleri arasında geziyormuşuz gibi oluyor; bu şehir de onun «Oeuvres posthumes[7]» leri arasındadır; her ne kadar şimdi o, bir moloz yığını ise de, ve yeter sayıda gülünç tarafları varsa da, biz sanki birdenbire sırtımıza Koca Fritz'in, İspanya kamışından yapılmış bastonu gibi bir sopa inecekmiş kor-

kusiyle orayı ciddî bir alâka ile seyreder, ve zaman zaman içimizde uyanan gülme arzusunu boğmağa çalışırız. Ama Berlinde artık, hiçbir zaman böyle bir korkuya düşmeyiz. Orada Koca Fritz'in ve onun İspanyol kamışından bastonunun artık hiçbir tesiri olmadığını hissederiz: eğer öyle olmasaydı, sıhhatli akıl şehrinin aydın pencerelerinden bunca hasta obscurant[8] suratı, gözleri faltaşı gibi açılmış, etrafı seyretmezler, ve bunca, hurafelere düşkün aptal suratlı binalar şüpheli bir filozof tavriyle duran eski evler arasına göç edemezlerdi. Sözlerim yanlış anlaşılmasın, burada Yeni-Werder kilisesine[9] târiz etmek niyetinde asla olmadığımı belirtmek isterim; Yeni-çağlar ölçüsünde inşa edilmiş olan bu gotik katedral, sanki, çoktan göçüp gitmiş köhne Ortaçağ müesseselerini yeni bir zamanın yeni tasavvurları halinde yeniden canlandırdığımız zaman, bunların ne salakça, ne aptalca bir manzara göstereceklerini bir timsal halinde ifade etmek ister gibi, yepyeni binaların ortasına alay maksadiyle oturtulmuştu.

Yukarda işaret ettiğim noktalar Berlinin sadece dış görünüşüne aittir; bu bakımdan Berlinle Münih karşılaştırılırsa, haklı olarak, bu ikinci şehrin Berlinin tam zıddı olduğu ileri sürülebilir. Gerçekten de Münih, halkın kendi eliyle, yani birbiri ardından gelen nesillerin eliyle yapılmış bir şehirdir; bu nesillerin ruhu, şehrin mimari eserlerinde görülür,

öyle ki, tıpkı Macbeth'teki «sihirbaz kadınlar» sahnesinde olduğu gibi, bu şehirde de insan, tarih sırasiyle ruhların nesillerini seyreder; Ortaçağın, gotik kilise kapılarından çıkan, zırhlara gömülmüş, kara, çiğ ruhlarından, ta zamanımızın, hepimize, içinde kendimizi memnunlukla seyrettiğimiz bir ayna tutan, aydınlık, kültürlü ruhlarına kadar, hepsi önümüzden geçerler. Bu sıralanışta uzlaştırıcı bir hususiyet vardır; barbarlıklar bizi isyan ettirmez, zevksizlikler bizi incitmez; çünkü biz bunları başlangıçlar ve zaruri geçiş merhaleleri olarak kabul ederiz. Hâlâ, çizme-çekeceği görünüşiyle bütün şehrin üzerinde yükselen ve kucağında Ortaçağın gölgelerini ve hayaletlerini saklıyan şu barbar Katedral'e[10] bakarken suratımızı ekşitmeyiz, ciddî oluruz. Daha sonraki çağın kafası dumanlı saraylarını da[11], hoşnutsuzluktan çok alaylı bir heyecanla seyrederiz: bunlar, dümdüz Fransız yapılarının kaba Alman taklitleri, zevksizliğin timsali muhteşem binalardır; bunlar dıştan çılgınca, eciş bücüş kıvrımlı bir manzara gösterirler; içten, çiğ renklerle boyanmış allegorik suretlerle, yaldızlı arabeskler ve alçı kabartmalarla, merhum ve mağfur yüksek şahısların: başlarındaki uzun perukalar, pudralanmış aslan yeleleri gibi sarkan kırmızı ve mahmur yüzlü süvarilerin, dik saç tuvaletli, kalblerini cendere içine sokan çelikten korsalı, kendilerine «prosaïque» bir yayılma, açılma temin eden fevkalâde geniş etekli kadınların

portrelerini gösteren tablolarla süslenmiştir. Nasıl diyelim, âdeta bu seyrediş bizi rahatsız etmez, belki bizim günümüzü, ve zamanımızın aydınlık değerini bütün canlılığiyle duymamıza yardım eder, ve eskilerin yanı başında yükselen yeni eserlere baktığımız zaman, bize, başımızdan ağır bir peruka alınmış, kalbimiz çelik zincirlerin cenderesinden kurtulmuş gibi gelir. Ben, yeni eserler derken, büyük usta Klenze'nin[12] ruhundan fışkırıp gelişen güleryüzlü sanat mâbetlerini ve asîl sarayları kastediyorum.

ÜÇÜNCÜ FASIL

Ama, bütün şehre Yeni-Atina denmesi, söz aramızda oldukça gülünç bir şey, ve onu bu cephesinden müdafaa etmek çok zahmete mal olacak bir iştir. Bunun ne güç bir vazife olduğunu. Berlinli «Philister» le başbaşa konuşmamız sırasında duydum. O, benimle epeyce bir zamandan beri konuştuğu halde Yeni-Atinada, Attika'nın tuzundan biberinden bir şey bulunmadığını söyliyecek kadar nezaketsizlikte ileri gitti.

Oldukça yüksek bir sesle: «Bu Berline mahsus bir şeydir, nükte, istihza ancak orada bulunur. Burada nefîs beyaz bira var ama, doğrusu, nükte, ince ve alaylı buluşlar arama.» dedi.

O sırada sıçrıyarak önümüze gelen ince yapılı biracı kız, Nannerl: «Bizde nükte bulunmaz, ama, başka hangi çeşit bira isterseniz getiririm.» dedi.

Nannerl'in nükteyi bir bira çeşidi, kim bilir, belki de Stettin'in en iyi birası filân sanmasına pek canım sıkıldı; başka zamanda böyle bir hata işlemesin diye aşağıdaki veçhile ona ders vermeye başladım: «Güzel Nannerl, nükte dediğin bira değildir, dünyanın en akıllı adamları olan Berlinlilerin bir icadıdır. Onlar, dünyaya barutu icadedemiyecek kadar geç gelmiş olmalarına pek üzülmüşler, bunu telâfi etmek için de, barut kadar mühim ve barutu icadetmemiş olanların pek işine yarıyacak olan bir şey icadetmeye çalışmışlar. Eskiden, sevgili yavrum, bir adam bir aptallık işledi mi, buna karşılık ne yapılabilirdi? Hiç! Aptallık bir kere işlenmişti; işliyene: «Bu herif hayvanın biridir.» der geçerlerdi. İnsanları her yerin insanlarından daha akıllı olan, ama yine de pek çok aptallıklar yapılan Berlinde bundan dolayı büyük bir rahatsızlık duyuluyordu. Millî Eğitim Bakanlığı buna karşı ciddî tedbirler almayı düşündü: ancak büyük çaptaki aptallıklara basılma müsaadesi çıktı, küçükçelerin yalnız konuşmalar içinde sarfına izin verildi; ama, bu müsaadeden yalnız profesörler ve yüksek devlet adamları faydalanabildiler; alelâde kimseler aptallıklarını ancak gizli gizli ifade edebildiler... Ama, bütün bu ihtiyat tedbirleri bir,

işe yaramadı, baskı altında tutulan aptallıklar olağanüstü hallerde daha büyük bir şiddetle meydana çıkıyor, hattâ el altından yüksek kimselerce korunuyor, böylece resmen, aşağıdan yukarılara doğru yükseliyordu. Buna karşı bir çare bulma zarureti kendini bütün şiddetiyle hissettiriyordu; nihayet, geçmiş şeyler üzerine de tesiri olan bir çare bulundu: bu çare sayesinde, her aptallığı vâki olmamış gibi göstermek, hattâ akıllıca bir iş kılığına sokmak mümkündür. Bu, gayet basit bir usuldür: yapılan aptallığı, alay olsun, nükte olsun diye işlediğini veya söylediğini bildirdin mi, oldu bitti. Görüyorsun ya, yavrucuğum, bu dünyada her şey terakki ediyor, aptallık nükte, maksada eriştirmiyen çanak yalayıcılık hiciv, tabiattan gelme bir sakillik ve galizlik sanat dolu bir persifflage, gerçek delilik humor, kör cahilik parlak ve ince buluş oluyor; bu gidişle sen de Yeni-Atina'nın Aspasia'sı olursun belki...»

Daha uzun uzun konuşacaktım, ama, o arada eteğinden sıkı sıkı tuttuğum güzel Nannerl birden silkinip kurtuldu, çünkü dört taraftan kıyamet koparırcasına «bira! bira!» diye bağırışıyorlardı; ama Berlinli, kocaman köpüklü dublelerin nasıl bir heyecanla karşılandığını görünce «nükte» nin ta kendisi gibi bir hal aldı; bu arada şerbetçi otundan çıkmış bu iksiri, içlerine sindire sindire içen ve içkinin nefaseti üzerinde tartışan bir müşteri grupunu gös-

terip gülerek: «Atinalı olmaya kalkışan adamlar bunlar mı?» dedi.

Adamın, bunu fırsat bilip, birbiri ardı sıra yürüttüğü düşünceler beni incitti, çünkü benim Yeni-Atina hakkındaki iyi niyetlerim hiç de az değildi; bunun için de, insafsız tenkidçiye, kendimize Yeni-Atina icadetme fikrinin bize yeni geldiğini, henüz genç acemiler olduğumuzu, büyük zekâlarımızın, hattâ bütün seçkin halkımızın kendilerini yakından göstermeğe henüz alışmamış bulunduklarını anlatmaya çalıştım. «Henüz her şey doğuş halindedir, daha tamamlanmış sayılmayız.» dedim. Sonra da ilâve ettim: «Yalnız aşağı derecedeki ihtisas kolları, adamlarını bulmuşlardır, azizim. Herhâlde gözünüzden kaçmamıştır, uğursuz baykuş, gammaz-Sycophante ve Phryné[13] cihetinden sıkıntımız olmıyacaktır. Yalnız yüksek şahsiyetlerce noksanımız var, hattâ bazı adamlarımız birkaç rolü birden oynamak zorunda kalıyor. Meselâ, Yunanlıların o yumuşak oğlan aşkına dair şiirler yazan şairimizin[14], Aristophanes gibi kaba ve müstehcen şeylerle de uğraşmayı üzerine alması gerekiyor; ama, o her şeye kaadirdir, onda, büyük bir şair için gerekli olan her şey var, yalnız hayalde ve nüktede biraz yaya kalıyor, çok parası olsaydı zengin bir adam olurdu. Ama, biz, kemiyetteki eksiğimizi keyfiyetçe gideriyoruz. Bir tek büyük heykelcimiz var, ama o da «aslan[15]» dır ha! Bir tek büyük hatibimiz[16] var, ama emi-

nim ki, Demosthenes, Attika'da, bira arpası vergisine karşı bir nutuk söyleseydi onun kadar gürliyemezdi. Eğer henüz bir Sokrates bulup zehirlemediysek, doğrusu ya, bu kusurumuzu zehir noksanından sanmayın. Henüz tam mânasiyle «demos» umuz[17] ve kalabalık bir «demagog» nüfusumuz yoksa da, bu taifeden elimizde öyle ekstra-nümunelik bir tanesi var ki, ve bu öyle bir usta malı demagog ki, tek başına bütün bir «demos» a, koca bir çenesi düşük, geveze, zevzek, ağzı açık ayran budalası, serseri güruhuna bedel gelir... İşte, kendisini şurada görüyorsunuz!»

O sırada karşımıza çıkan çehreyi[18] daha bir etraflı çizmek hevesinden kendimi alamıyacağım. Bu mahlûk, başının insana benzer bir tarafı olduğunu ileri sürer ve hak kazanır mı? bilmem; bunun takdirini başkalarına bırakıyorum. Bana sorsalar, bu başa daha çok maymun başı derdim; nezaket icabı ona insan diyip geçiyorum. Başına, şekilce Mambrin'in tolgasına[19] pek benziyen bezden bir serpuş geçirmişti, bu başlığın arka tarafından, çalı gibi, kara saçları sarkıyordu. Saçı, çocuk biçiminde ortadan ayrılmıştı. Başın bu ön tarafında yüz denilen bir kısım vardı ki, oraya bayağılık tamgası damgasını basmıştı, ve öyle kuvvetle basmıştı ki, oradaki burun yamyassı olmuş, âdeta ezilmişti. Hep aşağılara bakan gözleri boş yere bu burnu arıyorlar, ve bulamadıkları için olacak hep kederli duruyorlardı. Fevkalâde lâ-

tif bir hali olan ve Yunan tarzına meraklı kötü şairimizi, göz alıcı bir benzerlikten ötürü, en tatlı gazeller söylemeye heveslendiren ağzın etrafında, pis kokulu bir gülümseme uçuşuyordu. Eski Alman biçiminde bir ceket giymişti; bu, gerçi, yeni Avrupa medeniyetinin mübrem ihtiyaçlarına uyularak bazı değişikliklere uğramıştı, ama, yine de biçiminde, Arminius'un Teutoburg ormanında giydiği, ve ilk modeli — tıpkı bir zamanlar, gizli duvarcılar loncasında gotik mimarlığın sırları saklandığı gibi — eski gelenekleri birer sır gibi saklıyan milliyetçi bir terziler cemiyetinin himmetiyle bugüne kadar muhafaza olunmuş ceketten bir şeyler kalmıştı. Bu şanlı elbisenin yakasını, çıplak ve bozumsu renkte boyunla tam bir tezat gösteren bembeyaz bir atkı örtüyordu: uzun yenlerinden uzun, kirli eller sarkıyor, ve bu ellerin arasından insana kasvet verecek kadar uzun bir vücut boy gösteriyor, ve bu vücuda takılmış iki bacak sallanıyordu... Bütün bu heyulâ, Belvedere Apollonunun, sarhoşluktan sonraki hali andıran bir parodisiydi.

Berlinli alaylı alaylı gülerek: «Yeni-Atina'nın demagogu bu mu?» diye sordu. «Hey ulu Tanrım; yahu, o benim hemşerimdir. Şu gözlerime nerdeyse inanamıyacağım... O, ta kendisi... Hayır, buna imkân yok!»

«Ya, kör Berlinliler! dedim, sizler kendi toprağımızın dehalarını hor görüyor, peygam-

berlerinizi taşa tutuyorsunuz. Biz ise herkesten faydalanabiliriz.»

«Ayol, bu zavallı sinekten ne fayda bekliyorsunuz?»

«Ne fayda mı? çok... Sıçramak, sürünmek lâzım gelen yerde, hassasiyet, tıkınma, dindarlık gibi nesnelerin lüzumu halinde, hele hele çok miktarda eski Almancanın, birazcık lâtincenin lâzım olduğu, Yunancaya hiç ihtiyaç duyulmadığı yerlerde... Yüksek atlama çubuğu üzerinden gerçekten güzel atlar, akla gelen bütün sıçramaların listesini, eski Alman şairlerinin[20] düşünülebilecek bütün okunuş şekillerinin indeksini yapar. Üstelik, en hafif şekilde bile tehlikesiz olmak şartiyle, vatan sevgisini temsil eder. Zira, herkes gayet iyi bilir ki, o, bir defa tesadüf eseri olarak aralarında bulunduğu eski Alman demagogları kümesinden, onların işleri, oldukça tehlikeli bir manzara almaya başladığı, ve bu yüzden de, kendi yumuşak kalbinin Hıristiyanlık duygulariyle artık uyuşamaz bir hale geldiği sırada, kendini tam zamanında sıyırıvermiştir. Ama, tehlike bertaraf olduktan, mücahitler, fikirlerinden dolayı türlü acılar çektikten ve hemen hemen hepsi bu fikirlerini kendiliklerinden terk ettikten, hattâ en ateşli berberlerimiz bile eski Alman biçimi elbiselerini soyunduktan sonra ancak, bizim ihtiyatlı, tedbirli vatan kurtarıcımızın altın devri başlamış bulunuyor; demagog kıyafetini ve buna yakışan türlü deyim ve anlatım-

ları yalnız onda görüyoruz; hâlâ, Cherusk'lu Arminius'a ve bayan Thusdelda'ya hayranlıklarını beyan ediyor; o kadar ki onların sarışın torunu kendisiymiş dersin; hâlâ, Yahudi milletinin Babili gibi gördüğü Fransız ülkesine, sabunun, icadına, Thiersch'in[21] putperest Yunan gramerine, Quintilius Varus'a, eldivene ve yakışıklı burnu olan bütün insanlara karşı kinini içinde besler durur; hâsılı o, batmış bir çağdan kalma gezgin bir âbide gibi ayakta durmaktadır, ve tıpkı son Mohican[22] gibi, o da son demagog olarak, kudret ve ceberutiyle tanınmış koca bir sürüden kalan tek adamdır. İşte, görüyorsunuz ya, demagogların hiç bulunmadığı Yeni-Atina'da bu adamı kullanabiliriz, biz onunla, gayet mükemmel bir demagog kazanmış oluyoruz; o aynı zamanda öyle yumuşak başlı bir demagogdur ki, kendine uzatılan her tükrük çanağını yalar, insanın avucunda, fındık, kestane, peynir, sucuk, hâsılı verilen her şeyi güzel güzel yer, yutar; ve kendi cinsinin biricik nümunesi olduğu için, ilerde, geberdiği zaman, derisine saman doldurtup derisiyle, saçiyle, son demagog diye, gelecek nesillere onu teşhir etmek imkânını da bulacağız. Ama sizden şunu rica ederim, Berlindeki profesör Lichtenstein'e[23] sakın bundan bahsetmeyin, hayvanat müzesine koymak üzere onu elimizden almaya kalkar, böyle bir teşebbüs de Prusya ile Bavyera arasında bir harb doğurabilir; çünkü biz onu vermeye hiçbir zaman razı olama-

yız, hattâ İngilizler ona fiyat biçtiler, ve iki bin yedi yüz altmış yedi guinée altını teklif etler; Avusturyalılar zürafa ile trampa etmek istediler; ama, herhalde bizim nazırlık, son demagoga paha biçilemiyeceği, onun tarih-i tabii salonumuzun gururu ve şehrimizin süsü olduğu cevabını verdi.»

Berlinli beni dinlerken başka şeylere dalmış görünüyordu, dikkatini daha güzel şeyler çekmiş olacaktı; sözümü kesti, dedi ki: «Sözünüzü kesmeme lûtfen müsaade ediniz; daha evvel bana söyler misiniz, şurada koşan köpek nedir?»

«O başka bir köpek.»

«Anlatamadım galiba, şu kuyruksuz, beyaz, tülü köpeği soruyorum.»

«Azizim efendim, o Yeni-Alkbiades'in köpeği.»

Berlinli: «İyi ama, ya Yeni-Alkibiades nerdedir, bana söyler misiniz?» dedi.

«Söz aramızda, onun yeri henüz münhaldir, yalnız köpeği var, kendisini bulamadık.» cevabını verdim.

DÖRDÜNCÜ FASIL

Bu konuşmanın geçtiği yere Bogenhausen, yahut Neuburghausen, yahut Villa Hompesch, yahut Montesglasgarten, yahut da Schlössel[24] derler; hattâ, Münihte bu yere gitmek istediniz mi, adını söylemenize de pek hacet yok-

tur; arabacı, susamışlara mahsus bir göz ediş-ten, saadetlere erişmişlere mahsus bir baş eğişinden, ve buna benzer göz, yüz işaretlerinden sizi anlayıverir. Arapçada kılıcı, Fransızcada aşkı, İngilizcede idamı, Almancada içmeyi, Yeni-Atinalının dilinde de içilecek yeri anlatmak için bin kelime vardır. Adı geçen yerde bira gerçekten güzel... Prytaneum[25] — âmiyane tâbiriyle Bockkeller — da daha iyisini bulamazsınız: gayet nefîs bir lezzeti var; hele Tirol Alplerinin gözlerinizin önünde uzandığı bu kademeli tarasada tadına doyum olmuyor. Geçen kış sık sık gelir burada oturur, güneşin ışığında, safi gümüşten dökülmüş gibi pırıl pırıl yanan bu karlı dağları seyrederdim.

O zaman benim ruhumda da kış vardı, düşüncelerim, duygularım karlara gömülmüş gibiydi; içimde her şeyi kurumuş, ölmüş duyuyordum. Üstelik, politika belâsı, sevgili bir yavrunun ölümü, eski bir acının hâtırası, ve nezle... Sonra, çok bira içiyordum, çünkü bana biranın insanın kanını hafiflettiğini söylemişlerdi; ama, en iyi Attika birası bile bana tesir etmiyordu, çünkü İngilterede porter'e alışmıştım.

Sonunda her şeyin değiştiği gün geldi, gökte güneş bulutlardan sıyrıldı, ve dünyaya — o koca bebeğe — ışıklarının sütünü içirdi. Bağlar sevinçlerinden titreştiler, karlı göz yaşları gürül gürül akmaya başladı. Göllerin yüzündeki buzdan kabuklar çatırdıyarak parça-

landı, yeryüzü mavi gözlerini açtı, göğsünden sevimli çiçekler fışkırdı, ve bülbüllerin sarayı, cevizlerle dolu ormanlar, ve bütün tabiat gülümsedi. Ve bu gülümsemeye ilkbahar adını verdiler. O zaman benim içimde de yeni bir bahar başladı, gönlümden yeni çiçekler fışkırdı: tıpkı güller gibi hürriyet duyguları, menekşeler gibi gizli istekler; tabii bu arada bazı, işe yaramaz ısırganlar da açtı. İsteklerimin mezarı üzerinde ümit yeniden yeşerdi; tıpkı, kışı sıcak güney ülkelerinde geçiren ve yaz başında kuzeydeki yuvalarını arıyan göçmen kuşlar gibi — şiirin melodileri de geldiler, ve yalnız bırakılmış kuzeyli kalb, eskisi gibi yeniden seslerle çınlamaya ve çiçeklenmeye başladı. Ama bütün bunlar nasıl oldu bilmiyorum, gönlümdeki baharı yeniden uyandıran, bu gönülde, öpücükleriyle uyuşup kalmış çiçekleri canlandıran, gülümsemeleriyle bülbüllere ötme neşesi veren esmer bir güneş miydi, yoksa sarışın bir güneş miydi, göğsümün içinde kendi yankısını arıyan, ve orada yeni bahar ihtişamı içinde kendini seyretmekten hoşlanan, gönlümle yıldızı barışık tabiatın kendisi miydi? Bilmiyorum, ama sanıyorum ki, Bogenhausen'daki kahvenin tarasasında Tirol Alp'lerini seyrederken, gönlüm bir tılsımla afsunlanmış gibi oldu. Orada düşüncelere dalmış dururken, çok defa bana, bu dağların tepelerinden genç bir çehrenin baktığını görüyormuşum gibi gelirdi, ve onun oturduğu memlekete, İtalyaya

uçup gitmek için kanadlanmak isterdim. Çok defa dağlardan, vadedici ve okşayıcı bulutlar halinde inen ve beni İtalyaya çağıran limon, portakal kokularının estiğini duyar gibi olurdum. Hattâ bir defasında akşam vaktinin altın ışıkları içinde, bir dağın tepesinde genç bahartanrısı'nı, tabii büyüklüğiyle iyice fark ettim; neşeli başında çiçeklerden ve defne dallarından örülmüş bir çelenk vardı. Gözleri gülerek ve ağzı çiçek gibi açılmış, bana seslendi: «Seni seviyorum, İtalyaya yanıma gel!»

BEŞİNCİ FASIL

Philister'le aramızda yılan masalı gibi sürüp giden konuşmadan duyduğum sıkıntı içinde güzel Tirol dağlarını seyrederken ve derin derin içimi çekerken, bakışımda bir özleyiş kıvılcımlanmış olacak. Ama, Berlinli Philister, bu bakışı ve bu iç çekişini yeni bir konuşma vesilesi olarak aldı, o da benimle beraber içini çekti: «Ah, dedi, ben de şimdi İstanbulda olmak isterdim! Ah, İstanbulu bir görseydim, bu hayatımın biricik emelidir, şimdi Ruslar herhalde İstanbula girmişlerdir, ah İstanbul! Petersburg'u gördünüz mü?» «Hayır.» dedim ve bu şehirden bahsetmesini rica ettim. O da görmemişti, ama Prusya Devlet Şûrası âzası olan bay biraderi geçen yaz oraya gitmişti, herhalde, Petersburg dünyanın biricik güzel şehri olmalıydı. «Kopenhag'ı gördünüz

mü?» Bu sualime de hayır diye cevap verip kendisinden bu şehri anlatmasını rica edince ince ince gülümsedi, kafasını keyifli keyifli iki yana salladı, ve kendim gidip görmedikçe bu şehir hakkında bir fikir edinemiyeceğimi şerefi üzerine temin etti. «Şimdilik bu mümkün olmıyacak» diye cevap verdim, «şu sırada başka bir seyahate çıkmak üzereyim; buna bu baharda karar verdim; İtalyaya gidiyorum.»

Adam bu kelimeyi duyar duymaz iskemlesinden aşağı sıçradı, bir ayağının üzerinde üç defa döndü ve «Tirily! tirily! tirily!» diye ötmeye başladı.

Bu benim üzerimde son bir mahmuz tesiri yaptı. Kendi kendime, «Yarın yola çıkıyorum.» diye karar verdim, «daha fazla tereddüt etmiyeceğim, en kuru Philister'i bile, daha adımı duyar duymaz, bıldırcın gibi ötecek kadar heyecana getiren bu memleketi bir an evvel görmeliyim.» Evde bavulumu hazırlarken bu tirily! sesi hâlâ kulağımda çınlıyordu. Ertesi gün benimle Tirol'a kadar gelen kardeşim Maximlian Heine bütün yol boyunca benim akıllı uslu bir kelime söylemeden habre tirily! tirily! diye ötmemin mânasını bir türlü anlıyamadı.

ALTINCI FASIL

Tirily! tirily! Yaşıyorum! Yaşamanın tatlı acısını duyuyorum, dünyanın bütün sevinçleri-

ni ve dertlerini duyuyorum, insan oğullarının kurtuluşu için işkence çekiyorum, onun günahlarının kefaretini veriyorum, ama aynı zamanda o günahları işlemenin zevkini de tadıyorum.

Sadece insanların değil, nebatların duygularına da ortağım; onların binlerce yeşil dilleri bana dünyanın en güzel hikâyelerini anlatırlar, onlar bende, insanlarda görmeye alıştıkları kibir ve azametin bulunmadığını, benim en yüksek çamlarla konuştuğum gibi, en küçücük çayır çiçeğiyle de yârenlik edeceğimi bilirler. Ah! Ben bu yüce çamların âkıbetini de bilirim. Vâdinin derinliklerinden yukarılara doğru yükselirler, hattâ en atılgan kaya doruklarını bile aştıkları olur. Ama bu azamet ne kadar sürer? Nihayet birkaç asırcık! Sonra, ihtiyarlıktan bitkin, yorgun bir halde yere serilirler, çürüyüp toprağa karışırlar; sonra, kaya yarıklarından sessiz, sadasız baykuşlar çıkar, ve onların gördükleri bütün felâketler yetmiyormuş gibi, başlarlar onlara hakaret etmeye: «Nasılmış, güçlü çamlar? Dağlarla boy ölçüşmeye kalkışır mısınız? İşte şimdi, kolunuz kanadınız kırılmış, yerlerde serili yatıyorsunuz, ama dağlar sapasağlam yerlerinde duruyor.»

Sevgili yurdu, ıssız kayası üzerinde oturmuş duran bir kartal bu hakaretli sözleri işitse herhalde acı duyar. Sonra kendi âkıbetini düşünür. Günün birinde, aşağılara yuvarlanıp gideceğini, derin topraklara karışacağını o da ha-

tırına getirmez. Yıldızlar ona o kadar dinlendirici, güven verici ışıklarla bakarlar, ormanların içindeki sular öyle teselli edici seslerle çağlarlar, ve kendi ruhu öyle bir gururla gürülder, ve bütün ürkek düşüncelerin seslerini öyle bastırır ki o bütün bunları çabucak unutur. Güneş doğduğu zaman o yine artık kendini eski halinde hissetmektedir. Güneşe doğru kanadlanır, ve yeteri kadar yükseldi mi güneşe karşı öter, neşesini ve acılarını çağırır. Onun hemcinsleri, hele insanlar, kartal ötmez sanırlar, bilmezler ki kartal yalnız onların ellerinin ve gözlerinin erişebildiği mesafelerin dışında öter, onun gururu, sesini güneşten başka kimsenin duymasına razı değildir. Hakkı var; olur ya, dünya üstündeki kanadlı taifesinden birinin aklına eser, onun ötüşünü incelemeye kalkar; ben bu çeşitten tenkidcilerin neler söyliyebileceğini bilirim: tavuk bir bacağı üstünde durup gıdaklamaya başlıyacak, ve mevzuubahis şarkıcının cesaretsiz olduğunu, hindi gulügulü edip, hakiki ciddiyetten mahrum olduğunu, güvercin hu çekip aşk-ı hakikiden nasibi olmadığını, kaz gak gak diyip ilimden behresi bulunmadığını, besili piliç, çaltak sesiyle kokoriko çekip ahlâkı düşkün olduğunu, çalıkuşu cıvıldıyarak maalesef dinsiz olduğunu, serçe cık cıklıyarak yeter derecede döl vermediğini söyliyecekler, hâsılı keten kuşları, saksağanlar, hüdhüdler, hepsi hepsi cıyaklayıp viyaklıyacaklar... Bütün bu

tenkid seslerine yalnız bülbülün sesi karışmıyacak: o, bütün dünya ile ilgisini kesmiştir, onun biricik düşüncesi, biricik şarkısı kızıl güldür: içi hasret ateşiyle yana yana o gülün sevgili dikenleri arasında dönerek, şarha şarha bağrı kanıyarak şakır.

YEDİNCİ FASIL

Alman yurdunda bir kartal var, onun güneşe karşı söylediği şarkı öyle kuvvetle ses veriyor ki, bu yeryüzünden duyuluyor, ve bütün melodi halindeki acılarına rağmen bülbüller bile onu dinliyorlar. Bu kartal sensin, Karl Immermann! Ve şarkılarında o kadar güzel anlattığın memlekette ben çok defa seni düşünüyorum. Trauerspiel'i[26] düşünmeden Tirol'den nasıl geçip gidebilirim?

Doğrusu ya, ben etrafımdaki şeyleri, onun gösterdiğinden bambaşka renklerde gördüm; ama, dolup taşan duyguları sayesinde, onun hiç görmediği şeyleri gerçeğe bu kadar benzer şekilde anlatmış olmasına hayranlık duydum. Beni en fazla eğlendiren «Trauerspiel in Tirol» ün, Tirol'de yasak edilmiş bulunması oldu. Bu haberi işitince, bana, «Reisebilder» in ikinci cildinin yasak edildiğini haber verirken dostum Moser'in[27] yazdığı sözler hatırıma geldi; o diyordu ki:

«Hükümetin kitabı yasak etmesine hiç de lüzum yoktu, yasak edilmeseydi de okunacaktı.»

Innsbruck'ta, bir zaman Andreas Hofer'in kalmış olduğu ve her köşesi, onun resimleri ve hâtıralariyle onun adına yapışık duran «Goldner Adler» (Altın Kartal) de, otel sahibi bay Niederkirchner'e, bana Sandwirt'e[28] dair anlatacak çok şeyleri olup olmadığını sordum. O sırada ihtiyar adamın fazlasiyle gevezeliği üstündeydi; bana, zekice göz işaretleri yaparak, âdeta bir sır gibi, şimdi hikâyenin tamamiyle basılmış olarak çıkmış, ama yine aynı şekilde gizlice yasak edilmiş bulunduğunu söyledi; beni, Tirol harbleri zamanından kalma kıymetli hâtıralarını sakladığı karanlık bir odaya götürdü. Çok okumaktan parça parça olmuş küçük, yeşil bir kitabın, kirli mavi bir renk almış yapraklarını açtı; bunun, Immermann'ın «Trauerspiel in Tirol» ü olduğunu görünce şaşa kaldım. İhtiyara, yüzüme kan hücum ettiren bir gurur duygusiyle, bunu yazan adamın dostum olduğunu söyledim. Bay Niederkirchner, bu adam hakkında mümkün olan her şeyi öğrenmek istiyordu; ona bu yazarın, sağlam yapılı, dürüst, yazı işlerinde çok mahir, askerliğini de yapıp bitirmiş, hâsılı eşi az bulunur bir adam olduğunu söyledim. Ama, onun Prusyalı olduğuna bay Niederkirchner bir türlü inanmak istemiyordu; istihfaflı bir gülümseme ile: «Öyle şey olur mu?» diye bağırdı. Immermann'ın Tirollü olduğuna, ve Tirol savaşlarında bulunduğuna da-

ir kanaatlerinden bir türlü vazgeçemiyordu. «Öyle olmasaydı bütün bu söylediklerini nerden bilecekti?» diyordu.

Halkın tuhaf bir merakı vardır. O, tarihinin bir tarihçi eliyle değil, bir şair eliyle yazılmış olmasını ister. Çıplak olaylara dair sadık haberleri sevmez, bu olayların, yeni baştan, ilk çıktıkları şiir kaynağında erimiş olmasını ister. Şairler bunu bilirler, ve kuruluklariyle böbürlenen vakanüvislerin, parşömen suratlı arşiv memurlarının bütün alaylı tavırlarına meydan okurcasına, ve hiçbir sinsi yıkıcılık, bozgunculuk hazzı duymaksızın, ama bile bile, halkın hâtıralarını kendilerine göre yeniden şekillendirirler. Son panayırın barakalarında, «Belisar'ın hikâyesi» ne ait, çiğ renklerle boyanmış resimler görünce, az sevinmedim; hem de bunlar, Prokop'un[29] eserinden değil de Schenk'in[30] trajedisinden alınmıştı. Yanımda bulunan allâme dostum: «Böylece hikâye tamamiyle bozulmuş, yanlış bir mâna almış oluyor. Asıl hikâyenin, buradaki gibi, hakaret görmüş bir kadının intikamiyle, hapse atılmış bir oğulla, âşık kızla, hâsılı buna benzer modern hislerin çocukları olabilecek şeylerle alâkası yoktur.[31]» dedi. Ama, acaba bu gerçekten bir kusur mudur? Bu tahriften dolayı şair aleyhine hemen bir dâva açmak mı lâzım gelir? Hayır, çünkü ben ithamnameyi reddediyorum. Şairler tarihi tahrif etmezler; şairler, kendi icatları çehreler ve vakalar vasıtasiyle de olsa,

tarihe asıl anlatmak istediği mânayı verirler. Tarihleri sadece bu biçim şairlerce söylenmiş, yazılmış ve nesilden nesile gelmiş milletler vardır: meselâ Hintliler gibi. Bununla beraber, Mahabharâta[31]*a* gibi şiirler, Hint tarihinin mânasını tarih rakamlariyle dolu herhangi bir okul kitabının muharririnden çok daha doğru olarak vermektedir. Aynı şekilde iddia edebilirim ki, Walter Scott'un romanları, İngiliz tarihinin ruhunu, Hume'dan[32] daha gerçeğe uygun olarak vermiştir; hiç olmazsa, Spittler'in kitabına yazdığı ilâvelerde, bu romanları İngiliz tarihi için birer kaynak saydığını söyliyen Sartorius'a[33] hak vermek lâzım gelir.

Şairler de tıpkı rüya görenler gibidir; rüya görenler, ruhlarının, gerçek dış âmillerin tesiri altında duydukları iç duyguyu âdeta maskelerler, ve öte yandan bu dış âmiller yerine, yine rüyada, büsbütün başka dış âmilleri görürler, ama bunlar, aynı duyguyu uyandırdığı ölçüde, dış âmillerin aynı olur. Immermann'ın «Trauerspiel» inde dışa ait birçok nesneler de, böyle, istiyerek yaratılmış, icadedilmiş şeylerdir, ama kahramanın kendisi duyguların mihveri, gerçekteki karşılığının aynı olarak hayal edilmiştir. Eğer bu hayal mahsulü çehrenin kendisi de hayali gibi görünüyorsa, bu da gerçeğe uygun bir şeydir. Bu meselede en yetkili şekilde hakemlik edebilecek olan baron Hormayr[34] şu yakınlarda kendisiyle konuşmak zevkini tattığım zaman bu noktaya benim dik-

katimi çekmişti. Mistik his hayatını, hurafelerle karışmış bir din anlayışını, insandaki epik varlığı Immermann bütün gerçekliğiyle belirtmiştir. O, tıpkı savaşçı aşk gibi, gagasında yalın bir kılıç, Tirolün dağları üzerinde, Mantua'nın kurşunları sadık kalbini delinciye kadar uçup dolaşan sadık güvercini bütün gerçekliğiyle anlatmıştır.

Ama, şaire en çok şeref veren, onun kahramanının düşmanını da gerçeğe uygun şekilde tasvir etmiş olmasıdır; şair onu, kahraman Hofer'in değerini yükseltmek için, gazaplı bir Gessler gibi göstermeye kalkışmamıştır; Hofer nasıl gagasında kılıç taşıyan bir güvercin ise, düşmanı da zeytin dalı taşıyan bir kartaldır.

SEKİZİNCİ FASIL

Innsbruck'ta, bay Niederkirchner'in ötelinde Andreas Hofer'in, Napoléon Bonaparte'ın ve Bavyera kıralı Ludwig'in resimleri yan yana asılmış, ve birbiriyle kavga etmeden duruyorlar. Innsbruck şehri haddi zatında rahatsız, mânasız bir şehir. Belki kışın, kendini çevreliyen yüksek dağlar karla örtüldüğü ve çığların gürüldediği, buzların dört bir yandan çatırdadığı ve kıvılcımlandığı zaman şehir daha canlı ve daha hoş bir hal alır.

Ben bu dağların başlarını, boz renkli sarıklar gibi, bulutlarla sarılı gördüm. Saint-

Martin kayası, imparator Maximilian'a ait en güzel efsanenin[35] sahnesi, karşıda görünüyor; şövalye Max'a ait hâtıralar Tirol'da hâlâ nasıl çiçeklenip yankılanıyor! Saray kilisesinde, Avusturya hanedanından prensler ve prenseslerle onların atalarının, çok bahsedilmiş heykelleri duruyor; bunlar arasında öyleleri var ki, bugüne kadar bu şerefe nasıl eriştiklerini bir türlü anlıyamamışlardır. Bunlar, tabii büyüklüklerinden daha büyük olup demirden dökülmüşler, ve Maximilian'ın mezarı etrafına sıralanmışlardır. Ama, kilise küçük, ve tavanı da alçak olduğundan, insana, bir panayır salaşında, siyah renk almış balmumundan heykelcikler görüyormuş gibi geliyor. Birçoklarının kaidelerinde, temsil ettikleri yüksek şahsiyetlerin isimleri okunuyor. Bu heykelleri seyrettiğim sırada kiliseye İngilizler girdiler: ağzı açık, kuru bir adam, başparmaklarını beyaz yeleğinin koltuk yerlerine sokmuş, ağzında deri ciltli «Guide des voyageurs» ü[36], arkasında uzun boylu hayat arkadaşı, artık genç sayılamıyacak, oldukça pörsümüş, sevilecek tarafı kalmamış, bununla beraber yine de güzel denebilecek bir bayan; onun arkasında da pudra ile beyazlanmış yaka üzerinde *porter*[37] kırmızısı bir yüz, *dito*[38] elbisesi içinde gayet dik yürüyen bir vücut ve, Milady'nin eldivenleri, Alp çiçekleri ve yassı burunlu köpek gibi nesnelerle yükünü almış tahtadan eller... Yonca yaprağı şeklinde bu üçlü heyet, dosdoğru ki-

lisenin yukarı ucuna yöneldi; orada Albion'un oğlu[39] eşine, heykeller hakkında, «Guide des voyageurs» de tafsil edildiği üzere izahat verdi; rehberde şunlar yazılıydı: «Birinci heykel Fransa kıralı Chlodewig, ikinci heykel İngiltere kıralı Arthur, üçüncüsü Habsburg hanedanından Rudolf, v.s... Ama, zavallı İngiliz, sırayı, «Guide des voyageurs» de kabul edildiği gibi aşağıdan yukarıya değil de yukardan aşağı hesapladığı için gayet eğlenceli vaziyetlerle karşılaştı; sıra hesaba göre erkek olması lâzım gelen bir kadın, veya kadın olması gereken bir erkek heykeline gelince vaziyet daha da gülünç bir hal alıyordu. Öyle ki adamcağız Habsburglu Rudolf'un niçin kadın kıyafetiyle, ve kıraliçe Maria'nın da niçin demir zırhtan bir pantolonla ve oldukça uzun bir sakalla tasvir edilmiş olduklarını bir türlü anlıyamıyordu. Bilgilerimle etrafıma yardımdan hoşlanırım. Bu sefer de İngilizlerin imdatlarına yetiştim, ve herhalde o zamanki kıyafetlerin icabı böyle olduğunu, yahut da, kim bilir, belki bu yüce kişilerin hususi arzuları başka türlü değil, ancak bu şekilde dökülmesi merkezinde olmuş bulunduğunu söyledim. Olur ya, meselâ şimdiki İmparatorun da belki aklına, balon etekli bir elbise ile, hattâ fanilâ don gömlekle heykelini döktürmek gelebilirdi... Buna kim itiraz edebilirdi?

Tüysüz köpek tenkidci bir eda ile havlamaya başladı, uşak gözlerini faltaşı gibi açtı,

efendisi burnunu sildi. Mylady: «A fine exibition, very fine indead[40]!» dedi.

DOKUZUNCU FASIL

Brixen, Tirol'un uğradığım ikinci büyücek şehri oldu. O, bir vâdide kurulmuştur; vardığım zaman şehrin üstünü sis ve akşam gölgeleri örtmüştü. Akşam karanlığının sessizliği içinde hazin çan sesleri ötüyor; koyunlar ağıllarına, insanlar kiliselere doğru koşuşuyorlardı; her tarafta çirkin evliya resimlerinin ve kurumuş otların kokusu...

Yakınlarda Hesperus'ta[41]: «Cizvitler Brixen'de bulunmaktadır.» diye okumuştum. Bütün sokaklarda onları aradım; baktım, Cizvite benzer kimse göremedim; acaba şu, rahiplere mahsus üç köşeli şapka ve gıcır gıcır yeni, siyah pantoloniyle göze çarpacak derecede tezat gösteren papaz biçiminde eski püskü ceket giymiş şişko adam Cizvit mi ki? dedim. Sonra kendi kendime: «Hayır, bu da Cizvit olamaz...» dedim. Çünkü ben cizvitleri biraz zayıf düşünürdüm. Acaba hâlâ sahiden Cizvitler var mı? Çok defa onların hayatları artık bir efsane olduğunu, tehlike çoktan geçtiği halde hâlâ onların uyandırdığı korkunun kafalarımızı yokladığını, ve Cizvitlere karşı insanların sinirliliklerinin bana, yağmur geçtikten sonra da bir zaman sokakta açık şemsiye ile dolaşan adamları hatırlattığını düşündüm. Evet, çok defa

düşünmüşümdür; bana öyle geliyor ki, şeytan, aristokrasi ve Cizvitler, biz onlara inandığımız müddetçe vardırlar. Şeytan için bunu hiç tereddütsüz ileri sürebiliriz. Çünkü, sadece ona inananlar bugüne kadar onu görmüşlerdir. Aristokrasi için de aynı şey vâkidir; bir zaman daha geçsin, tecrübe ile göreceğiz, hayır sahibi burjuva onu kibar sosyete saymaktan vazgeçtiği gün o, kibar sosyete olmaktan çıkıverecek. Ya Cizvitler? Ne ise onlar da şimdi, artık, hiç olmazsa eski biçim pantolonlarını giymez oldular. Eski Cizvitler, eski biçim pantolonları, hırsları, dünyanın mukadderatı hakkındaki plânları, tartışmaları, imtiyazları, imsakleri ve zehirleriyle birlikte mezarda yatıyorlar; ve bugün, siyah, parlak pantolonlariyle, yeryüzünde sessiz sadasız dolaştığını gördüğümüz şeyler, onların ne ruhu, ne de hortlamış hayaletleridir; bunlar, sözleriyle ve işleriyle her gün bize, ne kadar az korkulacak şeyler olduklarını ispata uğraşan zavallı, aptal heyulâlardır; gerçekten de onlar bize, Thüringen ormanında görünen bir hayaletin hikâyesini hatırlatıyor: bu hayalet bir gün, kendisinden korkan insanları, hepsinin gözleri önünde kafasını omuzlarından aşağı alıp, içinin bomboş ve kof olduğunu göstererek korkularından kurtarmıştı.

Bütün bu sözlerden sonra da, parlak, yepyeni pantolonlu şişko adamı yakından görmek ve onun Cizvit değil, Allahın, her gün gördü-

ğümüz cinsten bir sığırı olduğuna kendimi de iyice inandırmak fırsatını nasıl bulduğumu anlatmaktan kendimi alamıyacağım. Ona, otelimin yemek salonunda, uzun, sıska ve «Excellence» diye çağırılan bir adamın yanında rasladım. Bu sıska adam Shakespear'in bize portresini çizdiği ihtiyar, bekâr «Junker» e[42] o kadar benziyordu ki, insanın, tabiat bir intihal suçu işlemiş diyesi geliyordu. Ve ikisi de yemeklerine tuz biber, yağ, sirke katarken bir yanda hizmetçi kızı okşıyarak âdeta yemeğin çeşnisini tamamlamak istiyorlardı; tasvir gibi güzel, sevinmli kızın bu okşamalardan fazlasiyle rahatsız olduğu halinden belliydi; birisi kalçalarını çimdiklemeye, öteki de işi ilerletip kızı öpmeye kalkıştığı bir sırada, kız ellerinden güç belâ kurtuldu. O zaman, genç kızın, öteki müşterilerin servisini yapmak ve benim masamı hazırlamak üzere salonda kalmak zorunda olduğuna göre, muhakkak işiteceğini bilerek en bayağı, en açık saçık hikâyelerini ortaya döktüler; nihayet terbiyesizlikleri o mertebeye vardı ki, genç kadın dayanamadı, her şeyi yüzüstü bıraktı, kapıdan dışarı çıktı, ve birkaç dakika sonra kucağında küçük bir çocukla salona döndü; kucağında çocukla iş görmek pek güç olmakla beraber, bu halde servisine devam etti. Ama, bizim iki ahbap çavuş, ruhban sınıfının ve asilzade sınıfının bu iki mümtaz siması, kadının namusuna dokunacak herhangi bir şey söyliyemediler; kadın şimdi,

kin ve nefret göstermeksizin, sadece büyük bir ciddiyetle onlara hizmet ediyordu; bizimkilerin konuşmaları bu sefer başka bir istikamet aldı; kıral tahtlarına ve kilise mihraplarına karşı başgösteren amansız ayaklanma üzerine bitmez tükenmez beylik gevezeliklere başladılar, gayet şiddetli tedbirler alınması noktasında tam bir anlaşmaya vardılar, ve «Kutsal-Antlaşma» makamında ikide bir ellerini birbirlerine uzattılar.

ONUNCU FASIL

Tirol'ün tarihi için Joseph von Hormayr'ın eserlerinden geçilemez. Onun kitapları, zamanımızın tarihi için de en iyi, hattâ çok hallerde biricik kaynaktır. Johannes von Müller İsviçre için ne ise, Tirol için von Hormayr odur; kendiliğinden bu iki tarihçi arasında bir karşılaştırma yapmak zorunda kalıyoruz. Her ikisi de az çok oda komşusudurlar; her ikisi de, gençliklerinde ana yurtları olan Alplere büyük bir heyecanla bağlıydılar; her ikisi de çalışkan, araştırmaya meraklı, tarih için gerekli bir düşünüşe ve sağlam duyuşa sahip idiler; Johannes von Müller'in daha epik bir anlayışı vardı, ve ruhiyle geçmiş çağların tarihine daha çok temayül gösteriyordu. Joseph von Hormayr, daha süratle duygulanan, daha çok zamanının olayları üzerinde durmaktan zevk duyan, hayatını bir menfaat gözetmeden, kendi-

si için aziz olan şey uğrunda feda etmek cesaretini gösteren bir insandı.

Bartholdy'nin[43] «Tirol'lü köylülerin 1809 savaşları» adlı eseri, gayet zekice yazılmış güzel bir kitaptır; belki eserde bazı eksiklikler vardır; ama, bunların bulunması pek tabiidir, o, — bütün asîl ruhlar için vâki olduğu üzere — baskı altında ezilen tarafa karşı gözle görülecek kadar sevgi ve tercih gösteriyordu, ve hâdiseleri yazdığı sıralarda henüz olup bitenler barut dumanlarından sıyrılmamış haldeydi.

O çağın dikkate değer birçok olayları yazılmamıştır, ve yalnız halkın hâtırasında yaşıyor; ama halk da bunlardan şimdi pek seve seve bahsetmiyor, çünkü bunlar ona, birçok kırılmış ümitleri de hatırlatmadadır. Zavallı Tirol'lüler, birçok acı tecrübeler edinmek zorunda kalmışlardır, ve onlara sadakatlerine mükâfat olarak, tehlike günlerinde kendilerine vadedilen şeylerin hepsini elde edip etmedikleri sorulduğu zaman, babacan bir tavırla omuzlarını silkerler ve sâf halleriyle! «Herhalde bunlar üzerinde öyle ciddî düşünülmemiş olacak; hem de İmparatorun düşünecek o kadar çok şeyi var ki, bazıları aklından çıkıveriyor...»

Kendinizi teselli edin, zavallı adamcağızlar! Bol vaitlerle oyalanmış sade siz değilsiniz. Zenci esirlerle yüklü büyük gemilerde çok defa aynı şey olur: gemi şiddetli fırtınaya tutul-

dü mü, en alt ambarda, üstüste yığılmış yatan kara adamlardan medet umulur; hemen zincirleri çıkarılır, ve gemi tehlikeyi atlatır atlatmaz kendilerine hürriyetleri verileceği bol keseden ve yeminler, kasemlerle vadedilir. Sâf, budala zenciler o zaman, neşe içinde güneş ışığına çıkarlar, «hurra!» diye bağırışırlar; tulumbalara koşuşurlar, kollarının olanca kuvvetiyle su çekerler, nerde görülecek bir iş varsa oraya koşarlar, tırmanırlar, atlarlar, direklere çıkarlar, inerler, halatları toplarlar, hâsılı tehlike geçinciye kadar çalışıp çabalarlar; ama, her iş bitince — tahmin edileceği gibi — yeniden dip ambara tıkılırlar, yeniden gık demeden zincirlere vurulurlar, ve karanlık mihnetleri içinde kendilerini, bütün kaygıları, tehlike geçtikten sonra piyasaya birkaç tane fazla esir sürmek olan insan tüccarlarının vaitleri hakkında demagojik düşüncelere bırakırlar.

O navis, referent in mare te novi
Fluctus! etc[44]...

İhtiyar hocam, Horatius'un, devleti bir gemiye benzeten bu ode'unu anlatırken, her çeşitten siyasi düşünceler yürütmekten geri durmazdı; ama bir seferinde bunları yarıda bıraktı: Leipzig savaşı olmuştu; bu yüzden debütün sınıf darmadağın oldu.

İhtiyar hocam her şeyi önceden görmüştü. Biz bu savaşa dair ilk haberi aldığımız zaman o, beyaz saçlı başını salladı; bu baş sallamanın mânasını şimdi anlıyorum. Çok geçmeden da-

ha etraflı haberler geldi; herkes birbirine esrarlı bir tavırla, yüce ordu başbuğlarının savaş meydanında diz çöküp Tanrıya hamdü sena edişlerini tasvir eden alacalı bulacalı acemice resimleri göstermeye başladı. Hocam: «Evet, artık Tanrıya hamdü sena edebilirler.» dedi, ve Sallust'u izah ettiği zamanlar âdeti olduğu gibi gülümsedi. «İmparator Napoléon onlara o kadar çok dayak attı ki, nihayet zenaatlarını öğrenebildiler.»

Sonra Birleşik-Milletler, ve onlarla birlikte kötü kurtuluş şiirleri, Hermann ile Thusdelda, hurra! Ve Kadınlar-Birliği[45], ve millî palamutlar, ve Leipzig savaşiyle bitip tükenmez ovünmeler, Leipzig savaşı, Leipzig savaşı, hâsılı boyuna aynı şeyler...

O zaman hocam derdi ki: «Bu adamlar da tıpkı, o zamana kadar hiç yenemedikleri, yenilemez sandıkları Ispartalıları nihayet bir defa Leuktra'da yenip artık durmadan bu savaşla övünen Theba'lılara benziyorlar; Thebalıların bu övünmeleri öyle bir hal almıştı ki, Anthisthenes bir gün onlar hakkında: «Bunlar bir defacık hocalarını dövüp de sevinçten kablarına sığamıyan çocuklara benziyorlar.» demişti[46]. Sevgili çocuklar, kendimiz dayak yeseydik herhalde daha iyi olurdu.»

Aradan çok geçmedi, ihtiyar adam[47] öldü. Şimdi mezarında Prusya otları bitiyor, ve yeniden hayata kavuşmuş şövalyelerimizin asîl atları otluyor.

ON BİRİNCİ FASIL

Tirollüler güzel, neşeli, dürüst, iyi kalbli insanlardır, ama zekâca tasavvur olunamıyacak kadar basit ve mahdutturlar; belki de fazlaca aptal olduklarından, hiç hasta olmuyorlar. Ben onlara asîl bir ırk da diyeceğim, çünkü gıdalarını seçmekte gayet titiz davranırlar, ve her türlü âdetlerinde de büyük bir temizlik göstesirler; onlarda eksik olan şahsi gurur, izzetinefistir. Tirollüde, gülümsiyen bir mizah karakteri taşıyan bir uşaklık ruhu vardır; bu, hemen hemen alaycı bir renk bile alır, ama esasında gayet ciddîdir. Tirolde kadınlar seni öyle dostça iltifatlarla selâmlarlar, erkekler elini öyle bir kuvvetle sıkarlar ve bunu yaparken öyle samimî tavırlar alırlar ki neredeyse sana karşı, yakın bir akraba gibi, hiç olmazsa kendi ayarlarında insanlar gibi davrandıklarını sanırsın; ama, gerçekte hiç de öyle değildir; onlar bir an bile kendilerinin alelâde, basit insanlar olduklarını, senin mühim bir zat bulunduğunu, ve ehemmiyetsiz kimselerin ürkmeden kendilerini seninle müsavi görmelerinden senin hoşlanacağını unutmazlar. Karşılarındakinin bu za'fını sezmek hususunda hususi bir duyuları vardır. En domuzuna aristokratlar bile alçakgönüllülük göstermek fırsatı çıkınca memnunluk duyarlar, böylece ne kadar yüksek bir mertebede bulunduklarını duymak imkânını bulurlar. Tirollüler kendi memleketlerinde bu

çeşit bir uşaklığı bedavadan yaparlar; gurbette bunun sayesinde kazanç temin etmeye de çalışırlar. Şahsiyetlerini, milliyetlerini ticaret metaı haline sokarlar. Alacalı bulacalı elbiseler giymiş bu örtü satıcıları, millî kıyafetleriyle diyar diyar dolaştıklarını gördüğümüz bu şen Tirollü Bua'lar[48] sizin kendileriyle şakalaşmanıza müsaade ederler, ama karşılığında onlardan bir şey satın almalısınız. İngiltereye gitmiş olan Rainer biraderler bunu herkesten iyi biliyorlardı, üstelik İngiliz nobility'sinin[49] ruhunu gayet mükemmel bilen iyi bir akıl hocaları da vardı. Onların, Avrupa aristokrasisinin mihrakı olan bu muhitte — «in the west end of the town[50]» — bu kadar iyi karşılanmalarının hikmeti budur. Geçen yaz Londranın kibar sosyetesinin devam ettiği parlak ışıklı konser salonlarında bu Tirollü şarkıcıların yerli elbiselerini giymiş olarak sahneye çıktıklarını, Tirol Alplerinde o kadar mâsum ve sevimli «jodeln» ler halinde çınlıyan, ve biz kuzey Almanlarının kalblerinde bile yankılar bulan şarkılarını oradan çağırdıklarını duyduğum zaman, ruhumun acı bir hoşnutsuzlukla bunaldığını hissettim, bütün bu kibar kimselerin dudaklarındaki iltifatlı gülümsemeler beni yılan gibi soktu, Almanca sözlerin sâflığına, temizliğine en çiğ, en acı şekilde hakaret ediliyormuş, Alman duygularının en kutsal sırları, bir yabancı memleketin ayaktakımı önünde faşediliyormuş gibi geldi. En mahrem duyguların bu kadar ha-

yâsızca ticaret metaı haline getirilmesini, öteki seyirciler gibi alkışlıyamadım. Benim duygularımı duymuş olan, ve benimle beraber salonu terk eden bir İsviçreli şu çok haklı sözleri söyledi: «Biz İsviçreliler birçok şeylerimizi, en iyi peynirlerimizi, ve en iyi kanımızı para karşılığı yabancılara vermişizdir, ama «Alp boruları» nın yabancı diyarlarda öttürülmesine tahammül edemeyiz; hele para için kendimiz öttürmeye hiçbir zaman razı olmayız.»

ON İKİNCİ FASIL

Tirol çok güzeldir, ama en güzel manzaralar bile havada, ruhumuz da pusulu olduğu zamanlar bizi kendine bağlıyamaz. İçimin kasvetli olması daima, havanın da öyle olmasının bir neticesidir. O gün de dışarda yağmur yağdığı için, içimde de hava iyi gitmiyordu. Ancak, arada bir başımı arabadan çıkarmak içimden geliyordu. O zaman göklere ser çekmiş ve sanki ağırbaşlı halleriyle bana bakıyormuş gibi duran, ve kocaman başlariyle, buluttan uzun sakallariyle «uğurola!» der gibi davranan dağlara bakıyordum. Yer, yer, uzaktan mavi bir renk almış gibi görünen küçük bir dağ gözüme ilişiyordu: onun, ayaklarının ucuna basıp boynunu uzatır, ve öteki dağların omuzları üzerinden, herhalde beni görmek için bakmak ister gibi bir hali vardı. Dört etrafında yük-

seklerden delicesine dökülen ve aşağılarda, vâdilerde karanlık renkli seller halinde birleşmek üzere koşuşan orman suları haykırışıyorlardı. İnsanlar, sevimli, temiz yüzlü, ufacık evlerine sığınmışlardı, bunlar, yamaçların üzerine en sarp dağ böğürlerine, hattâ dağ doruklarına kadar, her yere serpilmişlerdi; bu şirin evlerin etrafını balkon biçiminde uzun bir çardak çevirir; burayı da her zaman çamaşırlar, evliya resimleri, çiçek saksıları ve genç kız yüzleri süsler. Bu evciklere güzel bir boya da çekilmiştir. Bunlar çok defa, beyaza ve yeşile boyanmıştır; insana, beyaz gömlek üzerine yeşil pantolon askısiyle, Tirolün yerli kıyafetlerini evler de giymişler gibi gelir. Bu evlerin, ıssızlık içinde, yağmur altında durduklarını gördüğüm zaman içimden, inip evlerin içinde yağmur korkusu çekmeden hallerinden memnun oturan insanların yanına gitmek istekleri geçiyordu. Kendi kendime: «Herhalde bu evin içinde insanlar kim bilir ne kadar samimî ve tatlı bir hayat sürüyorlardır; ihtiyar nineler ne güzel masallar anlatıyorlardır.» diye düşünüyordum. Duygusuz araba bir an bile beklemeden onların önünden geçtikten sonra da bir zaman başımı çevirip arkamda küçücük bacalardan göklere duman sütunlarının yükselişine bakıyordum. Ve o zaman, sanki dışımda da, içimde de yağmur daha şiddetli yağıyormuş, nerdeyse gözlerimden de yaşlar dökülecekmiş gibi oluyordu.

Çok defa kalbimin yükseldiği de oluyordu; o zamanlar o, havanın kötü olmasına bakmadan, ta yukarlarda, dağların üstünde oturan ve belki de en çok hayatlarında bir defa aşağılara inen, ve aşağılarda olup bitenlerden pek az şey bilen insanların yanlarına çıkıyordu. Bu insanlar bu şartlar içinde yaşamakla bizlerden ne daha az dindar, ne de daha az mesutturlar. Politika namına bütün bildikleri, bir İmparatorları bulunduğu, bu adamın beyaz ceket ve kırmızı pantalon giydiğinden ibarettir; bunu da onlara ihtiyar amcaları anlatmıştır; o da bunları bir defasında Innsbruck'tan Viyanaya gitmiş olan Kara-Sepperl'den duymuştur. Günün birinde vatanseverler onların bulundukları yerlere kadar tırmanıp onlara, belâgatle, artık bundan sonra mavi ceket, beyaz pantalon giyen bir prensleri olacağını[51] anlatınca, onlar hemen karabinalarını kavradılar, karılarını çocuklarını öptüler, dağlardan aşağı indiler. Ve beyaz ceketle, pek sevdikleri o eski kırmızı pantalon uğruna canlarını feda ettiler.

Aslma bakarsanız, ne uğurda olursa olsun, insanın sevdiği şey için *ölmesinin* ehemmiyeti vardır, ve böyle, imanla, seve seve göze alınan sıcak bir ölüm, imansız, soğuk bir hayattan bin kere iyidir. Bu çeşitten bir ölümü anlatan şarkılar, tatlı kafiyeler, ve aydınlık kelimeler bile, sisli, puslu, ıslak bir hava, ve ezici düşünceler kalbimize çöktüğü zamanlar onu ısıtmaya yetiyor.

Tirol dağları arasından arabamla geçip giderken kalbimde böyle birçok şarkılar ses veriyordu. İnsana, yakınlarıymış gibi bakan çamlar, fısıltılariyle bana, unutulmuş pek çok aşk sözlerini hatırlattılar. Hele engin dağ gölleri, derinliğine inemediğim hasretin ifadesiyle bana baktıkları zaman, yine, birbirlerini öyle derin bir aşkla sevmiş ve birlikte ölmüş delikanlıları düşündüm. Bu, şimdi artık kimsenin inanmadığı, eskimiş bir hikâyedir; ben de onu anlatan şarkının birkaç mısraını biliyorum:

«Bir zaman iki kıral-çocuğu vardı,
Onlar birbirlerini öyle seviyorlardı ki...
Ama, bir türlü kavuşamıyorlardı:
Aralarındaki su derin, hem de çok derindi...»

Bu mavi göllerden birinin bir yakasında genç bir oğlan, öte yakasında da genç bir kız gördüğüm zaman, bu sözler derinden derine kalbimde yeniden ses verdi; her ikisi de kordelelerle süslü sivri şapkaları ve alacalı bulacalı yerli elbiseleriyle gayet sevimli bir kıyafette duruyor, gölün bir yakasından öte yakasına selâmlaşıyorlardı...

«Ama bir türlü kavuşamıyorlardı:
Aralarındaki su derin, hem de çok derindi.»

ON ÜÇÜNCÜ FASIL

Güney Tirolde hava açıldı. İtalya güneşi kendisine yaklaştığımızı belli ediyordu. Dağlar

şimdi daha sıcak, daha ışıklıydı; yavaş yavaş, ağaçlara sarılmış asmalar görmeye başlıyor, ve arabadan başımı daha çok çıkarabiliyordum. Ama, ben arabadan sarktım mı, gönlüm de, ve onunla beraber onun aşkı, ıstırapları ve çılgınlıkları da sarkar. Çok defa başıma gelmiştir, bu zavallı gönül, yol üstünde, çiçek açmış gül fidanlarına uzanmak için sarkmış, ve bu yüzden dikenlere yırtılmıştır; Tirolün gülleri de, hani hiç de çirkin değil. Steinach kasabasından geçerken, Immermann'ın, kitabında Sandwirt[52] Hofer ile arkadaşlarının toplantı yeri olarak anlattığı pazar yerine baktım; bana burası âsilere toplantı yeri olamıyacak kadar küçük geldi, ama aşk macerası oynanacak kadar yer vardı. Bu meydana birkaç tane küçücük beyaz ev bakıyor; küçücük bir pencereden de küçük bir otelci kadın bakıyor, ve iri gözleriyle insana nişan alıyor, ateş açıyordu; araba o kadar süratli gitmeseydi de, o tüfeklerini yeniden doldurmaya vakit bulsaydı, muhakkak ki vurulacaktım. «Arabacı, sür! Böyle bir güzel Elsy[53] şakaya gelmez, adamın evini barkını ateşe verir.» Hakikatleri olduğu gibi söylemeyi hak bellemiş bir yolcu sıfatiyle, burada, Sterzing'deki lokantanın sahibi olan bayanın, ihtiyar bir hatun bulunduğunu, ama, buna karşılık arabadan indiniz mi, bakışlariyle gönlünüzü ısıtmasını pek bilen iki körpe kızı olduğunu zikretmeliyim. Ama, seni unutmamalıyım, sen ey güzeller güzeli, İtalyan pazar

yerlerinin güzel iplikçisi! Ariadne'nin Theseus'a verdiği gibi, sen de, ne olurdu, keşke eğirdiğin ipliği bana verseydin de ben hayatın «Labyrinthe» i içinde yolumu bulsaydım; şimdiye kadar Minotaurus çoktan yenilmiş olurdu, ve ben de seni sever, öperdim, ve ölünciye kadar terk etmezdim.

Bir Çin yazarı: «Kadınların gülümsemesi iyi alâmettir.» demiş; bir Alman yazarı da, güney Tirol'de, İtalyanın başladığı yerlerde, bir dağın eteği boyunca giderken, orada az yüksek bir kaya sekisinin üzerine oturtulmuş, ve sevimli sundurması, boyanışındaki mâsumluğiyle bize bakan küçücük bir evin önünden geçerken aynı şekilde düşündü; evin bir yüzünde, yeni dikilmiş bir asma fidanına desteklik eden kocaman, ağaçtan bir haç duruyordu; hayatın ölümle kucaklaşması gibi, canlı bir usare ile dolu, yemyeşil asma filizlerinin, Mesihin kanlı cesedini ve çarmıha gerilmiş kollarını sarması, insanda ürperti ile neşenin katıştığı tuhaf bir duygu uyandırıyordu. Evin öte yüzünde, güvercinlerle dolu, yuvarlak biçimde bir kuşhane vardı; buranın kanadlı sakinleri oraya buraya uçuşuyorlardı, kar gibi bembeyaz bir güvercin, kuşhanenin güzelim sivri damı üstüne konmuştu; bu dam silûeti tıpkı kiliselerde bir evliya heykelinin durduğu bir girintinin üst tarafındaki oyma taş dantelâların ördüğü çelenk gibi, arkadan, iplik eğiren güzel kadının başını çerçeveliyordu. Kadın küçük çardakta

oturmuştu, o Almanyadaki çıkrık usuliyle değil de, çok eski çağların usuliyle eğiriyordu; koltuğunun altında kendir sarılmış bir terceni tutuyor, eğirilen ipliğin ucundan da bir iğ sarkıyor, dönüyor, kendiri iplik iplik sağıyordu. Eski Yunan kıral-kızları da böyle eğirirlerdi. Parklar[54] ve İtalyan kadınları da hâlâ böyle eğirirler. Kadın hem eğiriyor, hem de gülümsüyordu, başının yukarısında güvercin hareketsiz duruyor, evin yukarısında, arkada, dağlar yükseliyordu; bunların karlı tepeleri güneş ışığında parıl parıl yanıyorlar, âdeta başlarına parıldıyan miğferler geçirmiş asık suratlı devnöbetçiler gibi görünüyorlardı.

Kadın hem eğiriyor, hem gülümsüyordu, sanıyorum ki o, yolun öte tarafından köpüklenip sıçrıyarak akan Eisach'ın buradaki genişlemiş suları yüzünden arabamız biraz yavaşlıyarak geçtiği sırada eğirdiği ipliklerle benim gönlümü kıskıvrak bağladı. Bütün gün onun yüzünün çizgileri aklımdan çıkmadı; her yerde bu yüzü, bir Yunan heykelcisinin, beyaz bir gülün kokusundan yoğurup şekillendirmiş olduğuna, çiçekli bir ilkbahar gecesi, daha ilk gençlik çağlarında iken rüyalarında gördüğüne insanın inanacağı kadar güzel, öyle rüzgâr gibi hafif, ve tatlı, öyle tanrıca asîl olan bu çehreyi gördüm. Ama gözlerini herhalde hiçbir Yunanlı ne rüyalarında görmüş, ne de anlıyabilmişti. Ben ise, eski ihtişamlı dünyayı tılsımlı bir ışıkla aydınlatan bu romantik yıldızları

gördüm ve mânalarını anladım. Bütün gün bu gözleri gördüm, gece rüyalarıma girdiler: yine orada oturmuş, gülümsüyordu, güvercinler aşk melekleri gibi oradan oraya uçuşuyorlar, başının yukarısındaki güvercin de mistik bir mâna ile kanadlarını geriyordu; arkasında dağlar, eskisinden daha da heybetli görünen, miğferli nöbetçiler heyetiyle yükseliyorlar, önünde dere daha coşkun, daha vahşi bir atılışla akıyor, asma filizleri, İsanın çarmıha gerilmiş oyma ağaçtan suretini korku dolu bir atılganlıkla sarıyorlar, Mesih âdeta acılarla kıvranıyor, ve ıstırap dolu gözlerini açıyor, yaralarından kanlar akıyordu... Kadın ise eğiriyor ve gülümsüyordu, ve tercenden sağılıp inen ipliğinin ucuna bir iğ gibi benim kalbim asılmıştı.

ON DÖRDÜNCÜ FASIL

Güneş gökyüzünde şimdi eskisinden daha güzel, daha parlak yüzünü gösterdikçe ve dağları, kaleleri altın örtüleriyle bürüdükçe, gönlüm de daha çok ısınmağa ve aydınlanmağa başladı; göğsüm yeniden çiçeklerle doldu, bunların filizleri dışarıya da fışkırdı, ve öyle kuvvetlendi ki başımı bile aştı. Hayalimin bu çiçekleri arasından yine gökyüzünün enginliğiyle iplikçi güzeli gülümsüyordu. Ben bu rüyalara gömülmüş, kendim bile bir rüya varlığı olmuştum, işte bu halde İtalyaya vardım. Yolculuk esnasında bu memlekete gittiğimi âdeta unut-

muş olduğum için, İtalyanların kocaman gözleri üzerime dikilince ve İtalyanların hayatları bin bir renk içinde kaynaşarak, bütün canlılığı, sıcaklığı ve uğultusiyle karşıma çıkınca âdeta şaşırıp kaldım.

Bu hale Trient şehrinde uğradım; oraya bir pazar günü öğleden sonra, serinlik çıkıp İtalyanların yattıkları yerlerden kalkarak, sokaklara döküldükleri saatte vardım. İhtiyar ve bitkin haliyle şehir ter-ü taze, yemyeşil dağların çevirdiği bir dairenin ortasında duruyor; ve dağlar, ebedî gençliğe mazhar tanrılar gibi, insan oğullarının çürümüş eserlerine bakıyorlardı. Şehrin yanıbaşında, kale de, aynı şekilde yıkık ve harap haliyle yatıyor; o sivri alemleri, bedenleri, mazgalları, ve geniş yuvarlak kulesiyle, efsanelik heybetiyle şehrin üstüne kanadını germiş duran, masal çağlarının malı bir yapıydı. Kulesinin içinde şimdi baykuşlarla Avusturyalı harb malûlleri oturuyorlar. Şehirde efsanevi bir tarzda bina edilmiş, soluk duvar resimleriyle, orası burası kopmuş evliya suretleriyle, küçük kuleleriyle, kafesli pencereler dizilmiş evlere ilk bakışta insanı tuhaf bir his kaplıyor. Bu manzara muhakkak ki çok daha hazin olurdu: Bereket versin tabiat bu ölü taşları yeni bir hayatla canlandırıyor, nazlı kıvrılışlariyle asmalar bu düşecekmiş gibi sallanan sütunlara sarılmış, tıpkı genç bir insanın, bir ihtiyarın koluna girmesi gibi, onları içten bir sevgi ve şefkatle destekliyor, tabiattan çok

daha tatlı genç kız çehreleri bu karanlık kemerli pencerelerden dışarısını seyrediyorlar, ve uyku halinde gezenlere benzer haliyle, hülyalı gözlerle bu çiçekli harabelerde sendeliyerek dolaşan yabancı Almana gülümsüyorlar.

Gerçekten bir rüya görüyormuş, hani, daha evvel görülmüş bir düşün ne olduğunu hatırlamak istediğimiz rüyalar olur, öyle bir rüya içindeymiş gibiydim. Bir evlere, bir insanlara bakıyordum, ve âdeta bu evleri iyi günlerinde, onların güzel resimleri, renklerinin bütün ihtişamiyle parladığı pencere pervazlarındaki yaldız süslerin henüz kararmadığı, çocuğunu kucağında tutan Madonna'nın, insan heykellerinin amansız düşmanı olan zamanın kıymet bilmez bir hoyratlıkla koparılmış başı henüz omuzlarının üstünde bulunduğu çağlarda bu evleri görmüşüm gibi geliyordu bana. İhtiyar kadınların yüzlerine âşinaydım. Bunlar, sanki, bir zaman Düsseldorf galerisinde seyrettiğim eski İtalyan yağlı boyalarından bakılarak kesilip biçilmiş yüzlerdi. İhtiyar erkekler de gözlerime, çoktandır unutulmuş insanlar gibi görünüyordu; bana, bin yıllık bir zamanın derinliğinden vakur gözlerle bakıyorlardı. Civelek genç kızlarda bile, bin yıl önce ölmüş, sonra da bütün neşeleriyle yeniden canlanmış insanların hali vardı, öyle ki içimi bir ürperti, ama tatlı bir ürperti sardı. Aynı duyguyu bir defa da ıssız bir gece yarısı, fevkalâde güzel, ve ölmüş olmaktan başka hiçbir kusuru olmıyan bir ka-

dının, Maria'nın dudaklarına dudaklarımı kondurduğum zaman duymuştum. Ama, sonra, kendi halime gülümsedim, bu sefer içimden, şehrin baştan başa, bir zamanlar okumuş olduğum, hattâ kendi yazdığım güzel bir hikâyeden başka bir şey olmadığını, şimdi kendi eserimin içinde afsunlanıp kaldığımı ve kendi yaratığım mecazlar önünde korku geçirdiğimi düşünmek geldi. Kendi kendime: Belki de bütün bunlar rüyadır, diyordum; o anda, sırf, uyuyor muyum, uyanık mıyım; anlamak için bana bir tokat atacak olan kimseye seve seve bir taler verirdim.

Pazarın köşesindeki meyvacı kadına çarpınca içimden geçirdiğim nesneyi, hem de çok daha ucuza almama çok bir şey kalmamıştı; kadın tokat yerine suratıma bir incir attı, ve böylece gerçek dünyasında, Trient'te, pazar meydanının orta yerinde, bakırdan yapılmış Triton'lariyle Delphine'lerinin[55] ağzından gümüş gibi duru suları ferahlık ve neşe ile fışkıran büyük çeşmenin yanında bulunduğuma emniyet getirdim. Solda, duvarları, rengârenk allegorik resimlerle boyanmış, ve tarasasında birkaç Avusturyalı askere kahramanlık talimleri yaptırılan eski bir Palazzo vardı. Sağda, gotik-lombard karışığı bir üslûpla yazılmış, nazlı haliyle bir evin içinde tatlı, şakrak bir kız sesi, pervasız ve neşeli şarkı söylüyor, çatlak duvarlar, ya keyiflerinden, yahut da yıkılmaları pek yakın olduğundan ötürü titriyorlardı. Ta yu-

karda sivri kemerli bir pencereden, arapsaçı gibi çapraşık bir hal almış başı bir komedi oyuncusunu andıran, yalnız sol yanağı boyanmış, ve böylece bir tarafı kızarmış omlete benziyen keskin çizgili, kuru bir surat uzanıyordu. Önümde, meydanın ortasında, eski çağlardan yadigâr kalmış kilise duruyordu; o ne büyük, ne de karanlıktı; adamakıllı kocamış, canlı ve güleç, insana yakınlık gösteren ve davet eden bir ihtiyar hali vardı.

ON BEŞİNCİ FASIL

Kilisenin kapısını örten yeşil ipekten perdeyi kaldırıp Tanrı evine girdiğim vakit, içinde esen tatlı hava ve rengârenk boyanmış camlardan, dua etmekte olan cemaatin üzerine dökülen sükûn verici, sihirli ışık, vücudumu ve kalbimi bir ferahlıkla doldurdu. Cemaatin çoğu kadınlardı; alçak dua iskemlelerine çökmüş uzun diziler halinde, dizilmiş duruyorlardı. Gayet hafif bir sesle, sadece dudaklarını oynatarak dua ediyorlar, ve bu arada durmadan büyük yeşil yelpazelerle yelpazeleniyorlardı; öyle ki insan, yalnız hiç dinmiyen esrarlı bir fısıltı duyuyor, ve sallanan yelpazelerle uçuşan başörtüleri görünüyordu. Çizmelerimin gıcırtılı yürüyüşü, dinî bir huşû içine gömülmüş birkaç güzel kadını dalgınlıklarından uyandırdı, dindar bakışlı kocaman Katolik gözleri, yarı meraklı, yarı çapkın, üzerime çevrildiler; âdeta bana,

hemen bir iskemleye diz çöküp ruhumu bir öğle uykusuna bırakıvermemi tavsiye ediyorlardı.

Boğulmuş ışığı ve rüzgârlı serinliğiyle böyle bir kilise, dışarda göz kamaştırıcı bir güneş ve boğucu bir sıcak hüküm sürerken, gerçekten hoş bir dinlenme yeridir. Bizim Protestan Kuzey Almanyamızda bunu insan düşünemez; orada kiliseler buradaki kadar konforlu yapılmamıştır, ve güneş, akıl gibi duru, renksiz resimsiz camlardan arsızca içeri dalar, ve hattâ en soğuk vaızlar bile insanı sıcaktan yeteri kadar koruyamaz. Ne denirse densin, Katoliklik güzel bir yaz dinidir. Bu eski kiliselerin sıraları üzerinde uzanıp yatmak pek keyifli olur, insan orada, serinlik içinde mürakabenin, kutsal bir «dolce farnienje» nin[56] zevkine dalar, dua eder, rüya görür, ve düşünceleriyle günah işler; duvarlar içine oyulmuş makamlarında Madonnalar insana öyle affedici gözlerle bakarlar ki, hattâ, günahkâr düşüncelerin içine onların mübarek yüzlerinin çizgilerini de karıştırmış olsanız bile, bir kadın kalbinin cömertliğiyle sizi affederler; bütün bunlar yetmiyormuş gibi, her köşede insanın, günahlarından arınmasını sağlamak için tahinî renk ağaçtan birer tezgâh durur.

Çatık suratlı, genç bir papaz bu tezgâhlardan birine oturmuştu; ona günahlarını çıkartan bayanın yüzünü, benden, yarı kendi başörtüsü, yarı da günah çıkarma iskemlesinin

yan tahtası saklıyordu. Bir aralık bu tahtanın kenarından bir el dışarı çıktı, ve bütün güzelliğiyle kendini gösterdi, beni yerimde mıhladı. Bu eli seyretmeye doyamıyordum; yol yol mavi damarların ve beyaz parmaklardaki narin parıltının bana öyle tuhaf bir aşinalıkları vardı ki, ruhumun bütün hulya kudreti harekete geldi, bu elin sahibi olan insanın yüzünü düşüncemde canlandırmağa çabaladım. Bu güzel bir eldi, ve yarı kuzu, yarı gül gibi olan genç kızlarda görülen, düşünceden mahrum, tamamiyle nebati, tamamiyle hayvani ellerden değildi. Onda düşünür, tarihî, büyüleyici bir hal vardı; çok kültürlü veya çok acı çekmiş olan güzel insanların ellerine benziyordu. Aynı zamanda bu elde, insanın ta içine dokunan, mâsum, günahsız bir ifade vardı. Sanki, günahlarını çıkartan sahibiyle birlikte konuşmaya ihtiyacı olmadığını, onun söylediklerini duymak istemediğini, bu iş bitinciye kadar dışarda beklediğini anlatmak istiyordu. Ama, bayanın işi uzun sürdü, herhalde anlatılacak çok günahı vardı. Daha fazla bekliyemedim; ruhum güzel ele görünmez bir ayrılık öpücüğü kondurdu; el aynı anda hafifçe ürperdi, ve bu ürperti, tıpkı rahmetli Maria'nın eline dokunduğum zamanlarda duyduğum ürpertiye benziyordu. «Aman Tanrım, dedim, rahmetli Maria'nın Trient'te ne işi var!» Koşarak kiliseden çıktım.

ON ALTINCI FASIL

Pazar yerine döndüğüm zaman, yukarda adı geçen meyvacı kadın köşe başında beni, eski aşinalarmışız gibi, gayet dostça ve büyük bir samimîlikle selâmladı. Kendi kendine «Tanıştık ya, tanışmanın şekli nasıl olursa olsun, ne ehemmiyeti var?» dedim. Surata fırlatılan birkaç incir her zaman güzel bir giriş olmaz; ama bizimki öyle olmadı: Meyvacı kadınla ben öyle dostça bakışıyorduk ki, görenler karşılıklı en iltifatlı tavsiye mektupları teati etmişiz derdi. Hem kadın öyle çirkin suratlı da değildi. Gerçi, feleğin amansız kalemiyle alnımızdaki hizmet senelerini göstermek için çizilmiş çizgilerin belirdiği yaşa varmıştı, ama bunun neticesi olarak da etine dolgunlaşmıştı, ve gençlikten kaybettiği şeyleri ağırlıktan kazanmıştı. Yüzünde hâlâ, geçmiş gitmiş fevkalâde bir güzelliğin izleri duruyordu, eski saksıların altında görüldüğü gibi, bu yüzde de sanki: «Sevmek ve sevilmek dünya üstündeki saadetlerin en büyüğüdür.» sözleri yazılıydı. Ama ona en çok cazibe sağlıyan tarafı saçlarıydı: Kıvır kıvır olmuş bukleleri tebeşir gibi bembeyaz pudralanmış, kremle bol yağlanmış, ve «İdylle» lerde tasvir edildiği gibi, çançiçekleriyle örülmüştü. Bu kadına, tıpkı bir antika meraklısının, toprak altından çıkardığı mermer büstlerine bakması gibi bakıyordum; bu canlı insan harabesinde, taş heykellerden çok daha fazla in-

celenecek şeyler bulmak mümkündü. İtalyanın bütün medeniyetlerinin, Etrüsk, Roma, Got, Lombard kültürlerinin, daha aşağılara doğru, bugünkü pudralı modern medenyetin izlerini gösterebilirdim. Ve bu kadının varlığında, gelmiş geçmiş İtalyan medeniyetlerinin özünü vermesiyle zanaatı ve ihtiraslı alışkanlıkları arasındaki tezat beni pek ilgilendiriyordu. Ama, onun zanaatına ait nesneler de benim için daha az ilgi verici değildi: çağla halindeyken, yeşil kabukları içinde hiç görmediğim bademler, bizdeki armutlar gibi, küme küme kümelenmiş, kokulu taze incirler, taze limon ve portakallarla dolu kocaman sepetlerin manzarası da hoşuma gidiyordu. Asıl harikulâde manzara: bu meyvaların yanıbaşında, boş bir sepetin içinde tasvir kadar güzel bir oğlan yatıyordu; elinde bir çıngırak tutuyor ve o sırada kilisenin kocaman çanı vururken, her vuruş arasında küçücük çıngırağını sallayıp çınlatıyordu; ve bu arada, göğe çevrilmiş gözleri öyle bir dünyayı umursamıyan memnunlukla gülümsüyordu ki, benim içimde de en olmıyacak tuhaf çocuk istekleri uyandı, tıpkı bir çocuk gibi gülümsiyen sepetin yanına yerleştim, meyvalardan çimlenmeğe ve meyvacı kadınla gevezeliğe başladım.

Kadın, kırık dökük İtalyancama bakarak önce beni İngiliz sandı; ona maalesef ancak Alman olduğumu itiraf ettim. Bana hemen, Almanyanın coğrafyası, ekonomisi, «hortolo-

gie»si[67], ve iklimi hakkında bir sürü sualler sordu. Yeni bir itirafla kendisine bizde limon yetişmediğini, İtalyadan aldığımız az miktarda limonu punch yaparken ziyan etmemek için adamakıllı sıkmak zorunda olduğumuzu, ve bu yüzden de - ve başka çare olmadığı için - limonun yerine bolca «rum» kattığımızı söyleyince şaştı kaldı: «Ah kadınım, dedim, bizim memlekette hava soğuk ve ıslaktır, bizim yazımız sadece yeşiller giymiş bir kıştır, güneş bile - yazın da - üşümemek için fanilâ bir ceket giyinir; bu fanilâ rengi, sarı güneş ışığı altında bizim meyvalarımız bir türlü olgunlaşamaz, gömgök ve zavallı bir halde kalırlar; söz aramızda, bizim memlekette biricik olgun meyva pişmiş elmadır. İncire gelince: Biz onu da, tıpkı limon ve portakal gibi, yabancı memleketlerden getirtmek zorundayız; bu meyvalar, uzun yolculuktan, aptal ve unlanmış bir hal alırlar; ancak en kötü cins inciri ilk elden, taze taze alabiliriz, o da öyle acıdır ki, birine onu bedavadan verseniz aleyhinize aleni hakaret dâvası açar. Bademin yalnız şişmiş bademcik cinsini tanırız; hâsılı bütün güzel, şahane meyvaların hasretini çekeriz, bizim memlekette ancak *firenk üzümü*, armut, fındık, mürdüm eriği ve buna benzer aşağılık meyvalar bulunur.

ON YEDİNCİ FASIL

İtalyaya gelir gelmez böyle güzel bir ahbaplık kurduğum için gerçekten memnundum;

eğer çok şiddetli duygular beni güneye doğru çekmeseydi herhalde bir zaman Trient'te sevimli, iyi kalbli meyvacı kadının, güzel incirlerin ve bademlerin, küçük çıngırakçının, ve - hakikati söylemeliyim akın akın önümden geçip giden güzel kızların yanında kalırdım. Bilmem başka yolcular benim burada kullandığım «güzel» sıfatını yerinde kullanılmış bulurlar mı? Trientli kızlar benim, bilhassa hoşuma gitti. Bunlar, tam benim sevdiğim çeşnideydi... Ben, ağıtlarda görülenlere benziyen bu solgun yüzleri, sevda ateşiyle çakmak çakmak bakışlı küçük siyah gözleri severim; ben, bu mağrur duruşlu boyunların koyu rengini de severim: onları ilk defa Phoebus[58] sevmiş, ve öpe öpe esmerleştirmiştir; hattâ, belki biraz fazlaca olgunlaşmış, ve sanki, çapkın kuşların gagalamalariyle peyda olmuş sanılan erguvani benlerle bezenmiş enseleri de severim; ama hepsinden çok, bu dâhilere yaraşır yürüyüşü, bu güzel endamların sessiz müziğini, en tatlı ritimlere, şehvetli, çevik, tanrılara yakışacak gibi küstah, bazı bir ölesiye rehavet içinde gevşiyen, sonra da, birden esîr gibi yücelen, ve daima en yüksek mânasında şiirli hareketlerle oynıyan kol ve bacakları severim. Ben bütün bunları, tıpkı şiiri sever gibi severim; ve bir melodi halinde kımıldanan bu vücutlar, önümde uğuldayıp geçen, bu insan etinden örülmüş konser kalbimde yankılanıyor, orada kendine en yakın sesleri buluyordu.

Şimdi artık beklenmedik karşılaşmanın ilk büyüleyici kuvveti, yeni, bambaşka, vahşi denecek kadar yabancı bir manzaranın sihirleri de kalmamıştı; şimdi, bir şiiri okuyan bir tenkidci gibi, sakin bir ruh, ihtiyatlı bir hayranlık içinde, bu kadın suretlerini temaşa ediyordum. Böyle bir temaşa esnasında insan hazin birçok şeyler keşfediyor: geçmişin servetlerini, bugünün fakirliğini, zavallılığını ve eski günlerden hâlâ ayakta duran gururu görüyor. Trient'in kızları bugün de tıpkı Concile'lik devrinde[59], bütün şehrin kadife ve ipek içinde yüzdüğü zamanlardaki gibi giyinip kuşanıyorlar; ama Concile'lik fazla bir iş görememiş; kadifeler çula dönmüş, ipekler lime lime dökülmüş, ve zavallı çocuklara şimdi, sahte sırma ile işlenmiş zavallı elbiseler kalmış; bunları bütün hafta gözbebekleri gibi saklıyorlar, pazarları giyinip süsleniyorlar; hattâ, bu modası geçmiş lüksün artıklarından da el çekenler, ve zamanımızın âdi ve ucuz cinsinden çeşitli mamulâtına başvurmak zorunda kalanlar az değildir. Bu gibilerde, vücutla elbise arasında insanın içine dokunan tezatlar görünüyor: bir usta eliyle, incecik biçilmiş bir ağız görüyorsunuz, onun ancak bir prenses gibi emretmek için yaratılması lâzım gelirdi; üstüne kâğıttan kesilmiş yapma çiçekler kondurulmuş, söğüt liflerinden örme biçare bir şapka onu tepeden bakarak gölgeliyor, dünyanın en mağrur göğüsleri yalancı, sakil danteleli yakaların altın-

da kabarıyor, ve dünyanın en mânalı kalçaları, en bayağı alaca basmalara sarılmış... Ey acı! Senin adına basma, hem de kahverengi çizgili basma demeliydi. Evet, Trientli bir kadını, endamiyle ve yüzünün çizgileriyle mermerden bir tanrıçaya benziyen ve eski çağlara mahsus asîlliği olan bu vücudun üzerine basma bir entari giyinmiş kadını görünce âdeta, taştan yontulmuş Niobe, bizim modern elbiselerimizi giymek suretiyle kıyafet değiştirmiş, tebdil geziyor, ve mağrur bir dilencinin azametli çekingenliğiyle Trient'in sokaklarında dolaşıyormuş gibi bir his duyarım, ve hiçbir duygu bende bu kadar büyük bir acı uyandırmaz.

ON SEKİZİNCİ FASIL

Locanda dell Grande Europa'ya dönüp, güzel bir pranzo[60] ısmarladığım zaman, gerçekten ruhum o kadar üzgündü ki, yemeğimi yiyemedim, bu herhalde çok şey ifade eder. Lokantanın yanındaki botega'nın[61] kapısının önüne oturdum, şerbet içip serinledim, ve kendi kendime konuşmaya başladım:

«Hercai gönül! İşte İtalyadasın... Neden tralla tralla! diye şarkılar çağırmıyorsun? Belki de, Almanyadaki eski acıların, içine, derinlere kadar sokulmuş olan bu küçük yılanlar, seninle birlikte İtalyaya gelmişler, ve şimdi onlar neşeleniyorlar, onların birlikte kutladıkları şenlik, göğsünde bu pitoresk acıyı uyandı

rıyor; seni böyle garip iğneliyen, içinde böyle tuhaf kıvranan ve ıslık çalan belki de budur. Öyle ya, eski acılarm da bir yol bayram etmek hakları değil mi? Bu İtalyada her şey öyle güzel ki, acılar bile burada öyle güzel ki, bu yıkılmış mermer palazzo'larda iç çekişleri, bizim kiremit örtülü tertemiz küçücük evlerimizden daha romantik ses veriyor; insan, bu defne ağaçlarının altında, bizim homurdanan, ekşi suratlı çamlarımızın altındakinden daha büyük bir haz duyarak ağlıyor, ve bu gök mavisi İtalyanın göklerindeki bulutların çizdikleri ideal şekillere bakarken, insan, bizim Almanyanın âdi, külrengi göğüne, bulutların kelli felli Philister suratları şeklini aldıkları ve can sıkıntısından ta yeryüzüne kadar gerine gerine esnedikleri gökyüzüne baktığı zamankinden çok daha tatlı, ve daha uyuşturucu hulyalarla yükselebiliyor. Acılar! Yalnız benim kalbimde kalınız! Hiçbir yerde orada bulduğunuz rahatı bulamazsınız. Siz benim için değerli ve sevgilisiniz, ve kimse sizi benim kadar iyi bakıp besliyemez, ve itiraf ediyorum, siz benim zevkimsiniz! Zaten zevk, neşe nedir ki? Zevk, neşe, en yüksek derecesinde hoşa giden acıdır.»

Galiba ben farkına varmadan, botega'nın önünde çalmaya başlıyan ve etrafına kalabalık bir seyirci halkası çevirmiş olan müzik, benim bu monoloğuma melodram çeşnili bir beste vazifesini görmüştü. Bu, iki erkekle harp çalan genç bir kızdan meydana gelmiş garip, hoş bir

trio idi. Erkeklerden biri, tüylü, beyaz bir kışlık manto giymiş, iriyarı bir adamdı; haydut suratına benziyen kıpkırmızı bir yüzü vardı; bu yüz, kara saçlarla kara sakalın arasından, etrafı tehdideden bir kuyruklu yıldız gibi yanıyordu; adam, bacaklarının arasında kocaman bir viyolonsel tutuyor, ve tellerini öyle bir kudurmuşçasına gıcırdatıyordu ki, insan onun Abruz dağlarında zavallı bir yolcuyu yere yıkmış, boğazlamak için acele ettiğini sanırdı. Öteki, uzun boylu, sıska bir ihtiyardı; onun incecik bacakları, ömrü tükenmiş siyah bir pantalonun içinde titreşiyor, ve kar gibi ak saçları güldürücü şarkılariyle ve çılgınca sıçramalariyle çok hazin şekilde tezat teşkil ediyordu. Bir ihtiyarın yaşına borçlu olduğumuz hürmeti zaruret neticesinde para ile satmaya kalkması ve kendini soytarılığa vermesi zaten hazin bir şey; o böyle bir şeyi kendi çocuğunun bulunduğu bir yerde, hattâ onunla ortak olarak yapınca manzara çok daha acıklı oluyor! Kız, ihtiyar komiğin kızıydı; harpiyle, ihtiyar babasının en bayağı, güldürücü şarkılarına refakat ediyor, yahut da, harpı bir tarafa bırakıp ihtiyarla bir düetto söylüyordu: orada adam, mânasız ihtiyar bir âşık, kız da onun genç ve hoppa sevgilisi rolünü oynuyorlardı. Üstelik kız, çocukluk yaşından daha yeni çıkmışa benziyordu; evet, insana, o, genç kızlığa erişmeden kadın haline, hem de edep terbiye bilmez bir kadın haline getirilmiş hissini veriyordu.

Gururun izlerini taşıyan çizgileriyle, aynı zamanda her türlü endişeli acıma hislerine meydan okuyan güzel yüzündeki bitkin solgunluk, bu uçuk renk, bu sinirli, helecanlı keder ifadesi buradan geliyordu; siyah zafer taklarının altında, öyle istekli, inatçı niyetlerle parlıyan gözlerindeki gizli kederlilik buradan geliyordu; aralarından sıyrılıp çıktığı gülümser güzel dudaklarla tezat teşkil eden sesteki derin acı ifadesi buradan geliyordu; vücudunu mümkün olduğu kadar aşağılara doğru örten kısa, soluk menekşe renginde bir ipekli elbise içindeki fevkalâde narin âzalarının maraziliği buradan geliyordu. Çiğ renkli atlas kordeleler, genç kızın eski hasır şapkasının üzerinde uçuşuyor, ve göğsünü, sanki mecazi bir mâna ifade etmek ister gibi, yeşil zarfının içinden tabiî açılmasiyle çıkmış değil de, zorla koparılıp çıkarılmış hissin veren, açılmış bir gül koncası süslüyordu. Bundan başka bu bahtsız kızın, ölümün nefesiyle vaktinden evvel solmuş bu ilkbaharın üzerini, baştanbaşa, her yüz hareketinde, her jestte, sesinin her tonunda kendini haber veren, hattâ, kız sıçrıya sıçrıya, ve alaycı bir çapkınlıkla, babasının önünde küçücük vücudunu oynattığı, ve babası da, iskelet gibi karnını çıkararak, öyle hayâsızca ona doğru dans ederek yürüdüğü zamanlarda bile silinmiyen, kaybolmıyan, ifade edilemez, büyülü bir güzellik, bir lâtiflik kaplamıştı. Hareketlerini ne kadar hayâsızca yaparsa, içimde o kadar de-

rin bir acıma duygusu uyandırıyordu. Ve sonra, göğsünden şarkısı yumuşak ve harikulâde bir ifade ile yükselip aynı zamanda af dilediği vakit, benim göğsümün içinde küçük yılanlar sevinçten titreşiyorlar, ve keyiflerinden kuyruklarını ısırıyorlardı. O zaman, kızın göğsündeki gül de bana, yalvarır gibi görünüyordu; hattâ bir defasında onun titrediğini, renginin uçtuğunu gördüm... Ama, aynı anda kızın şakımaları öyle bir kahkaha gibi yükseldi ki, ihtiyar daha da âşıkane tavırlarla sıçramaya başladı; kuyruklu yıldıza benziyen suratlı öteki herif, viyolonselini öyle bir hiddetle tartaklamaya başladı ki alet, en kaba çeşidinden tuhaf sesler verdi, ve dinleyiciler daha da çılgıncasına gülüp çağırıştılar.

ON DOKUZUNCU FASIL

Çalıp söyledikleri, çok sevilmiş ve yayılmış herhangi bir gülünç-operadan alınmış, hakiki bir İtalyan müziğiydi; bu, mizah ifadesine alabildiğine meydanı boş bırakan, alayın, şakanın kaprisli sıçrayışlarına, çılgınca hassasiyetlerine, güler yüzlü ıstıraplarına, yaşamanın zevkini tattıran ölüm ilhamlarına imkân veren harikulâde çeşitten müzikti. Bu, en sevimli ifadesini «Sevilla Berberi» nde alan, Rossini tarzında bir müzikti.

İtalyan müziğini küçümsiyenler, ve bu tarza dil bile uzatanlar, bir gün gelecek, ce-

hennemde lâyık oldukları cezayı çekecekler, ve kim bilir, belki de, bütün ebediyet boyunca Sebastien Bach'ın «fugue» lerinden başka bir şey dinlememiye mahkûm edileceklerdir. Onun için, meslektaşlarımdan birçoğuna, bu arada — eğer ölümden sonra Rossini'nin dinine dönmezse — bu azaptan kurtulamıyacak olan Rellstab'a[62] cidden acıyorum. Rossini, İtalyanın Helios'u[63]! Sen ki sesten ışıklarını dünyaya yayıyorsun, sana, ellerindeki paçavralarla, değersiz kâğıtlarla küfreden hemşerilerimi, münekkidleri affet! Ama, etrafımda öyle sevimli hareketlerle uçuşan ve Grâce'ların dudaklarından gelenlere benzer öpücüklerle kalbimi öpen altın renkli seslerinle, melodi halinde ışıklarınla, kıvılcımlanan kelebek rüyalarınla, beni sevince boğuyorsun! Divino Maestro! Benim zavallı hemşerilerimi affet! Onlar sendeki derinliği göremiyorlar, çünkü sen onu güllerle örtüyorsun, ve sen onlara kâfi derecede fikirce yüklü görünmüyorsun! Çünkü sen, Tanrı vergisi kanadlarınla öyle hafif uçuyorsun!.. Gerçekten, bugünkü İtalyan müziğini sevmek ve sevgi yoliyle anlamak için, halkını göz önüne getirmek, göklerini, insanlarının karakterlerini, yüz hareketlerini, ıstıraplarını, sevinçlerini, kısaca, baştan başa tarihini, kutsal Roma İmparatorluğunu kurmuş olan Romulus'tan en yeni çağlara, II. Romulus Augustulus'un[64] saltanatı zamanında bu İmparatorluğun çöküşüne kadar bütün tarihini hatırlamak lâzımdır. U-

şak menzilesine indirilmiş zavallı İtalyada konuşmak yasaktır, ve, o, kalbinin duygularından ancak müzikle haber verebilir. Yabancı idaresine karşı bütün kini, hürriyete hayranlığı, kudretsizliğini duymaktan doğan kudurma hissi, geçmiş çağların ihtişamının hâtıralariyle uyanan ıstırap duygusu, sonra, hafif ümidi, endişeli bekleyişi... Bütün bunlar, en kaba yaşama sarhoşluğundan en yaslı bir his yumuşaklığına kayan melodilerin, en iltifatlı okşamalardan en tehditçi köpürmelere geçen patomimaların içine bürünmüştür.

Gülünç Operanın esoterique[65] mânası budur. Avusturyalı exoterique[66] nöbetçi, önünde opera söylediği zaman, bu neşeli aşk hikâyelerinden, aşk acılarından, ve aşk hoppalıklarından, kuşkulanacak bir mâna anlamıyacaktır. Halbuki İtalyan, bunların içinde, tıpkı Aristogiton'la Harmodius'un[67], mersin yapraklarından örülmüş bir çelenk içinde hançer saklamaları gibi, en amansız kurtuluş fikirlerini saklamaktadır. Nöbetçi: «Amma çılgın şey bunlar!» der, ve çok şükür ki bir şeyin farkına varmaz; yoksa, İmpresario da, Primadonna da, Prima Uomo da hep birlikte, sahne yerine bu kalenin zindanına girerlerdi. Hemen bir tahkikat komisyonu kurulur, devlet için zararlı görülen bütün trille'lerin[68] ve ihtilâlci fioriture'lerin[69] ifadeleri alınırdı. Bir sürü Arlekino, dal budak salmış ayaklanma hareketlerine karışmış diye, sonra Tartaglia, Brighella,

hattâ şüpheli şahıs olarak ihtimal Pantalone tevkif edilirlerdi. Bolognalı Dottore'nin evrakı mühürlenir, kendisi, burnundan hım hım diye konuştuğu için, daha ciddî olarak zan altına alınır, bu aile felâketi üzerine, Colombina'nın[70] gözleri kanlı yaşlarla dolardı. Ama, ben zannetmiyorum ki, bu iyi insanlar böyle bir felâkete uğrasınlar, zira İtalyan demagogları zavallı Almanlardan daha kurnazdırlar; Almanlar da bir zaman aynı şeyi düşündüler, kara silâhlı kara soytarıların kılığına girdiler; ama suratları öyle kederliydi, vatanperverlik jimnastiğinde öyle tehlikeli taklalar attılar ve suratlarını öyle ciddî ekşittiler ki, hükümetler bundan kuşkulandı, ve hepsini kilit altına koydu.

YİRMİNCİ FASIL

Küçük harpçı kız, herhalde benim, o şarkı söylediği müddetçe sık sık göğsündeki güle baktığımı fark etmiş olacak ki, sonunda, parayı toplamak üzere uzattığı kalaylı tepsiye pek de küçük olmıyan bir gümüş para attığım zaman kurnazca gülümsedi ve bana esrarlı bir tavırla, göğsündeki gülü isteyip istemediğimi sordu.

Evet, ben dünyanın en nazik adamıyım, ve dünyada, bir gülü, hattâ o, kokusunu az buçuk kaybetmiş bir gül de olsa, kırmak istemem. Kendi kendime: «Bu gül, bütün taravetiyle

kokmasa, kokusunda artık Saron'un[71] gülü gibi, faziletten bir şey kalmamış olsa bile, benim neme gerek; zaten nezleliyim, burnum adamakıllı koku almıyor.» diye düşündüm; zaten bu işte titizlik edenler yalnız insanlardır. Kelebek, konduğu çiçeğe: «Seni benden evvel başka biri öptü mü?» diye sormaz. Çiçek de ona: «Benden evvel başka bir çiçeğin etrafında dönüp dolaştın mı?» demez. — Zaten o sırada gece basıyordu; ve düşündüm ki, geceleyin en günahkâr gülünden en faziletli, temiz maydanozuna kadar, bütün çiçekler, nebatlar boz bir renk alırlar. Hâsılı, fazla tereddüt etmeden, küçük harpçı kıza: «Si Signora[72]!» dedim...

Sakın kötü şeyler düşünme, sevgili okuyucu! Ortalık kararmıştı, yıldızlar kalbime aydınlık ve tertemiz ışıklarını döküyorlardı. Kalbimde ise, ölmüş Maria'nın hâtırası çırpınıyordu. Yine, içinde dudakları tatlı ve hareketsiz, güzel solgun vücudün yattığı yatağın başında oturduğum geceyi hatırladım... Yine, ölüyü bekliyecek olan, ve birkaç saat için vazifesini bana devreden ihtiyar kadının bana tuhaf bakışını hatırladım... Yine, masanın üstündeki bardakta duran ve burcu burcu kokan, sarı şebboyları hatırladım... Yeniden aynı şüphe içinde bütün vücudüm ürperdi: acaba, o sırada lâmbayı söndüren rüzgârın soluğu muydu, yoksa ölünün odasında üçüncü bir lık mı vardı?

YİRMİ BİRİNCİ FASIL

Erkenden yatağıma yattım, çok geçmeden uyudum, ve deli deli rüyalar gördüm: rüyamda birkaç saat evveline dönüyordum; yine Trient'e gelmiştim, tıpkı evvelki gibi, şaşkın şaşkın bakınıyordum; hele bu sefer şaşkınlığım daha fazla olmuştu, çünkü sokaklarda insan yerine çiçekler dolaşıyordu.

Ateş renginde karanfiller, şehvetli şehvetli yelpazelenerek geziniyorlar, sonra hoppa kına çiçekleri, çam biçiminde boş kafalariyle sümbüller, arkalarından, bıyıklı nergislerden ve ağır, beceriksiz yürüyüşlü hezaranlardan bir alay... Köşe başında iki papatya kavga ediyordu; beli bükülmüş, hasta halli bir evin penceresinde, yüzü benek benek, soytarılar gibi alacalı bulacalı elbiselerle süslenmiş bir karanfil dışarısını gözetliyor, onun gerisinden, tatlı tatlı kokan bir menekşe sesi yankılanıyordu. Pazar yerindeki büyük sarayın balkonunda şehrin bütün kişizadeleri, yüksek asalet zümresi, yani şu ömründe hiç çalışmamış, bir defa iplik eğirmemiş, bununla beraber yine de kendilerini bütün ihtişamı içinde Hazret-i Süleyman kadar ihtişamlı sanan zambaklar toplanmıştı. Şişko meyvacı karıyı da o arada görür gibi oldum; sonra dikkatle bakınca bunun, üzerinden bir kış geçmiş, soluk bir Giritlâlesi olduğunu anladım; bana çıkışır gibi bağırdı: «Ne istiyorsun bakayım? Seni kötü çi-

çek, seni hıyar turşusu, seni tek erkek organlı âdi çiçek seni! Dur hele, seni bir baştan ayağa ıslatayım da gör!» Korkumdan kendimi kiliseye dar attım, o sırada, az kalsın dua kitabını bir papatyaya taşıtan topal bir hercayi menekşeyi çiğniyordum. Ama, kilisenin içinde, yine, kendimi tam bir huzur içinde hissettim; sıralarda dizi dizi, her renkten lâleler oturmuşlar, dindarca bir eda ile habire başlarını sallıyorlardı. Günah çıkarma hücresinde bir kara turp oturmuştu, önünde yüzünü göremediğim bir çiçek diz çökmüştü; ama, ortalığa yaydığı kokusu bana öyle âşina geldi ki, garip bir duygu ile, ölmüş Maria'nın yattığı odada, masanın üzerindeki sarı şebboyun kokusunu hatırladım.

Tekrar kiliseden çıktığım zaman, siyah tüllere bürünmüş, ellerinde beyaz mendillerle, baştan başa güllerden ibaret bir cenaze alayına rasladım, ve heyhat! Tabutun içinde küçük harpçı kızın göğsünde gördüğüm, vaktinden evvel yırtılıp açılmış gül koncası boylu boyunca yatıyordu. Şimdi daha şirin, daha güzel görünüyordu, ama çehresi kireç gibi beyazdı, bu bir beyaz gül cesediydi... Küçük bir kilisenin önünde tabutu yere indirdiler; etrafta ağlama, feryat, iç çekme seslerinden başka bir şey duyulmuyordu; nihayet, ihtiyar bir gelincik ileri çıkıp uzun br cenaze nutku söyledi; bu nutukta, uzun uzun rahmetlinin faziletlerinden, bir elem ve keder sahrası olan bu yeryüzünden,

daha mesut, daha iyi başka bir dünyadan, aşktan, ümitten ve imandan bahsetti, ve bütün bunları burundan gelen ve şarkı çağırır gibi bir sesle anlattı; bu, bolca göz yaşlariyle sulanmış öyle bir uzun, öyle bir can sıkıcı nutuk idi ki, dayanamayıp uyandım.

YİRMİ İKİNCİ FASIL

Arabacım atlarını, Helios'tan[73] daha erken koşmuştu, öğle zamanı Ala'ya vardık. Kira arabacılarının burada birkaç saat durup arabalarını değiştirmeleri usuldendir. Ala artık tam mânasiyle bir İtalyan kasabasıdır. Yeri pek pittoresk! Kasaba bir dağ yamacına yaslanmış, önünden çağlıyarak bir nehir akıyor, yemyeşil güleryüzlü bağlar, yer yer, üstüste abanmış, birbirinin üstüne yıkılacakmış gibi duran dilenci saraylarını çevreliyor. Biçimsiz, çarpık ve bir tavuğun göğsü büyüklüğünde olan pazar yerinin köşesinde, kocaman ve azametli harflerle «Piazza di San Marco[74]» yazılmış. Büyük, eski bir kişizade hanedanına ait taştan bir arma kabartmasının kopmuş parçası üzerine küçük bir oğlan oturmuş, def'i hacet ediyordu. Parlak güneş, mâsumun kıçını aydınlatıyordu, elinde kâğıttan bir aziz resmi tutuyor, derin bir dindarlık duygusiyle onu öpüyordu. Resim gibi güzel, küçük bir kız, oğlanın yanında durmuş, ona dikkatle bakıyor, arada bir de, onun

şarkılarına refakat etmek ister gibi, ağaçtan bir borazanı öttürüyordu.

Dinlenmek ve öğle yemeği yemek üzere girdiğim otel hakiki İtalyan tarzında idi. Yukarda, birinci katta, avluya bakan üstü açık bir balkonu vardı. Avluda kırık arabalar, hazin manzaralı çöp ve gübre yığınları yatıyor, kıpkırmızı, sarkık ibikli hindiler mağrur dilenci edalariyle tavus kuşları geziniyorlar, yarım düzine kadar perişan kıyafetli, derileri güneşten yanmış çocuklar Bell ve Lancastre[75] terbiye metoduna uyarak, birbirlerinin bitlerine bakıyorlardı. Bu balkondan, demirden kırık bir trabızan boyunca gidilerek, geniş, çın çın öten bir odaya varılıyor. Döşeme mermerdir; ortada, içinde pirelerin düğün bayram ettikleri geniş bir karyola var; her taraf muhteşem bir pislik içinde... Otelci, arzularımı öğrenmek maksadiyle, iki yanımda zıp zıp zıplıyordu. Sırtında, nerdeyse rengi belirsiz olmuş, yeşil bir setre vardı. Şekilden şekile giren oynak suratının orta yerinde uzun, kemerli bir burun, onun üzerinde de, bir devenin sırtına binmiş kırmızı ceketli bir maymun gibi, kıllı kırmızı bir et beni oturmuştu. Otelci oradan oraya, etrafımda dört dönüyor, ve bana, sanki onunla birlikte kırmızılı maymun da zıp zıp zıplıyormuş gibi geliyordu. Ama, adamın, istediğim şeylerden en ehemmiyetsizini olsun getirmesi bir saat sürdü; bundan şikâyet ettiğimde, gayet iyi İtalyanca bildiğim hakkında türlü teminat vererek işi yatıştırdı.

Uzun zaman, karşıdaki kapısız mutfaktan yayılıp burnuma kadar gelen hoş bir kebap kokusiyle yetinmek zorunda kaldım; bu mutfakta, ana kız yanyana oturmuşlar, bir yandan şarkı söylüyorlar, bir yandan da tavuk yoluyorlardı. Ana iyice etine dolgundu. Azametle şahlanmış olan göğüsleri, devlere lâyık genişlikte olan geri kısmına bakarak, pek küçük kalıyordu. Birincileri, Institution'lara, ikincisini de, onların Pandekte'ler[76] şeklinde alabildiğine genişletilmesine benzetebilirdiniz. Kız, o kadar iri olmamakla beraber, eti budu yerinde bir hatundu, şişmanlamaya pek niyetli görünüyordu. Ama, terü taze, dolgunca teni, anasının köhneleşmiş içyağı tulumuna hiç de benzetilemezdi. Yüzünün çizgilerinde gençlikten gelen tatlılık, taravet ve sevimlilik yoktu, ama yine de eski çağlardan kalma bir tenasüp, bir asîllik taşıyordu; saçları ve gözleri kömür gibi karaydı. Anasının yüz çizgileri bilâkis düz ve basıktı, pembe bir burnu, süt içinde pişirilmş menekşe gibi mavi gözleri, ve beyaz zambak gibi, pudralanmış saçları vardı. Arada bir otelci «il signor padre[77]» hoplıya zıplıya geliyor, ve tabağa, çanağa, veya kapkacağa dair bir şey istiyordu. Şarkılarına ara veren kadınlardan, recitativ'le, istediği nesneyi kendisi araması cevabını alıyordu. O zaman dilini şaklatıyor, dolapları karıştırıyor, ocaktaki tencerelerin tadına bakıyor, ağzını yakıyor, ve tekrar zıplıyarak gidiyordu; ve onunla birlikte deveye

benziyen burnu, ve burnun üstüne oturmuş kırmızılı maymuna benzer et beni de hoplayıp gidiyorlardı. Onların arkalarından, mutfakta yine en şakrak şarkılar, ve aile şakalaşmaları ve sevgiden gelme takılmalar, alaylar, etrafı çınlatıyordu.

Ama bu samimî, «idyllique» denilebilecek aile yuvasının huzuru birdenbire bir gök gürlemesiyle bozuldu; dörtköşe yapılı, kaatil suratlı bir herif kükriyerek içeriye daldı, ve anlıyamadığım bir şeyler bağırdı. İki kadın, menfi cevap makamında başlarını sallayınca, kızgınlığı en yüksek bir çılgınlık derecesine, vardı, âdeta, feveran halinde küçük bir Vezüv gibi, ağzından burnundan ateş, alev saçmaya başladı. Otelci kadın korkuya düşmüş gibiydi. Adamı yatıştırmak için birtakım sözler fısıldadı, ama bu sözler aksi bir tesir uyandırmış olmalı ki, kızgın herif demir bir kürek kaptı, zavallı birkaç tabakla birkaç şişenin başını yedi, kız, uzun bir mutfak bıçağını yakaladığı gibi, herifi, karnını deşmekle tehdit etmeseydi muhakkak adam küreği kadıncağıza da yapıştıracaktı.

Bu gerçekten güzel bir manzaraydı: kız, benzi uçmuş, sapsarı, vücudu hiddetten, bir mermer heykel gibi kaskatı kesilmiş, dudakları da kireç gibi olmuş, gözleri derin ve öldürmeye karar vermiş insanlardaki gibi parıltılı, alnında yukardan aşağıya doğru, aykırı inen mor, şişmiş bir damar, kımıldanan yılanlar gibi si-

yah saçlariyle, elinde kanlı bir bıçak, dimdik duruyordu... Hazdan ürperdim. Gençliğimde, geceleri, karanlık güzel tanrıçanın, Melpomene'nin, sevgili kucağında uyuduğum zamanlar, rüyamda gördüğüm heyetiyle, Medea'yı etiyle, kemiğiyle karşımda görüyordum.

Bu sahnenin devamınca «signor padre» istifini bozacak en ufak bir harekette bulunmadı: işine dalmış insanların ruh sükûniyle yerdeki tabak, şişe kırıklarını topladı, henüz hayatta kalmış olan tabakları bir araya getirdi, sonra bana «parmesan» peynirli bir zuppa[78], Almanların sadıklığı gibi sağlam, katı bir kebap, aşk gibi kızıl ıstakozlar, ümit gibi yeşil ıspanaklı yumurta ve çerez yerinde de, gözümden heyecan yaşları döktüren soğan yahnisi getirdi. Hayret ifadesiyle mutfağı gösterdiğim zaman: «Mühim bir şey değil, bu Pietro'nun her zamanki âdetidir.» dedi. Gerçekten de, kavganın sebeplisi olan adam uzaklaşır uzaklaşmaz, sanki orada hiçbir şey olmamış gibi, her şey eski halini aldı. Ana ile kız, eskisi gibi sükûnetle oturdular, şarkı söylemeye ve tavukları yolmaya devam ettiler.

Hesap pusulası ispat ediyordu ki, Signor Padre de yolmaktan iyi anlıyan bir adamdı: borcumu ödedikten sonra üstelik ona «bahşiş» olarak bir şey verince, sevincinden öyle müthiş bir aksırdı ki, burnunun üstündeki, kırmızılı maymuna benzettiğim et beni, yerinden düşecekmiş gibi oldu. Bunun üzerine

karşı mutfağa dostça bir el işareti yaptım, oradan da aynı derecede dostça bir selâmla uğurlandım; az sonra da yeni arabaya yerleştim: Lombardiya ovasına aşağı hızla inmeye başladım, akşama doğru, ünü dünyayı tutmuş, çok eski Verona şehrine vardım.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ FASIL

Benim için yepyeni görünüşlerin türlü renklere bürünmüş kudretleri, Trient'te beni, akşam karanlığı içinde, tıpkı peri masallarını dinlerken duyduğumuz ve bekleme heyecanından gelen ürpermeye benzer bir önceden-duyuşla heyecanlandırmıştı. Verona'da ise, âdeta yakıcı renklerle boyanmış, keskin çizgilerle şekillenmiş, hayaletlerden gelen seslere benzer trampete vuruşlariyle ve uzaktan uzağa silâh şakırtılariyle havayı dolduran, bir humma nöbetinin kâbusu içindeymişim gibi oldum. Burada nice yıkık, harap saraylar vardı ki, bana sanki bir sırlarını açacaklarmış da, bütün bu gündüzün sokakları dolduran insan kalabalığından cesaret edemiyorlarmış gibi dik dik bakıyorlar, ve geceleyin gelmemi diliyorlardı. Ama, yine de, halkın bütün şamatasına, kızıl, kızgın ışığını insanın başından aşağı döken merhametsiz güneşe rağmen, şurada burada, karanlık suratlı köhne kulelerin, geçerken bana doğru, çok şeyler anlatan bazı kelimeler attıkları oldu. Birkaç kırık heykelin fısıltıları

kulağıma çarptı, ve Piazza de Signori'ye giden küçük bir merdiveni çıkarken, oradaki taşlar bana müthiş kanlı maceralar anlattılar, ve dar bir sokağın köşesinde *Scala mazzanti*[79] sözlerini okudum.

Adige ırmağının iki kıyısına kurulmuş Verona, dünyaca ünlü bu çok eski şehir, soğuk kuzey ormanlarını bırakıp, şirin İtalyanın altın parıltılı güneşi altında keyif etmek üzere Alpleri aşan göçebe Cermen kavimlerinin ilk durağı olmuştur. Bu kavimlerden birkaçı daha aşağılara indiler, bazıları ise geldikleri yerden hoşlandılar, oraya rahatça yerleştiler, ipekli ev urbaları giyindiler, ve sırtlarından demir zırhlarını henüz çıkarmamış bulunan yeni konuklar gelip kendilerini buradan sürüp çıkarıncıya kadar, çiçekler, serviler arasında sükûnetle dolaştılar; bu, sık sık tekrarlanan bir tarihtir, ki, buna tarihçiler «Kavimlerin Göçleri» adını verirler. Şimdi, Verona'nın kalesi içinde dolaşırsanız, her yerde o günlerin izlerini, ve aynı zamanda daha eski ve daha yeni çağların izlerini bulursunuz. Amfiteatr[80] ve Zafer-takı bilhassa Romalılardan nişan verir; Got-öncesi Bizans yapılarından kalma harikulâde birçok artıklar, Almanların şarkılarında ve hikâyelerinde adı geçen Theoderich, yahut Bern'li Dietrich[80]a zamanının hâtıralarıdır; bugün bile cüretkâr bir eda ile ayakta duran birçok harabeler, kıral Alboin[81] ile onun azgın Lombardiyalılarını hatırlatır; etraflarında tür-

lü efsaneler türemiş nice âbideler, maiyet erkânı, kişizade soyundan paladin'leri[82], Katedralin kapısına, tıpkı hayatlarındaki kabalıklariyle, tam birer Frank heyetiyle kabartmalar halinde nakşedilmiş olan imparator Carolus Magnus'tan haber veriyorlar... Sanki şehir kocaman bir milletler kervansarayıdır; ve hanların pencere veya duvarlarına yolcuların isimlerini yazmaları nasıl âdet olmuşsa, burada da her millet kendi varlığının bir izini bırakmak istemiş, ama çok defa bu izler okunaklı harfler olmamış, zira bildiğimiz gibi birçok Cermen kavimleri o çağlarda yazma bilmiyorlarmış, ve bunun neticesinde de hâtıra olarak, öteyi beriyi harabetmekten başka çare bulamamışlar, ama onlar bu yoldan da maksatlarına erişmişler, zira harabeler, özene bezene yazılmış harflerden çok daha açık konuşmaktadır. Şimdi eski kervansaraya konmuş olan Barbarlar[82]a, kendi sevimli varlıklarının ardınca buna benzer âbideler bırakmaktan geri durmıyacaklardır, zira onlar kendilerini insanların hâtıralarında daha medeni usullerle yaşatacak yazarlardan ve heykelcilerden mahrumdurlar.

Verona'da yalnız bir gün kaldım. Sonu gelmez bir hayranlık içinde gözümün önünde serilen görülmemiş güzel şeyleri seyrediyordum, gâh çok eski tarihî yapıların karşısında dikilip kalıyordum, gâh sokaklarda sırrını anlıyamadığım bir telâşla kaynaşan kalabalığa dalıyordum; gâh da bütün bu harikulâde bütünü,

palıa biçilmez bir çerçeve gibi çevreliyen ve onu bir yağlıboya tablo haline koyan mavi gökyüzüne gözlerimi çeviriyordum. Ama, insanın seyrettiği tablonun bir parçası olması ve orada aynı tablonun figürlerinin, hele kadın figürlerinin gülüşlerine mâruz kalması pek tuhaf oluyor; nitekim, Piazza delle Erbe'de başımdan böyle hoş bir macera geçti; burası zerzevat pazarıdır; orada harikulâde güzel insan çehreleri, kadınlar, kızlar, kocaman, mahmur kara gözlü yüzler, misafirlerine karşı pek mültefit nefîs vücutlar görürsünüz; bunlar insanın içini gıcıklıyasıya solgun, bir çocuk mâsumluğiyle kirli, gündüzden fazla gece için yaratılmışa benziyen vücutlardır. Şehir kadınlarının başlarına örttükleri beyaz veya siyah örtü, memelerin üzerine öyle bir kurnazlıkla bürünmüştür ki, güzel şekilleri gizlemekten çok meydana çıkarmaya yardım eder. Hizmetçi kızlar saçlarını hotoz yapmışlar, hotozlarına, bir veya birkaç tane, ok şeklinde, altından, veya palamut şeklinde başları olan gümüşten iri iğneler sokmuşlar; köylü kadınlar, çokluk tabak şeklinde küçücük şapka giymişler, bunu başlarının bir tarafına doğru eğmişler, açık kalan tarafa cicili bicili nazlı çiçekler iliştirmişler. Erkeklerin kıyafetleri bizimkilerden daha az ayrılıyor, yalnız, kıravatlarının iki yanından fışkıran gür, kara favoriler, bu modayı ilk gördüğüm bu memlekette beni birazcık hayrete düşürdü.

Ama bu insanlara, erkek olsun, kadın olsun, daha yakından bakarsanız, onların yüzlerinde ve bütün varlıklarında öyle bir medeniyetin izlerini görürsünüz ki, bu Ortaçağ barbarlık dünyasından değil, doğrudan doğruya Romalılar devrinden çıkmış, hiçbir zaman tamamiyle yok olmamış, sadece her defasında oralara gelip o topraklarda hüküm sürenlerin karakterlerine göre değişikliğe uğramış bir medeniyet olmakla bizimkinden farklıdır. Bu adamlarda medeniyet, bizde olduğu gibi, ilk bakanın gözüne sıçrıyan bir cilâ değildir; bizim memlekette ise meşe kütükleri daha yeni rendelenmiş, her şey henüz taptaze vernik kokmaktadır. Bize öyle geliyor ki, Piazza delle Erbe'deki bu insan kalabalığı çağlar boyunca sadece, azar azar elbiselerinin biçimini ve konuşma şivesini biraz değiştirmiş, ama geleneklerinin ruhu pek az değişmiştir. Bu meydanı çevreliyen yapılara gelince, bunlar, herhalde zamana ayak uydurarak yürümekte epey güçlük çekmiş olmalıdırlar. Ama, bu yüzden onlar gözlerimize daha az hoş görünmüyor, ve onlara bakmaktan ruhumuz harikulâde güzel duygularla sarsılıyor. Bu meydanda, Venedik-Lombard üslûbunda, sayısız balkonları ve güleryüzlü fresk-resimleriyle yüksek saraylar durmaktadır; orta yerde tek başına bir dikili taş[83], fıskiyeli bir havuz, ve taştan bir azize heykeli[84] vardır; sütunlu, muazzam bir kapının ardından boyunu gösteren,

boy boy, beyazlı kırmızılı renklerle tuhaf şekilde boyanmış Podesta[85] sarayı oradadır; yine orada, eski, dörtköşe bir çan kulesi[86] görürsünüz; ön yüzündeki saat tablası ve yelkovanı yarı yarıya kırılıp dökülmüştür, öyle ki âdeta zaman kendi kendini yok etmek istiyormuş gibi gelir insana... Bütün meydanın üzerine Ludovico Ariosto ve Ludovico Tieck'in fantastik yazılarından taşıp bize kadar gelen romantik büyü çökmüştür. Bu meydanın yakınında bir ev vardır, iç kapısının üzerine taştan oyulmuş bir şapka dolayısiyle, bunu Capulet'lerin evi sayarlar. Burası şimdi, sürücülere ve arabacılara mahsus pis bir meyhanedir, ve hanın tabelâsı makamında kapısına kırmızı, ortası delik tenekeden bir şapka asılmıştır. Oraya yakın bir kilisede, menkıbeye göre, bahtsız sevdalıların nikâhlandıkları «kapella» yı[87] gösterirler. Bir şair, kendi kalbinin sâflığına ilk gülen kendisi olduğu halde, böyle yerleri gezip görmekten hoşlanır. Bu «kapella» da tek başına bir kadıncağız buldum: o, kederden yüzü solmuş bir insandı, uzun uzun diz çökmeler ve dualardan sonra içini çekerek kalktı, hasta, durgun gözlerle ve bir yabancılık duygusiyle bana baktı, ve sonunda, kırılmış âzalarının yükü altında sendeliyerek uzaklaştı.

Scaliger'lerin mezarları da Piazza delle Erbe'den uzak değildir. Bu mezarlar da, içlerinde yatan mağrur hanedan kadar ihtişamlı

yapılmışlar, ne yazık ki bütün aile halkı, mümkün olduğu kadar az yer kaplamak için dar bir köşeye sıkışıp kalmışlar, ve ziyaretçiye de türbelerini rahat rahat seyretmek için pek az yer bırakılmış. Sanki burada, bütün İtalyanın tarihinde zaten küçücük bir yer tutan bu ailenin tarihî mânası verilmek istenmiş; ama bu daracık köşe şatafatla, parlak maceralar ve duygularla, kibir ve nahvet ihtişamlariyle tıklım tıklım doldurulmak istenmiş. Tarihte olduğu gibi, onlar âbidelerinde de demirden dökülmüş, atlı, demirden şövalye heykelleri heyetiyle görünüyorlar; amca Can-Grande[88] ile yeğeni Mastino'nun hepsinden daha biraz azametli tavırları var.

YİRMİ DÖRDÜNCÜ FASIL

Verona amfiteatrı üzerinde çok insanlar söz etmişlerdir; orada, türlü görüşler için bol bol yer vardır, ve bu meşhur mimari yapısının alanı içine girmiyecek hiçbir görüş de yoktur. Burası, güzelliği kemal derecesini bulmuş bir sağlamlıktan ibaret olan ve Romalıların bütün resmî yapıları gibi, Romanın kendisinin ruhundan başka bir şey olmıyan bir ruhu ifade eden, yalnız olguların mânasına yer veren ağırbaşlı bir üslûpta yapılmıştır. Ya Roma? Bu ismi işitip de kalbi yerinden oynamıyacak, hiç olmazsa, geleneklerden gelme esrarlı bir korku ile düşünme melekesi sarsılmıyacak ka-

dar cahillik, bilgisizlik içinde demir gibi sağlam kalmış bir insan gösterilebilir mi? Beni sorarsanız: ben itiraf ediyorum, bir müddet sonra eski Romanın topraklarına ayak basacağımı düşündüğüm zaman duygularıma sevinçten çok endişe siniyordu. Ürpertiler geçiren ruhumu: «Eski Roma öldü, sen şimdi onun güzel cesedini tehlikesizce seyretmenin sevincini tadabilirsin.» diye yatıştırmaya açlışıyordum. Ama bu sefer de içimde, Falstaffvari[89] bir endişe baş kaldırıyordu: «Ya tamamiyle ölmüş değil de ölü taklidi yapıyorsa... Ya birdenbire karşıma dikiliverirse... Ne müthiş şey olur!»

Amfiteatrı gezdiğim sırada orada komedi oynanıyordu. Tam ortada, küçük, tahta bir salaş tiyatrosu kurulmuştu, orada bir İtalyan «farce» ı gösteriliyordu; seyircilerin kimi küçücük iskemlelere, kimi de amfiteatrın yüksek taş sıralarına oturmuşlardı. Ben de oraya oturdum, ve vaktiyle Romalıların gladiator'lariyle vahşi hayvanların kanlı savaşlarını seyrettikleri yerden, Brighella'nın, Tartaglia'nın[90] yalancıktan döğüşlerini seyrettim. Üzerimde gökyüzü mavi kristalden bir kadeh gibi duruyordu, ve o zamanki gökyüzünün aynıydı. Yavaş yavaş hava kararıyor, yıldızlar birer ikişer belirip pırıldamaya başlıyorlardı. Trufaldino gülüyor, Smeraldina figan ediyordu; sonunda Pantalone[90]a geldi, onların ellerini birbirine tutuşturdu; halk alkışladı ve keyifli keyifli güle oynaya dağıldı. Bütün oyunda bir damla kan

bile harcanmamıştı. Bu sadece bir oyundu. Buna karşılık, Romalıların oyunları oyun değildi; bu adamlar salt görünüşle bir türlü eğlenememişlerdir; bunun için ruhlarda bulunması gereken çocukça neşeden onlarda eser yoktu, ve onlar ciddî insanlar oldukları için oyunlarında da en yalın, en kanlı şekliyle ciddîlik kendini gösteriıdi. Onlar hiçbir zaman büyük insanlar olmamışlardır, ama durumlariyle, dünyanın öteki çocuklarından daha büyük görünüyorlardı; çünkü Roma şehrinin toprakları üzerinde ayakta duruyorlardı. Yedi-Tepeden iner inmez küçülüveriyorlardı. Hususi hayatlarının ifade bulduğu her yerde keşfettiğimiz küçüklüğün sebebi budur; ve Herkulanum, ve Pompei, tabiatın bu palimpsest'leri[91], şimdi taşlarda dile gelmiş eski metnin kazılıp çıktığı bu yerler, ziyaretçilerin gözleri önüne Romalıların, minicik odaları olan küçük evlerdeki hususi hayatlarını seriyor; bu evler karşısında resmî hayatı ifade eden o dev ölçülü yapılar: tiyatrolar, su kemerleri, çeşmeler, şoseler, köprüler, bugün harabeleri bile bizi hayretlere boğan bütün bu şeyler, insanı şaşırtan bir tezat teşkil ediyorlar. Ama bu böyledir; nasıl Yunanlı, sanat fikriyle, İbrani, Tanrılar arasında en kutsal bir Tanrı fikriyle kendini büyük hissediyorsa, Romalılar da kendilerinin olan ebedî Roma ile büyük oluyorlar; onlar bu fikrin heyecanı içinde savaştıkları, yazdıkları veya yapılar kurdukları her yerde büyük olmuşlar-

dır. Roma büyüdükçe bu fikir de genişleyip yayılıyor, her bir fert onun içinde eriyip kayboluyordu; hâlâ sivrilmiş olarak kalan büyükler, ancak bu fikir sayesinde başlarını yükseltebilmişlerdir; bu fikir küçüklerin küçüklüğünü daha çok belirtmiştir. Onun için Romalılar dünyanın en büyük savaşçıları ve hicivcileriydiler: Romayı düşünerek iş gördükleri zaman kahraman oldular, çağdaşlarının işleri hakkında hüküm verirken Romayı düşündükleri zaman ise hicivci oldular. Böyle muazzam bir ölçü ile, Roma fikriyle boy ölçüşünce en büyük insan şahsiyeti bile cüce kalmaya ve bunun neticesinde de alay konusu olmaya mahkûmdu. Tacitus bu çeşit bir hicvin en insafsız, en zalim ustasıdır. Çünkü, Romanın büyüklüğünü ve insanın küçüklüğünü kimse onun kadar derinden duymamıştır. İmparatorun herhangi bir yolsuzluğunu, bir ahlâksızlığını Forum'da dillere düşürüp etrafa yayanlardan duyduğu şeyleri anlatabildiği zamanlar o, tam mânasiyle cevherini bulmuş görünür; senatorlardan birine dair, meselâ boşa gitmiş, karşılığını bulamamış dalkavukluklar kabîlinden anlatacak dedikoduları oldu mu, bütün hıncını almışçasına kendini mesut duyar.

Amfiteatr'ın yukarı sıralarında daha uzun zaman dolaştım durdum, zihnimde geçmiş çağları canlandırdım. Bütün yapılar, işlerinde mekân tutmuş hayaletleri en açık şekilde akşam karanlığı bastığı zaman gösterirler, onun gibi,

bu duvarlar da bana, kopuk, kesik parçalar halinde bir kitabe üslûbiyle, gayet ciddî şeyler anlattılar; eski Romanın insanlarından bahsettiler, ve o sıra, aşağıda karanlığa gömülmüş oyun meydanında beyaz gölgeler halinde onların dolaştıklarını görüyormuşum gibi geldi bana. Bir dâva uğrunda işkenceler çekmiş, ölüme katlanmış insanların vecitli gözleriyle bakan Gracchus'ları görür gibi oldum. Aşağıya doğru: «Tiberius Sempronius[92]! diye seslendim, toprak kanunu için ben de seninle birlikte rey veririm.» Caesar'ı da gördüm. Marcus Brutus'la kol kola dolaşıyordu. «Ne o? Tekrar barıştınız mı?» diye sordum. Caesar, gülerek, yukarıya, bana doğru: «Her ikimiz de haklı olduğumuza inanıyorduk, diye seslendi; ben Romada hâlâ bir Romalı kalmış olduğunu bilmiyordum, onun için de Romayı hiçe saymaya kendimde bir hak buluyordum; oğlum Marcus ise, işte, ayakta kalmış olan Romalı olduğu için, beni öldürmekte haklı olduğuna inanıyordu.» Bu iki hayaletin arkasında, bacakları sis halinde, ve yüzünde, mânası anlaşılmaz bulanık hareketlerle Tiberius Nero kayıp geçiyordu. Orada kadınların da dolaştığını gördüm, bunlar arasında Agrippina da[93] vardı; mütehakkim ve güzel yüzü, çizgilerinde ıstırabın taşlaşmış olarak kendini gösterdiği eski bir mermer heykel gibi, fevkalâde dokunaklı bir ifade taşıyordu. «Germanicus'un kızı! Kimi arıyorsun?» dedim... Acı acı inlediğini işitir gibi olduğum

anda birden angelus çanının kasvetli sesiyle kışladan doğru yat kumandasını veren trampetelerin uğursuz gümbürtüleri yükseldi, dik başlı Romalıların hayaletleri, gözlerimden nihan odular, ve ben kendimi yeniden Hıristiyan Avusturyanın hüküm sürdüğü bugünün içinde buldum..

YİRMİ BEŞİNCİ FASIL

Karanlık basar basmaz, Verona'nın kibar takımı ya La Bra meydanında piyasa eder, yahut da, yine orada, kahve dükkânlarının önünde küçücük iskemlelere oturup kana kana içine şerbet, akşam serinliği ve müzik sindirir. Orada oturmak hoş bir şeydir, gönül tatlı seslerin beşiğinde hayaller arasında sallanır, ve yankılarla ses verir. Bazı da, tam uyuyup sızacağı zaman, borular çalınca ürpererek uyanır, ve bütün orkestraya sesini uydurur. Ondan sonra, ruh, güneşle aydınlanmış gibi uyanık ve neşelidir, derin, kara gözleriyle, kocaman çiçekli duygular ve hâtıralar, çiçek açar, ve bunların üzerinden gururlu, ağır ve ebedî düşünceler bulutlar gibi kafile kafile süzülüp geçerler.

Gece yarısından sonra geç vakitlere kadar Verona'nın sokaklarında dolaştım; sokaklar gitgide tenhalaştı, ve çok garip seslerle yankılanmaya başladı. Yarım ayın ışığında binalar önlerindeki heykelleriyle alaca bir karanlığa batmış, sisli bir parıltı ile parlıyor, mer-

mer yüzlerden çoğu bana fersiz ve ıstıraplı gözlerle bakıyor gibiydi. Scaliger'lerin türbesinin önünden süratli süratli geçtim; bana öyle geldi ki, şairlere karşı her zaman pek mültefit davranan Can-Grande atmdan inecek ve bana kılavuzluk yapmaya kalkışacaktı. «Otur oturduğun yerde, diye seslendim, sana ihtiyacım yok, kalbimden daha iyi kılavuz bulamam, o, her yerde bana, evlerin içinde geçmiş bütün maceraları anlatıyor, ve adlarına, senelerine, aylarına kadar her şeyi bütün gerçekliğiyle anlatıyor.»

Romalılardan kalma Zafer-takma geldiğim zaman, karalar giyinmiş bir papaz acele acele onun altından geçiyordu; uzaktan Alman diliyle bir homurdanma: «Wer da!» — kim o? — diye ses verdi, tizden çıkan neşeli bir ses: «Yabancı değil!» diye bağırdı.

Ben Scala Mazzanti'yi çıkarken, ruhuma bu kadar esrarlı, bu kadar tatlı akıp giren bu ses hangi kadının sesiydi acaba? Bu, ölmekte olan bir bülbülün göğsünden çıkan şakımaya benzer bir sesti. Ölüm acılariyle yumuşamış ve imdat istiyen bir feryat gibi, taş bağırlı evlere çarpıyordu. Tam bu yerde, Antonio della Scala, kardeşi Bartolomeo'yu, tam Bartolomeo sevgilisine gideceği sırada öldürmüş. Kalbim bana, sevgilinin hâlâ odasında oturduğunu, ve sevdiği erkeği beklediğini, ve sadece bir felâketin geleceğini haber veren endişesini yatıştırmak için şarkı çağırdığını söylüyordu. Ama

çok geçmeden bu şarkı da, bu ses de bana o kadar aşina gelmeye başladı ki... Ben bu ipek gibi yumuşak, bu ürpertiyle dolu, bu kanayan sesleri daha evvel duymuştum; onlar beni yumuşak, yalvarıcı hâtıralar gibi sardılar, ve... «Ey zavallı, aptal gönlüm! dedim kendi kendime. Ölmüş Maria'nın sıksık çağırdığı «Hasta Arap Sultanı» şarkısını hatırlamadın mı? Bu sesi tanımadın mı?.. Ölmüş Maria'nın sesini tanımaz mı oldun?»

Uzayıp giden sesler, sokaklar boyunca ta «Due Torre» oteline, yatak odama, ta rüyama kadar peşim sıra geldiler... Ve o zaman, tekrar, canım kadar sevdiğim vücudu bütün güzelliğiyle, boylu boyunca hareketsiz yatar gördüm; ihtiyar bekçi kadın, yan gözle esrarlı esrarlı bakarak uzaklaştı, gece menekşeleri kokularını yaydı, sevgili dudakları tekrar öptüm, ve aziz vücut ağır ağır kalktı, benim öpücüklerime beni öperek cevap verdi.

Işığı söndüren kimdi, bunu bir bilseydim!

YİRMİ ALTINCI FASIL

«Limonların çiçek açtığı memleketi bilir misin?»

Bu şarkıyı biliyor musun? Bütün İtalya bu şarkıda anlatılmıştır, ama, hasretin iç çeken renkleriyle ifade olunmuştur. «İtalya Seyahati» nde Goethe bu memleketi oldukça etraflı anlatmıştır, ve tablosunu çizdiği her ye-

rin aslını daima gözlerinin önünde bulundurmuştur, ve insan, gerek çizgilerin, gerekse renklerin doğruluğu hususunda ona tamamiyle güvenebilir. Onun için ben burada Gœthe'nin «İtalya Seyahati» ni okuyucularıma hatırlatmayı pek uygun buluyorum; hele onun da Verona'ya kadar, benim gibi, Tiroller üzerinden aynı yolu yaptığı düşünülürse... Ben, daha evvel, konusu olan yerleri tanımadan önce bu kitaptan bahsettim[94], ve evvelden verdiğim hükümlerin ne kadar yerinde olduğunu şimdi görüyorum. Bu kitapta biz, gerçekten, her yerde eşyanın olduğu gibi kavrandığını görüyor, tabiatın büyük sükûnunu buluyoruz. Gœthe, tabiatın önüne bir ayna koyuyor, daha doğrusu kendisi tabiatın aynasıdır. Tabiat, ne hiçim göründüğünü anlamak istemiş, Gœthe'yi yaratmış. Gœthe bize, tabiatın düşüncelerine, niyetlerine kadar her şeyi aksettirmesini biliyor; onun için, hararetli bir Gœthe'cinin, hele «eyyam-ı bahur» da, eşya ile onun aynadaki akisleri arasında o kadar tam bir uygunluk görünce şaşırıp aynaya hattâ yaratıcı bir kudret, aynı nesneleri yaratma kuvveti izafe etmesini ayıplamamalıyız. Bay Eckermann diye bir zat bir gün Gœthe üzerine bir kitap yazmış, orada büyük bir ciddiyetle ileri sürüyor ki: «Cenabıhak, kâinatı yarattığı zaman Gœthe'ye: «Azizim Gœthe, ben Allaha şükür, artık işimi bitirdim, her şeyi yarattım, yalnız kuşlarla ağaçlar kaldı, benim yerime şu

küçük, ehemmiyetsiz şeyleri yaratıverirsen bana dostça bir hizmette bulunmuş olursun.» demiş olsaydı, Gœthe de, muhakkak ki, bu hayvanları ve bitkileri Cenabıhak kadar mükemmel şekilde, başka yaratıkların mânasına tamamiyle uygun olarak, yani kuşları tüylü, ağaçları da yeşil yapraklı yaratırdı[95].

Bu sözlerin gerçek bir tarafı var, fikrimce hattâ Gœthe, bazı hallerde işini Cenabıhaktan da daha mükemmel becerebilirdi; meselâ, bay Eckermann'ı daha uygun bir biçimde, yani hem tüylü, hem de yeşil yaratırdı. Bay Eckermann'ın başında yeşil tüylerin bitmemiş olması, gerçekten yaradılışın bir yanlışlığı eseri olmak gerektir, ve Gœthe bu eksikliği, onun başı için, Jena Üniversitesine bir doktorluk külâhı[96] ısmarlamak, ve kendi eliyle giydirmek suretiyle gidermiye hizmet eylemiştir.

Gœthe'nin «İtalya Seyahati» nden başka, Lady Morgan'ın «İtalya» sı[97] ile Madame de Staël'in «Corinne» i[98] tavsiyeye değer. Bu kadınlar, kendilerinde eksik olan sanat kabiliyetini, Gœthe'nin yanında eserlerini silik ve mânasız bırakmıyacak başka meziyetlerle, Gœthe'de eksik olan erkekçe duyuşlarla telâfi ediyorlar. Gerçekten, Lady Morgan bir erkek gibi konuşmuştur. Onun sözleri, hayâsız uşakların kalblerine akrep sokması gibi tesir etti, ama durmadan kanad çırpan bu hürriyet bülbülünün şakımaları tatlı ve cesaretli seslerdi. Aynı şekilde, herkesçe mâlûm

olduğu üzere, Madam de Staël de «Liberaller» in ordusunda çok sevimli bir kantinci kızıydı, ve savaşçıların safları arasında cesaretle dolaşmış, yorulanlara, testisinden içki yerine heyecan sunmak suretiyle, kuvvet vermiş, savaşçılarla birlikte, en iyilerden de iyi döğüşmüştü.

Umumi olarak İtalyada seyahat edenlerin tasvirlerine gelince: W. Müller epey zaman oluyor, «Hermes» te[99] bu türlü yazılara toplu bir bakış vermişti. Bunların sayısı bir ordu tutar. Bu konuda yazı yazmış daha eskice Alman muharrirleri arasında gerek ruh, gerekse orijinallik bakımından en mükemmelleri: Moritz[100], Archenholz[101]. Bartels[102], iyi kalbli Seume[103], Arndt[104], Meyer[105], Benkowitz[106], ve Rehfus'tur[107]. Yenilerini daha az tanıyorum, ve bu tanıdıklarımın da pek azı beni memnun etmiş, bana bir şeyler öğretmiştir. Bunlar arasında pek vakitsiz ölmüş bulunan W. Müller'in «Roma, Romalı erkekler ve Romalı kadınlar[108]» adlı kitabını zikretmeliyim. Ah, o gerçekten bir Alman şairiydi! Sonra, biraz kuru olmakla beraber «Die Reise von Kephalides[109]» var... Ondan sonra, Lessmann'ın fazlaca akıcı olan «Eisalpinische Blätter» i[110] geliyor... Nihayet, Friedrich Thiersch, Eduard Gerhardt, Lud. Schorn ve Leo v. Klenze'nin 1822 den başlıyarak «İtalya Seyahatleri[111]». Bu eserin henüz yalnız bir bölümü çıktı. Bu bölümde en çok, benim sevgili, asîl Thiersch'imin haber-

leri yer alıyor; her satırda onun insani bir mâna taşıyan gözlerinin bakışını bulmak mümkündür.

YİRMİ YEDİNCİ FASIL

«Limonların çiçek açtığı memleketi bilir misin?
Orada, koyu yeşil yapraklar arasında
Altın renkli portakallar parıldar.
Mavi gökten tatlı bir rüzgâr eser,
Mersinler sakin, defneler dik başlıdır.
O diyarı tanır mısın?
Gidelim,
Seninle oralara gidelim, sevgilim!»

Ama sakın ha, oraya ağustos başlarında gitme, gündüzleri güneşten, geceleri de pireden cayır cayır yanarsın... Ayrıca sana tavsiyem, sevgili okuyucu, Verona ile Milâno arasında posta arabasına binme!

Ağır bir arabada yolculuk ediyorduk; yol arkadaşlarım altı tane hayduttu. Her taraftan kalkıp kopan kalın toza karşı, arabanın bütün delikleri öyle dikkatle kapanmıştı ki, etrafın güzelliğinden pek az şey görebiliyordum; yalnız iki defa, Brescia'ya varmadan önce, yanımda oturan adam, dışarıya tükürmek için yan pencerelerden birini açtı; bir defasında, yakıcı bir yaz güneşi altında, koyu renkli kışlık elbiseleri içinde çok azap çektikleri anlaşılan, tere batmış birkaç çam ağacından başka bir şey

görmedim; ikinci defasında, masmavi bir gölün ufacık bir parçasını gördüm: güneşin ışıkları göle vuruyor, sıska bir kumbaracı neferi suların aynasında boy gösteriyordu. Bu adam sanki Avusturyalı bir Narkissos[112] idi; silâhiyle hazırol! veya silâh omuza! veyahut da nişan al! vaziyetleri aldığı zamanlar, durgun suyun yüzündeki gölgesinin kendisine ne kadar benzediğine bakıp çocukça seviniyordu.

Brescia hakkında anlatacaklarım pek az, çünkü orada kaldığım zamandan ancak güzel bir «pranzo[113]» için faydalandım. Zavallı bir yolcuya, ruhunun açlığından evvel karnının açlığını yatıştırmak istemesi çok görülmemelidir. Bununla beraber, arabaya binmeden önce, cameriere'ye[113a], Brescia hakkında bir şeyler soracak kadar vazife duygusu vardı içimde; birçok bilgiler arasında şunları öğrendim: şehrin nüfusu 40.000 imiş, bir belediyesi, 21 kahvehanesi, 20 katolik kilisesi, bir tımarhanesi, bir havrası, bir hayvanat bahçesi, bir hapishanesi, bunlar ayarında bir tiyatrosu, ve 100.000 talerden az çalan hırsızlara mahsus bir darağacı varmış.

Gece yarısı Milâno'ya vardım, ve bay Reichmann'a indim; bu zat, tam Alman usulü bir otel işleten bir Almandı. Orada rasladığım birkaç tanıdık bana burasının bütün İtalyanın en iyi oteli olduğunu söylediler, ve İtalyan otelleriyle pireler aleyhinde bir hayli verişmekten geri durmadılar. Bu arada İtalyanların dolandırıcılıkları hakkında durmadan an-

latılan türlü türlü acı hikâyeler dinledim; bilhassa sir William adında biri, küfürler arasında ve yemin billâh ederek: «Avrupayı dünyanın başı farz etsek, İtalya bu başın hırsızlık uzvudur.» diyordu. Zavallı baroncuk, Padua'daki «Croce bianca» lokantasında gayet kötü bir kahvaltı için en azından 12 frank para vermiş, Vicenza'da, arabaya binerken, düşürdüğü eldivenini adamın biri kaldırıp kendine verdiği için bahşiş istemiş... Sir William'ın amcazadasi Tom, bütün İtalyan erkeklerinin dolandırıcı olduğunu, şu kadar var ki, hırsızlık yapmıyan cinsinden dolandırıcılar olduklarını söyledi. Eğer sevimli bir şey olsaydı, muhakkak ki bütün İtalyan kadınlarının da hırsız olduğunu ileri sürerdi. Kafilenin üçüncü siması mister Liver adında bir zattı; onu ben Brichton'da bıraktığım zaman genç bir danaydı; şimdi Milâno'da «bœuf à la mode[114]» kılığında buldum. Tam bir «dandy» gibi giyinmişti; yücudunun her bir parçası ile türlü türlü köşeler, zaviyeler yapmasını onun kadar iyi beceren adam hayatımda görmedim. Başparmağını yeleğinin koltuk altı yerine geçirdiği zaman, hem bileğiyle, hem de her parmağiyle ayrı ayrı zaviyeler yapıyordu. Ağzını bir kare biçiminde açıyordu. Üstelik, bütün bunlara bir de, geri tarafı dar, yukarı kısmı sivri, altı kısa, çenesi gayet geniş köşeli bir kafa ilâve ediniz! Milâno'da tekrar rasladığım İngiliz tanıdıklar arasında, bir de Liver'in, Alplerden aşa-

ğı bir yağ çığı halinde yuvarlanmış olması gereken şişko halası vardı; onunla birlikte iki tane kar gibi beyaz, kar gibi soğuk, körpe kuzey kazı miss Polly ile miss Molly gelmişti.

Sevgili okuyucu, bu kitapta sık sık İngilizlerden bahsettiğim için beni İngiliz meraklısı diye suçlandırma sakın! Şimdi İtalyada o kadar çok İngilize raslanıyor ki, insan onları görmeden geçemiyor; onlar bu memleketi, arı oğulları gibi kafile kafile dolaşıyorlar. Bütün otellerde yatıp kalkıyorlar, her şeyi görmek için dört bir tarafa koşuyorlar, hiçbir limon ağacı düşünemezsiniz ki, bir İngiliz kadını gidip çiçeklerini koklamamış olsun; hiçbir resim galerisi yoktur ki, iki düzine İngiliz, ellerinde birer rehber, kitapta «görülmeye değer» diye zikredilen şeylerden hepsinin yerli yerinde durup durmadığını görmek üzere dört köşeyi fırdönmesin! İnsan, bu sarışın, al yanaklı milleti, pırıl pırıl arabaları, rengârenk giyinmiş uşakları, kişniyen yarış atları, yeşil başörtülü oda hizmetçileri, ve başkaca pahada ağır, şatafatlı takım taklavatlariyle, takmış takıştırmış ve meraklı halleriyle Alplerden aşağı inerken görünce, şık ve kibar cinsinden bir «kavimler akını» görmüş gibi olur. Gerçekten de, Albion'un oğlu[114]a, her ne kadar beyaz çamaşırlar giyer ve her şeyin bedelini peşin olarak öderse de, barbarlığa geçmekte olan eski bir medeniyetten nişan veren İtalyana bakarak, medenileşmiş bir barbar sayılır. İngiliz, türe-

lerinde, çekingen ve yaldızlı bir kabalık, İtalyan ise, dolu, dizgin bırakılmış taşkın bir incelik gösterir. Ya o solgun İtalyan yüzleri: gözlerinin beyazında çekilen acıların ifadesi, dudaklarında marazi bir şefkat... Bu yüzler, bayağı, kaba bir sıhhat gösteren kıpkırmızı, asık, kibirli İngiliz suratları yanında ne kadar asîl kalır! Bütün İtalyan milleti içinden hastadır; hasta insanlar ise, gerçekten de, her zaman, sıhhatli insanlardan daha asîl, daha kibardır; çünkü yalnız hasta insan gerçek insandır, onun âzaları ıstırabın tarihini yaşamışlardır; ve acı onlara bir ruh ve mâna halinde sinmiştir. Hattâ, ben hayvanların acı çekerekten insanlık mertebesine erişebileceklerine inanıyorum; bir defasında can çekişen bir köpek görmüştüm, hayvancağız ölüm acıları arasında bana, sanki insan bakışlariyle bakmıştı.

• İtalyanların yüzlerine ıstırabın ifadesi en çok onlarla memlekelterinin başına gelen felâket[115] üzerine konuşulduğu zaman görülüyor; bunun için ise Milâno'da bol bol fırsat bulmak mümkündür. Bu, İtalyanların bağrında en unulmaz, en derin yaradır, ve bu yaraya hafifçe de olsa dokundunuz mu, onların bir ürperti geçirdiğini duyarsınız. Sonra, sizi fevkalâde derin bir merhametle dolduran bir omuz silkişleri vardır. Bizim İngilizlerden biri, İtalyanları siyaset işlerinden anlamaz, vurdumduymaz insanlar sayıyordu; zira biz yabancılar katolik İrlândalıların «Kurtuluş Savaşı[116]»

ve Türk harbi[117] bahisleri gibi siyasi meseleler üzerinde konuşurken onlar tam bir kayıtsızlıkla dinliyorlardı. Bu İngiliz, katran gibi kara sakallı, solgun yüzlü bir İtalyana bu hususta ki düşüncelerini alaylı bir tavırla ifade ettiği zaman çok haksızdı. Bir gece önce, Scala Tiyatrosunda yeni bir operanın temsilini seyretmiş, ve âdet olduğu üzere, bu gibi fevkalâde hallerde kıyamet koparcasına gürültüyü, şamatayı dinlemiştik... İngiliz, solgun yüzlü İtalyana: «Siz İtalyanlar, dedi, müzik müstesna her şey karşısında ölü gibi, cansız duruyorsunuz; yalnız müzik sizi coşturabiliyor» Solgun yüzlü adam: «Bu düşüncenizde haksızsınız!» dedi, ve omuzlarını silkti. Sonra da; «Ah, diye içini çekti, İtalya, harabeleri üzerine yaslara bürünüp oturmuş ve hayallere dalmıştır; ama, bazan, herhangi bir şarkının bir melodisi kulağına çarpınca, birdenbire uyanıp yerinden sıçrayınca, sanmayın ki bu heyecan şarkı için duyulmuştur; onu coşturan, şarkının uyandırdığı, ve İtalyanın kalbinde her zaman taşıyageldiği, ve onda taşıp çağıldıyan eski hâtıralardır... İşte Scala'da duyduğunuz çılgınca gürültülerin, bağırışıp çağrışmaların mânası budur.»

Bu samimî itiraflar, Rossini'nin ve Meyerbeer'in operalarının, Alplerin öte tarafında, her yerde uyandırdığı büyük heyecanın mânasını oldukça aydınlatır. İnsan taşkınlığının ve coşkunluğunun en yüksek derecesine, hayatım-

da bir defa, o da «Crociato in Egitto[118]» operasının temsili sırasında, bir ara, müziğin yumuşak, acıklı bir sesten birdenbire çılgınca bir neşeyle ifade olunan ıstıraba atladığı zaman rasladım. Bu coşkunluğa İtalyada *furore* diyorlar.

YİRMİ SEKİZİNCİ FASIL

Sevgili okuyucu, her ne kadar şu anda, Brera[119]. Ambrosiana[120] vesilesiyle sanat hakkındaki düşünüşlerimi sana sunmak fırsatı elimde ise de, sana bu acı zevkı tattırmaktan vazgeçiyorum; ve sadece, Lombardiyalı ressamlar mektebinin tablolarına bir hislilik çeşnisi veren sivri çenelere, Milâno'nun sokaklarında birçok güzel Lombardiyalı kadınlarda da rasladığımı işaret edip geçeceğim. Bir sanat çığırının eserleriyle, onlara model vazifesini görmüş olan asılları karşılaştırmak bana her zaman çok şeyler öğretmiştir; o çığırın karakteri o zaman benim gözlerim önünde daha aydınlık bir ifade bulur. Rotterdam panayırında Jan Steen'i[121], tanrılara yakışır neşesi içinde birdenbire tam mânasiyle böyle anladım; daha sonra, Long-Arno'da[122], Floranslıların sanat gerçekliğini şekillerde gören yaratıcı zekâlarını, ve San-Marco meydanında, Venediklilerin, sanat gerçekliğini renklerde gören hulyalı sathiliklerini de bu usulle kavrıyabildim. Ey aziz ruhum! Roma'ya git, belki orada göklere yükse-

lip ideali seyretmek ve Raphael'i anlamak imkânını bulursun!

Bu arada, Milâno'nun her bakımdan en çok dikkate değer eseri olan Katedralinden bahsetmeden geçemiyeceğim.

Uzaktan bu yapı, beyaz mektup kâğıdından kesilmiş gibi görünüyor, yaklaşıp da insan bu kesme işi görünen şeyin inkâr götürmez mermerden yapılmış olduğunu görünce irkiliyor. Her tarafta gotik tarzında kemerli oyukların arasında bakan ve yukarılarda da bütün sivri kulelerin tepelerine oturtulmuş duran, hâsılı bütün yapıyı baştan ayağa kaplıyan bu taş kesilmiş insan kalabalığı neredeyse insanın aklını yerinden oynatacak! Esere bir bütün olarak uzun zaman bakarsanız onu sahiden şirin, devlerin ölçüsiyle mini mini ve zarif bulursunuz, dev çocukları için güzel bir oyuncak dersiniz. Katedral en güzel manzarasını gece yarısı, ay ışığında gösterir; o zaman bütün bu taştan adamlar, yükseklerde karınca gibi kaynaşan kalabalıklarından kurtulup yere inerler, ve meydanda insanın yanı başında yürürler, ve kulağına eski hikâyeler, güzel ve mübarek hikâyeler fısıldarlar: Katedrali başlatmış olan Galeazzo Visconti[123] ile, çok sonra inşaatını devam ettirmiş olan Napoléon Bonaparte'a dair kimsenin bilmediği hikâyeler anlatırlar.

Pek yakın zamanlarda yepyeni mermere oyulmuş garip bir evliya bana: «Biliyor mu-

sun? dedi, daha yaşlı arkadaşlarım İmparator Napoléon'un, katedral inşaatının tamamlanması için bu kadar gayret göstermiş olmasını bir türlü anlıyamıyorlar; ama ben bunun sebebini biliyorum: o, bu taş yapının her zaman herhalde işe yarıyacağını, günün birinde, dünyada Hıristiyanlık diye bir şey kalmadığı zamanda da ondan faydalanılabileceğini düşünmüştü.»

Günün birinde dünyada Hıristiyanlık diye bir şey kalmadığı zaman... İtalyada, hem de, başlarında ayı postundan kalpakları, bellerinde fişeklikleri Avusturyalı nöbetçilerin bir aşağı bir yukarı dolaştıkları bir meydanda bu biçim konuşan evliyaların bulunduğunu duyunca nerdeyse korkumdan olduğum yere yığılacaktım. Bununla beraber, taştan herifin hakkı da yok değil; katedralin içi yaz günleri, nefis serin oluyor, insana neşe ve rahatlık veriyor; katedral, başka bir iş için de kullanılsa, değerinden bir şey kaybetmiyecektir.

Katedralin tamamlanması, Napoléon'un en çok üzerinde durduğu düşüncelerden biriydi; maksadına erişmesine çok bir şey de kalmamıştı, saltanatı yıkıldı. Yapıyı şimdi Avusturyalılar tamamlıyorlar. Simplon yolunun bittiği yerde kurulacak «Zafer Takı» nın[124] inşaatına da devam ediliyor. Şüphesiz, eskiden düşünüldüğü üzere, takın tepesine Napoléon'un ayakta heykeli konmıyacak; ama ne olursa olsun, büyük İmparator, geride mermerden daha ömürlü, daha güzel bir heykel bıraktı; onu hiçbir

Avusturyalı bizim gözlerimizin önünden uzaklaştıramaz. Bizler, zamanın tırpaniyle biçilip tarlalardaki saman çöpleri gibi rüzgârın önüne katılıp savrulduktan sonra da o heykel sapasağlam ayakta duracak; topraktan yeni tarihçi nesilleri çıkacak, bu heykele başları dönerek bakacaklar, ve sonra toprağa karışacaklar... Ve bu heykeli toprak etmeye gücü yetmiyen zaman, onu efsanelerin sislerine bürüyecek, ve onun, dev kahramanlarınkiyle boy ölçüşen tarihi, sonunda bir «mythos» haline gelecek.

Kim bilir, belki binlerce yıl sonra, bir gün, orijinal buluşları olan bir mektep hocası çıkacak, ve esaslı bilgilere dayanarak ilmî bir tetkikte, reddolunamıyacak delillerle, Napoléon Bonaparte'ın, Tanrılardan ışığı çalmış ve bu suçundan dolayı, denizin ortasında ıssız bir adada zincire vurulmuş, her gün gelip yüreğini didikliyen bir kartala yem olarak verilmiş bir kahraman, öteki Titan'la aynı bir şahıs olduğunu ispat edecektir.

YİRMİ DOKUZUNCU FASIL

Rica ederim, sevgili okuyucu, beni sakın kayıtsız şartsız bir «bonapartçı» sanma: benim övmelerim, yapılan işlere değil, onları yapan adamın dehâsına yöneltilmiştir, bu adamın adı ne olursa olsun, onu ister İskender, ister Caesar, ister Napoléon diye çağırsınlar. Ben onu

18 Brumaire'e kadar kayıtsız şartsız seviyorum: o tarihte o, hürriyete ihanet etti, ve bunu, zaruret neticesinde değil, sadece aristokratlığa içinde gizliden gizliye yanan sevgiden dolayı yaptı. Napoléon Bonaparte bir aristokrattı, vatandaşların eşitliği prensipinin tam mânasiyle aristokrat bir düşmanıydı, ve İngilterede kendini temsil ettiren Avrupa aristokrasisinin, Napoléon'a bu kadar amansız, bir ölüm dirim savaşı açmış olması, kendi menfaatleri bakımından müthiş bir hatadır; zira her ne kadar o, bu aristokrasinin kadrosunda bazı değişiklikler yapmayı kuruyor idiyse de herhalde bu sınıfı, büyük kısmiyle, ve hususiyle onun prensiplerini ayakta tutacaktı; aristokrasiye yeni bir hayat hamlesi verecekti. Halbuki şimdi bu zümre, ihtiyarlamış, ve son zaferinde — bu onun görüp göreceği son zafer olacaktır — kaybettiği kandan bitkin, yorgun bir halde yere serilmiş yatıyor.

Sevgili okuyucu, burada bir defa kökünden anlaşalım. Ben işi değil, yalnız insan ruhunu takdir ederim. İş ruhunu takdir ederim. İş ruhun elbisesidir, ve tarih, insan ruhunun köhne bir gardrobundan başka bir şey değildir. Sevgi bazan eski elbiselerde de, kendine konu olacak güzellikler bulur; işte ben de, Marengo'da giyilmiş olan mantoyu bunun için severim.

«Marengo savaşının yapıldığı meydana geldik.» Posta arabacısı bu sözleri söylediği za-

man kalbim nasıl neşelendi! Kendine daha çok Rus süsü vermek istiyen sevimli bir Livonyalı ile birlikte akşam Milâno'dan kalkmış, yola çıkmıştık; ertesi sabah, ünlü muharebe meydanı üzerinde güneşin doğuşunu seyrediyordum. General Bonaparte burada, şan ve şeref kadehinden öylesine zorlu bir yudum çekti ki, mest olup, o sarhoşlukla kendini önce konsül, sonra İmparator, sonra da cihangir gördü, ve en sonunda, sarhoşluğundan ancak St. Hélène'de ayılabildi. Bizim işler de daha iyi gitmedi: biz de onunla beraber sarhoş olmuş, hepimiz onunla aynı rüyaları görmüştük; sonra, tıpkı onun gibi uyandık; ve şimdi mahmurluğun neşesizliği içinde, akıllı uslu, çeşit çeşit düşünceler ortaya atıyoruz.

Öyle görünüyor ki, artık maddi menfaatlerden çok mânevi menfaatler savaşacaktır, ve artık dünya tarihi bir haydut hikâyesi değil, ruhların ve zekâların aralarındaki maceraların hikâyesi olacaktır. Mevki ve ikbal düşkünü, mal mülk hırslısı, gözü doymaz kıralların kendi hususi gayeleri için bir zamanlar o kadar tesirli şekilde harekete getirdikleri belli başlı manivelâ, yani, boş gururu, benciliği ve kinleriyle milliyet, şimdi kullana kullana eskimiş, çürümüş. Milliyet düşüncesine dayanan o saçma peşin hükümler, her gün birer ikişer silinip gidiyor, millletleri birbirinden ayırdeden bütün bu acayip ve kaskatı hususiyetler Avrupa medeniyetinin umumiyetleri içine gömülüyorlar;

Avrupada şimdi, artık milletler değil, partiler var, ve çeşitli renklerine rağmen bunların nasıl kolayca birbirlerini tanıdıklarını ve ayrı ayrı dillerine rağmen nasıl güzelce anlaştıklarını görmek gerçekten, merak uyandıracak bir manzaradır. Nasıl, maddi bir mânası olan bir devletler siyaseti varsa, bir de aynı şekilde, fakat mânevi bir mâna taşıyan parti politikası vardır, ve nasıl, devletler politikası, ehemmiyeti gayet küçük iki hükümet arasında çıkan gayet küçük bir harbi, bütün Avrupaya yayılan bir umumi harb haline sokabilirse, ve bütün devletler de, bazıları isteksiz, bazıları büyük bir istekle, fakat herhalde hepsi de bir menfaat gözeterek bu harbe katışırlarsa, aynı şekilde bütün dünya üzerinde hiçbir savaş yoktur ki, umumi olarak mânevi ehemmiyeti parti politikası icabı anlaşılmamış, ve harbe çok uzaktan ilgili, birbirinden çok farklı partiler de savaşa — iki taraftan birinin cephesine geçerek — katılmamış bulunsunlar.

Bu parti politikası neticesinde — ki ben bu politikayı, menfaatleri daha mânevi bir mahiyet taşıdığı ve «ultimae rationaes» leri, son çareleri, kılıç olmadığı için mânevi politika diye adlandırıyorum — bugün, aynı zamanda, sanki devletler politikasının yardımiyle, iki büyük kütle ortaya çıkmış bulunuyor, bunlar birbirinin karşısında iki düşman gibi duruyor, ve sözlerle ve bakışlarla savaşıyorlar. Bu iki kütlenin parolaları ve temsilcileri her gün de-

ğişiyor, şaşkınlık eksik olmuyor, içlerinde çok defa büyük anlaşmazlıklar çıkıyor, bu anlaşmazlıklar, bu mânevi politikanın diplomatları olan muharrirlerin kalemiyle azalmaktan ziyade çoğalıyorlar: ama, her ne kadar kafalar şaşırıp doğru yoldan ayrılıyorlarsa da, gönüller ne istediklerini pekâlâ biliyorlar, ve zaman büyük vazifesinin ifası yolunda durmadan yürüyor.

Peki zamanımızın bu büyük vazifesi nedir?

Bu, kurtuluştur. Sade İrlândalılarm, Yunanlıların, Frankfurtlu Yahudilerin, Orta-Amerika adaları zencilerinin ve onlara benzer ezilmiş milletlerin kurtuluşu değil, bu, bütün dünyanın, hususiyle, artık rüşte erişmiş ve bir ucu imtiyazlıların, aristokrasinin elinde bulunan zincir yularını çekip koparmış bulunan Avrupanın kurtuluşudur. Hürriyet haini birkaç filozof istedikleri kadar, ince ve ustaca yapılmış kaziye zincirleri imal edip bize, milyonlarca insanın, birkaç bin imtiyazlı şövalyenin yük hayvanı olmak üzere halk edildiklerini ispata çalışsınlar; onlar, bütün gayretlerine rağmen, Voltaire'in dediği gibi, bu milyonların sırtlarında semer, şövalyelerin de, ayaklarında mahmuzla doğmuş olduklarını ispat etmedikçe, bizi bu iddialarına inandıramıyacaklardır.

Her çağın insanlarına düşen bir vazife vardır, ve bu vazifenin görülmesiyle, insanlık, yolunda yürüyüp ilerler. Geçmiş çağlarda feodal

sistemin Avrupada kurduğu eşitsizlik düzeni belki bir zaruretti, veyahut da medeniyetin ileriye doğru hamleleri için, zaruri bir şarttı: ama şimdi, bu eşitsizlik, bu hamlelere engel oluyor, medeni kalblerde isyan duyguları uyandırıyor. En mükemmel cemiyet ve demokrasi milleti olan Fransızlar, cemiyet prensipiyle en sert şekilde çatışan bu eşitsizliğe karşı, tabii olarak herkesten daha derin bir hiddet duymuşları eşitlik hakkını düşmanlarından zorla almak için hücuma kalkmışlardır; bunun için de başkalarından yüksekte durmak istiyen başları güzelce kesivermişlerdir; Büyük İhtilâl insanlığın kurtuluş savaşı için bir işaret olmuştur. Fransızlara alkış tutalım, onlar insan cemiyetinin en büyük iki ihtiyacı için çalıştılar. Güzel yemekler icadettiler ve dünyaya vatandaş eşitliği fikrini armağan ettiler; aşçılık sanatında ve hürriyet dâvasında en büyük terakkileri onlar gösterdiler, ve bir gün biz hepimiz, eşit davetliler sıfatiyle, büyük uzlaşma, kardeşlik sofrasına oturup neşe içinde bayramımızı kutlarsak — öyle ya, nefis yemeklerle süslenmiş bir ziyafet sofrasında, aynı haklara sahip davetliler halinde oturmaktan daha güzel bir şey olur mu? — o zaman, ilk kadehimizi Fransızlar şerefine kaldıralım! Şüphesiz böyle bir bayramın kutlanması, kurtuluş dâvasının sona ermesi için daha epey bir zaman geçecek; ama o gün elbette gelecek, bütün insanlar kardeş ve eşit olacağız, bir sofraya otu-

rabileceğiz; o zaman birleşeceğiz, ve birleşmiş olarak başka fenalıkları yeryüzünden kaldırmak için savaşacağız; belki de en sonunda başka fenalık kalmayınca ölüme karşı savaşacağız... Halbuki ölümün asık suratlı eşitlik sistemi bile bizi aristokratlığın, güleryüzlü eşitsizlik mezhebi kadar içimizden yaralamıyor...

Ey gelecek nesillerin okuyucusu, bu sözlerime gülümseme! Her çağ kendi savaşının bütün dâvaların en mühimmi olduğuna inanır; bu, çağın kendi imanıdır, her çağ bu imanla yaşar ve ölür, biz de bu hürriyet imaniyle, bu yeni dinle yaşıyoruz, bu, alışkanlık neticesi, hâlâ din adiyle andığımız ölüp gitmiş, köhne heyûlâdan çok din adına lâyıktır. Kutsal savaşımız bize, yeryüzünde şimdiye kadar yapılmış olan bütün savaşlardan daha mühim geliyor; bununla beraber, tarihî bir seziş bize diyor ki: Vaktiyle bizim düşmanlarımız kadar açgözlü, ve yağmacı olan canavarlara, ejderhalara, devlere karşı savaşmak zorunda kalmış bulunan ilk insanların savaşlarına bugün biz ne kadar kayıtsızlıkla bakıyorsak, bir gün torunlarımız da bizim bu savaşımıza aynı kayıtsızlıkla, aynı mühimsememezlikle bakacaklardır.

OTUZUNCU FASIL

Marengo savaş meydanında, insanın kafasına sürü sürü düşünceler öyle bir üşüşüyor ki, insan bunlara, bu meydanda ölen insanların ha-

yatlariyle birlikte bıraktıkları ve buralarda şimdi köpek sürüleri gibi sahipsiz dolaşan düşünceler diye inanası geliyor. Ben muharebe meydanlarını severim, çünkü harb, ne kadar korkunç olursa olsun, insanda en kuvvetli, en eski düşmanı olan ölüme meydan okuyabilecek kadar bir ruh büyüklüğü bulunduğunu bize ispat eder. Hele bu muharebe meydanı... Burada hürriyet, kan rengi güller üzerinde en yüksek derecede haz duygusiyle kendinden geçerek, en güzel düğün raksların oynadı. O tarihte güvey Fransa idi, ve bütün dünyayı düğününe çağırmıştı, ve şarkının dediği gibi,

«Hayda! Düğün gecesi
Çanak yerine, kırılanlar,
Aristokrat kafalariydi.»

Ama ne yazık! Zaptettiği her karış toprak insanlığa kan ırmaklarına mal oluyor; bu, pek pahalı bir alış veriş değil mi? Bir tek insanın hayatı, bütün bir neslin hayatı kadar değerli değil midir? Öyle ya, her bir insan başlı başına bir dünyadır, bu dünya onunla doğar, onunla ölür, her mezar taşı altında bir dünya tarihi yatmaktadır... «Sus!» Burada toprağa düşmüş olan ölüler böyle diyecekler; ama biz yaşıyoruz, ve insanlığın kutsal kurtuluşu uğrunda savaşımız sürüp gidiyor.

Nadas tarlaların üzerinden geçerken, yol arkadaşım Livonyalı Rus: «Şimdi Marengo'yu

düşünen kim?» dedi. «Şimdi bütün gözler Balkanlara çevrilmiş; oralarda, hemşerim Diebitsch[125] şimdi Türklerin başlarına kavuklarını yerleştirmekle, onlara güzel bir ders vermekle meşgul... Bu yıl geçmeden İstanbulu muhakkak alacağız! Siz Rus taraftarı mısınız?»

Bu, Marengo muharebe meydanından başka her yerde cevap verebileceğim bir sualdi... Başında üç köşeli şapkası, sırtında boz renkli savaş mantosu ile büyük adamı, sabah sisleri arasında gördüm; bir düşünce gibi, ancak hayaletlerin gidebilecekleri bir süratle koşuyordu. Uzakta, hem korkunç hem de tatlı bir ses: «Allons enfants de la patrie» ye benzer bir şarkı çınlıyordu... Bununla beraber, yine cevap verdim: «Evet, ben Rus taraftarıyım.»

Filvaki, büyük savaşta şimdi, parolaların söylenip karşılıklı müzakerecilerin gönderilmesi sırasında işler öyle garip bir hal aldı ki, ihtilâlin en ateşli dostu, dünyanın kurtuluşunu Rusyanın zaferinde görüyor, ve Çar Nikola'yı, hürriyetin alemdarı saymak zorunda kalıyor. Talihin garip bir cilvesi; daha iki yıl önce biz bu vazifeyi bir İngiliz nazırına[125]a yükledik. O zaman bizim bu seçişimize, yüksek ve asîl «Torry» lerin ulumaları cevap verdi, onun mâruz kaldığı, ve asılzadelerden gelmekle beraber hiç de asîl olmıyan hakaretlerde, biz onun sadıklığının garantilerini gördük; o, ideali uğrunda, bin bir işkence çektikten sonra öldüğü zaman, karalar giydik, ve 8 oğustos,

hürriyetin takviminde kutlu bir gün oldu. Ama biz bu sefer bayrağı Downingstreet'ten[126] alıp Petersburg'a diktik, ve bu bayrağı taşımaya lâyık adam olarak Çar Nikolayı: Yunan çocuklariyle dullarını Asyalı Barbarlara karşı koruyan, ve ilk zaferlerini kutsal bir savaşta kazanmış olan bu Avrupa şövalyesini seçtik. Yine hürriyetin düşmanları kendilerini fazlasiyle belli etmişlerdi, biz de kendi menfaatimizi anlamak için onların anlayışlı kinlerinden istifade ettik. Bu sefer de her zamanki hâdise oldu: temsilcilerimizi kendi seçimimizden çok düşmanlarımızın rey çoğunluğuna borçluyuz, ve bir araya toplanmış olan, Türkiyenin kurtulması ve Rusyanın yıkılması için en dindar temennilerini Cenabıhakka gönderen bu garip cemaate bakınca bizim dostumuz, yahut da, daha doğru tâbirle, düşmanlarımızın korkusu kim olduğunu fark ettik. Arş-ı âlâda Tanrıtaâlâ Wellington'u, şeyhülislâmı, papayı, Rotschild hazretlerini, Metternich'i, bir sürü zavallı şövalye, papaz, ve Türk ile bir arada aynı bir şey için, yani ay-yıldızın selâmeti için dua ederken görünce ne kadar gülmüştür!

Bugüne kadar, tehlike işareti verenlerin, Rusyanın fazla büyümesi tehlikesi hakkında uydurdukları masallar delice şeylerdir. Hele biz Almanların bu işte kaybedecek bir şeyimiz yok; belki daha az veya daha çok kölelik, daha yüksek bir şeyin, yani feodalizm ile klerikalizmin artıklarından kurtulma imkânlarının

kazanılması mevzuubahis olduğu yerde, bu kadarına aldırış etmemek lâzım gelir. Bizi Rus kamçısına baş eğeceğiz diye korkutuyorlar, doğrusu ya ben, düşmanlarımın da benimle birlikte yiyeceklerini bilirsem, kamçıya tahammül ederim, ama bahse girerim, düşmanlarımız, her zaman yaptıkları gibi, yeni kuvvetin karşısında kuyruklarını sallıyarak yaltaklanacaklar, nezaket ve zarafetle gülümsiyecekler, ve en aşağılık hizmetleri üzerlerine alacaklar, ve kamçılanmak lâzım geldiği takdirde kendilerine «şeref kamçısı» ile vurulması imtiyazını şart koyacaklardır: tıpkı Siyam'daki gibi; orada asılzadelerin, cezalandırılmaları gerekince, ipekten bir çuvala sokulup kokulu sopalarla, dövülür, halbuki ceza giymiş burjuvalar telisten bir çuvala tıkılır ve öyle, güzel kokulu sopalara nail olamazlarmış. Ama, asılzade sınıfı — bilhassa İngiliz «nobility» si — dayak yemek şartiyle bu imtiyazı — hele böyle bir tek imtiyaz kaldıktan sonra — ona çok görmeyiz. İstibdat rejiminin elinden zorla «Magna Charta» yı[127] almış olan kuvvetin bu «nobility» olduğunu, Avrupada vatandaş haklarının eşitsizliği prensipi ayakta dururken ve istibdat bütün kıtayı baskısı altında tutarken, İngilterenin, hür ruhlar için biricik sığınma yeri kaldığını hatırlatıp istedikleri kadar ısrarla feryat etsinler. Onlar, geçmiş zamanlardır! Geçmişe mazi derler! İngiltere şimdi aristokratlariyle birlikte batıp gitmek üzeredir, ve zaruret halinde, hür ruh-

ların kaçıp sığınacakları daha iyi bir yer var şimdi; bütün Avrupa bir tek kocaman zindan olsa, artık bu zindandan kaçıp kurtulacak bir delik var: Amerika; ve Tanrıya şükürler olsun ki, delik zindandan büyüktür.

Ama bütün bunlar gülünç kaprislerdir; hürriyet dâvası bakımından İngiltere ile Rusya karşılaştırılırsa, bu meselede kararsız olanlar, en çok endişe gösterenler bile hangi tarafı tutmak lâzım geldiğinde tereddüt etmiyecektir. Hürriyet, İngilterede tarihî olaylardan, Rusyada ise prensiplerden çıkmıştır. Bu tarihî olaylar gibi, onların mânevi neticeleri de ortaçağın damgasını taşıyor; İngiltere, baştan başa, gençleşmesi imkânsız, köhne ortaçağ müesseseleri içinde kıskıvrak bağlanıp kalmıştır; aristokrasi, bunların gerisine çekilmiş, ölüm kalım harbini bekliyor. Halbuki Rus hürriyetine kaynak olan, yahut da, daha doğru bir tâbirle, onun gelişmesine imkân veren prensipler, en yeni çağlarımızın liberal düşünceleridir; bu fikirler Rus hükümetinin içine kadar sızıp girmiştir, hükümetin hudutsuz mutlakiyeti, daha çok bu fikirleri hayata sokmak için ihtiyar edilmiş bir diktatörlüktür; bu hükümetin kökleri feodalizm veya klerikalizmde değildir, o, asılzadelerin ve kiliselerin kuvvetlerine karşı doğrudan doğruya savaş halindedir; daha Katerina kilisenin yetkilerini sınırlandırmıştı; Rus asılzadeleri ise asîllik ünvanlarını devlet hizmetlerinde kazanırlar. Rusya demokratik bir dev-

lettir, hattâ çok defa yanlış anlama alınmış olan bir kelimeyi, asıl en güzel, dünya vatandaşlığına en çok yakışan anlamında kullanabilseydim, bu devlet için Hıristiyan bir devlet demek isterdim; çünkü Ruslar çoktan, ülkelerinin genişliği sayesinde, putperestlik çağlarından kalma bir milliyet duygusunun varlığından kendilerini kurtarmışlar, dünya vatandaşı, yahut da, hiç olmazsa, — Rusya dünyanın hemen hemen altıda birini kapladığına göre — altıda bir nispette dünya vatandaşı olmuşlardır.

Gerçekten de, şu bizim Livonyalı yol arkadaşı gibi, herhangi bir Alman Rusu, gururlu bir eda ile vatanperver tavırları takınıp «Rusyamız ve Diebitsch'imiz» diye konuştu mu, okyanusları kendi vatanı, ve balinayı kendi hemşerisi diye satmağa kalkışan bir ringa balığının konuşmasını işitiyormuş gibi olurum.

OTUZ BİRİNCİ FASIL

Marengo muharebe meydanında: «Ben Rus taraftarıyım!» dedim, sabah ibadetimi yapmak için, birkaç dakika için arabadan indim.

Güneş, muazzam bir zafertakı gibi duran bir bulut kütlesinin altında, zafer kazanmış bir kahraman gibi, neşeli, güvenli bir eda ile yükseliyor, güzel bir günü müjdeliyordu. Ben ise, güneş doğduktan sonra, solgun bir çehre ile gökyüzünde asılıp kalmış bir ayın duyabileceği hisler içindeydim. Ay, saadetin uykuya

yattığı, ve yalnız hayaletlerin, baykuşların ve günahların, varlıklarını gizledikleri ıssız bir gece boyunca, tek başına yol almıştı; ve şimdi, genç ve dinç bir gün, neşe haykırışlariyle dolu ışınlar ve sabahın uçuşan kızıllıkları içinde doğuyordu, ve aya artık meydanı bırakıp gitmek düşüyordu... Dünyayı aydınlatan heybetli ışığa son defa, hazin hazin bir daha baktı, sonra bir sis bulutu gibi kaybolup gitti.

Yol arkadaşım arabadan bana: «Bugün fevkalâde güzel bir gün olacak.» diye seslendi. Duaya durmuş kalbim, evet, güzel bir gün olacak, diye tekrarladı ve hem hüzün, hem de neşe ile ürperdi. Evet, güzel bir gün olacak, hürriyet güneşi, dünyayı, gecelerin içinde ışıldıyan bütün bu aristokrasi yıldızlarından daha güzel aydınlatacak ve ısıtacak; insanların, zorla yatırıldıkları, ruhani gümrükçülerin kontrolu altında yatırıldıkları yataklardan değil, hür bir hava içinde birbirleriyle tanışıp kucaklaşmalarından doğacak olan yepyeni bir nesil çiçeklenecek; hür doğuşla birlikte, insanların hür düşünüşleri ve duyuşları da, biz köle doğmuş insanların tanımadığımız, bilmediğimiz, şu gün ışığına kavuşacaklar. Ve insanlar, tıpkı eskiden gün ışığını bilmedikleri gibi, o zaman, karanlıklar içinde yaşamak zorunda olduğumuz bu geçmiş gecelerin ne kadar korkunç, ve bizim çirkin hayaletler, sağır baykuşlar, ve riyakâr günahlılara karşı girişmiş olduğumuz savaşın ne kadar müthiş olduğunu da düşünemiyecek-

ler. Ah, biz zavallı savaşçılar! Biz hayatımızı böyle bir savaşta harcamak zorunda kaldık; tam zafer günü doğup ışıklarını saçacağı sırada, yüzlerimiz sapsarı, yorgun ve bitâb düşmüş bulunuyoruz. Doğan güneşin kızıl parıltısı, artık yanaklarımızı kızartamıyacak, ve kalblerimizi ısıtamıyacak; gökyüzüne veda eden ay gibi, ölüp gideceğiz... İnsan hayatının yolu o kadar kısa ki... Ve sonunda merhamet bilmiyen mezar dikilmiştir.

Acaba, tabutumun üstüne konacak bir defne çelengini hakketim mi? Gerçekten bilmiyorum. Ne kadar çok seversem seveyim, şiir benim için daima kutsal bir oyuncak, yahut da kutsal amaçlar için kullanılan bir vasıta oldu. Ben şairlik şöhretine hiçbir zaman büyük bir değer vermedim, ve şiirlerim ister övülsün, ister yerilsin, bu benim pek umurumda değildir. Ama, tabutum üzerine muhakkak bir kılıç koymalısınız, çünkü insanlığın kurtuluş harbinde, ben iyi bir asker gibi savaştım.

OTUZ İKİNCİ FASIL

Öğle sıcağında bir Franciscan manastırına sığındık; bu manastır epey yüksek bir yerdeydi, ve karanlık servileri, beyazlar giymiş papazları ona, yukardan aşağılara Apennin'lerin neşeli neşeli yeşil vâdilerine doğru bakan, iman avına çıkanların av sarayı gibi bir hal veriyordu. Ben, dışından gördüğüm, Monza'-

daki manastırdan başka birçok görmeye değer manastırları ve kiliseleri ziyaret ettim; bu, gerçekten güzel bir yapıydı. Bu ziyaretlerim sırasında, etrafın güzel tabiatını mı, yoksa eski kiliselerin heybetli duruşunu mu seyredeyim, yahut da, onları yapmış olanların aynı derecede büyük, yine öyle, taş gibi sağlam duyuşlarını mı hayranlıkla düşüneyim, çok defa bilemezdim; bu adamlar herhalde, bu çapta eserlerin ancak torunlarının torunları zamanında tamamlanabileceğini baştan kestirmişlerdi, ve buna ehemmiyet vermeksizin, büyük bir rahatlık ve sükûnla temeli atmışlar, taş üstüne taş getirip koymuşlar; sonunda bir gün ölüm gelip onları işlerinin başından ayırmış... Ve o zaman, başka ustalar işi yürütmüşler, ve evelkiler gibi, sonunda aynı ebedî sükûna varmışlar... Hepsinin katolik dininin ebediliğine sağlam bir imanları, ve yapıyı atalarının bıraktığı yerden örmeye devam edecek olan sonraki nesillerin aynı düşünüşte olacağına sağlam bir güvenleri vardı.

O zamanların inanışı böyle idi, ve eski ustalar bu inanış içinde yaşadılar ve uyudular. Onlar, şimdi o eski kiliselerinin eşiği önünde yatıyorlar, dileyelim ki onlar, rahat rahat uyusunlar, ve yeni zamanların gülüşleri onları uykularından uyandırmasın. Hele, yapısı bitmemiş eski katedrallerin kapısı önünde yatanların, geceleyin birdenbire uyanıp da mahzun bir ay ışığında tamamlanmamış eserlerini gör-

meleri, ve bu yapıların işlerini, eskisi gibi ara vermeden yürütme zamanının geçmiş, ve bütün hayatlarının boş ve aptalca bir iş için harcanmış olduğunu görmeleri ne kadar acı olacaktır.

Bugünkü yeniçağ böyle konuşuyor; onun başka bir vazifesi, ve başka bir inanışı var.

Bir defasında, Kolonya'da, küçücük bir çocuğun anasına: yarım kalmış katedralin niçin tamamlanmamış olduğunu sorduğunu işitmiştim. Küçücük güzel bir çocuktu bu, onun zeki gözlerinden öptüm, ve anası doğru dürüst bir cevap veremeyince, ona: Şimdi insanların yapacak başka işleri olduğunu söyledim.

Cenova'nın yakınlarında, Apennin'lerin tepesinden deniz görünür, yeşil dağ dorukları-nın arasından mavi sular belli olur, ve şuraya buraya serpilmiş gemiler, insana pupa yelken dağlar üzerinde gidiyorlarmış gibi gelir. Ama, bu manzarayı günün son ışıkları akşamın ilk gölgeleriyle harikulâde oyunlarına başladıkları ve bütün renklerin, bütün şekillerin dumandan bir ağ halinde örüldükleri zaman seyrederseniz, bir masal dünyasında yaşadığınızı duyarsınız; arabanız dağdan aşağı yuvarlanır gibi iner, uyuklamakta olan ruhunuzdaki hayaller, sarsılıp canlanır, ve sonra yeniden uykuya dalarlar, ve sonunda, rüyada gibi, Cenovaya vardığınızı görürsünüz.

OTUZ ÜÇÜNCÜ FASIL

Bu şehir, eski tarihî eserleri olmıyan eski bir şehirdir; onda insana samimîlik, itimat telkin etmiyen bir darlık, bir kasvet var... Fevkalâde çirkin bir şehir... Amfiteatr şeklinde sıralanmış, ve aynı zamanda dünyanın en güzel körfezini kucaklıyan dağların eteğinde bir kaya üzerine kurulmuştur. Cenovalılara böylece, tabiat en tabiî ve en emin limanı armağan etmiş bulunuyor. Söylediğim gibi, bütün şehir bir tek kayanın üzerinde kurulduğu için, yerden kazanmak maksadiyle evleri çok yüksek yapılmış, ve sokakları gayet dar açılmıştır, öyle ki bu sokakların hemen hemen hepsi karanlıktır, bir arabanın geçmesine elverişli ancak iki sokağı vardır, ama burada çoğu tüccar olan şehir halkına evler, sadece mağaza ve depo, bir de geceleri yatacak yer vazifesini görmektedir; alış verişle geçirilen bir gün boyunca, şehrin içinde oradan oraya dolaşırlar, yahut kapılarının önünde — daha doğrusu kapılarının içinde — otururlar: zira, karşılıklı iki komşu, kapılarının önünde otursalar, dizleri birbirine dokunur, sokaktan geçecek yer kalmaz.

Deniz tarafından bakılınca, hususiyle akşama doğru, şehrin manzarası daha güzeldir. Şehir sanki, dev büyüklüğünde bir hayvanın, rengi bozulmuş ve karaya vurmuş iskeleti gibi, denizin kıyısında durur, Cenovalı denilen kara karıncalar, onun içinde vığıl vığıl kaynaşırlar,

denizin mavi dalgaları, bir dadının söylediği ninnilerin ahengiyle mırıldana mırıldana onun eteklerini ıslatırlar, gecenin solgun gözü gibi ay ona yukarlardan mahzun mahzun bakar.

Palazzo Doria'nın bahçesinde büyük bir havuzun ortasında koca deniz kahramanı Doria, Neptun'a benzetilmiş bir heykel halinde durmaktadır. Ama, heykel yıpranmış, orası burası kırılmış, havuzun suyu kurumuştur, ve siyah servilerin dalları arasına martiler konmuştur. Komedileri daima ezberinde olan bir mektepli gibi, Doria'nın ismiyle hemen Friedrich Schiller'i hatırlarım. O, Almanların en büyük şairi olmasa bile, herhalde en asîl şairidir.

Çoğu harabe haline gelmiş olan, Cenova'nın eski hâkimlerinin, «nobili» (asılzade) lerin sarayları hâlâ çok güzel ve ihtişamlı dururlar; ekserisi Strada nuova ve Baldi adındaki iki büyük caddenin üzerindedirler. Durazzo sarayı bunların en çok görülmeye değenidir. Burada güzel tablolar vardır, bunlar arasında bir de Veronèse'in, «Magdalena'nın yıkanmış ayaklarını kurulıyan Christus» u bulunmaktadır. Magdalena o kadar güzel ki, insan onun bir defa daha baştan çıkarılacağından korkuyor. Onun önünde uzun zaman durdum, ama ne çare, gözlerini kaldırıp da bana bakmadı. İsa orada, Hıristiyanlığın Hamlet'i gibi duruyordu; sanki: «go to a nunnary[128]!» diyordu. Bu sarayda birkaç da Hollandalı ressam buldum. Bunlar arasında Rubens'in başlıca eserleri vardı. Bu eser-

lere, ayaklarına yüz kantar Hollanda peyniri asılı olduğu halde, ruhunun kanadlarındaki kuvvet sayesinde ta güneşe kadar erişebilmiş olan Hollandalı Titan'ın devlere yakışır neşesi o kadar sinmiş ki... Ben, bu büyük ressamın en küçük bir resminin önünden, hayranlığımın vergisini ödemeden geçemem. Ama şimdi, herhalde onda «idéalité» noksanı bulunmasından dolayı resimlerine bakarken omuz silkmek moda oldu. Münihteki tarihçi mektep, bilhassa, bu çeşitten bir görüşle temayüz ediyor. Bunu anlamak için, uzun saçlı bir Cornelius'çunun, Rubens'in tablolarının bulunduğu salonda, kibar bir küçümseme edasiyle dolaştığını görmek kâfidir. Peter Cornelius ile Peter Paul Rubens arasındaki büyük tezat düşünülürse, gençlerin hataları kolayca izah olunabilir. Gerçekten de insan bunlardan daha büyük bir tezat tasavvur edemez... Bununla beraber, bazan da düşünürüm ki, bu iki ressamın açıkça göremediğim, ancak sezebildiğim birtakım benzerlikleri vardır. Kimbilir, belki de hemşerilikten gelme bazı hususiyetler onların içlerinde gizlenmiştir, ve bunlar, üçüncü bir hemşeri olan bana gizli bir sesle hitabediyorlardır[129]. Ama, Holândalı ressamların eserlerindeki renk çılgınlığı, neşe düşünüldüğü zaman Cornelius'la bir yakınlık hatıra bile gelemez; bu çılgınlık, bu neşe Rubens'in bütün resimlerinden bize bir gülüş gibi kendini duyurur, o kadar ki, insanın, ressam bunları Rhein şarabının neşeli bir sarhoşluğu içinde,

dans havaları çalan bir kermess müziği, etrafında çılgınca çağladığı bir sırada boyamış diyesi gelir. Cornelius'un tabloları ise, doğrusu daha çok İsanın ölüm yortusu olan bir cuma günü, geçit alayının kasvetli ölüm havaları ressamın atelyesinde ve kalbinde yankılandığı bir sırada yapılmış gibidir. Verimlilikte, yaratıcılık cüretinde, dâhilere mahsus orijinallikte her iki ressam birbirine benzer, her ikisinde de ressamlık Allah vergisidir, her ikisi de büyük ustalar dairesine girerler; büyük ustaların en çok yetiştiği Raphael devri, Rubens'in üzerine doğrudan doğruya bir tesir yapabilir, ama bizim zamanımızdan o kadar ayrı, o kadar uzak ki, Peter Cornelius'un ortaya çıkışı bizi âdeta korkutuyor; çok defa o bize, Raphael çağının o büyük ressamlarından biri, kendisiyle birlikte gömülen, ve insanları diriltme hassasını taşıyan bir tılsım ile bir müddet için uyanan ölmüş bir yaratıcı heyetiyle, ve birkaç tablo yapmak için mezarından kalkıp yeryüzüne çıkmış gibi geliyor. Cornelius'un resimlerini seyrederken, onlar bize XV inci yüzyılın gözleriyle bakıyormuş gibi oluyor. Elbiseleri, gece yarısı bize sürünüp geçen hayaletlerin elbiseleriymiş sanıyoruz; vücutlarda sihirli bir kudret var, rüyalarda görülmüş de çizilimiş gibi, bütün kudrettleriyle gerçek vücutlar, ama damarlarında kan yok, nabızda vuran hayat, renk eksik... Evet, Cornelius bir yaratıcı, ama yarattığı varlıklara bakıyoruz da, bunlar uzun zaman

yaşıyamıyacaklar, sanki resimleri ölümlerinden bir saat evvel yapılmış, sanki hepsi yakında öleceklerini önceden sezmişler, yüzlerine bu sezişin hüznü çökmüş diyesimiz geliyor. Rubens'in çehreleri de, bütün neşeli görünüşlerine rağmen, bizim ruhumuzda buna benzer bir duygu uyandırıyor; bunlar da sanki içlerinde ölümün rüşeymini taşıyorlar, ve bize öyle geliyor ki, kendilerindeki kabına sığmak istemiyen bu hayatiyet, bu damarlardan fışkıracak derecede kanlılık yüzünden birdenbire bir kalb darbesiyle ölüverecekler. Belki de bizim, iki ustayı karşılaştırdığımız zaman sezip de hayret ettiğimiz gizli akrabalık, onların bu noktadaki yakınlıklarıdır. Rubens'in bazı tablolarındaki en yüksek derecede neşe ile Cornelius'un resimlerindeki derin keder belki de bizde aynı duyguyu uyandırıyor. Ama, aslında bir Holandalı olan Cornelius'taki bu keder havası nereden geliyor? Belki de bu, kendisinin, çoktan gömülüp gitmiş olan bir çağın adamı olduğu, ve hayatının, ölümden sonra tekrar dirilerek yüklenilmiş mistik bir vazife olduğu hakkında edindiği müthiş kanaattir. Zira, ne yazık ki, o sadece bugün yaşıyan biricik büyük ressam olmakla kalmıyor, belki de bu dünya üstünde resim yapacak olan son ressam olacaktır; ondan evvel, Caracci'lerin[130] zamanına kadar uzun bir karanlık devri geçti; Cornelius'un ardından yine ortalığı gölgeler basıyor; onun eli, sanatın gecesi içinde, bir ruhun ışıklı, ama

tek kalmış elidir, ve boyadığı resimler, bu ciddî, bu sarp yalnızlığın, anlatılmaz yasını taşıyorlar. Münihte ressamı — bu ufak tefek, sıcak bakışlı, canlı adamı — gördüğüm zaman resim sanatının bu son usta eline ne zaman baksam korku ile ürpermişimdir; hem de bu elin, daha ufak bir çocukken, Düsseldorf'taki Güzel Sanatlar Akademisinde resim öğrendiğim sıralarda küçük parmaklarım üzerine dokunduğunu hatırladığım zamanlar, içimde dindarlık kadar büyük itimat ve imana varan bir duygu uyanır.

OTUZ DÖRDÜNCÜ FASIL

Durazzo sarayında bana gösterilen, güzel Ceneviz kadınlarının portrelerini anmadan geçmemeliyim. Dünyada hiçbir şey insanın ruhunda birkaç asırdan beri ölmüş bulunan güzel kadınların portrelerinin manzarası kadar yaslı hava uyandıramaz. Bu resimlerin asılları olan bütün o güzellerden, o kadar sevimli, koket, nükteci, alaycı, muzip, heyecanlı ve maceracı olan, başlariyle mayıs, hercayilikleriyle nisan ayına benziyen bütün bu bahar mevsimi tazeliğinde kadınlardan, tıpkı onlar gibi, teni çoktan toprağa karışmış, çürümüş bir ressamın, çok geçmeden tıpkı o vücutlar gibi toz olup rüzgârda savrulacak olan bir kötü bez parçasının üzerine fırçasiyle boyaladığı gölgelerden başka

bir şey kalmamış olduğu düşüncesi, soğuk bir yılan dolaşıyormuş gibi insanın vücudunu kasvetle ürpertiyor. Her hayat, güzel olsun, çirkin olsun, böyle geçip gidiyor, ve ölüm, bu kuru, kış suratlı ukalâ, devedikenine kıydığı gibi güle de acımıyor ve, en uzak, en ıssız bir sahrada unutulmuş, tek başına duran ufacık bir otu bile gözünden kaçırmıyor; durmadan, hem de kökünden, her şeyi yok ediyor. Her yerde, nebatları ve hayvanları, insanları ve insanın eserlerini toza çeviriyor, görüyoruz... Hattâ, her şeyi yok etmek hırsiyle gözü dönmüş ölüme meydan okur gibi duran şu Mısır ehramları bile, onun kudretinin zafer nişaneleri, ölümlülüğün anıtları, çok eski devirlerde hükmetmiş kıralların mezarları değil mi?

Ama, sonu gelmez bir ölüşün, her şeyi yutacakmış gibi ağzını açmış duran korkunç bir uçurumun içimizde uyandırdığı bu histen daha fenası, ölüp giden varlıkların aslı, orijinali değil de, çoktan kaybolup silinmiş, vücutlariyle de, ruhlariyle de bizim aynımız olan insanların kopyaları olarak yok oluşumuzu, ve bizden sonra da yeniden, tıpkı bize benziyecek, bizim gibi duyacak, bizim gibi düşünecek insanların doğacaklarını düşününce duyduğumuz şeydir... Bu tesellisi bulunmaz, sonu gelmez bir tekrarlama oyunu... Ve bu oyun boyunca bereketli toprak durmadan mahsul verecek, ve durmadan ölümün tahribetmeye gücü yetmiyecek ka-

dar çok mahsul verecek... Öyle ki, toprak böyle bir zaruret karşısında, fertlerin orijinalliğini değil, ancak nevilerin muhafazasını düşünebilir.

Durazzo sarayında, güzel Ceneviz kadınlarının portrelerini seyrederken bu düşüncenin esrarlı ürpertisiyle sarsıldım; hele bu resimler arasında bir tanesi vardı ki benim ruhumda tatlı bir fırtına koparıyordu; o resmi bugün bile düşündüğüm zaman, göz kapaklarım titreşir... Bu, ölmüş Maria'nın resmiydi.

Halbuki salonun bekçisi, bunun Cenovalı bir düşesin portresi olduğunu söylüyordu, bu düşüncesine, müze kılavuzlarına has bir eda ile şunları ilâve etti: «Bu tablonun ressamı, Giorgio Barbarelli da Castelfranco nel Trevigiano'dur; ona Giorgione derlerdi; Venedik mektebinin en büyük ressamlarından biriydi; 1477 yılında doğmuş, 1511 yılında ölmüştür.»

«Âlâ, âlâ! Signor Custode. Resim tamamiyle kendisine benzemiş ama, birkaç yüzyıl önce yapılmış, ne zararı var, bu bir kusur sayılmaz. Desen doğru, renkler mükemmel, elbisenin göğüsteki pilileri yerli yerinde... Birkaç dakika için tabloyu duvardan indirir misiniz? Lûtfen... Sadece, dudaklarındaki tozları üfliyeceğim, ve çerçevenin köşesine yerleşmiş duran örümceği kovacağım... Maria örümcekten pek korkardı.»

«Excellenza zannederim resimden iyi anlıyorlar?»

«Olabilir; ama, signor Custode, bazı resimler karşısında müthiş heyecanlanma meziyetine sahibim, ve o zaman gözlerim biraz ıslanır. Ay, ne görüyorum! Şurada asılı duran kara mantolu portre kimindir?»

«O da Giorgione'nindir. Tam bir usta işi.»

«Rica ederim, Signor, şunu da lûtfen duvardan indiriniz, ve şurada aynanın yanında tutunuz, karşılaştırayım, bakayım resme benziyor muyum?»

«Excellenza o kadar solgun yüzlü değiller. Bu resim Giorgione'nin bir şaheseridir; Giorgione, Tiziano'nun rakıbiydi, 1477 yılında doğmuş, 1511 yılında ölmüştür.»

Sevgili okuyucu, ben Giorgione'yi Tiziano'dan kat kat çok severim. Ve benim için Maria'nın resmini yaptığından dolayı ona teşekkür borçluyum. Giorgione'nin bu resmi, ihtiyar Cenevizlinin biri için değil, benim için yaptığını sen de benim gibi kabul edersin değil mi? Ve resim, aslına fevkalâde benzemiş, ölümdeki sessizliğine kadar benzemiş; gözlerinde okunan acıya kadar, yaşanan bir ıstıraptan çok hayal edilen bir ıstıraptan gelme ve boyanması gayet güç olan ifadeye kadar hiçbir şey eksik değil!

Resim baştan başa, sanki toile'in üzerine bir iç çekmesi halinde geçirilmiş... Kara mantolu adam da güzel boyanmış, şeytanca sentimental dudaklar da pek benzemiş, konuşuyormuşçasına benzemiş, onlar sanki bir hikâye anlatacaklar... Bu, sevgilisini bir öpücükle ölüm uykusundan uyandırmak istiyen şövalyenin hikâyesi... Ve ışık sönünce...

İTALYA

II.

LUCCA ILICALARI

«Ich bin wie Weib dem Manne[1]...»
(Graf August von Platen-Hallermünde.)

«Will der Herr Graf ein Tänzchen wagen,
So er's sagen,
Ich spiel' ihm auf.»
(Figaro[2].)

Şair Karl Immermann'a,

yazar, bu sahifeleri en neşeli saygısının bir nişanesi oarak ithaf eder.

BİRİNCİ FASIL

Mathilde'in odasına girdiğim sırada, o, yeşil binici elbisesinin son düğmesini iliklemişti, beyaz tüylü bir şapkayı başına geçirmek üzereydi. Beni görür görmez şapkayı fırlatıp attı, altın sarısı, dalgalı saçları uçuşarak bana doğru koştu... «Vay, Cennetin arka kapısından çıkmış doktor cenapları[3]!» diye bağırdı, eski bir alışkanlıkla iki kulağımın ucundan tuttu, ve beni her zamanki acayip samimiliğiyle öptü.

«Ölümlülerin en çılgını, nasılsınız? Sizi yeniden gördüğüm için ne kadar mesudum! Zira, bu koca dünyanın hiçbir yerinde sizden daha çılgın bir insan bulamıyacağım. Kaçıklar, aptallar istediğin kadar bol... Ve onlardan birçoklarına kendilerini çılgın saymak şerefi de veriliyor; ama, hakiki çılgınlık gerçek bilgelik gibi bir şeydir, hattâ, o, hakiki bilgelikten başka bir şey de değildir; belki de bilgelik, her şeyi, bu dünyanın bütün rezaletlerini, kepazeliklerini bilmekten bıkmış usanmış, ve kendini deliliğe vermek gibi bilgece bir karara varmış delilikten başka bir şey değildir. Şarklılar akıllı bir millettir, onlar bir deliye, bir meczuba peygamber gibi itibar ederler, biz ise her peygamberi deli sayarız.»

«Peki, Mylady, ne diye bana yazmadınız?»

«Yazmadım değil, doktor, size uzun bir mektup yazdım, ve adrese: «New-Bedlam'da[4] bulunan sahibine teslim edilecektir.» kaydını da ilâve ettim. Ama, anlaşılan siz orada değilmişsiniz, mektubu St. Luze'ye[5] yollamışlar, orada da bulunmadığınız anlaşılınca, mektup bunlara benzer başka müesseselere gönderilmiş, ve böylece İngiltere, İskoçya ve İrlânda'nın bütün tımarhanelerini dolaşmış; sonunda: «Adreste yazılı olan gentleman ele geçirilememiştir.» kaydiyle dönüp dolaşıp bana geldi. Sahi, nasıl oluyor da, siz hâlâ elinizi kolunuzu sallayıp geziyorsunuz?»

«Bunun hilesini buldum, Mylady! Nereye gittiysem tımarhanelere yaklaşmadım, yan çizdim, İtalyada da bu çareye başvurarak kurtulacağımı umuyorum.»

«Oh, dostum, burada tamamiyle emniyette sayılabilirsiniz; çünkü, evvelâ yakınlarda tımarhane yok. Burada üstünlük bizlerdedir.»

«Bizlerde mi dediniz, Mylady? Demek siz de kendinizi bizlerden sayıyorsunuz. Öyle ise müsaade buyurun da, alnınıza bir kardeş öpücüğü kondurayım.»

«Yok canım, bizler diyince, ılıcalara gelmiş olan yabancıları kastediyorum; onların içinde de, doğrusu, ben en akıllıları sayılırım... En delisi, yani Julie Maxfield hakkında bir fi-

kir deinmek isterseniz, şu kadarını söyliyeyim: ona göre yeşil gözler ruhun ilkbaharıymış; ondan başka iki genç dilber güzelimiz daha var...»

«Herhalde İngiliz güzelleridir, Mylady...»

«Doktor, bu alaylı tavır da ne oluyor? İtalyanların sarı, yağlı makarna gibi yüzlerinin lezzeti pek hoşunuza gitmiş olacak ki artık İngilizlerinkinden bir şey anlamaz oldunuz...»

«Kuru üzümden gözleri olan plumpuding'ler, beyaz İngiliz turpundan şeritlerle, kurdelelerle fistolanmış roastbeef gibi göğüsler, çalımlı poğaçalar...»

«Doktor, bir zamanlar, güzel bir İngiliz kadını gördünüz mü kendinizden geçerdiniz!»

«Evet, bir zamanlar öyleydi; ama, bugün de, kadın cinsinden hemşerilerinize karşı saygı ve takdir hislerimi göstermekte kusur etmiyorum; onlar güneşler gibi güzeldir, ama buzdan güneşler gibi; mermer gibi beyazdır, ama soğuk bir mermer... Onların soğuk kalblerinden medet uman zavallılar donup kalırlar...»

«Ha ha! Birini tanıyorum, bu kalbin içinde hiç de donup kalmadı, sapasağlam, koca denizi açıp geçti; bu adam, büyük, küstah bir Alman...»

«Ama, o, Britanyalıların buz gibi kalblerinden esen rüzgârla kendini öyle bir üşütmüş ki hâlâ nezlesi devam ediyor.»

Mylady, bu cevaptan huylandı, bir romanın arasında bellek yerine durmakta olan kamçısını eline aldı, beyaz av köpeğinin kulakları etrafında salladı: Köpek hafiften hırladı; sonra, Mylady, süratli bir hareketle yerden şapkasını kaldırdı, pervasız bir tavırla bukleli başına oturttu. Birkaç defa, gözlerinde kendinden memnun olduğunu gösteren bir ifade ile aynaya baktı, gururla: «Henüz güzelim.» dedi. Ama, birdenbire, vücudundan karanlık bir ıstırap duygusunun ürpertisi geçmiş gibi, ayakta öyle düşünceli ve hareketsiz durdu. Ağır ağır, beyaz eldivenlerini ellerinden sıyırdı, elini bana uzattı, ve bir ok süratiyle, suç üstü yakalamak istiyormuş gibi: «Evet... Bu eller Ramsgate'taki[6] kadar güzel değil... Öyle değil mi? Mathilde o zamandan beri çok çekti.»

Sevgili okuyucu, çanın bir yerinde incecik bir çatlak olur, bu, gözle pek görünemez, ama sesinden anlaşılır. Yukardaki sözleri söyliyen sesi işitseydin bilecektin ki Mylady'nin kalbi de en iyi madenden dökülmüş bir çan gibidir, ama, gizli bir yerinde, gözle görünmez bir çatlak, onun en neşeli seslerini garip bir şekilde donuklaştırıyor, ve onu, gizli bir yasın örtüsiyle bürüyor. Ama ben bu çeşit çanları severim, bunlar benim kendi kalbimde beklediklerı yankıyı bulurlar; gerçi Mylady'nin eli eski çiçek tazeliğini kaybetmişti, göze batacak kadar mavi bir renk almış ve fazlaca kabarmış birkaç damar bana: «Mathilde bu arada çok

çekti.» diyordu; bununla beraber bu eli hemen hemen eskisi kadar içimden gelme bir sevgiyle öptüm.

Gözleri bana bir sonbahar gökünde yalnızlığın acısını duyarak duran yıldızlar gibi baktı, yumuşak, derinden gelen bir sesle: «Doktor, şimdi beni daha az sevdiğinizi anlatan bir haliniz var! Zira, demin göz yaşlarınız elimin üstüne bir sadaka gibi, sadece bir merhamet sıcaklığiyle döküldü.»

«Göz yaşlarımın sessiz konuşmasına böyle zavallı bir mâna verin diye size kim söyledi; bahse girerim, şu sırada size yaltaklanan beyaz av köpeği beni daha iyi anlıyor; bir bana bakıyor, bir de size, sonra da insanların, yaradılışın bu mağrur efendilerinin, içlerinden bu kadar zavallı, bu kadar bedbaht oluşlarına şaşıp kalıyor. Ah Mylady, yalnız birbirine akraba olan acılar bizim göz yaşlarımızı akıtır; her insan sade kendisi için ağlar.»

«Yeter, yeter doktor! Bizim çağdaş bulunmamız, ve dünyanın aynı bir köşesinde çılgınca göz yaşlarımızla birbirimizi bulmuş olmamız da bir nimet. Ne felâket olurdu! Düşünün bir kere, farz edelim, dostum Miguel de Cervantes de Saavedra gibi, siz de benden 200 yıl önce yaşamış olsaydınız, yahut da, adını ancak 1900 yılında doğduğu zaman alacağı için, nasıl çağırılacağını, bilemediğim başka candan bir dostum gibi, benden 100 yıl sonra dünyaya gelmiş olsaydınız halimiz ne olurdu? Ge-

çelim bunları! Şimdi anlatın bakalım, birbirimizi görmiyeli nasıl yaşadınız?»

«Her zamanki işlerle meşgul oldum, Mylady; yine eskisi gibi, kocaman kayayı yuvarlamakta devam ettim. Dağın yarı yerine kadar götürdüm, birden taş gerisi geriye, dağa aşağı yuvarlandı, haydi bakalım, yeniden dağa yukarı çıkarmaya başladım... Ve dağa yukarı çıkarma, dağa aşağı yuvarlanma, ben koca kayanın altında ezilip kalıbı dinlendirinciye kadar tekrarlanıp duracak; o zaman Steinmetz[7] usta, kayanın üstüne iri harflerle: «Hüvelbaki» yazacak!»

«Allah bilir ya, doktor, size dinlenme fırsatı vermeye hiç niyetim yok!... Öyle melûl mahzun durmayın, gülün, yoksa...»

«Yok, gıdıklamayın, kendiliğimden güleyim daha iyi...»

«Âlâ! Şimdi, ilk defa bir araya geldiğimiz Ramsgate'deki kadar hoşuma gitmeye başladınız!»

«Evet, Ramsgate'te öylesine bir araya gelmiştik ki... Değil mi? Peki, söz veriyorum, neşeli olacağım. Tekrar buluşmamız gerçekten iyi oldu. Ve büyük Alman bilmem neci... hayatını sizin yanınızda geçirmek cüretini göstermekte kendisi için büyük bir saadet buluyor.»

Mylady'nin gözleri, hafif bir yaz sağnağından sonraki güneş ışığı gibi gülüyordu, keyfi, neşesi yeniden bütün parlaklığiyle belirmişti;

tam o sırada John içeri girdi, ve uşaklara mahsus dimdik duruşu ve mübalâğalı edasiyle Excellence Markese Christophoro di Gumpelino'nun geldiğ'ni haber verdi.

«Hoş geldi, safa geldi! Doktor, siz de bu vesile ile bizim deliler devletimizin mühim bir şahsiyetini tanımış olacaksınız. Görünüşü, hele burnu sakın sizi irkiltmesin. Bu zat fevkalâde hususiyetlere sahiptir, meselâ, çok parası, sağlam bir zekâsı, ve zamanın bütün çılgınlıklarını kendi şahsında toplamış olmak gibi bir meziyeti vardır; bundan başka, benim yeşil gözlü arkadaşım Julie Maxfield'e âşıktır; ona, «Juliette» diyor, kendisini de Romeo sayıyor; karşısında türlü diller döküyor, ve derin derin içini çekiyor... Bir de Lord Maxfield'imiz var; Julie'nin kaynı... Kocası Julie'yi ona emanet etmiş. Ona da isterseniz Argus[8] diyiniz!..»

Argus'un güzel bir kadını değil de, bir ineği beklemeyi üzerine almış olduğuna işaret etmek üzereydim, kapı arkasına kadar açıldı; ve eski dostum, Allahın bile hoşuna giden kocaman göbeğiyle, halinden memnun gülümsemesiyle Christian Gumpel'in[9] yalpa vura vura içeri girdiğini görünce şaşırdım kaldım. Pırıl pırıl, kocaman dudaklarını Mylady'nin eline yapıştırıp onu bir iyice suladıktan, ve âdet olan sıhhat ve afiyet haberlerini sorduktan sonra o da beni görüp tanıdı... Ve iki dost sarmaş dolaş olduk.

İKİNCİ FASIL

Adamın burnundan irkilmemem lâzım geldiği hususunda Mathilde'in tembihleri hiç de yersiz değildi; nerdeyse burnu, gözümü çıkaracaktı. Bu burun hakkında kötü bir şey söylemek istemem; bilâkis... Bu, en asîl cinsinden bir burundu, ve dostumu, hiç olmazsa markiz unvanına hak kazandıran bu burun olmuştu. Onun köklü bir aristokrasiye mensup olduğunu, çok eski ve dünyaca meşhur bir soydan geldiğini burnundan anlamak mümkündür; Haktaâlâ Hazretleri bile bu burnu gördükten sonra, dengi olmıyan bir aileye bağlanmak endişesini duymadan, onun sahibiyle sıhriyet peyda edebilirdi. Ama, bir zamandan beri, doğrusu bu aile biraz düştü, öyle ki, Büyük Karl'dan[10] bu yana, çoğu zaman eski pantolon ve Hamburg piyangosunun biletlerini alıp satmak suretiyle geçimini sağlıyor; bununla beraber, bu ailenin çocukları, atalariyle duydukları gururdan, ve eski mülklerini, servetlerini ele geçirmek yahut, da, hiç olmazsa kâfi miktarda muhacir tazminatı koparmak ümidinden bir zerre bile kaybetmiş değillerdi. Ümitlerinin gerçekleşmesi için ise, eski hükümdarlarının, saltanatlarını yeniden kurma hususunda verdiği sözde durması lâzımdır; o hükümdar onları iki bin yıldan beri bu vaitlerle avutmuş, burunlarından tutmuş, peşi sıra sürüklüyor. Kim bilir, belki de, burunlarının bu kadar uzun ol-

ması, onların böyle, burunlarından tutulup bu kadar uzun zaman sürüklenmiş olmalarının neticesidir. Yahut da, belki, bu uzun burunlar bir çeşit üniforma'dır; tanrı-kıral Yehova, belki, eski hassa askerlerini, hattâ onlar vazifelerini bırakıp kaçsalar bile, bu sayede tanıyor. Markese Gumpelino böyle bir asker kaçağıydı, ama üniforması hâlâ üstündeydi; hem de pırıl pırıl yanıyordu: orasına burasına salip madalyalar, yıldızlar, minyatür gibi, küçücük bir «Kızıl-Kartal» payesinden nişan, ve başkaca nişanlar serpilmişti.

Mylady: «Görüyor musunuz, dedi, bu benim en çok sevdiğim burundur, ve yeryüzünde bundan daha güzel bir çiçek bulunamaz.»

Gumpelino, büyük bir memnunlukla gülümsiyerek: «Bu çiçeği, dedi, maalesef, bir çiçek gibi bütün neşesiyle açmış olan yüzümü de beraber kondurmadan güzel göğsünüze iliştiremem, halbuki bu sıcak havada ikisi birden sizi herhalde rahatsız edecektir. Ama, size daha az değeri olmıyan, ve burada pek nadir bulunan bir çiçek getirdim...»

Bu sözleri söylerken, Markese, gelirken getirmiş olduğu, ince kâğıttan yapılmış paketi açmaya başladı, ve ağır, ihtimamlı hareketlerle içinden fevkalâde güzel bir lâle çıkardı.

Mylady bu çiçeği görür görmez avazı çıktığı kadar bağırdı: «Öldürmek mi, beni öldürmek mi istiyorsunuz? Çekin, çekin gözümün önünden bu korkunç manzarayı!» Bu arada,

sanki onu boğazlamak istiyorlarmış gibi bir hali vardı: elleriyle gözlerini kapamış, ne yaptığını bilmeksizin odanın içinde oradan oraya koşuyordu. Gumpelino'nun burnuna da, lâlesine de lânetler savuruyordu. Zili çaldı, ayaklariyle, sinirli sinirli, döşemeye vurdu, tepindi, köpeği kamçıyla öyle bir dövdü ki, hayvan bağırıp ulumaya başladı. Nihayet, John içeri girince, kıral Richard rolünde Kean[11] gibi:

«Bir at, bir at yetiştirin
Bir ata bütün tacım, tahtım feda olsun[12]!»

diye bağırdı, ve bir kasırga gibi dışarı fırladı.

Gumpelino: «Tuhaf bir kadın!» dedi. Şaşkınlıktan dona kalmış, elinde hâlâ lâleyi tutuyordu; öyle ki, ellerinde lotos çiçekleriyle, eski Hint mâbetlerinde tanrı heykellerinden biri derdiniz. Ama, ben, bayanı ve onun «idiosynkrasie» sini[13] çok iyi bildiğim için bu sahne beni hudutsuz derecede eğlendirdi. Pencereyi açtım, ve seslendim: «Mylady! Bu yaptıklarınıza ne mâna vereyim! Bu akıl işi mi, görenek işi mi?.. Yoksa aşk mı?»

O zaman o, dışardan hırçın, yırtıcı bir sesle güldü ve cevap verdi:

«Ata bindim mi, yemin ederek, içimden!
Seni hudutsuz seviyorum, demek gelir[14].»

ÜÇÜNCÜ FASIL

Gumpelino'nun, benimle tanıştırmak istediği dostları signora Lätitia ile signora Fran-

scheska'yı ziyaret etmek üzere yola çıktığımız zaman o, yine: «Tuhaf bir kadın!» sözlerini tekrarladı. Bayanların evleri oldukça uzak bir tepede bulunduğu için, yayan olarak tepeye çıkmayı pek zahmetli bulan ve her yokuş başında soluk soluğa durup «Aman Allahım!» diye bir nefes alan dostumun, ağır vücudiyle benim için katlandığı zahmetlere karşı ben de kendimi çok borçlu duyuyordum.

Lucca ılıcalarında evler, ya aşağıda, yüksek dağlarla çevrili köydedir, veyahut da bu dağlardan birinin tepesinde, ana kaynağın oldukça yakınlarındadır; burada pittoresk bir ev kümesi, insanın gözlerini ayıramıyacağı kadar güzel vâdiye bakar. Evlerin bir kısmı da, teker teker dağın yamaçlarına serpilmiştir; insan bu evlere kadar tırmanırken epey yorulur, asma kütükleri, mersin, defne fundalıkları, hanımeli, ıtır, zakkum ve başka çeşit seçkin çiçeklerin ve bitkilerin meydana getirdiği, insan eli değmemiş bir cennetin içinden geçmek zorundadır. Ben bu vâdiden daha güzelini görmedim; hele en yüksekteki banyo binasının, servilerle çevrelenmiş tarasasından aşağıya, köye doğru bakıldığı zaman manzara fevkalâdedir. Küçücük bir çayın üzerine atılmış bir köprü görürsünüz; bu çayın adı Lima'dır, köyü ikiye ayırmıştır, köyün iki başında, küçük şelâleler halinde kayaların üzerinde yuvarlanır, ve sanki çok hoş şeyler söylemek istiyormuş da dört bir tarafta gevezelik eden yankıların şa-

matasından bir türlü sözlerini duyuramıyormuş gibi çağlar durur.

Bu vâdinin güzelliğinin başlıca sırrı şunlardadır: Vâdi ne çok küçük, ne de çok büyük; onu seyreden insanın ruhu bütün şiddetiyle genişlemiyor; daha çok, ihtişamlı manzara ile, rahatsız edilmeden, simetrili şekilde doluyor, bütün Apenninlerde olduğu üzere, burada da, dağların başları, gotik yapılar gibi cüretkâr bir yükselişle, tıpkı insan karikatürleri gibi, Cermen memleketlerinde bulduğumuz dağ karikatürlerine benzeyen acayip şekiller almış değildir, belki, onların asîl bir yuvarlaklık gösteren, neşeli bir yeşilliğe bürünen şekilleri, nerdeyse, insan eliyle meydana gelmiş bir medenilik ifade edecekler, ve tıpkı bir melodi söyler gibi, solgun mavi gökle birlikte ses verecekler.

Yorucu bir tırmanıştan ve sabah güneşinden kan tere batmış halde, yukarda bahsettiğim, servilerin bulunduğu yüksekliğe eriştiğimizde Gumpelino: «Aman Allahım!» diye inledi; ve aşağılara, köye doğru bakınca İngiliz dostumuzun, romantik bir masal çehresi gibi eğerin üstünde dimdik durmuş, köprünün üzerinden atını koşturup geçtiğini gördük; sonra, tıpkı rüyalardaki gibi bir süratle bir anda gözden kayboldu. Markese: «Aman Allahım! Ne tuhaf kadın!» diye birkaç defa tekrarladı. «Bütün hayatımda böyle bir kadına raslamadım. Bunun benzerlerini yalnız komedilerde bulursun, meselâ, Julie Holzbecher[15] bu rolü her-

halde gayet güzel oynar. Onda Superilerinden bir şey var. Ne dersiniz?»

«Hakkınız var galiba, Gumpelino, dedim. Onunla Londradan Rotterdam'a gidiyorduk, geminin kaptanı onun, üstüne kara biber serpilmiş bir güle benzediğini söyledi; o da, bu acı benzetmeye teşekkür makamında, bir gün, kaptan kamarasında uyurken başına bir kutu kara biber boşalttı; öyle ki, adamın yanına yaklaşanı bir aksırmadır tutuyordu.»

Gumpelino tekrar: «Tuhaf bir kadın! dedi. Beyaz bir gül gibi yumuşak, hem de kuvvetli... Benim kadar da iyi binmesini biliyor. Yalnız, sıhhatini mahvedinciye kadar binmese! Demin dörtnala giden verem illeti gibi, lâgar beygirini onun ardı sıra koşturan sıska, uzun İngilizi gördünüz değil mi? Şimdi millette bir binicilik hırsıdır aldı yürüdü, dünyanın parasını ata veriyorlar. Lady Maxfield'in atına canlı canlı, pırıl pırıl üç yüz Louis altın veriyorlar... Ah! Louis altını da öyle yüksek ki, her gün de yükseliyor.»

«Evet, Louis altınları daha da o kadar yükselecek ki, bizim gibi zavallı âlimler, ona hayatlarında bir defacık olsun erişemiyecekler!»

«Bay doktor, ne kadar para harcadığımı tasavvur edemezsiniz. Böyle olduğu halde bir tek uşakla işimi görüyorum; yalnız, Romada bulunduğum zamanlar, evimdeki kilise için

husus bir papaz tutuyorum. Görüyor musunuz? Benim Hyazinth geliyor.»

O anda, bir tepenin kıvrımından beliren vücuda sümbülden[16] çok kırmızı zambak adı yakışırdı; sırtında, ateş kırmızısı renginde, güneşin ışığında pırıl pırıl yanan sırma kordonlarla yüklü, bol bir ceket sarkıyordu; bu kırmızı renge batmış, süslü püslü kıyafetin içinden, tere batmış küçücük bir baş çıkmış, bana âşina bakışlarla göz ediyordu. Hakikat, solgunluk derecesine varmış bu endişeli yüze, ve acele acele kırpışan gözlere yakından bakınca Apennin dağlarından önce, Tûr-i Sinâ'da görmeyi aklıma getirebileceğim bu adamı tanıdım: bu, sadece namuslu bir piyango bayii değil, aynı zamanda, nasırdan ve mücevherattan anlıyan, hem de sadece bu iki nesneyi birbirinden ayırmakta değil, aynı zamanda, nasırları kesmekte ve mücevherlere fiyat biçmekte çok mahir olan, Hamburg'da oturmaya imtiyazlı Yahudilerden biri olan herr Hirsch'ten başka biri değildi. Bana biraz daha yaklaşınca: «Ümidediyorum ki, her ne kadar şimdi Hirsch adiyle çağırılmıyorsam da, beni yine tanımışsınızdır, dedi. Şimdi adım Hyazinth'tir, ve bay Gumpel'in oda hizmetçisiyim.»

Gumpel, hizmetçisinin boşboğazlığından dolayı, hem hayret hem de hiddet ifade eden bir sesle: «Hyazinth!» diye bağırdı.

«Hele sakin olunuz, herr Gumpel, yahut bay Gumpelino, yahut bay Marchese, yahut da

excellence! Beni tanıyan, benden her zaman piyango biletleri almış, hattâ, yemin etsem başım ağrımaz, biletlerin son yenilenmesinden, bana 7 mark 9 şilin borcu kalmış bulunan bu bayın huzurunda kendinizi sıkıntıya sokmakta mâna yok... Sizi burada tekrar görmüş olmaktan cidden sevinç duyuyorum. Sizin de buradaki meşguliyetiniz, işleriniz, sadece eğlenceye mütaallik midir? Bu sıcakta buralarda başka ne yapılabilir ki... Üstelik bir de bu dağlara inip çıkmak var. Akşamları öyle bir yoruluyorum ki, sanki hiçbir kâr elde etmeden, Altonaer Tor'dan Steintor'a kadar gitmiş gibi oluyorum.»

Markese: «Aman Allahım! Sus, sus! diye bağırdı. Ben kendime başka bir hizmetçi bulayım bari!»

Hirsch Hyazinthos: «Niye susacakmışım! diye karşılık verdi; şurada kırk yılda bir, vaktiyle Hamburg'da görmüş olduğum bir çehreye rasladım. Onunla güzel güzel almanca konuşmak fırsatı elime geçti, Hamburg'u anıyorum...»

Bu sözleri söylerken, üvey babasının küçücük yurdunun hâtırasiyle adamın ufacık gözlerinde yaşlar pırıldadı, içini çekerek dedi ki: «İnsan ne tuhaftır! Hayatından memnun, Altonaer Tor'un önünde, Hamburger Berg'de gezinirsin, orada türlü acayip şeyler görürsün: aslanlar, türlü kuşlar, papağanlar, maymunlar, harikulâde insanlar, sonra karuçaya biner-

sin, yahut da vücudundan elektrik cereyanı geçirterek eğlenirsin... Sonra Hamburg'dan iki yüz mil uzakta bir yerde, limon ve portakal ağaçları biten bir memlekette bulunmak aklına gelir, oralarda kim bilir ne mesut yaşanır diye düşünürsün! İnsan ne tuhaftır! Altonaer Tor'un önündedir, İtalyada olmak ister; İtalyadadır, tekrar Altonaer Tor'da bulunmak ister. Ah! Şu dakikada kendimi eskisi gibi orada bulsam, Michaelis kulesini ve onun tepesindeki, tablasının kocaman rakamları altın yaldızla yazılmış saate baksam... Çoğu zaman, öğleden sonraları, bu kocaman, altın yaldızlı rakamlar güneşte parıl parıl yanar, insana dost bir yüz gibi görünürlerdi; onlara uzun uzun bakardım... Çok defa onları öpmek gelirdi içimden... Ah, şimdi ise, limon, portakal yetiştiren İtalya'dayım; burada limonların, portakalların topraktan fışkırıp yetişmesini gözlerimle görüyorum, bu sefer de, Hamburg'da, limonların, portakalların el arabaları dolusu, serili yattıkları Steinweg'i düşünüyorum; orada insan, tehlike ile dolu bunca dağlara tırmanmaya, ve bunca sıcağa tahammül etmeye hacet kalmaksızın rahat rahat limonların, portakalların tadını çıkarabilir. Allah şahidimdir ya, herr Markese, bu benim için bir şeref ve kültür meselesi olmasaydı, peşinizden, buralara kadar dünyada gelmezdim. Ama size tekrar etmeliyim, insan sizin yanınızda bulunmaktan şeref duyuyor, aynı zamanda kültürünü genişletiyor...»

Bu son iltifatlar üzerine biraz yumuşıyan Gumpelino bu sefer: «Hyazinth! dedi, haydi şimdi git de...»

Hyazinth onun sözünü kesti: «Biliyorum, anladım!»

«Bir şey anlamadın, Hyazinth, dinliyor musun beni?»

«Anladım, diyorum size, hay Gumpel! Excellence'ınız beni Lady Maxfield'e gönderiyorlar... Bana söylemeye ne hacet! Ben, hiç düşünmediğiniz, ve bütün hayatınızca düşünmiyeceğiniz düşüncelerinizi bile anlarım. Benim gibi bir uşak kolay kolay bulamazsınız. Ben bu vazifeyi, sırf bir şeref ve kültür meselesi saydığım için görüyorum, ve hakikaten sizin yanınızda bulunmak bir şereftir, hem de sizin sayenizde insan çok şeyler öğrenir...» Bu sözler üzerine, bem beyaz bir mendille burnunu sildi.

Markese: «Hyazinth, dedi, şimdi Lady Julie Mağfield'e, benim Julia'ma gider, kendisine şu lâleyi verirsin... İyi muhafaza et ha... Beş paoli değerindedir... Sonra ona de ki...»

«Biliyorum, biliyorum...»

«Bir şey bilmiyorsun... Beni dinle... Ona de ki: Lâle çiçekler içinde...»

«Biliyorum, efendim, siz ona çiçeklerin diliyle gizliden bir şeyler söylemek istiyorsunuz... Ben de, vaktiyle, müşterilerime dağıttığım piyango biletleri için, buna benzer parolalar uydururdum...»

«Hyazinth, beni dinlesene! Senden parola marola istemiyorum ben; bu çiçeği Lady Maxfield'e götür ve de ki:

«Çiçekler içinde lâle,
Peynirler içinde strachino gibidir.
Gumpelino seni çiçeklerden de
Peynirlerden de daha çok sever.»

Hyazinth: «Allah bilir ya, iyi kafiye düştü[17]!» diye bağırdı. «Bana öyle kaşınızla, gözünüzle işaret edip durmayın, sizin bildiğinizi ben de bilirim, benim bildiklerimi de siz bilirsiniz... Herr Doktor, siz de hoşça kalın! Küçük hesabımız için sizi fazla üzecek değilim!» Bu sözler üzerine tepeyi inmeye başladı; yürürken durmadan: «Gumpelino, strachino... Strachino, Gumpelino...» diye mırıldanıyordu.

Markese: «Çok sadık bir adamdır, dedi. Yoksa, etikete riayetsizliğinden dolayı onu çoktan kovardım... Ama, sizin için bunun hiçbir ehemmiyeti yok, siz beni anlarsınız. Uşak elbisesi nasıl, hoşunuza gitti mi? Bunun kordonları, Rotschild'lerin uşaklarının elbiselerindeki kordonlardan en az 40 taler fazla tutar. Adamın, benim yanımda her gün biraz daha mükemmelleştiğini görerek içten bir sevinç duymaktayım. Arasıra ona, kültürünü artırmak için ders de veririm. Çoğu zaman ona: Para nedir ki! Para yuvarlak bir nesnedir, ve yuvarlanıp gider. Ama kültür, bilgi insanda muhkem kalır. Öyle değil mi herr Doktor? Meselâ ben,

Allah saklasın ya, bütün paramı kaybetsem bile, yine sanattan: yağlıboya resimden, müzikten, şiirden mükemmel anlıyan bir adam olarak değerimden bir şey kaybetmem. Gözlerimi bağlayın, ve beni, elimden tutup Floransadaki galeride dolaştırın, önüne vardığım her tabloyu kim boyamıştır, hiç olmazsa ressamı hangi mektebe mensuptur, size söyliyeyim. Müzik mi istersiniz? Kulaklarımı tıkayın, yine her bir yanlış notayı duyarım. Edebiyat mı dediniz? Almanyanın bütün aktrislerini tanırım, şairlerinin adlarını su gibi bilirim. Hele tabiat! Sırf İskoçyadaki bir tanecik bir dağı görmek için gece gündüz demedim, seyahat ettim. Ama İtalyanın üstüne yoktur. Buradaki tabiat manzarası, nasıl hoşunuza gidiyor mu? Yaradılışın bir harikası, değil mi? Şu ağaçlara, dağlara, gökyüzüne, aşağıda şu suya bir bakın!... Her şey bir yağlı boya tablo gibi değil mi? Tiyatroda bundan daha güzelini gördünüz mü? İnsanın, haniya, şair olası geliyor, aklına mısralar doğuyor, bunların nerden, nasıl geldiğini bilemiyor...

«Akşam, alaca karanlığın örtüsüne bürünmüş
Tarlalar sessiz yatıyorı korularda şarkılar
Sönüyor; yalnız şurada, köhne yıkık duvarların ortasında
Küçücük bir cırcırböceği hazin seslerle ötüyor[17]a.»

Markese bu ulvi sözleri taşkın bir heyecanla okudu; o arada, bir ermişin nurlanmış yüziyle aşağılara, sabah ışıkları içinde gülümsiyen, aydınlık vâdiye bakıyordu.

DÖRDÜNCÜ FASIL

Bir defasmda, Berlinin ihlamurları altında[18], güzel bir bahar günü, gezmeye çıkmıştım; önümsıra iki kadın yürüyordu; uzun zaman sustular, sonunda biri, dertli dertli içini çekerek: «Ah! yeşil ağaçlar!» dedi. Öteki genç bir şeydi, mâsum bir hayretle sordu: «Kuzum anne, yeşil ağaçlardan size ne?»

Bu iki kadının, ipek elbiseler içinde dolaşmadıklarına, bununla beraber ayak takımından da olmadıklarına işaret etmeden geçemiyeceğim. (Zaten Berlinde, yüksek tabakalar müstesna, ayaktakımı da yoktur!) Gelgelelim, bu mâsum sual, hiçbir zaman aklımdan çıkmamıştır. Nerde gerçek olmıyan bir tabiat duygusu, veya buna benzer, yeşil renklere bürünmüş yalanlar yakalasam, bu sual hâfızamda gülümser ve beni de neşelendirir. Markese'nin bu tantanalı tiradını dinlerken, aynı sual içimde sesini yükseltti, Markese, dudaklarının üzerinde dolaşan alayı sezerek: «Beni rahatsız etmeyin... Tertemiz tabiilik nedir bilmezsiniz siz... Zamane hastalığına tutulmuş bir adamsınız, kalbiniz, duygularınız perişan... Teşbihte hata olmaz, Byron gibi bir şeysiniz!»

Sevgili okuyucu, ne bileyim, belki sen de, Byron'un çektiği bu zamane acısının nağmelerini bir ağızdan söyliyen mâsum kuşlardansındır; bu şarkı, on yıldan beri, türlü şekillerde, türlü vesilelerle çalınır, çağırılır, öttürülür, nitekim bu sefer de, yukarda duyduğun gibi o, Markeses'nin kafasının kubbesinde de yankılanıyordu. Ah, değerli okuyucu, eğer bir parçalanıştan, bir perişanlıktan şikâyet etmek istiyorsan, daha çok dünyanın, ortasından ikiye parçalanmış olmasına bak! Şairin kalbi dünyanın mihveri olduğuna göre, zamanımızda, elbette o da, biçare, ağlıya ağlıya parçalanacaktır. Kalbinin sapasağlam kaldığını söyliyerek övünen, prosaïque, her şeyden elini çekmiş, kuytu bir kalbi olduğunu itiraf etmiş demektir. Halbuki, dünyanın çöküntüsü benim kalbimi de parçalayıp geçti, ve büyük tanrıların bundan dolayı, başka birçok kimselerden önce beni, yüce ihsanlarına nail ettiklerini ve gerçek şairlere nasibolan şehitlik mertebesine lâyık gördüklerini biliyorum.

Bir zamanlar dünya sağlamdı, eskiçağda ve ortaçağda, dış savaşlara rağmen bir bütünlük, bir kültür birliği halindeydi, ve sağlam, tam karakterli şairler de vardı; biz bu şairleri takdir, tebcil etmeli ve neşemize kaynak bilmeliyiz; ama, onların bütünlüğünü taklitle meydana getirilen her şey bir yalandır, her sağlam gözün, altın-

da gizlenen şeyi görebileceği, ve alaya mevzu olmaktan kurtulamıyacak bir yalandır. Bu yakınlarda Berlin'de elime, bin bir güçlükle, benim «Byron'vari bezginlik» imden pek acı şikâyet etmiş olan, bu «bütünlük iddiasında» şairlerden birinin şiirlerini geçirebildim, burnuma taze biçilmiş bir ot yığını kokusunu gönderen sahte yeşillikler karşısında, zaten kâfi derecede yaralı olan kalbim, üstelik nerdeyse gülmekten çatlıyacaktı, kendimi tutamadım, bağırdım: «Azizim herr Intendenturrat Wilhelm Neumann[19], yeşil ağaçlardan size ne!»

Markese: «Siz, bezgin, dünyadan geçmiş bir insansınız, teşbihte hata olmaz, Byron gibi bir şeysiniz!» diye tekrarladı... Sonra, yüzünde aynı nurlanmış ifade ile vâdiye doğru baktı, derin bir hayranlığı anlatmak istiyormuş gibi, dilini damağına vurarak bir iki şaklattı: «Allah! Şuna bakın bir, sanki baştanbaşa yağlı boya bir tablo...»

Zavallı Byron! Tabiatı böyle rahat rahat seyredip zevk tatmak sana haramdı! Kalbin o kadar çürümüş miydi ki sen tabiatı yalnız görebiliyor, belki çizebiliyordun ama, o bir türlü sana saadet getiremiyordu! Yoksa, tabiatı halis çıplaklığı içinde gördüğün için, «tıpkı Aktäon[20] gibi, onun köpekleri seni paraladılar» diyen Bishy Shelley[21] haklı mıydı?

Neyse, bu mesele üzerinde bu kadar konuştuğumuz yeter! Şimdi daha güzel bir mevzua, yani Signora Lätitia ile Franscheska'nın ev-

lerine geçelim; bu, aynı zamanda sade, tekellüfsüz bir hali olan küçük, beyaz bir binaydı; evin cephesinde iki tane yuvarlak, büyük penceresi vardı; pencerelerin önünden yükseklere kadar uzayıp sarılmış asmalar, uzun çubuklarını, filizlerini sarkıtmışlar, sanki evin gözleri önünde, dolgun bukleler halinde yeşil saçlar dökülmüş. Daha kapının önüne varır varmaz kulaklarımıza renk renk sesler geliyor: döne döne yükselen şarkılar, kitara sadaları ve gülüşmeler...

BEŞİNCİ FASIL

Signora Lätitia, elilik genç bir gül, yatağına uzanmış, arada şarkı söylüyor, arada da iki âşıkiyle gevezelik ediyordu; dostlarından biri, önünde alçak bir iskemleye oturmuştu, öteki, bir iskemleye dayanmış, kitara çalıyordu. Bitişik odada da, tatlı bir şarkının, arada bir de, daha tatlı bir gülüşün kopuntuları uçuşuyordu. Markese, arasıra başvurduğu ucuz cinsten bir alay edasiyle beni signoraya ve iki baya takdim etti, ve bu sırada benim, bugün Alman hukuk yayınları sahasında ün almış bulunan hukuk doktoru Johann Heinrich Heine'nin ta kendisi olduğuma da işaret etti. Felâkete bakın ki, o baylardan biri de, Bolonyalı bir profesördü, hem de her ne kadar adamakıllı kubbeli, yusyuvarlak göbeği daha çok kürevi müsellesat kürsüsüne yakışıyorsa da, hu-

kukçuydu. Ben, az çok sıkılarak, kendi adımla değil, Janke[22] adiyle yazı yazdığımı söyledim; o sırada tesadüf, aklıma Alman hukuk âleminin en zavallı böceklerinden biri gelmişti, ve sınıf tevazu olsun diye bu adı vermiştim; Bolonyalı, bu meşhur adı henüz duymamış olduğundan dolayı teessüflerini bildirdi. — Herhalde sen de bu adı duymamışsındır, sevgili okuyucu! — Bununla beraber yakın bir gelecekte bu adın, şâşaasiyle, bütün dünyayı tutacağından şüphesi bulunmadığını ilâve etti. Bu sözlerden sonra, sandalyasının arkalığına dayandı, kitara üzerinde bir iki gezindi, «Axur[23]»dan bir arya çağırdı:

«Ey kudretli Brahma!
Günahsızın hekelemesini hoş gör,
Günahsızın kekelemesini...»

Bitişik odada, sevimli, alaycı bir bülbülün yankısiyle, bunun benzeri bir melodi, kelebekler gibi uçuşarak göklere yükseldi; ama, bu arada, Signora Lätitia, en nefîs soprano sesiyle çağırmaktan geri durmuyordu.

«Bu yanak sırf senin için kızarıyor,
Bu nabızlar sırf senin için atıyor;
Tatlı bir aşk heyecaniyle dolu kalbim,
Yalnız senin için çarpıyor.»

Ve en yağlı, semiz cinsinden bir konuşma sesiyle, şarkının ardından: «Bartolo, bana tükrük hokkasını ver!» diye seslendi.

Bu sefer, Bartolo alçak iskemlesinden kalktı, kuru bir dala benziyen bacakları üzerine dikildi, ve büyük bir saygıyla, oldukça kirli, mavi porselenden çanağı tadim etti.

Bu ikinci âşık, Gumpelino'nun kulağıma Almanca fısıldadığından anladığıma göre, çok meşhur bir şairdi; şiirleri her ne kadar bundan yirmi beş yıl önce yazılmış ise de, hâlâ bütün İtalyada çalkanmakta ve içlerinde alev alev yanan tatlı aşk ateşiyle genç, ihtiyar herkesi sarhoş etmekteydi; şimdi ise o, solgun yüzünde gözlerinin feri kaçmış, titriyen başında ak saçları seyrekleşmiş, ve kederli gönlünde soğuk ıkaralık yer etmiş, zavallı, ihtiyar bir adamcağızdı. Çıplak bir ağaç haliyle böyle bir zavallı ihtiyar şair, kışın soğuk dağ yamaçlarında, kupkuru, yapraksız, rüzgârda titreşerek durduklarını gördüğümüz asma kütüklerine benzer: halbuki bir zaman onlardan akmış olan tatlı şarap çok uzak memleketlerde nice içki meclislerinin gönüllerini ısıtmakta, ve onları aşk ile sermest etmektedir. Kim bilir, düşünceler için ezme makinaları mesabesinde olan baskı makinaları benim de bütün suyumu sıkıp çıkarmışlardır, ve şarabı çıkarılmış zavallı, ihtiyar ruh şimdi, Hoffmann ve Campe yayınevinin bodurumlarında bulunmaktadır, ben de tıpkı zavallı Bartolo gibi, sıska ve kederli, ihtiyar bir İnnamorata'nın yatağının yanında oturuyorum, ve isteği üzerine ona tükrük hokkasını uzatıyorum.

Signora Lätitia, yatakta yattığı için, hem de böyle göbeği üstünde yattığı için benden özür diledi: fazla incir yediğinden, tam «kaide» si üzerinde çıkmış olan bir çıban, onun, aklı başında bir kadına yakışacağı üzere, sırtüstü yatmasına mâni oluyordu. Gerçekten de o, bir «Sphinx» gibi duruyordu; kıvırcık saçlariyle kabarık başını ellerine dayamıştı, ve kolları arasından, bir Kızıl-Deniz heybetiyle göğsünün dalgaları kabarıyordu.

«Alman mısınız?» diye sordu.

Ben, âcizane: «İnkâr etmeyi şerefime yakıştıramam, Signora!» cevabını verdim.

O, içini çekerek: «Ah, dedi, Almanlar yeteri kadar şerefli insanlardır; ama bizi soyan insanlar şerefliymiş, ne çıkar; İtalyayı mahvediyorlar. En iyi dostlarım Milâno zindanlarında yatıyorlar; esirlikten başka bir şey değil...»

Markese: «Yok, yok... diye bağırdı. Almanlardan şikâyet etmeyin; bizler İtalyaya ne zaman gelsek, mağlûp edilmiş galipler, mahkûm hâkimler oluruz; görüyorsunuz, Signora, görüyorsunuz, sizin ayaklarınıza kapanmak aynı şeydir...» Bunları söylerken sarı ipek mendilini açıp yere yaydı, üzerine diz çöktü ve ilâvè etti: «İşte şurada diz çöküyor, ve bütün Almanya adına sizi tebcil ediyorum.»

Signora, büyük bir heyecanla kendinden geçercesine içini çekerek: «Christophoro di Gumpelino, dedi, kalkınız, öpünüz beni!»

Ama, güzel âşık sevgilisinin saç tuvaletini bozmasın diye, Signora onu ateşli dudaklarından değil, güzel alnından öptü; öyle ki Markese'nin yüzü aşağılara doğru indi, ve burniyle Kızıl-Denize doğru dümen kırdı.

«Signor Bartolo, diye seslendim, müsaade buyurun da tükrük hokkasını ben de kullanayım.»

Signor Bartolo mahzun gülümsedi; ama, Bolonya'da Mezzophante'den[24] sonra en iyi dil hocası sayıldığı halde, bir tek kelime söylemedi. Konuşmak mesleğimiz olduğu zaman konuşmaktan pek hoşlanmayız. O, Signoraya dilsiz bir şövalye gibi hizmet ediyor, yalnız arasıra, yirmi beş yıl önce, Signora ilk defa Bolonya'da Ariadne rolünde oynadığı zaman sahneye attığı mısraları okuyordu. Herhalde o devirde, kendisi de böyle dazlak değildi; başı, kutsal Dionysos gibi asma yapraklariyle örtülü, ve dudakları ateşliydi. Ve sevgili Lätitia-Ariadne'si, muhakkak ki onun kolları arasına, Bakkha şenliklerinin coşkunluğiyle atılıyordu!... Huy! Bakkha! O zamanlar o, yukarda söylediğim gibi, şair de sevgilisi de, müsvedde kâğıdı gibi buruşup atıldıktan sonra bugün hâlâ İtalyan edebiyatında yaşıyan, nice nice aşk şiirleri yazıyordu.

Sadakati şöyle böyle yirmi beş sene sürmüş; ve sanıyorum ki, o, Hak rahmetine kavuşuncıya kadar şu alçak iskemlede oturacak ve sevgilisine, istedikçe, şiirler okuyacak, yahut,

tükrük hokkasını uzatacak. Hukuk profesörü de, hemen hemen şair arkadaşı kadar, uzun zamandır Signoranın aşk zincirlerine vurulmuş sürünmektedir; onunla, ta asrın başındaki gibi hararetle kur ediyor, Signora kendisinden herhangi bir yere birlikte gelmesini istediği zamanlar üniversitedeki konferansları içi sızlamadan asacak, başka bir güne tehir edecektir. O, hâlâ gerçek bir *patito*'nun[25] bütün angaryalarını yüklenmekten geri durmamaktadır.

Çoktan beri harabe haline gelmiş bir güzelliğin bu iki perestişkârının sadakatlerinin bu kadar uzun sürmesi belki bir alışkanlığın neticesidir. Belki, geçmiş duygulara karşı duyulan dindarca bir saygıdır, belki de, sadece vaktiyle sevilmiş olan şeyin bugünkü haliyle hiç bir ilgisi bulunmıyan, ona hâtıranın gözleriyle bakan duygunun kendisidir. Çok defa, katolik şehirlerinde, bir köşe başında, ihtiyar kimselerin, bir Madonna tasvirinin önünde diz çöktüklerini görürüz; tasvir öyle solmuş, öyle dökülmüştür ki, ondan pek az iz, belki birkaç belirsiz çehre çizgisi kalmıştır, o kadar ki artık orada tasvirin boyanmış durduğu duvar içine yapılmış yuvadan, ve biraz yukarda asılmış kandilden başka bir şey görülmez olmuştur. Ama, titrek ellerinde gül çelenkleriyle, orada dindarca bir huşula diz çöken ihtiyar insanlar, ta gençlik yıllarından beri hep oraya diz çökegelmişlerdir; alışkanlık onları, aynı saatte aynı nokta-

ya sürükler, sevdikleri bu kutsal tasvirin günden güne solup silindiğini fark etmezler, sonunda, zaten ihtiyarlık gözleri o kadar zayıflatır, körertir ki, tapındığımız şeyin görülecek halde olup olmaması artık umurumuzda değildir. Görmeden inananlar, ne olursa olsun, Madonna'larının yüzündeki en ufak bir kırışığı hemen fark eden keskin gözlerden çok daha mesutturlar. Bu kadar ince görüşlü olmak gibi büyük felâket olamaz! Bir zamanlar ben, doğrusu, en büyük felâketin, kadınların sadakatsizliği olduğuna inanırdım, ve onların kötülüğünü anlatmak için onlara yılan derdim. Ama, ne kadar yanılmışım! Şimdi biliyorum ki, felâket asıl, onların yılan olmamalarıdır; çünkü yılan her yıl eski derisini atar, deri değiştirir, ve gençleşir.

Bu iki antika Seladon[26] porseleninin birinden biri, Markesenin, daha doğrusu onun burnunun, yukarda söylediğim veçhile, haz içinde yüzdüğünü görmekten kıskançlık duydu mu, duymadı mı, fark edemedim. Bartolo, kuru asma dallarına benziyen bacaklarını kavuşturmuş, ve tam bir duygu sükûnu içinde, küçücük iskemlesinde oturuyor, Signoranın küçücük finosiyle oynuyordu; bu, bizim memlekette Bolonya köpeği adiyle anılan, asıl vatanı Bolonya olan, şirin hayvanlardandı. Profesör şarkı çağırmakta durmadan devam ediyordu; arasıra, bitişik odadaki, kıkır kıkır gülen tatlı sesler onu, alaycı bir ifade ile taklidederdi.

ken, şakımalar halinde profesörün sesini bastırıyordu. Kendisi de arada bir şarkısını kesiyor, ve beni hukuk meseleleriyle tâciz ediyordu. Hükümlerimizde anlaşamadık mı, kitara da süratli süratli geziniyor, ve delil makamında zikrettiği yerleri tın tın öttürüyordu. Ben ise, düşüncemi daima Bolonya'da Ugone veya Ugolino adiyle pek tanınmış olan hocam üstat Hugo'nun[27] otorite olmuş fikirleriyle destekliyordum. Profesör: «Büyük bir adamdır!» dedi. Bu sözlerle birlikte kitarasının tellerini tınlattı ve şarkısını söyledi:

«Onun tatlı sesle çağırması
Hâlâ senin göğsünde derin derin inliyor;
Ve o sesin sende uyandırdığı acılar
Bir neşe, bir hazdır.»

İtalyanların, Tibaldo dedikleri Thibaut'yu da[28] Bolonyada çok takdir ediyorlar; ama burada bu adamların eserleri değil de, daha çok görüşleri ve bu görüşlere muarız fikirleri tanınmaktadır. Gans[29] ile Savigny'nin de[30], sadece adlariyle tanındığını gördüm. Sonuncusunu bizim profesör, bilgin bir kadın sanıyordu. Ben, kendisini, bu kolayca mazur görülebilecek hatasından kurtarınca: «Ya, demek ki kadın değilmiş... Bana yanlış bilgi vermişler, hattâ dediler ki, gûya bir gün Signor Gans bu hatunu bir baloda dansa çağırmış da refüze edilmiş, ve bunun üzerine aralarında, yazıya dökülen bir düşmanlık doğmuş[31].»

«Size gerçekten yanlış bilgi vermişler: Signor Gans, herhangi bir yerdepremi vuku bulmasın diye, yani sırf insani düşüncelerle, dans etmekten daima çekınmiştir. Bu «dansa çağırma» rivayeti, herhalde yanlış anlaşılmış bir istiareden doğmuştur; şöyle di, tarihî mekteple felsefi mektep dans eden bir grup gibi tasavvur edilmiştir, ve bu mânada belki Ugone, Tibaldo, Gans ve Savigny'den meydana gelen bir «quadrille» düşünülmüştür. Belki de yine bu mânada, deniyor ki: Signor Ugone hukuk ilminin «diable boiteux» sü[32] olmasına rağmen, yine de Lemiere[33] kadar güzel *pas*'larla[34] dans eder, ve Signor Gans son zamanlarda kendisini felsefi mektebin Hoguet'si[35] mertebesine çıkaran bazı büyük sıçramalar denemektedir.»

Profesör, yanlışını düzeltmek üzere: «Demek ki Signor Gans sadece allégorique, veya, tabir caizse métaphorique surette dans ediyor.» dedi, ve sözüne devam edecek yerde yine kitaranın tellerine dokundu, ve en çılgın dımbırtılarla, deli gibi bağıra bağıra şarkıya devam etti:

«Doğrudur, onun değerli adı
Bütün kalblerde haz uyandırır.
Sanki: denizin dalgaları haykırarak kıyılara saldırır,
Kara bulutlara bürünen gök, sanki tehditler savurur,
Sanki kahramanın adını duyunca
Yeryüzü, gökyüzü saygıyla eğilir.»

Profesörün, bay Göschen[36] diye birinin varlığından bile haberi yoktu. Ama bunun sebebi pek aşikârdı: büyük Göschen'in adı henüz Bolonya'ya erişememişti, bu şehirden Alman ölçüsüyle dört mil uzakta bulunan Poggio'ya kadar ancak gelebilmişti, ve oranın zevkını çıkarmak üzere bir müddet daha eğleşecekti. Göttingen bile Bolonya'da uzun zaman fazlaca tanınmış değildi; halbuki Bolonya'dan âdeta bir şükran borcu olarak, böyle bir ilgi beklenebilir, çünkü Göttingen kendini «Almanyanın Bolonyası» diye adlandırmaktan hoşlanır. Bu adlandırma yerinde midir, değil midir? Bu hususu inceliyecek değilim; bununla beraber, her iki üniversite birbirinden şu ufacık basit farkla ayrılıyor: Bolonya'da dünyanın en küçük köpekleriyle en büyük bilginlerini, Göttingen'de ise dünyanın en büyük köpekleriyle en küçük bilginlerini bulmak mümkündür.

ALTINCI FASIL

Markese Christophoro di Gumpelino, vaktiyle Firavun'un batıp çıktığı gibi, burnunu Kızıl-Denizden çıkardığı anda, yüzü hazdan tere batmış haldeydi; derin bir heyecanla, Signoraya, oturabilecek hale gelir gelmez, kendisini arabasiyle Bolonya'ya götürmeyi vadetti. Aynı zamanda, profesörün daha sonra yolcu olması, buna karşılık, Bartolo'nun pekâlâ arabacının yanına oturup kucağında finoyu tuta-

bileceği düşünülerek ilk seferde beraberce alınması, nihayet, on dört gün sonra Floransa'da buluşulması kararlaştırıldı: o sırada Mylady ile Pisa'ya gidecek olan Signora Franscheska da o zamana kadar Floransaya dönmüş olacaktı. Markese parmaklariyle yol masraflarını hesap ederken, bir yandan da, kendi kendine: «Di tanti palpiti» yi[37] mırıldanıyordu. Signora bu arada, en tiz perdeden *trille*'lerini çağırıyor, profesör de habire kitaranın tellerine vuruyor, ve bir yandan da öyle ateşli güfteler söylüyordu ki, alnından ter damlaları, gözlerinden yaşlar akıyor, ve bunlar kırmızı yüzünde bir tek sel halinde birleşiyordu. Bu çalıp çağırma faslı arasında birden bitişik odamın kapısı açıldı, ve içeriye fevkalâde bir mahlûk sıçradı...

Eski ve yeni dünyanın «Muse» leri, sizleri, ve henüz keşfedilmemiş ve ancak bizden sonra gelecek nesillerin, adlarını tebcil edecekleri, ama benim çok daha evvel sezdiğim «Muse» ler, sizleri de, ormanın ve denizin «Muse» leri, hepinizi çağırıyorum, bana renkler verin ki, «fazilet» ten sonra dünyanın en ihtişamlısı olan bu varlığı tasvir edeyim. Fazilet, kimse inkâr edemez, bütün ihtişamlı güzelliklerin başında gelir, Yaradan onu o kadar çok göz, gönül alıcı şeylerle süsledi ki, artık ondan sonra onun kadar muhteşem, onun kadar güzel bir şey yaratamıyacakmış gibi oldu: ama, o bir defa daha bütün kuvvetlerini bir araya topladı, ve bir eşref saatinde Signora

Franscheska'yı, güzel dansözü yarattı. Fânilerin ustalarında gürürüz: daha sonraki eserlerde ilk eserlerin güzellikleri, âdeta iğreti olarak alınıp gösterilmiştir; Tanrı ise, bu şaheserini, gerçi fazileti yarattıktan sonra meydana getirmiş ama, Signora Franscheska'da, Yaradanın daha önceki eserinden hiçbir şey tekrarlanmamış... Evet, Signora Franscheska tamamiyle orijinal, onunla fazilet arasında en ufak bir benzerlik yok, ve sanat eserlerinden anlıyanlar, onu fazilet kadar ihtişamlı buluyorlar, fazilet için yalnız bir kıdem hakkı kabul ediyorlar; bir dansöz beş altı bin yıl genç olmuş, bu da bir kusur mu sayılır? Oh! onu şimdi yeniden görür gibi oluyorum: birdenbire, çarpılarak açılan kapıdan içeri, odanın ortasına nasıl bir sıçrayıştı o... Ve aynı anda, tek ayağı üzerinde dikilip fırıl fırıl dönüyor, dönüyor, sonra, boylu boyunca kendini divanın üzerine atıyor, elleriyle gözlerini kapıyor, ve soluk soluğa: «Of, uyumaktan öyle yorgun düştüm ki!» diyor. Bunun üzerine Markese ona yaklaşıyor, onun ticaret işlerini hatırladığı zamanlardaki, her şeyi kısa kesen tavırlarla, ve hassasiyetinin uyandığı zamanlardaki yavan cıvıklıkla anlaşılmaz bir tezat teşkil eden, gayet bol iltifatlarla yüklü, alaycı bir tavırla uzun bir nutuk söylüyor. Bununla beraber, ondaki bu tavır yapmacık değildi; o, parasiyle ve zekâsiyle tabiî bir hakkı gibi gördüğü üstünlüğünü açıkça ilân etmek cesaretini kendinde bulamıyor-

du. Ve bunun için de o, bu üstünlük duygusunu, korkakçasına, en mübalâğalı yaltaklık kelimelerine bürümek yolunu tutmuştu, böylece, bu onda yavaş yavaş ikinci bir tabiat halini almıştı. Böyle vesilelerde, geniş gülümsemesinde, insanı rahatsız ederek keyiflendiren bir şey hissedilirdi, ve insan bu gülümseme karşısında, adamı döveyim mi, yoksa alkışlıyayım mı, bilemezdi. İşte, Signora Franscheska'nın karşısında böyle bir eda ile sabah nutkunu söyledi, Signora onu uykulu gözlerle yarı dinledi, yarı dinlemedi; nutuk sona erince onun ayakların, hiç olmazsa sol ayağını öpmesine müsaade rica etti, ve bu iş için büyük bir ihtimam ile sarı ipek mendilini yere serdi, üzerine diz çöktü; Signora, kayıtsız bir eda ile ona sol ayağını uzattı; bu ayak pek şirin, kırmızı bir pabuç içindeydi, sağ ayağında ise, aksine, mavi bir pabuç vardı; bu tuhaf koketlikle âdeta, ayakların minicik, sevimli, zarif şekillerini iyice belirtmek istemişti. Markese küçücük ayağı büyük bir saygı ile öptükten sonra, inilti gibi çıkan bir «Aman Allahım!» nidasiyle ayağa kalktı, ve beni, dostunu, takdim etmek için müsaade rica etti, Signora esniyerek bu müsaadeyi de lûtfetti; bu takdim esnasında, benim olgunluğum, kemalim hakkında türlü övücü sözler söylemekten de geri durmadı, ve benim bedbaht aşk maceralarını en mükemmel şekilde anlatmış bir insan olduğumu şerefiyle temin etti.

Bayan Franscheska'dan, ben de, sol ayağını öpmek iznini vermek lûtfunda bulunmasını rica ettim, ve bu şerefe nail olduğum anda, âdeta bulanık bir rüyadan uyanır gibi uyandı, bana doğru gülümsiyerek eğildi, kocaman, hayret dolu gözlerle yüzüme baktı, sonra odanın ta ortasına kadar sıçradı, tek ayağının üzerinde yine fırıl fırıl döndü; harikulâde bir hisle kalbimin de onunla beraber durmadan döndüğünü duydum, o kadar ki sonunda gözlerim kararadı; ama profesör, bu sırada, neşeli neşeli, kitarasının tellerine dokundu, ve şu şarkıyı söyledi[38]:

«Bir opera artisti Signora beni beğendi,
Kendine koca seçti, karım oldu;
Çok geçmeden nikâhımız kıyıldı.
Yazık oldu ben zavallıya, yazık!

Az sonra korsanlar beni ondan kurtardılar;
Gözle kaş arasında onu barbarlara sattım.
Bravo Biskroma, iyi ettin!»

Signora Franscheska beni bir defa daha, keskin bakışlarla inceden inceye, tepeden tırnağa kadar gözden geçirdi, sonra, memnun bir çehre ile, sanki ben, bir sevgi nişanesi olarak kendisine getirilmiş bir hediye imişim gibi, Markese'ye teşekkür etti, teşekkürlerine ilâve edecek çok az şey bulmuştu: saçlarım kendisi için, fazla açık kumraldı, daha koyu, Abbate Cecco'nun saçları gibi olmasını isterdi;

gözlerimi fazlaca küçük ve maviden çok yeşil buldu. Sevgili okuyucu, ondan hıncalmak için benim de Signora Francheska'yı, suratımı ekşiterek tasvir etmem lâzım gelir; ama, benim bu şirin, sevimli, hemen hemen naz ve işveden meydana gelmiş diyebileceğim bu güzel vücudun tasvirine bulacak hiçbir bahanem yok. Yüzü de, tanrılara yakışır bir yüzdü, benzeri Yunan heykellerinde bulunur: alınla burun bir tek amut çizgi meydana getiriyor, burnun gayet kısa olan alt çizgisi bununla 90 derecelik tatlı bir zaviye yapıyor, burundan ağıza olan uzaklık da aynı şekilde gayet kısa... Dudaklarının kırmızı kısımları ağızın iki ucuna zor yetişiyor, onları hulyalı bir gülümseme tamamlıyor; ağzın altında, sevimli, dolgun bir çene kubbeleşiyor, sonra boyun... Ah, ağırbaşlı okuyucum! Fazla ileri gidiyorum, ama, zaten bu «açış tasviri» nde, Signora, siyah ipekten elbisesinin yakasındaki gümüş düğmeleri çözdüğü zaman, beyaz bir şiir gibi ışığını saçan iki sessiz çiçekten bihsetmek hakkından mahrumum... Sevgili okuyucu! Yine yukarıya, yüzün tasvirine geçelim; buna ilâve edeceğim şeyler var: bu yüz, kehribar gibi aydınlık ve solgun sarıydı, yumurta biçimi toplanmış ve pırıl pırıl yanan, ve dümdüz topuzlarla şakakları örten siyah saçlar ona, bir çocuk yüzünün yuvarlaklığını veriyor, ve birdenbire yanıvermiş tılsımlı bir ışık gibi, bu yüzü iki siyah göz aydınlatıyordu.

Görüyorsun ya, sevgili okuyucu! Bana, saadetler bağışlıyan şeyin sana tam bir tasvirini de bu kitabımla birlikte vermek, ve nasıl başka seyyahlar eserlerine tarih bakımından ehemmiyetli, ve başka yönlerden dikkate değer bölgelerin hususi haritalarını eklerlerse, ben de Franscheska'nın bir «gravure» ünü yapmak isterdim, ama, heyhat! Tanrılara yakışır fevkalâde güzelliği hayat dolu bir hareket içinde duran mücessem şekillerin yanında, dış çizgilerin ölü kopyası ne işe yarar. En iyi ressam bile bu güzelliği bize gösteremez, zira resim dümdüz bir yalandır. Ve bunu belki heykelci yapabilir; durmadan değiştirilen bir aydınlatma sayesinde heykellerde bir dereceye kadar şekillerin hareketini hayal edebiliriz, heykellere yalnız dıştan ışık veren meşale, onları içten de canlandırıyormuş gibi olur. Evet bir heykel var ki, sevgili okuyucu, sana Franscheska'nın ihtişamlı güzelliği hakkında mermer üzerinde bir fikir verebilir; bu, Floransada, Palazzo Pitti'nin son salonlarından birinde görebileceğin, büyük Canova'nın Venüs'üdür. Şimdi, sık sık bu heykeli düşündüğüm olur, zaman zaman o benim rüyalarıma girer: kollarım arasında yatar, ve yavaş yavaş canlanır ve sonunda kulağıma Franscheska'nın sesiyle fısıldar. Bu sesin öyle bir çınlayışı vardı ki, Franscheska'nın her kelimesine en sevgili, en sonsuz mânayı veriyordu; sana bu sözleri nakletmeye kalkışsam, yalnız kokularından ötürü en büyük de-

ğeri olan çiçeklerin kupkuru bir koleksiyonunu vermiş gibi olurum. Konuşurken çok defa havaya bir sıçrıyor, ve dans ediyordu, ve kim bilir, belki de onun asıl kendi dili danstı. Benim gönlüm de her defasında onunla birlikte dans ediyor, ve en güç «pas» ları yapıyor, ve bu işte o kadar büyük bir kabiliyet gösteriyordu ki, ondan bunu hiçbir zaman beklemezdim. Franscheska bu şekilde Abbate Cecco'nun hikâyesini de anlattı; bu, Franscheska henüz Arno vâdisinde hasır şapha ördüğü zamanlarda kendisine âşık olan bir delikanliydi; Franscheska beni ona benzetiyor, ve bu benzeyişten dolayı beni cidden talihli buluyordu. Bu arada, dünyanın en şirin, en tatlı pandomimalarını oynadı: birbiri ardınca birkaç defa parmaklarının uciyle kalbinin üzerine dürttü, sonra çukurlaştırdığı avuciyle, bağrından en ince duygularını çıkarıyormuş gibi yaptı, ve nihayet, yüzer gibi, göğsünü ileri vererek, yüzü koyun kendini divana attı, yüzünü yastıklar arasında gizledi, bacaklarını yukarı doğru kaldırıp tahtadan kuklalar gibi oynatmaya başladı. Mavi pabuçlu ayak Abbate Cecco'yu, kırmızılısı da zavallı Franscheska'yı temsil ediyordu; kendi macerasını bu oyunla taklidetmek ister gibi, iki âşık ayağı birbiriyle vedalaştırdı, ayakların burunlariyle öpüşmelerini ve tatlı tatlı söyleşmelerini görmek, cidden insanın içine dokunan bir kukla sahnesiydi... Ve bunları yaparken, çılgın kız da, neşeli neşeli kıkırdıyan

hıçkırıklarla ağlıyordu. Ama, göz yaşlarının, arasıra, genç kızın elinde olmadan, rolün istediğinden daha fazla derinden, ta ruhundan geldiği de oluyordu. Bir de, ıstırapların komik bir şekilde ifadesinde gösterdiği pervasızlıkla Abbate Cecco'ya uzun bir nutuk söyletti; bu nutukta o, zavallı Franscheska'nın güzelliğini, kitaptan öğrenilme tumturaklı mecazlarla övüyordu; genç kızın, zavallı Franscheska rolünde cevap vermesinde, yıllar öncesinin içliliğiyle kendi sesini taklit edişinde, kukla oyunlarının hazin edası vardı, ve bu beni fevkalâde sarstı. «Ade Cecco! Ade Franscheska[89]!» sözleri, boyuna tekrarlanan bir nakarattı, ama, âşık ayaklar bir türlü birbirinden ayrılmak istemiyorlardı... Nihayet, insafsız kader onları birbirinden ayırınca sevindim; âdeta bir seziş bana, iki sevgili bir arada kalırlarsa, bunun benim için çok büyük bir talihsizlik olacağını tatlı bir sesle fısıldıyordu...

Profesör, kitarasından, soytarıca bir gıcırdayışla çıkan seslerle alkışladı, Signora Lätitia «trille» lerle şakıdı, fino havladı, Markese ile ben avuçlarımızı patlatıncasına alkışladık, ve Franscheska ayağa kalktı ve teşekkür makamında eğildi; sonra bana dönerek: «Cidden güzel bir komedi, dedi, ama ilk oynanışından bu yana epey uzun bir zaman geçti, ben bile o kadar yaşlandım ki... Kaç yaşındayım, bilin bakayım?»

Ama cevabımı bir an bile beklemeden süratle kendisi cevap verdi: «On sekiz...» Ve bunun üzerine, tek ayağının üstünde on sekiz defa döndü. «Ya siz kaç yaşındasınız, Dottore?»

«Signora, ben 1800 senesinin yılbaşı gecesi doğmuşum.»

Markese hemen: «Size demin söyledim ya, dedi, o, asrımızın başta gelen adamlarından biridir.»

Birdenbire Signora Lätitia: «Ya beni kaç yaşında tahmin edersiniz?» diye bağırdı, ve, o ana kadar yorganla örtülmüş olan, Havva anamıza yakışan kıyafetine aldırış etmeden, bu suali sorar sormaz, öyle bir hırsla doğruldu ki, değil sadeç Kızıl-Deniz, Arabistan, Suriye ve Mezopotamya baştan başa meydana çıktı.

Ben, belki de bu çirkin manzaradan olacak, korku ile irkilerek, Signora'yı ancak yarı beline kadar gördüğüm için, böyle bir suale tam olarak cevap vermenin güçlüğüne dair birkaç söz kekeledim; bunun üzerine o, daha büyük bir şiddetle ısrar edince, hakikatı, yani İtalyanların yaşlariyle Almanların yaşları arasındaki nispeti henüz hesap etmesini beceremediğimi itiraf ettim. Signora Lätitia: «Fark büyük müdür?» diye sordu.

«Gayet tabii. Hararet bütün cisimleri uzattığı için, sıcak İtalyada yıllar da, soğuk Almanyadakinden daha uzun olur.» cevabını verdim.

Markese, beni bu güç durumdan kurtarmanın daha iyi bir çaresini buluverdi. Zarif

bir erkeğe yakışacak şekilde Signoranın güzelliğinin, tam şu sırada en yüksek olgunluk derecesine erişip bütün ihtişamiyle açıldığını beyan eyledi, ve sözlerine ilâve etti: «Signora! Nasıl portakallar gün geçtikçe daha güzel sararırsa sizin güzelliğiniz de her yıl biraz daha olgunlaşıyor.»

Bayan bu benzetmeden memnun olmuş göründü, kendini şu anda hakikaten eskisinden, bilhassa. daha dal gibi sıska bir kız olarak, Bolonya'da sahneye çıktığı zamankinden çok daha olgun, çok daha güzel buldu, o kadar ki, nasıl olup da o haliyle o zamanlar bunca «furore» uyandırdığını bir türlü anlıyamadığını söyledi. Bunun üzerine, Ariadne rolünde ilk sahneye çıkışını anlattı; sonradan farkına vardım: o, bu konuya sık sık dönüyordu; her dönüş vesilesinde de, Signor Bartolo'nun, o tarihte sahneye, sevgilisine attığı şiiri inşadetmesi lâzım geliyordu. Bu iyi bir şiirdi: Theseus'un sadakatsizliğini, insanın içine dokunan bir hüzünle anlatıyor, Bacchus'a körü körüne bir hayranlıkla dolup taşıyor, ve Ariadne'yi gençliğin bütün coşkunluğiyle kutluyordu. Signora Lätitia, her kıtada «Bella Cosa[40]!» diye haykırıyordu, ben de hayalleri, mısraların kuruluşunu ve eski efsanenin bütün bu işleniş tarzını takdirle karşılıyordum.

Profesör: «Evet, çok güzel bir efsane, dedi. Ve muhakkak ki, bunun temelinde tarihî bir hakikat bulunmaktadır; nitekim ba-

zı muharrirler bize açıkça anlatıyorlar ki, Bacchus'un bir rahibi olan Oneus, yaslı Ariadne'ye, terk edilmiş, kimsesiz, Naxos'ta naslar, ve onunla evlenir; ve çok defa vâki olduğu üzere, bu efsanede de, Tanrının rahibi, sonradan bizzat Tanrının kendisi oluveriyor.»

Ben bu fikirde değildim, zira mitoloji meselelerinde felsefi tefsire temayül ediyordum; profesöre cevap verdim: «Theseus kendini Naxos'ta tek başına bıraktığı zaman, Ariadne'nin, Bacchus'un kolları arasına atılmasını anlatan bütün bu masalda ben, onun bu terk edilmiş hali içinde kendini içkiye vermesini anlatan bir allegorie'den başka bir şey görmüyorum. Ve bu faraziyede, vatanımın birçok âlimleri benimle aynı fikirdedirler; siz, bay Markese, herhalde bilirsiniz, rahmetli banker Bethmann[41], bu faraziyeye uyarak, Ariadnesini o şekilde aydınlatmıştı ki, herkes Ariadne'nin kırmızı bir burnu olduğunu sanmıştır.»

Markese: «Ya, evet... Frankfurtlu Bethmann büyük bir adamdı.» diye haykırdı. Ama, aynı anda kafasından gayet ehemmiyetli bir şey geçmiş gibi bir hal aldı, içini çekerek: «Aman Allahım! Frankfurt'a, Rotschild'e[42] mektup yazacaktım, unuttum!» diye söylendi, ve yüzünün çizgilerinde, her türlü şaklabanca şaka ifadeleri silinmiş, gayet ciddî bir iş adamı suratı takınarak, uzun merasime lüzum görmeksizin, akşama doğru döneceğini vadederek sıvışıverdi; o gider gitmez, ben, bu dünyada her za-

man âdet olduğu veçhile, sayesinde dünyanın en hoş insaniyle buluşmak imkânını bulduğum adamın arkasından türlü mütalâa ve tefsirler yürütmek üzereydim, ama, hayretle gördüm ki, orada bulunanların hepsi onu nasıl övecekleriniı bilmiyorlar, herkes, bilhassa onun güzel olan şeylere karşı duyduğu büyük heyecandan, asîl bir zarafet diye vasıflandırılabilecek tavır ve hareketlerinden, hasbîliğinden, diğerkâmlığından, en mübalâğalı ve takdir dolu ifadelerle bahsetti. Signora Franscheska da bu kasidelere iştirak etti, yalnız Markese'nin burnunun insana biraz korku verdiğini, kendisine Pisa kulesini hatırlattığını itiraf etti.

Vedalaşırken, Signora Franscheska'dan, sol ayağını bir kere daha öpmeme müsaade buyurması lûtfunu rica ettim, bunun üzerine o, gülümsiyen bir ciddîlikle, kırmızı pabucu, arkasından da çorabını çıkardı; ben önünde diz çökerken, bembeyaz bir zambak gibi açılan güzel ayağını uzattı; onu, belki de papanın ayağını öperken göstereceğimden daha büyük bir iman hararetiyle öptüm. Kolayca anlaşılacağı üzere, bu işi bitirdikten sonra, oda hizmetçisi vazifesini yapmayı da ihmal etmedim: Ona, çorabını ve pabucunu giydirdim. On parmağımı da seferber etmiş olmakla beraber pek fazla acele etmeden gördüğüm hizmetlerim sona erince, Signora Franscheska: «Sizden memnun oldum, dedi, pek memnun oldum; çoraplarımı sık sık giydirmelisiniz. Bugün sol ayağımı öp-

tünüz, yarın sağ ayağımı hizmetinize sunayım. Öbür gün artık sol elimi öpersiniz, daha ertesi gün de sağ elimi. Vazifenizi hakkiyle ifa eder, tavır ve hareketlerinizle gözüme girerseniz, daha sonra ağzımı uzatırım, daha sonra da... Görüyorsunuz ya, sizin terakkinizi candan arzu ediyorum, gençsiniz, daha önünüzde büyük imkânlar var, hayatta birçok güzel şeyler görebilirsiniz.»

Evet, hayatta çok güzel şeyler gördüm. Toskanyanın geceleri, ve sen, ey kocaman gümüş yıdızlarla dopdolu, aydınlık, mavi gökyüzü, siz, yabani defne fundalıkları, ve sokulgan mersinler, etrafımızda düğün danslariyle uçuşan ve hiçbir yalanın bulunmadığı, Tanrıların hüküm sürdüğü geçmiş güzel günleri hayal eden ve yalnız gözü bağlı yürümeyi âdet etmiş zevklere müsaade eden ve her türlü hür duygunun önüne mürai bir incir yaprağı yapıştıran Apennin perileri, sizler, hepiniz gördüğüm güzel şeylere şahidolunuz!

Ama, ayrıca incir yapraklarına pek lüzum kalmadı, çünkü, dört tarafa uzanmış, yayılmış dallariyle kocaman bir incir ağacı, sevgililerin başı üzerinde yapraklarını hışırdatıyordu.

YEDİNCİ FASIL

Dayak neye derler, bunu herkes bilir, ama aşk nedir, bunu daha kimse şöyle adamakıllı anlatamamıştır. Bazı tabiat filozofları aşkın,

bir çeşit elektrik kuvveti olduğunu ileri sürmüşlerdir; mümkündür; çünkü âşık olduğumuz anda, sevgilinin gözlerinden çıkan, elektrik şeraresine benzer bir şey kalbimize saplanır. Ah! Bu dünyada, bu müthiş şimşekler kadar yakıcı, mahvedici yıldırım yoktur, ve bunlara karşı bir yıldırım-savar aletini bulan insan benim gözümde Franklin'den çok daha büyük itibar kazanacaktır. Şöyle, insanın kalbi üstüne takacağı küçücük yıldırım-savarlar olsaydı, bunların ucunda takılı duran sivri demir, korkunç ateşi, başka yerlere çevirip götürseydi ne iyi olurdu. Ama, sanmıyorum ki, küçücük aşk tanrısı Amor'un elinden oklarını almak, Jupiter'in elinden yıldırımlarını, yahut da müstebidin elinden hükümdarlık asâsını almak kadar kolay olsun. Bundan başka, her aşk yıldırım gibi çarpmaz; bazı zaman, aşk, bir yılan gibi, güllerin altında pusuya yatar, insanın kalbinde açılacak ilk deliği kollar, ve oradan içeri süzülüp girer; bazı da, yalnız bir kelime, bir bakış, veya ehemmiyetsiz bir vakanın hikâyesi, aydınlık bir tohum tanesi gibi kalbimize düşer, bütün bir kış mevsimi sakin sakin orada yatar, sonra ilkbahar gelir, ve küçücük tohum tanesi, alev alev yanan bir çiçek olur, açılır, kokusiyle başları döndürür. Mısırın Nil vâdisinde timsah yumurtalarını ısıtıp kuluçka çıkartan güneş, Potsdam'da, Havel kıyılarında, genç bir kalbdeki aşk tohumlarını da kemale erdirir... Sonra, Mısırda da, Potsdam'da da göz

yaşları. Ama, göz yaşları asla bir izah değildir... Aşk nedir? Kimse onun mahiyetini derinden derine araştırmış mıdır? Kim bilir, belki bu mesele çözülse, muammanın cevabı, muammanın kendisinden daha büyük bir endişe getirecek, kalb korkuya düşecek, ve tıpkı Medusa'yı[43] görenler gibi, korkudan donakalacaktır. Bu muammayı çözecek olan korkunç kelimenin etrafına, çepeçevre yılanlar sarmaşmış... Aman! Ben bu kelimeyi asla bilmek istemem. Hayretin soğuğiyle donup kalmaktansa, kalbimin içindeki acı ile yanayım daha iyi. Taş gibi, acı duymadan, ama yine taş gibi duygusuz, bu dünyanın gül bahçelerinde dolaşan ve güllerin kokularından sevinçlerini, dikenlerinden de şikâyetlerini söyliyen delikanlıya yukardan bakıp gülümsiyen ölü hayaletleri, sakın bu kelimeyi ağzınızdan çıkarmayın!

Sevgili okuyucu, her ne kadar, aşkın sahiden ne olduğunu söylemeye gücüm yetmezse de, Apennin'lerde âşık olunca insanın neler yapacağını, neler duyacağını sana bütün tafsilâtiyle anlatabilirim. Başına böyle bir hal gelen adam, — ne fazla ne eksik — bir delinin yaptıklarını yapıyor: dağların, kayaların tepelerinde zıplayıp oynuyor; sanıyor ki bütün dünya da kendisiyle birlikte hoplamaktadır. Ve bu arada, insana, sanki dünya tam bugün yaratılmış ve ilk insan da kendisiymiş gibi bir his geliyor... «Bütün bu dünya ne kadar da güzel!» Franscheska'nın evinden ayrılırken sevinçle

böyle haykırıyordum: «Bu yepyeni dünya ne güzel, ne değer biçilemiyecek kadar güzel!» Bütün nebatlara ve hayvanlara birer ad vermek zorunda imişim gibi geliyordu bana; her şeyi, bir onun kendi iç tabiatına, bir de benim dışardaki eşya içinde harikulâde bir şekilde eriyip kaybolan kendi duygularıma göre adlandırıyordum; göğsüm, sanki gökten inen vahiylerin kaynağı idi, bütün şekilleri, bütün halleri, çiçeklerin kokularını, kuşların ötüşlerini, rüzgârın ıslığını, şelâlelerin çağıltısını, hepsini anlıyordum. Bazı bir, kulağıma Tanrı sesinin geldiği oluyordu: «Âdem kulum! nerdesin? — Buradayım, Franscheska.» diye haykırıyordum. «Sana tapıyorum, çünkü biliyorum, ve zerrece şüphe etmeden inanıyorum ki, güneşi, ayı, yıldızları ve bütün varlıklariyle birlikte dünyayı sen yarattın!» Sonra mersin fidanlıkları arasında bir ses kıkırdıya kıkırdıya gülüyordu, ben de, kimseye belli etmeden, içimi çekerek, kendi kendime: «Ey tatlı delilik, beni bırakma!» diyordum.

Aşkın çılgın saadeti asıl daha sonra, akşam karanlığı basınca başlıyordu. O zaman, dağların üstündeki ağaçların herbiri ayrı ayrı dans etmiyor, bütün dağlar, dünyayı bırakıp giden güneşin ışıklariyle kırmızıya boyanmış kocaman başları sanki, kendi yamaçlarındaki bağların şaraplariyle sarhoş olmuş gibi, hep birden hoplayıp oynuyorlardı. Aşağıda dere daha bir acele koşup kaçıyor, ve iki yana yal-

pa vuran coşkun dağların yere yıkılacağından korkmuş gibi çığlık koparıyordu; bu ara, ufukta sıcak yaz akşamlarının şimşek parıltıları, tıpkı aydınlık öpücükler gibi çıkıyordu. «Evet, gülümsiyen gökyüzü, toprak-sevgilisini öpüyor» dedim... Ey Franscheska, güzel gökyüzüm, ben de senin toprağın olayım! Ben bütün varlığımla bu toprağın malıyım, ama, ey gökyüzüm, sana kavuşmak isteğiyle yanıyorum.» Böyle haykırdım, ve yalvararak kollarımı uzattım, kafamı ağacın birine çarptım, sonra, kızıp küfredeceğime ağacı kucakladım... Ve ruhum, aşkın şarabiyle sermest, neşeden çılgına dönmüştü... Tam bu sırada, birdenbire pırıl pırıl yanan al elbiselere bürünmüş bir vücut gözüme ilişti; o beni bütün rüyalarımdan, var kuvvetiyle çekip çıkardı, gerisin geriye ve en serin hakikatin içine getirdi.

SEKİZİNCİ FASIL

Dağın yamacında, çayırlı bir seki üzerinde, geniş dallı bir defne ağacının altında, Markesenin hizmetçisi Hyazinthos oturuyordu, yanında da Markese'nin köpeği Apollo duruyordu. Köpek ön ayaklarını, küçücük adamın al pantolonunun dizlerine koymuş, onun yüzüne merakla bakarak durur vaziyette idi: Hyazinthos, elinde bir taş tahta tutuyor, arada bir oraya bir şeyler yazıyor, kendi kendine acı acı gülümsüyor, kafasını sallıyor, derin derin içini

çekiyor, sonra memnunlukla burnunu siliyordu.

Ona: «Hele bak! Hirsch Hyazinthos, yoksa şiir mi yazıyorsun? diye seslendim. Eh, şiir yazmak için bundan daha uygun şartlar bulunamaz: Apollo yanında defne dalları da şimdiden başının üstünde sarkmış duruyor.»

Zavallı herife haksızlık etmişim. Sevimli bir eda ile cevap verdi: «Şiir mi? hayır... Ben şiirlerin dostuyum ama, hiç şiir yazmam. Ne mi yazıyordum? Yapacak bir işim yoktu da, sırf eğlence olsun diye, bir zaman benim elimdeki numaralarla piyango çekmiş olan dostların isimlerini yazıyordum. Onlardan birkaçının hâlâ bana borçları var... Ama, bay Doktor, sakın size târiz ettiğimi sanmayın... Her şeyin sırası var, elbet ödersiniz. Son defasında 1364 numaralı bilet yerine 1365 i almış olsaydınız, şimdi 100.000 Mark-Banko paranız olurdu; o zaman buralarda sürtmenize lüzum kalmazdı, Hamburg'da rahat rahat oturur, yattığınız yerden İtalya manzaralarının nasıl olduğunu anlattırırdınız. Allah bilir ya, bana kalsa, buralara gelir miyim hiç; sırf bay Gumpel'in hatırı belâsı... Ah, bunca sıcağa, tehlikeye, yorgunluğa katlanmam lâzım geliyor, nerede bir çılgınlık, akla gelmiyecek bir delilik varsa, bay Gumpel de muhakkak oradadır; tabii ben de yanından ayrılmam. Şimdiye kadar çoktan ondan ayrılırdım, ama benden geçemiyor ki... Öyle ya, ben yanında olmasam sonra memlekete dö-

nünce, yabancı diyarlarda kazandığı şan, şeref, kültürden kim bahsedecek? Doğrusunu söyliyeyim mi, şimdi şimdi ben de kültüre ehemmiyet vermeye başlıyorum. Hamburg'da, çok şükür öyle şeylere ihtiyacım yok; ama, bilinmiyor ki, bakıyorsun bambaşka bir memlekettesin. Şimdi dünya bambaşka. Doğrudur; şöyle bir lokmacık kültür, insanın bütün varlığını âdeta süslüyor. Bir de, insana bu yüzden gelen şerefi düşünün! Meselâ, Lady Maxfield, bu sabah beni nasıl karşıladı, ve lûtuflariyle sevindirdi. Tıpkı sizin nail olduğunuz lûtuflar... Götürdüğüm çiçeğin değeri beş paoli olduğu halde, bana bir franceskoni bahşiş verdi... Bundan başka, güzel, kibar hanımların küçücük, beyaz ayaklarını avuçları içine almak da ayrı bir saadettir.»

Bu son sözlerden oldukça pirelendim, hemen: «Acaba bu bana bir iğne mi?» diye düşündüm. Ama, daha o gün kendisinin dağın öbür sırtında bulunduğu bir sırada eriştiğim saadetten herifin akşama varmadan nasıl haberi olabilirdi? Yoksa, orada da buna benzer bir sahne mi geçmişti, ve böylece, yukarda göklerde oturan kâinat tiyatrosunun büyük muharririnin acı bir alayı mı tecelli etmişti: Öyle ya, o, her gün böyle birbirini alaya alır gibi taklideden sahnelerden binlercesini gökyüzündeki melâike taifesini eğlendirmek için sahneye koymuyor mu? Ama, aslında, tahminlerimin ikisi de doğru değilmiş; uzun, tekrarla-

nan suallerden ve Markese'ye bir şey söylemiyeceğime dair yemin, kasem söz verdikten sonra, adamcağız bana her şeyi itiraf etti: o, lâleyi götürdüğü zaman Lady Maxfield'i yatağında yatar bulmuş; uzun, güzel nutkunu iradetmeye niyetlendiği sırada, Lady'nin çıplak ayaklarından biri yataktan dışarı çıkmış; bu ayakta nasırlar olduğunu görünce, hemen bunları kesmek müsaadesini rica etmiş, Lady müsaadeyi vermiş; sonra da, hem bu işe, hem de lâleyi getirmesi zahmetine karşılık olarak bir franceskoni'lik bahşiş almış.

Hyazinth, hikâyesini bitirince ilâve etti: «Ama ben bu işi yalnız şeref karşılığı yaparım; bunu, nasırlarını kesmek şerefini kazandığım zaman baron Rotscild'e de söyledim. Hâdise baronun çalışma odasında cereyan etti; orada, tıpkı bir taht üzerindeymiş gibi, yeşil sandalyesinde oturuyor, bir kıral gibi konuşuyordu; etrafında courtier'leri[44] duruyorlardı; emirler buyuruyor, bütün kırallara *courrier*'ler, sâiler yolluyordu; işte, böyle bir anda, onun nasırlarını keserken, içimden şöyle düşündüm: «Bütün dünyayı avucu içinde tutan adamın ayağını avuçlarının içinde tutuyorsun; şu anda sen de mühim bir adamsın; aşağıda, sen biraz fazlaca kestin mi, yukarıda da o, can acısiyle, âdeta hıncını almak için en büyük kıralları daha bir insafsızca haraca kesecek... Hâsılı o anda, hayatımın en mesut dakikalarını yaşadım.»

«O güzel duyguları tahmin edebilirim, herr Hyazinth. Peki, bu şekilde kesip biçtiğiniz zat, Rotschild hanedanından kimdi? Acaba bu, asil ruhlu, Britanya'lı Rotschild mi? Lombardstreet'te oturan ve kayserlerle kırallar için bir rehin sandığı kurmuş olan koca adam mı?»

«Tabii her Doktor, büyük Rotschild'den bahsediyorum, büyük Nathan Rotschild[45], bilge Nathan[46]... Brezilya İmparatoru, elmaslı tacını ona rehin bırakmıştır. Ama, Frankfurt'taki baron Rotschild'le[47] tanışmak şerefine de nail oldum; gerçi, sıkı fıkı bir dostluk saadetine mazhar olmadım, ama, yine de benden iltifatlarını esirgemedi. Bay Markese ona, benim bir zaman piyango bayiliği yapmış olduğumu söyleyince, gayet nükteli bir eda ile: «Benim mesleğim de aşağı yukarı bu... Öyle ya, Rotschild piyangosunun baş bayiiyim; o halde, meslektaşım uşaklarla yemek yememeli, sofrada benim yanımda oturmalıdır.» dedi. Allah şahidimdir, herr Doktor, o gün Salomon Rotschild'in yanı başında yer aldım, o bana, kendi dengiymişim gibi, tamamiyle *famillionnaire*[48] muamele etti. Onun evinde yapılan, gazetelerin bahsettiği, meşhur çocuk balosunda da onunla bir arada bulundum. Öyle ihtişam, öyle debdebe, bütün hayatımca bir daha imkân yok göremem. Hamburg'da 1500 mark 8 shelling'e mal olan bir baloda daha bulundum, ama, ötekinin yanında bu, bir gübre yığını yanında minnacık bir tavuk pisliği gibi kalır. Aman, orada ne

kadar altın, gümüş, elmas gördüm! Ne kadar yıldız, nişan, madalya! Şahin-nişanı, Altın-Yapağı, Aslan-nişanı, Kartal-nişanı, daha bilmem neler... O kadar ki, küçücük bir çocuk, inanolsun, küçücük bir çocuk, Fil-nişanı takınmıştı. Çocuklar gayet güzel kıyafet değiştirmişlerdi; «istikrazcık» oynuyorlardı; kırallar gibi giyinmişlerdi: başlarında taç vardı; ama, kocaman bir oğlan, tam tamına ihtiyar Nathan Rotschild gibi giyinmişti. Rolünü gayet güzel yapıyordu: iki elini pantolonunun ceplerine sokmuş, paralarını şıkırdatıyor, küçük kırallardan biri bir miktar borç istedi mi, kafasını hiddetli hiddetli sallıyordu; yalnız, beyaz ceketli, kırmızı pantolonlu çocuğun yanaklarını sevgiyle okşuyor, ona tatlı sözler söylüyordu: «Sen benim en büyük zevkım, en çok sevdiğim, neşem, servetimsin; ama, amcan oğlu Michel'i gözüm görmesin! Yılda harcıyacağından daha çok adamı günde harcıyan o serseriye ödünç beş para bile vermem; onun yüzünden dünya yine bir felâkete sürüklenecek, o arada benim de işlerim bozulacak.» Allah şahidimdir, hani oğlan, Rotschild rolünü gayet güzel oynuyordu. Hele, sahici gümüşten zambaklarla işlenmiş beyaz atlastan bir mantoya bürünmüş olan şişman çocuğun yürüyüşüne yardım edip ona arada bir öğütler verirken... «Ha! ha! göreyim seni, adımlarını dikkatli at, boğazına iyi bak, güzel ye, sakın yine kendini yerinden yurdundan kovalatma... Yoksa benim paralarım

yine ziyan olur gider...» Herr Doktor, bu oğlanın böyle böyle konuşmalarını duymak, hani gerçekten bir zevk oluyordu; öteki çocuklar da, hepsi sevimli sevimli şeyler, vazifelerini gayet mükemmel görüyorlardı... Sonunda, pastaları getirdiler, en güzel parçayı sen kapacaksın, ben kapacağım diye bir kavgadır başladı. Birbirlerinin başından taçları çekip attılar, bağırdılar, ağladılar, hattâ birkaç tanesi...»

DOKUZUNCU FASIL

Dünyada, bir İtalya seyahatnamesi okumak kadar can sıkıcı bir şey yoktur. — Tabii böyle bir seyahatname yazmak da aynı derecede sıkıcı bir şey oluyor. — Müellif, seyahatnamesinde, İtalyadan mümkün olduğu kadar az bahsetmek suretiyle eserini az çok tahammül edilir bir hale koyabilir. Ben de bu sanat oyunundan adamakıllı istifade etmiş olmama rağmen, sevgili okuyucu, bundan sonraki fasıllarda sana hoşça vakit geçirtecek güzel şeyler vadedemem. Eğer önümüzdeki sahifelerde karşına çıkacak olan saçma şeylerden pek canın sıkılırsa, bütün bunları yazmak zorunda olan benim çektiklerimi düşünüp kendini teselli et. Sana tavsiyem: arada bir, şöyle birkaç sahifeyi birden çeviriver, kitabı çabucak sonuna getirirsin... Ah, ben de aynı şeyi yapmak isterdim, ama mümkün mü? Şaka ettiğimi sanma sakın; sana bu kitap hakkında samimî düşüncemi ga-

yet ciddî olarak itiraf etmem lâzım gelirse, onu hemen kapatmanı ve sonunu okumamanı tavsiye ederim. Yakında senin için daha güzel bir şeyler yazmak niyetindeyim; daha sonra gelecek olan bu kitapta, yani «Lucca Şehri» nde Mathilde ile Franscheska'yı yeniden bulacağız, orada bu güzel çehreler seni, bu fasıldakinden ve bundan sonrakilerden çok daha fazla eğlendirecekler.

Allaha çok şükür, şu sırada penceremin önünde bir lâterna en neşeli melodilerini çalıyor! Bulanık kafamın böyle bir neşelenmeye pek ihtiyacı var, hele düşünün ki, şimdi, excellence Markese Christophoro di Gumpelino'nun evine yapacağım ziyaretin anlatılmasına sıra geldi. Bu heyecanlı hikâyeyi, tamamiyle olduğu gibi, kelimesi kelimesine, tam bir sadakatle, en pis halisliği içinde anlatmam lâzımdır.

Markese'nin evine vardığım zaman vakit epey geç olmuştu. Odaya girdiğimde Hyazinth yalnız başına duruyor, efendisinin altın mahmuzlarını silip parlatıyordu; Markese ise, yatak odasının yarı açık kapısından gördüğüme göre, bir Madonna ile büyük bir haçın önünde diz çökmüş bulunuyordu.

Şunu da bilmelisin ki, sevgili okuyucu, Markese, bu kibar adam, şimdi dini bütün bir katoliktir, insanları necata götürecek tek kilisenin, katolik kilisesinin âdap ve erkânına harfi harfine riayet etmektedir. Hattâ Romada bu-

lunduğu zamanlar, hususi bir papaz tutar; herhalde aynı çeşitten sebeplerle, İngilterede bulunduğu zaman, en iyi yarış atlarını, Paris'te olduğu zaman da en iyi dansözleri eli altında bulundurur.

Hyazinth, söylediği şeylerin ehemmiyetine inanmış bir adamın gülümsemesiyle: «Herr Gumpel şimdi duasını yapıyor.» diye fısıldadı; başiyle efendisinin odasına doğru işaret ederken, daha da hafif bir sesle ilâve etti: «Her akşam primadonna ile İsa-Çocuğun önünde, dizleri üstünde öyle iki saat durur. Fevkalâde değerli, muhteşem bir resim, Markese'ye tam 600 franceskone'ye mal oldu.»

«Ya siz, herr Hyazinth, neden onun arkasında siz de diz çökmüyorsunuz! Yoksa, katolik diniyle aranız iyi değil mi?»

O, başını şöyle düşünceli düşünceli teraziledikten sonra: «Onunla aramız hem iyi, hem iyi değil! dedi. Bütün gün işsiz gücsüz dolaşan, kibar bir baron için, bir sanat meraklısı için mükemmel bir din; ama, Hamburgluya, işi gücü ticaret olan bir adama göre din değil; hele piyango bayiine hiç gelmez. Ben, çekilen her numarayı, tam tamına, dosdoğru yazmalıyım, tam o sırada dan! dan! dan! diyen katolik çanını düşündüm mü, yahut da gözlerimin önünde katolik günlüğü gibi dumanlar tütmeye başladı mı, haydi bir numarayı yazmadım, yahut da yanlış bir numara yazdım, işte o zaman, dünyanın en büyük felâketi demek-

tir. Çok defa herr Gumpel'e demişimdir: efendimiz, zatıâliniz zengin bir adamsınız, istediğiniz kadar katolik olabilirsiniz, aklınızı tam katolik usulüne göre tütsüliyebilirsiniz, bir katolik çanı gibi aptallaşabilirsiniz, hiç zararı yok, yine yiyecek yemek bulursunuz; ama ben, iş adamıyım, bütün duygularımın hepsini de sapasağlam tutmalıyım ki bir şey kazanabileyim. Herr Gumpel düşünüyor ki: kültür için katolik olmak zaruridir, katolik olmazsam, kültüre taallûk eden resimleri, Johann von Viehesel'i[49], Corretschio'yu, Carratschio'yu, Carravatschio'yu falan anlıyamazmışım... Ama ben de, her zaman düşünürüm ki: Corretschio, Carratschio, Carravatschio, daha bilmem kim, benden kimse bilet almayıverdi mi, gelip de bana zerre kadar yardım etmezler; o zaman ben de, battım gitti, kendimi patschio'da[50] bulurum... Bu arada size şunu da açıkça söyliyeyim, herr Doktor, katolik dini beni hiç sarmıyor; siz akıllı bir adamsınız, herhalde bana hak verirsiniz. Bu dinin hiçbir zevkli tarafını görmüyorum. İnsan hani, Allah gecinden versin, Allahutaâlâ ölmüş de, cenaze töreninde yakılan günlüğün kokusunu kokluyormuş, ve gayet hazin cenaze havalarının uğultusunu dinliyormuş gibi oluyor, insana bir melânkolidir çöküyor... Söyledim ya, bu bir Hamburgluya göre din değil.»

«Peki, herr Hyazinth, protestan dinine ne buyurursunuz, hoşunuza gidiyor mu?»

«O da bence fazla akıllı, fazla ağırbaşlı, herr Doktor; org da olmasa, buna din bile diyemiyeceğim. Söz aramızda: protestan dininin hiçbir zararı yok, tıpkı bir bardak halis su gibi... Ama, bir faydası da yok, onu da denedim, ve bu tecrübe bana 4 mark 14 shelling'e mal oldu.»

«Nasıl oldu, anlatsanıza kuzum herr Hyazintb.»

«Bakın, herr Doktor, kendi kendime: doğrusu bu din fazla akıl, izan işi bir din, diye düşündüm; bunun eksik olan tarafı vecit, istiğrak, ve mucize... O halde, eğer o, namuslu, kelli felli bir din diye tanınmak istiyorsa, bir lokmacık vecd-ü istiğrak verebilmeli, bir ufacık mucize gösterebilmeli; ama Hamburg'da kahverengi sıralarından ve bembeyaz duvarlarından, ve duvarında da, üzerinde yarım düzine beyaz rakam sıralanmış küçücük bir kara-tahtadan başka bir şeyi bulunmıyan, cascavlak cinsinden bir protestan kilisesine baktım, baktım ve kendi kendime: İyi ama, burada kim mucize gösterecek? dedim. Sonra, yine kendi kendime: sen belki de bu dine ta'nediyorsun, kim bilir, belki bu beyaz rakamlar da, tanrının anasını gösteren bir resim, veyahut da üvey babası, yani Yusuf-i Neccâr'dan kalma bir kemik kadar mucize göstermeye kaadirdirler; meseleyi kökünden halletmek için hemen Altona'ya gittim, ve Altona piyangosundan, kilisenin kara tahtasındaki numaraları taşıyan

biletleri satın aldım: çift numaraya 8[51] schelling, üç numaraya 6, dört numaraya 4, beş numaraya da 2 schelling verdim. Size şerefim üzerine yemin ediyorum: mübarek protestan numalarından hiçbirine ikramiye çıkmadı. Artık ne düşünülmesi lâzım geldiğini anlamıştım, bir çift bilete bile sözü geçmiyen, bir şey yapmaktan âciz dinin çekiven kuyruğunu dedim... Bağladığım 4 mark 14 schilling'in hepsini kaybettiğim bu dine dünya ve ahretteki saadetimi bağlıyacak kadar deli olmadım!»

«Herhalde, eski Yahudi dini sizin maksadınıza en uygun dindir değil mi?»

«Bırakın şu eski Yahudi dinini, herr Doktor! En amansız düşmanın bile evinden ırak olsun! Bu dinden bütün kazancın küfür ve hakarettir. Size söylüyorum, bu bir din değil, bir belâdır. Bana onu hatırlatabilecek her şeyden sakınıyorum, ve Hirsch bir Yahudi kelimesi olduğu ve Almancası Hyazinth demeye geldiği için, eski Hirsch adına yol verdim, şimdi Hyazinth, Collecteur, Oprateur, ve Taxateur diye imza atıyorum. Böylece, mührümün üstündeki H harfi de kaldı, bu da bir fayda; durup dururken bir de yeni baştan mühür kazdırmaktan kurtuldum. İnan olsun, insanın adının şöyle veya böyle olmasının bu dünyada gayet mühim neticeleri olur; bir isim diyip geçmeyin, çok şeyler yapar. Hyazinth, Collecteur, Operateur, Taxateur diye imza attım mı, düpedüz Hirsch diye yazmaktan çok başka bir te-

siri olur, ve bu şatafatlı imzayı görünce, kimse bana, öyle alelâde bir serseri muamelesi yapamaz.»

«Azizim herr Hyazinth, size kötü muamele yapmak kimin haddine düşmüş! Kültürünüzü yükseltmek hususunda o kadar gayret göstermiş görünüyorsunuz ki artık sizi gören kimse, daha konuşmak üzere ağzınızı açmadan, kültürlü bir adam olduğunuzu anlar.»

«Hakkınız var, herr Doktor, kültürde devanası adımlariyle ilerledim. Doğrusu, Hamburg'a döndüğüm zaman kimle düşüp kalkacağımı bilemiyorum; din meselesine gelince, ne yapacağımı gayet iyi biliyorum. İlk elde yeni İsrail mâbediyle işimi göreceğim; yani, doğru imlâ ile yazılmış Almanca ilâhileriyle, dokunaklı vâizleriyle, ve bir din için elzem olan şöyle bir lokmacık vecd-ü istiğrak çeşnisiyle sâf Mosaik[52] ibadetini kastediyorum; Allah şahidimdir, bugün kendim için bundan daha güzel bir din bulamam, ve o, himaye edilmeye değer. Onu kabul edeceğim, benimsiyeceğim, Hamburg'a döner dönmez — piyango çekiliş gününe raslamıyan — her cumartesi günü, yeni dinin mâbedine gideceğim. Maalesef bazı kimseler bu yeni İsrail ibadetinin adını kötüye çıkarıyorlar, ve gûya bu dinin — hâşa huzurdan — «schisma» ya gitme istidadı olduğunu ileri sürüyorlar... Ama sizi temin edebilirim, bu, tertemiz, fevkalâde mükemmel bir dindir; tabii ayaktakımı için lüzumundan faz-

la mükemmel; öylelerini zaten daha uzun zaman ancak eski Yahudi dini paklar. Ayaktakımı kendini mesut hissetmek için, aptallık içine gömülüp kalmak ister; aptallığı içinde memnun ve mesuttur. Meselâ, uzun sakallı, yırtık pırtık elbiseli, bir tek kelime imlâya gelir söz konuşamıyan, hattâ, birazıcık da uyuz, pimpon bir Yahudi düşünün; bu adam muhakkak ki kendini —bunca kültürüme rağmen— benden daha mesut hisseder. Hamburg' da Bäckerbreitengang denilen sokakta, bir evin zemin katında Moses Lump adında bir adam oturur. Ona Moses Lümpchen, veya kısaca Lümpchen de derler; bütün hafta, kış demez, yaz demez, yağmur çamur demez, sırtındaki yükle, birkaç mark kazanmak için oradan oraya koşar durur; ama, cuma akşamı olup eve geldi mi, yedi kollu şamdanı yanmış, beyaz örtülü sofrayı kurulmuş buldu mu, yükiyle birlikte bütün gamını kasavetini de bir tarafa atar, şaşı karısiyle, ve anasından daha da şaşı kıziyle sofraya oturur, onlarla birlikte, âlâ sarımsaklı salçada pişirilmiş balık yer, ve arada da Hazret-i Dâvud'un en muhteşem şarkılarını çağırır, İsrail oğullarının Mısır'dan kaçıp kurtulmuş olmalarına bütün kalbiyle sevinir, İsrail oğullarına kötülük etmiş olan bütün şerir mahlûkların sonunda ölmüş olduklarına da sevinir; Firavun'un, Buhtunnasır'ın, Haman'ın, Antiochus'un, Titus'un ve bütün buna benzer heriflerin hep öldüğü halde, fıkara Lümpchen'in — hamdolsun —

karısiyle, kıziyle hayatta bulunmasına, ve rahat rahat balıkçığını yemesine gayetle memnun olur... Hani, herr Doktor, ağzınıza lâyık, balık da nefîs pişmiştir, adamcağız da mesuttur; nesine gerek kültür, falan gibi şeylerle kendini eziyete vermek... Tıpkı, fıçısının içine sokulup oturmuş Diyojen gibi, dinceğizine ve gecelik hırkasına sarınmış oturur, memnun ve mesrur, mumlarının ışığını seyreder, mumların fitillerini bile kendisi kalkıp da kesmez; ışık biraz kararmaya başladı mı, bu işi görecek olan kadın — Schabbesfrau[53] — o sırada oralarda yoksa, ve meselâ büyük Rotschild, beraberce dünyayı fethettikleri bütün simsarları, komisyoncuları, nakliyatçıları ve chefs de comptoir'lariyle[54] çıkıp gelmiş ve: «Ey Moses Lump, dile benden ne dilersin!» demiş olsaydı... Herr Doktor, eminim ki Moses Lump'un cevabı şu olacaktı: «Mumların fitilini kesmeni diliyorum!» ve bu cevaba hayran kalan büyük Rotschild de: «Rotschil olmasaydım, böyle bir Lümpchen olmak isterdim!» diyecekti.

Hyazinth böylece düşüncelerini, âdeti üzere bir destan enginliğiyle açıp söylemekte iken, Markese dua için üzerine diz çöktüğü minderden doğrulup kalktı, ağzını açmaksızın, burnundan doğru «Pater Noster» den parçalar mırıldanarak yanımıza geldi. O zaman Hyazinth, dua rahlesinin yukarısında asılı duran Madonna resminin üstüne yeşil tül perdeyi çekti, suretin önünde yanan iki mumu söndürdü, bakır sali-

bi yerinden indirip aldı, ve elinde haçla bize doğru geldi. Onu, demincek efendisinin mahmuzlarını silerken kullandığı bezle ve aynı tükrüklü titizlik ve ihtimamla silip parlatmaya koyuldu. Markese'ye gelince: O, sıcağın ve yumuşatıcı duyguların tesiri altında eriyip gitmiş gibiydi; redingotu yerine sırtına, kenarları gümüş saçaklı, mavi ipekten geniş bir *domino* geçirmişti; burnu, aşka tutulmuş bir Louis altını gibi melûl mahzun pırıldıyordu. Divanın yastıkları arasına kendini attıktan sonra «Aman Allahım!» diye içini çekti. Herr Doktor, bu akşam beni tam bir vecd-ü istiğrak halinde bulmuyor musunuz? Çok heyecanlıyım, kendimi, bütün benliğim eriyip gitmiş gibi hissediyorum. İçime daha yüksek bir âlemden haberler geliyor.

«Göz, gökleri açılmış görüyor,
Kalb, ebedî bir saadet içinde yüzüyor[55].»

Hyazinth, onun sözünü keserek: «Herr Gumpel, dedi. İlâç almalısınız, iç âzalarınızdaki kan yine donmuş olmalı; ben sizin eksiğiniz nedir, bilirim...»

Efendisi içini çekerek: «Bilmezsin.» dedi.

Uşak: «Bilirim, dedim size, diye cevap verdi; iyilik, şefkat ifadesi taşıyan küçücük yüziyle işaretler yapıyordu... Ben sizi dipten bucağa adamakıllı tanırım; bilirim ben, siz benim tam zıddımsınız; siz susadığınız zaman ben acıkırım, siz acıktığınız zaman ben susarım; siz oldukça dolgunsunuz, ben gayet za-

yıfım; sizde fevkalâde bir kültür var, bende daha çok iş zihniyeti; ben bir praktikus'um, siz bir diarrhetikus'sunuz[56]; hâsılı kelâm siz tam mânasiyle benim antipodex'imsiniz[57]!»

Gumpelino: «Ah! Julia!» diye içini çekti... «Ah ne olurdu, eline geçirdiğin sarı meşinden eldiven olsaydım da yanaklarını öpebilseydim! Herr Doktor, bayan Crelinger'i[58], «Romeo ile Julia» yı oynarken hiç görmüşlüğünüz var mı?»

«Tabii... Hâlâ, bütün ruhum onun cazibesi içindedir.»

Bu cevabım üzerine Markese büyük bir heyecanla: «Öyle ise, diye bağırdı, ve gözlerinden sanki ateş fışkırıyor, ve burnunu ışıklandırıyordu... Öyle ise beni anlarsınız, size: «Seviyorum!» dediğim zaman bunun ne demek olduğunu bilirsiniz. Ben kendimi size tamamiyle açacağım. Hyazinth, sen dışarı çık hele!...»

Uşak, küskün bir tavırla: «Ne diye çıkacakmışım, dedi... Benim önümde sıkılmanız için bir sebep yok, aşk nedir ben de bilirim; zaten biliyorum...»

Gumpelino bağırdı: «Bilmiyorsun!»

«Bildiğimi ispat için, sadece Julia Maxfield adını söylemem kâfi. Sakin olunuz, o da sizi seviyor... Ama, bütün bunlar sizin için faydasız... Sevgilinizin kayınbiraderi onu bir dakika gözünden ayırmıyor, ve gece gündüz, bir elmas gibi muhafaza altında tutuyor.»

Gumpelino: «Ah, ben zavallı! diye acı acı feryadetti. Seviyorum, sevgilim de beni seviyor, gizli gizli birbirimizin ellerini sıkıyoruz, masanın altında birbirimizin ayaklarına basıyoruz, gözlerimizle işaretleşiyoruz, ama hiçbir fırsat elimize geçmiyor. İkide bir, mehtapta balkona çıkıyor, ve kendimi Julia yerine koyuyorum, ve Romeo'mun, — yahut da Gumpelino'mun — bana bir randevu verdiğini hayal ediyorum, ve tıpkı bayan Crelinger gibi tirad'lar okuyorum:

«Ey gece, gel! Gumpelino'm, ey gece içinde gündüzüm, gel!
Gecenin kanadları üstünde dinleneceksin:
Tıpkı bir karganın sırtında, yeni yağmış karın dinlenmesi gibi!
Gel ey aşk dolu tatlı gece! gel de
Bana Romeo'mu — yahut Gumpelino'mu — ver[59]*!...»*

Ama ne fayda! Lord Maxfield durmadan bizi gözetliyor, ve ikimiz de hasret ateşi içinde ölüp gidiyoruz; öyle bir gece ki, her insan, kaybetmeyi bir kazanç sayarak, gençliğinin taze çiçeklerini rehine koyar. Ah! Böyle bir gece yaşamak, benim için Hamburg piyangosundan büyük ikramiyeyi kazanmaktan daha büyük bir saadettir.»

Hyazinth: «Aman ne hayal! diye bağırdı. Büyük ikramiye, 100.000 mark!»

Gumpelino: «Evet, büyük ikramiyeden daha büyük saadet! diye devam etti. Böyle bir geceye kavuşabilseydim; ah! Bana kaç defa; ilk fırsatta böyle bir gece yaşatacağını vadetti, ve ben de kendi kendime, ertesi gün sabah olunca, onun, tıpkı bayan Crelinger gibi, Shakespeare'den mısralar okuyacağını düşündüm:

«Gitmek mi istiyorsun? Daha sabaha çok var.
Şimdi senin endişeli kulağına çarpan ses
Çayır kuşunun değil, bülbülün sesidir.
O, bütün gece, şurada, nar ağacının üstünde öter.
Duyduğun bülbül sesiydi, inan sevgilim[60]*!»*

Bu arada Hyazinth, durmadan: «Bir tek gece için büyük mükâfatı feda etmek!» sözlerini tekrarlıyor, ve bir türlü sükûnet bulamıyordu... «Sizin kültürünüz hakkında çok büyük fikirlere sahiptim, bay Markese, ama kültürün hayalde, mübalâğada sizi bu kadar uzaklara görüreceğini ummazdım! Bir insan, aşk uğruna büyük ikramiyeyi feda etsin! Doğrusu ya, herr Markese, uşağınız sıfatiyle sizinle düşüp kalkmaya başladığımdan beri yığın yığın kültürle aşina oldum, ama, Allah bilir ya, aşk uğruna büyük ikramiyenin dörtte birini bile feda etmem. Allah saklasın! Kesilen 500 markı da hesaba katsam, yine 12.000 mark kalır. Aşk!... Aşkın bana neye mal olduğunu, bütün masraflarla hesap etsem, 12 mark 13 schilling

çıkar. Aşk!... Benim aşkta, beş para masrafa girmeden cabadan bazı başarılar da elde ettiğim oldu; yalnız, arasıra sevgililerimin *par complaisance*[61] nasırlarını keserdim. Bütün duygularımla bir ihtiras derecesini bulan hakiki bir rabıta yalnız bir defa başıma geldi; Dreckwall'da oturan, Gudel diye şişko kadın başıma bu belâyı sardı. Bu kadın, piyango biletlerini benden alırdı, ve biletini yenilemek için, evine her gidişimde, elime bir parça pasta, hem de gayet nefîs bir pasta sıkıştırırdı; bazı bazı, ufacık bir kadeh likörle reçel ikram ettiği de olurdu, bir defasında, kendisine ruh sıkıntısına tutulduğumdan şikâyet ettim; bana, kendi kocasının kullandığı tozun reçetesini verdi. Bu tozu, bugüne kadar hep kullandım durdum, her zaman gayet iyi tesir yapmıştır... Bu kadınla olan aşk maceramızın başka neticeleri olmadı. Bana öyle geliyor ki, herr Markese, siz de bu tozdan bir miktar almalısınız. İtalyaya geldiğimde, Milâno'da ilk işim eczaneye gidip bu tozu yaptırmak oldu; üstümden hiç eksik etmem. Durun hele, bir arıyayım, bulursam excellence'ınıza da vereyim, içsinler...»

Gayretli arayıcının cebine elini daldırıp çıkardığı her nesne için yaptığı açıklamaları tekrarlamak, çok uzun tafsilâta girişmek olacak. Bu araştırma esnasında çıkan şeyleri saymakla yetineceğim: 1. Yarım bir mum, 2. İçinde nasır kesmeye mahsus aletler bulunan gümüş bir mahfaza, 3. Bir limon, 4. Dolmamış

olmakla beraber, ihtimal, manzarası korkulu bir rüyaya sebebolmasın düşüncesiyle, kâğıda sarılmış bir tabanca, 5. Büyük Hamburg piyangosunun son çekilişinde kazanan numaraların listesi. 6. Siyah meşinle ciltlenmiş, içinde Hazret-i Dâvud'un Maezamiri ve henüz alınmamış alacaklar yazılı bir deftercik, 7. Düğümlenir gibi bükülmüş kuru bir söğüt dalı, 8. İçinde 50.000 mark kazanmış olan bir piyango biletinin makbuzu saklı duran pembe taftaya sarılmış ufacık bir paket, 9. Gemicilerin peksimetleri gibi, kızartılmadan kurutulmuş ve ortasından delikli ince bir dilim ekmek, ve nihayet, 10. Yukarda zikri geçen toz; bu sonuncu pakete, küçücük adam az çok bir heyecanla ve aynı zamanda hayret ifade eden mahzun bir baş sallamasiyle baktı, ve içini çekerek: «Düşünüyorum da, on yıl önce şişko Gudel bana bu tozun reçetesini vermişti, on yıl sonra İtalya'dayım, ve aynı ilâcı elimle tutuyorum, ve üzerinde: «Sal mirabile Glauberi» — yani, külli deva tesirini haiz, ekstra kalite Glauber tuzu — yazılı... Ah! Şimdi sanki Glauber tuzunu kendim içmişim de, tesirini hissediyor muşum gibi geliyor bana. İnsan oğlu böyle işte! İtalyadayım, ve Dreckwall'daki şişko Gudel'i düşünüyorum! Kimin hatırına gelirdi! Gözümün önüne geliyor: herhalde o şimdi memlekette, bahçesine çıkmıştır, ay doğmuştur, ve muhakkak ya bülbül, ya çayır kuşu, bir şey ötüyordur...»

Gumpelino bunun üzerine içini çekti: «Çayır kuşu değil, bülbüldür!» dedi ve arkasından, sanki kendi kendine okumaya başladı:

«O bütün gece, şurada, nar ağacının üstünde öter,
Duyduğun bülbül sesidir, inan sevgilim!»

«Hepsi kuş değil mi, canım, isterseniz kanarya olsun, hepsi bir... Ama, bahçede beslenen kuşlar en az masraflı olur... Benim için en mühim olan bahçedeki limonluktur... Pavyonun duvarlarındaki halılar, önünde büyük devlet adamlarının dikilmiş heykelleri: Meselâ, bunlar arasında tanrıların çıplak bir generaliyle Venus Urinia vardır; bu iki heykel 300 mark değerindedir. Bahçenin ortasına Gudel kadın bir de fıskiyeli havuz yaptırmış... Kim bilir, belki şimdi orada durup burnunu karıştırmakla meşgul... Belki tatlı hayallere dalmıştır, belki de beni düşünüyordur... Ah, kim bilir...»

Bu iç çekmelerden sonra hasret dolu bir sükût geldi, nihayet, sessizliği, Markese'nin mahzun bir sesle sorduğu sual bozdu: «Hyazinth, namusun, şerefin hakkı için doğru söyle, senin şu toz sahiden tesir eder mi dersin?»

O: «Şerefim üzerine yemin ediyorum ki tesir eder.» diye cevap verdi. «Bana tesir ediyor ya! Ben de sizin kadar canlı bir insan değil miyim? Glauber tuzu için bütün insanlar müsavidir; Rotschild, Glauber tuzu yutsa en

fıkara zavallı bir simsar gibi tesirini görür. Bakın nasıl oluyor, size içmeden söyliyeyim mi: Tozu bir bardağa boşaltacağım, üstüne su dökeceğim, çalkalıyacağım... Bardağı dikip boşalttınız mı, suratınızı ekşiteceksiniz, ve: prrr!... prrr!... diyeceksiniz. Sonra, içinizde bir şeylerin guruldadığını işiteceksiniz, gayet tuhaf bir haller hissedeceksiniz; sonra yatağa yatarsınız, merak etmeyin, size şerefim üzerine söz veriyorum ki, çok geçmeden hemen kalkarsınız, tekrar yatar, sonra tekrar kalkarsınız, bu bir zaman böyle devam eder. Ve ertesi gün kendinizi beyaz kanadlı bir melek gibi hafif hissedersiniz, sıhhatten gelen bir rahat, bir ferah içinde dansedersiniz, yalnız yüzünüz bir parça solgun görünür; ama ben biliyorum, şöyle mahzun bir solgunluk yüzünüze pek yakışır, ve yüzünüze bu mahzun solgunluk çöktü mü, herkesin pek hoşuna gidersiniz.»

Hyazinth buna benzer sözlerle efendisine cesaret vermeye çalışıyor, bir yandan da tozu içirmek üzere hazırlıyordu; ama, eğer o sırada Markese'nin hatırına birdenbire «Romeo ile Juliette» dramında, Juliette'in meşum içkiyi içmesi sahnesi gelmemiş olsaydı, onun bu gayretleri belki de bir netice vermiyecekti. Gumpelino bana: «Viyanadaki bayan Müller[62] hakkında ne düşünüyorsunuz, herr Doktor, dedi. Onu Juliette rolünde gördüm; aman Allah! Ne oynuyordu kadın! Ben bayan Crelinger'i en çok tutan, ona en çok hayran olan insanım, ama

bayan Müllerin de, hani, o sahnede kadehi son damlasına kadar içişini seyrekerken kendimden geçtiydim... Bakın şöyle işte...» Ve son sözleri söylerken, bir trajedi jestiyle, içine Hyazinth'in, mahut tozu boşaltıp erittiği bardağı eline aldı... «Bakın, kadehi şöyle tutuyordu; ve vücudundan öyle bir ürperti geçiyordu ki, o:

Damarlarından soğuk bir ürperti akıyor,
Nerdeyse hayatın sıcaklığını dondura-
cak[63]!

mısralarını söylerken, sanki insan onunla beraber aynı ürpertileri duyuyormuş gibi oluyordu. Ve tıpkı benim şimdi durduğum gibi ayakta durdu, kadehi dudaklarına götürdü, ve o arada:

Tybalt, biraz bekle!
Romeo, ben de yanına geliyorum, bunu
senin aşkına içiyorum[64].

dedi, ve kadehi böyle boşalttıydı...»

Hyazinth, gayet resmî bir eda ile: «Sıhhat ve afiyet olsun! Herr Gumpel!» dedi. Zira, Markese, hayranlıkla, Julia rolünü oynıyan artisti taklidederken, bardağın içindeki ilâcı son damlasına kadar içmiş, ve bütün benliğini vererek yaptığı tiradlardan sonra bitkin bir halde kendini divana atmıştı.

Ama bu vaziyette uzun zaman kalmadı; çünkü, o anda kapı vuruldu, içeriye Lady

Maxfield'in küçük Jockey'i girdi ve Markese'ye gülümsiyerek derin bir reverans yaptıktan sonra, bir tezkere uzattı, ve hemen gerisin geriye çıkıp gitti. Beriki, acele ile mektubu açtı; okurken gözleri ve burnu haz ile aydınlamıyordu; ama, birdenbire, bütün yüzünü, bir hayalet solgunluğu kapladı, her adalesinden âdeta müthiş bir ye'sin ürpertileri geçiyordu; perişanlık, ümitsizlik ifade eden jestlerle yerinden sıçradı, acı acı güldü; odanın içinde oradan oraya koşmaya başladı; bu arada:

«Yazıklar olsun bana! Ben, kaderin elinde bir oyuncağım![65]» diye bağırıyordu.

Hyazinth, titriyen bir sesle sordu: «Ne oluyor? Ne var?» Ve o ara, yeniden ovup temizlemeye koyulduğu sahibe titrek ellerle, âdeta bir ihtilâç içinde sarılmıştı: «Ne oluyor? Yoksa bu gece bir haydut baskınına mı uğruyoruz?»

Ben de, Hyazinth'ten aşağı kalmıyan bir şaşkınlık içinde: «Ne oluyorsunuz, herr Markese?» diye sordum.

Gumpelino, gelen mektubu bize atarak: «Okuyun! okuyun!» diye bağırdı; perişan çırpınışlarla odanın içinde dört dönmeye devam etti; bu arada mavi dominosu, tıpkı sağnakla yüklü bir bulut gibi, vücudunun etrafında uçuyordu... «Yazıklar bana! Ben, kaderin elinde bir oyuncağım!»

Mektupta aşağıdaki sözleri okuduk:

«Gumpelino, şekerim! Sabah olur olmaz İngiltereye gitmek üzere yola çıkmak zorundayım. Kayınbiraderim benden evvel hareket etti, beni Floransa'da bekliyecek. Şu anda artık gözaltı edilmekten kurtulmuş bulunuyorum, ama, maalesef bir tek bu gece... Bu biricik geceden istifade edelim; aşkın, sofrasında bize sunduğu bu kevser kadehini son cürasına kadar boşaltalım. Sabırsızlıkla bekliyorum, titriyorum...»

Julia Maxfield

Gumpelino: «Yazıklar bana! Ben, ulaşılmaz saadete erişen bir soytarıyım!» diye feryadediyordu... «Aşk, bana sofrasında kevser şarabı sunacak, ben ise, saadete erişmiş soytarı... Ben, Glauber tuzu ile dolu bir bardağı boşaltım. Bu müthiş içkiyi midemden çıkaran yok mu? İmdat! İmdat!»

Hyazinth içini çekti: «Bu hususta dünyada kimseden medet ummayın!»

Ben de, tâziyelerimi beyan sadedinde: «Halinize bütün kalbimle esef duyuyorum, dedim. Kevser şarabı dolu bir kadeh yerine, Glauber tuzu dolu bir bardağı boşaltmak herhalde acı olmalı! Aşkın tahtı yerine, oturak iskemlesi...»

Markese yine: «Aman Allahım! Aman Allahım!... diye bağırmaya başladı; bu menhus ilâcın bütün damarlarımda dolaştığını du-

yuyorum... Yaman eczacı doğrusu, mesleğinin ehliymişsin! İlâcın ne'de çabuk tesir etti... Ama, bir ilâç beni buralarda tutmamalıdır, sevgilime koşmalıyım! Onun ayaklarma kapanacağım, ve orada damarlarımın bütün kanını boşaltacağım!»

Hyazinth, efendisini yatıştırmak maksadiyle: «Kanı da nerden çıkardınız? Homeride'iniz[66] yok ki... Heyecanınıza hâkim olun...»

«Hayır, hayır! Sevgilime gideceğim. Onun kollarına atılacağım. Ey gece! Ey gece!»

Hyazinth, filozofça bir sükûnetle: «Size söylüyorum, onun kolları arasında rahat kalamıyacaksınız ki... Yirmi defa kalkıp dışarı çıkmanız lâzım gelecek. Heyecanınıza hâkim olun canım! Siz odanın içinde böyle, oradan oraya sıçrayıp koştukça, kendinizi bitap düşürdükçe, Glauber tuzu daha çabuk tesir edecek. Şimdi sizin mizacınız, tabiatın ellerinde oyuncaktır. Mukadderatın alnınıza yazdığı şeye, bir erkek gibi, sabru tevekkülle katlanmanız lâzım. Bu işin böyle olması belki de hayırlıdır, bu halin başınıza gelmesinde de belki bir hayır vardır. İnsan oğlu topraktan halk olmuştur. Tanrının iradesindeki hikmete akıl erdiremez. İnsan oğlu çok defa saadete kavuşacağını sanır, halbuki bakarsın yolunun üstünde, elinde bir sopa ile felâket beklemektedir; düşünün bir kere, herr Markese, bir kibarzadenin sırtına, şöyle himmetlice bir burjuva bastonu inmiş, adamın ciğerine işler hani bu...»

Gumpelino durmadan: «Yazıklar bana; ben, kaderin elinde bir oyuncağım!» diye feryadediyordu. Ama, uşağı, yine aynı sükûnetle konuşmaya devam etti:

«İnsan oğlu çok defa bir kadeh dolusu kevser şarabı içeceğini umar, ama Cennetten çıkma bir dayak yer, kevser şarabı ne kadar tatlıysa, sopa o kadar acıdır; yine şükredelim ki, dayağı atan adam sonunda yorulur, bir de aksini düşünün, sopayı yiyenin hali nice olurdu... Ama, felâketin bir de, aşkın yolu üstünde, elinde hançer veya zehirle pusuya yattığı da olur, maazallah o daha tehlikelidir; insan hayatından emin kalamaz, belki de bunun böyle olması hayırlıdır, herr Markese, kim bilir, bilki de siz, aşkın ateşi içinde, koşa koşa sevgilinize giderken küçük bir İtalyan, elinde altı Brabant arşını uzunluğunda bir hançerle yolunuza dikilip üzerinize atılacak, ve sizi — ağzımı şom sözlere açmak istemem, maazallah — sadece baldırınızdan şişliyecekti. Zira burada, Hamburg'da olduğu gibi, insan polisi, bekçiyi imdadına çağıramaz, Apennin'lerde gece bekçisi ne gezer. Hattâ kim bilir...» Efendisini teselli etmek için muhtemel faciaları bütün dehşetiyle, ve merhametsizce tasvir etmekten çekinmiyen Hyazinth, Markese'nin perişanlığına hiç aldırış etmeksizin devam etti: «Hattâ kim bilir, belki de siz, Lady Maxfield'in yanı başında rahat rahat otururken birden kayınbirader seyahatinden dönüp gelecek, ve göğsünüze, do-

lu tabancasını dayıyacak, ve yüz bin marklık bir senet imzalatacaktı. Dahası var... Şom sözlere ağzımı açmak istemem, ama, farz edelim ki, siz güzel bir adamsınız, Lady Maxfield güzel bir sevgiliyi bir gün elinden kaçıracağını düşünerek, müthiş bir ümitsizlik içindedir; bütün kadınlarda olduğu gibi, kıskançtır, kendinden sonra başka bir kadının sizden kâm almasına razı değildir... Ne yapsın? Eline bir limon, veya portakal alıyor, içine incecik, beyaz bir tozdan bir miktar döküyor, ve size: «Sevgilim, diyor, koşmuş, terlemişsin, al şunu da hararetin geçsin...» Ve ertesi gün siz, vücudunda harareti kalmamış, kaskatı bir insansınız... Bir defasmda bir adam vardı, adı Pieper'di, ve bir kız kişiyi ihtiras halinde severdi; kızı Posaunenengelhannchen diye çağırırlardı; kız, Kaffemacherei'da[67] otururdu. Adam Fuhlentwiete'de[67]a otururdu...»

Rahatsızlığı, huzursuzluğu son haddine varmış olan Markese hiddetle bağırmaya başladı: «Hirsch, dilerim Tanrıdan, senin o, Fuhlenwiete'de oturan Pieper'in de, onun Kaffemacherei'lı Posaunenengel'i de, sen de, Gudel'in de, hepiniz şu benim yuttuğum Glauber tuzu'nun hışmına uğrayın!»

Hyazinth, bu sözlere kızdığını az çok hissettiren bir sesle cevap verdi: «Benden ne istiyorsunuz, herr Gumpel?... Lady Maxfield'in tam bu gece yola çıkacağını, ve sizi de tam bu gece davet edeceğini ben nereden bileyim?

Bunu önceden bilebilir miydim? Ben Aristoteles miyim?... Tanrının, mukadderata ait işlere bakan dairesinde memur da değilim!.. Ben size sadece, tozun tesir edeceğine dair söz verdim, ve hakikaten de tesir eder. Hele siz böyle, halinize şanınıza yakışmıyacak şekilde hırslı hırslı oradan oraya, çılgıncasına koşarsınız, daha da süratli tesir eder...»

Gumpelino inler gibi: «Peki, öyleyse rahat oturayım.» dedi, yere ayağiyle vurdu, ve hiddetle divanın üzerine kendini attı, bütün kuvvetini harcıyarak hiddetini yatıştırdı, ve bir zaman efendiyle uşak, uzun uzun birbirinin yüzüne bakıştılar, nihayet efendi, derin bir iç çekmesinden sonra, hemen hemen cesaretini kaybetmiş bir adamın sesiyle uşağına: «Ama, Hirsch, dedi, kadın benim için kim bilir ne düşünecek? Beni bekliyor, hattâ sabırsızlıkla bekliyor, titriyor, aşkın ateşi içinde yanıp tutuşuyor...»

Hyazinth kendi kendine konuşur gibi: «Lady'nin ne de güzel ayağı var!» dedi, mahzun bir tavırla küçücük başını salladı. Ama, göğsü herhalde çok şiddetle çarpıyor, kırmızı ceketinin altında, cüretli bir fikrin durmadan işlediği âdeta görülüyordu.

Nihayet bu fikir, adamın dudaklarında ifadesini buldu: «Herr Gumpel, dedi, yerinize beni yollayın!»

Bu sözleri söylerken, onun iş adamlarına mahsus solgun, renksiz yüzü kırkırmızı kesilmişti.

ONUNCU FASIL

Candide[68], Eldorado'ya geldiği zaman, sokakta taş yerine kocaman altın külçeleriyle oynıyan birçok çocuklar gördü. Bu lüks, ona, onların padişah çocukları olduğu zannını verdi; ama Eldorado'da altın külçelerinin, bizdeki çakıl taşları gibi kıymetsiz şeyler olduğunu, mektep çocuklarının bunlarla oynadığını öğrenince hayreti bir kat daha arttı. Dostlarımdan bir ecnebinin başından da buna benzer bir hal geçmişti: o dostum, Almanyaya gelip de ilk defa Almanca kitaplar okuyunca, bunların içinde büyük bir fikir hazinesi bulmuş ve aynı şekilde hayrete düşmüştü; çok geçmeden o da fark etmişti ki, Almanyada fikir, tıpkı Eldorado'daki altın gibi, çok bol miktarda bulunan bir nesnedir, ve fikir dünyasının padişahları saydığı muharrirler, bu memlekette alelâde mektep çocuklarıdır. Her ne zaman, sanat ve hayat hakkındaki en güzel düşüncelerimi yazmaya kalksam hatırıma bu hikâye gelir, sonra güler ve düşüncelerimi kâğıda geçirmektense kalemimin içinde tutar, yahut da düşünce yerine kâğıdın üstüne bir resim, veya küçücük şekiller çizerim; sonra da bu çizdiğim, duvarkâğıdı şekillerinin, Almanyada, en halis altın-

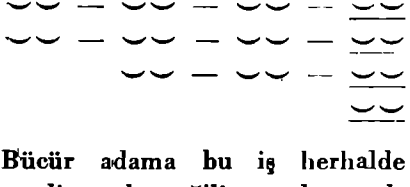
düşüncelerden daha çok işe yaradığına kendimi inandırmaya çalışırım.

Sevgili okuyucu, şu sırada sana gösterdiğim duvar kâğıdı üzerinde de sen Gumpelino ile onun Hirsch-Hyazinthos'unun çok tanınmış çehrelerini göreceksin; eğer bunlardan birincisi daha az belli, daha az kesin çizgilerle tasvir edilmişse kusura bakma; umarım ki, sen menfi bir karakteri fazlaca müspet çizgiler olmaksızın da kavrıyabilecek kadar anlayışlısındır. Hem de bu zatlar, aleyhime hakaret dâvası açabilirler, yahut başıma daha da belâlı işler açabilirler. Zira, Markese hem paraca, hem de münasebetleriyle kudretli bir adamdır. Böylece o, düşmanlarımın tabii müttefikidir, onları para yardımlariyle korur, aristokrattır, ve aşırı-papacıdır. Gerçi onda eksik olan bazı şeyler vardır, ama bu eksik bilgilerini de çok geçmeden tamamlıyacaktır... Duvar kâğıdı üzerinde göreceksin ya, bunları öğrenmek için gereken ders kitabı onun elinde bulunmaktadır.

Yine vakit akşam... Masanın üstünde mumları yanmış iki şamdan duruyor, mumların ışığı, evliya resimlerinin altın yaldızlı çerçeveleri üzerinde oynaşıyor; duvarda asılı duran bu tasvirler, titreşen ışık ve kımıldıyan gölgelerle sanki canlanmış gibi... Dışarda, pencerenin önünde esrarlı bir hareketsizlik içinde karanlık serviler dikili duruyor; uzakta kesik nağmelerle, ve âdeta hasta bir çocuk sesinden geliyormuş hissini veren bulanık bir Meryem ilâ-

hisi duyuluyor. Odanın içine fevkalâde boğucu bir sıcaklık çökmüş, Markese Christophoro di Gumpelino, kibar bir rahavetle divanın minderleri üzerine oturmuş, daha doğrusu yatmış; tere batmış asîl vücut, yine mavi ipekten incecik dominoya bürünmüş; elinde, sırtı altın suyu çizgilerle süslü, kırmızı *saffian* kâğıdiyle ciltlenmiş bir kitap tutuyor, ve bu kitaptan yüksek sesle, ama rehavetli bir eda ile bir şeyler okuyor. Gözünde, azgın mart kedilerinde görmeye alıştığımız yapışkan bir parıltı var, yanaklarında, hattâ burnunun kanadlarında, ıstırap çekmişlere mahsus bir solgunluk göze çarpıyor. Bununla beraber, sevgili okuyucu, bu solgunluğu felsefi-antropolojik sebeplerle izah etmek mümkündür: biliyoruz ki bir gece evvel, Markese bir bardak dolusu Glauber tuzu içmişti.

Ötede Hirsch-Hyazinthos yere çömelip oturmuş, kocaman, beyaz bir tebeşir parçasiyle kahverengi döşemeye, aşağı yukarı şu işaretleri iri iri çiziyor:

Bücür adama bu iş herhalde oldukça tatsız geliyor; her eğilişte, soluya soluya ve can sıkıntısiyle şöyle mırıldanıyor: «Spondeus,

Trochäus, Jambus, Antibpass, Anapäst, bir de Pest[69]!» Bu işi görürken en rahat şekilde hareket edebilmek için, kırmızı redingotu çıkarmış, böylece, dar, erguvani bir pantolon içinde, iki tane kısa, garip bacakçağızla yenleri içinde, oldukça uzun, sıska iki kolcağız ortaya çıkmış.

Bu meşgalesini bir zaman seyrettikten sonra ona: «Bu acayip şekiller de nedir kuzum?» diye sordum.

İçini çekerek: «Tabiî büyüklükte ayaklar[70], cevabını verdi, ve ben, zavallı bahtsız adam! Bütün bu ayakları hatırımda tutmam lâzım; oysa ki yazmak, çizmek zorunda kaldığım şu ayakların verdiği zahmetten ellerim acımaya başladı. Bunlar şiirin en hakiki, en halis ayaklarıdır. Ben, kültür hatırı için bu zahmete katlanmamış olsaydım, şiir de tabana kuvvet elimden kaçıp giderdi. Şimdi herr Markese ile hususi şiir sanatı dersi yapıyoruz. Herr Markese bana yüksek sesle şiirler okuyor, bunların kaç ayaktan meydana geldiğini anlatıyor; ben de bunları çiziyorum, ve şiir doğru mu, değil mi hesap ediyorum.»

Markese didaktik-poetik bir eda ile: «Bizi tam şiirle meşgul olduğumuz bir sırada bastırdınız, dedi. Evet biliyorum Doktor, siz, kendilerine göre düşünür kafada ve şiir için en mühim şeyin «ayak» meselesi olmadığına inanan şairler zümresindensiniz. Ama, seçkin bir duygu, ancak seçkin bir şekil vasıtasiyle ifade-

sini bulur; bu şekli ise biz, ancak Yunanlılardan ve Yunanlılar gibi olmaya çalışan, uğraşan, Yunanlılar gibi düşünen, Yunanlılar gibi duyan ve böylece duygularını Âdemin *oğullarına* sunan yeni şairlerden öğrenebiliriz.»

Ben, hemen şu mütalâayı, âcizane, ilâve ettim: «Tabii, gayri klâsik-romantik bir şairin âdeti olduğu üzere, Havvanın kızlarına değil; Âdemin oğullarına.»

Hyazinth, şöyle yandan kulağıma: «Herr Gumpel, bazı bazı bir kitap gibi konuşur.» diye fısıldadı, ince dudaklarını sıktı, gururlu bir memnunlukla küçücük gözlerini kırpıştırdı, ve harikulâde şeylere karşı hayranlığı ifade edercesine küçücük kafasını salladı. Sonra biraz daha yüksek sesle ilâve etti: «Size diyorum ya, bazı bazı o, bir kitap gibi konuşur, öyle zamanlarda artk o, tâbir caizse, bir insan değil, daha yüce bir varlıktır; ben ise, onun karşısında, onu dinledikçe, âdeta aptal gibi bir şey oluyorum.»

Markese'ye: «Elinizde tuttuğunuz nedir?» diye sordum.

«Pırlanta!» cevabını verdi, ve kitabı bana uzattı.

«Pırlanta» sözüne, Hyazinth yerinden yay gibi fırladı; pırlanta yerine ortada bir kitap görünce, merhamet ifade eden bir bakışla gülümsedi. Bu pırlanta gibi parlak kitabın iç kapağında şu başlığı gördüm:

«Gedichte von August Grafen von Platen; Stuttgart und Tübingen. Verlag der J. G. Gottaschen Buchhandlung. 1828»

Alt kapakta, süslü harflerle şunlar yazılmıştı: «Samimî, candan kardeşçe bir dostluk armağanı.» Bundan başka, kitabın, «Eau de Cologne» ile hiçbir akrabalığı olmıyan, ve belki de, bütün gece Markese'nin elinden düşmemiş olmasiyle izah edilebilecek bir kokusu vardı.

«Bütün gece gözüme uyku girmedi, diye dert yandı, o kadar heyecanlıydım, tam on bir defa yataktan kalktım, bereket versin bu esnada bu mükemmel kitap elimdeydi, onun kaynağında sade şiir hakkında bilgiler değil, aynı zamanda hayatın tesellilerini de buldum. Kitap benim için ne kadar değerli, ona nasıl bir sevgi, bir saygı gösteriyorum, görüyorsunuz. Bir tek yaprağı eksik değil; bununla beraber, böyle benim oturduğum gibi oturunca, aklımdan birçok şeyler geçtiği oluyordu; meselâ...»

«Aynı şeyler birçoklarının aklından geçmiş olacaktır, herr Markese.»

O devam etti: «Size, Loreto'daki Meryem-Ana'nın başı üzerine yemin ederim, eğer benim şerefli bir adam olduğuma inanıyorsanız buna da inanın: bu şiirlerin misli, menendi yoktur. Biliyorsunuz ya, dün gece çaresizlik içindeydim, perişandım, tâbir-i mahsusiyle *au*

désespoir... Kör talih, Julia'ma kavuşmayı bana nasip etmemişti... İşte o zaman bu şiirleri okudum, her mecburi kalkışımda bir şiir... Ve bu şiirlerde kadınlara karşı öyle bir ilgisizlik var ki bunun neticesinde kendi aşkımın acılarından tiksinti geldi. Biliyor musunuz, bu şairde güzel olan şey: onun kalbindeki ateş yalnız erkekler için sıcak bir dostluk sevgisiyle yanıyor; o bizi, kadın cinsinden üstün tutuyor, hattâ, sırf bize verdiği bu payeden ötürü ona şükran borcumuz olmalıdır. O, bu hususta bütün başka şairlerden daha büyüktür; o, kalabalık kütlenin bayağı zevklerine meddahlık etmiyor, o bizim kadınlara karşı duyduğumuz, ve başımıza nice felâketler getiren ihtirasımızın devasını buluyor... Ey kadınlar! Bizi sizlerin zincirlerinizden kurtaran, insanlığa en büyük iyiliği yapmış olacaktır. Ne yazık, ne müthiş bir kayıp ki, Shakespeare tiyatro sanatındaki büyük ustalığını bu yolda kullanmamış bulunuyor; zira o da, herhalde, ilk defa olarak bu kitapta okuduğum üzere, büyük kont Platen kadar büyük, asîl duyguları olan bir şairdi: Platen, Shakespeare hakkındaki sonett'inde şöyle söylüyor:

«Senin tatlı uykunu rahatsız eden şey, genç kızların hercayi hevesleri değildir,
Biz senin mahcup dostluk uğrunda hararetle dövüştüğünü görüyoruz:
Kadın kollarının düğümlerinden seni mahbubun kurtarıyor,

Senin şöhretin ve endişen, onun güzelliğindedir[71]»

Markese sıcak duygularla, ve yüksek sesle bu sözleri okuyup bu saçmaları dili üzerinde lezzetle eritirken, ötede Hyazinth, en büyük tezatlarla kaplı bir surat takınmış, yüzüne, hem efendisine müthiş kızmış, hem de onun bütün söylediklerini beğenmiş bir ifade vermişti; sonunda o da söze karıştı:

«Herr Markese, siz bir kitap gibi konuşuyorsunuz, tıpkı dün gece içinizi boşalttığınız gibi, şimdi de aynı kolaylık, aynı bollukla ağzınızdan mısralar boşanıyor, ama onların içindekiler bir türlü hoşuma gitmiyor. Graf Platen'in bizi kadınlara tercih etmesi erkek olduğum için benim gururumu okşuyor, ama kadınların dostu olduğum için de böyle bir adama muarız bulunuyorum. İnsan böyledir! Kimi soğan yemesini sever, kiminin hisleri sıkı fıkı bir erkek sevgisine doğru kayar, ben şerefli bir insan sıfatiyle, soğan yemesini de severim, ama şaşı bir aşçı karısını da, en güzel bir erkek güzelinden daha çok severim. Doğrusu ya, itiraf etmeliyim, ben erkek cinsinde öyle âşık olunacak kadar bir fazla güzellik de görmüyorum.»

Hyazinth bu sözleri söylerken bir yandan da aynada kendine inceden inceye, alıcı gözle bakıyordu; ötede Markese, bütün bu söylenen lâflara aldırış etmeden şiirleri okumaya devam etti:

«Der Hoffnung Schaumgebäude bricht zusammen,
Wir mühn uns, ach! und kommen nicht zusammen;
Mein Name klingt aus deinem Mund melodisch,
Doch reihst du selten dies Gedicht zusammen;
Wie Sonn und Mond uns stets getrennt zu halten,
Verschworen Sitte sich und Pflicht zusammen;
Lass Haupt an Haupt uns lehnen, denn es taugen
Dein dunkles Haar, mein hell Gesicht zusammen!
Doch ach! ich träume, denn du ziehst von hinnen,
Eh noch das Glück uns brachte dicht zusammen!
Die Seelen bluten, da getrennt die Leiber,
O wären's Blumen, die man flicht zusammen[72]*!»*

Hyazinth, kafiyeleri tekrarlıyarak: «Çok komik bir şiir, diye bağırdı; *Sitte sich und Pflicht suzammen, Gesicht zusammen, dicht zusammen, flicht zusammen;* komik şiir. Kayınbiraderim, manzume okurken, çok defa, her satırın sonuna, gâh «başından», gâh «kıçından» kelimeler getirerek eğlenir; böyle bir

oyundan çıkan şiir manzumelerine «gazel» dendiğini hiç bilmiyordum. Bir defa deniyeyim bakalım, Herr Markese'nin okuduğu manzume, zusammen kelimesinden sonra, her defasında, gâh «başından», gâh «kıçından» kelimeler getirilince daha güzel olmaz mı dersiniz? Herhalde şiir yüzde yirmi kuvvetlenecek.»

Markese, bu gevezeliklere kulak asmadan, gazeller ve sonett'ler okumaya devam etti. Bunların içinde, âşık mahbubundan bahsediyor, onu övüyor, ondan şikâyet ediyor, onun bigâneliğinden sitem ediyor, onun vuslatına erişmek için plânlar kuruyor, ona kaş göz ediyor, kıskançlık cilveleri yapıyor, aşkiyle ah-ü figan ediyor, hâsılı her perdeden bin türlü tatlı diller dökerek öyle işvebazlıklar yapıyor, ve bu esnada o kadar hararet, öyle bir sırnaşıklık ve yılışıklık gösteriyordu ki, insan, bunları yazan adamın, erkek delisi şırfıntı bir kız olduğuna inanası gelirdi. Böyle bir kızın, habire aşkının göreneklere aykırı olduğundan ferdayetmesi, sevgilileri birbirinden ayıran bu göreneklere karşı, tıpkı yankesicinin polise duyduğu cinsten acı hisler beslemesi, sevgiyle âşıkının «kalçalarına» kollarını sarmak istemesi, «bizim kavuşmamıza engel olmak, bizi birbirimizden ayırmak için, bin bir düzen kurup söz birliği eden kıskançlardan» şikâyet etmesi, dostunun reva gördüğü kalb kırıcı türlü hakaretlerden dert yanması, sevgiliye, onu ancak kaçamak-

tan, gizlice seyredeceğini temin etmesi, ona: «Tek bir hece senin kulaklarını ürkütmiyecek!» diye söz vermesi, ve nihayet:

«İsteklerim, başkalarında mukavemetle karşılaştı,
Sen ise, onları dinlemedin bile, sadece kırdın...
O istekleri sen de duymuyor musun? Hayatım, sevdiğim!»

mısralariyle itirafta bulunması insanı biraz yadırgatıyordu.

Doğrusu ya, Markese'nin bu şiirleri gayet güzel okunduğuna, şiir boyunca durmadan içini çektiğine, oflayıp pufladığına, divanın üzerinde bir baştan bir başa yuvarlandığına, aynı zamanda, yastıklarla, minderlerle cilveleştiğine şahadet ederim. Ötede, Hyazinth, şaklata şaklata okunan şiirin kafiyelerini art arda dizmeyi ihmal etmiyor, bir yandan da araya, şiirle, kafiye ile ilgisi olmıyan bir sürü mülâhazalar sokuşturuyordu. En çok dikkatini çeken şiir çeşidi ode'lardı. «Bu çeşitten olan şiirde, diyordu, sonett veya gazelden daha çok öğrenecek şeyler bulunur; ode'ların yukarısında ayaklara, yani hecelere fazlaca basıldığı için, her manzumeyi insan kolaylıkla ve rahatça hesap edebilir. Her şair, tıpkı kont Platen gibi, en güç şiir manzumelerinde, yukarısında ayaklarına iyice basmalı, ve herkese demeli ki: «Görüyorsunuz ya, ben namuslu bir adamım, sizi aldat-

mak istemem, her şiirin başına koyduğum bu düz ve eğri çizgiler, tâbir caizse her şiirin âdeta bir conto finto'sudur[73], ve sizler, bu şiirin bana ne zahmetlere mal olduğunu hesap edebilirsiniz; bunlar, tâbir caizse, her şiiri ölçmeye yarıyan arşın gibi bir şeydir, ölçebilirsiniz, bir tek hece eksikse, bana ister hırsız diyin, ister dolandırıcı diyin, şerefim hakkı için söylediğimde yalan yoktur.» Ama, asıl böyle şerefli bir insan suratı takınmak suretiyle halk mükemmel aldatılabilir, yani, şiirin başına hecelerini gösteren çizgiler kondu mu, bunu gören şöyle düşünecektir: «İtimatsızlık göstermenin mânası yok, şair saymış, hesap etmiş, bir de ben ne diye hesap edeyim; herhalde o namuslu bir adamdır.» Tabii kontrol maksadiyle bir daha saymıyacak, ve aldatılmış olacaktır. Hem, her zaman hesap kitap mümkün mü ya? Şimdi İtalyadayız, vezinlerin hecelerini tebeşirle yere çizmeye ve her ode'u kontrol etmeye vaktim var; ama Hamburg'da işim gücüm başımdan aşkındır, böyle şeylere ayıracak zamanım bulunmaz, öyle olunca tabii kont Platen'e hudutsuz bir itimatla inanıveririm; tıpkı, hesab-ı cari veznelerinden alınan, ve üzerine, içinde kaç yüz taler bulunduğu yazılmış bulunan para keselerine itimadedildiği gibi... Bu keselerin ağzı mühürlenir, sonra bunlar elden ele geçer, her alan, kendinden evvelkine itimadeder, üzerinde yazılı olan kadar paranın içinde bulunduğuna inanır; ama, yapacak baş-

ka işi gücü olmıyan bir âvarenin, böyle bir keseyi açıp içindekileri saydığına ve birkaç taler eksik bulduğuna dair misaller yok değildir. Şiirde de böyle dolandırıcılıklar olabilir. Hele para kesesi işe karışınca, doğrusu ya, hiç itimadedemem. Nitekim, kayınbiraderim anlatmıştı: Odensee'deki hapishanede bir adam yatıyormuş... Bu adam, postanede memurmuş, elinden geçen keseyi, namussuzcasına açar, içinden, namussuzcasına bir miktarını alır, sonra yine, gayet ustalıkla kesenin ağzını diker, ve gideceği yere gönderirmiş. İnsan böyle marifetleri duyunca, hemcinslerine bütün itimadını kaybediyor, itimatsız, kötü niyetli bir adam oluyor. Şimdi dünya yüzünde çeşit çeşit dolandırıcılıklar var, başka işlerde olduğu gibi, şiirde de muhakkak vardır.»

Markese, bize hiç ehemmiyet vermeksizin, hislerinin derinliklerine gömülmüş bir halde şiir okumaya devam ederken, Hyazinth de konuşmasına devamla: «Herr Doktor, dedi, şeref, namus yok mu, dünyada her işin başı bu... Şerefi olmıyan bir adama ben bir dolandırıcı diye bakarım, ondan hiçbir şey satın almam, onun hiçbir yazısını okumam, hâsılı onunla hiçbir iş yapmam. Ben öyle bir adamın ki, Herr Doktor, hiçbir şeyde hayale kapılmam, ama, hayallere dalmak âdetinde olsaydım, ilk aklıma geleeek şey, kendim olurdu; ben şerefli bir adamını diye düşünürdüm. Size kendim hakkında çok asîl bir macera anlatacağım, ve siz

hayret edeceksiniz... Evet, söylüyorum size, şerefim hakkı için, hayret edeceksiniz. Hamburg'da Speersort'ta bir adam oturur, manavdır, adına Klötzchen derler, yani çok iyi ahbap olduğumuz için bu adamı Klötzchen diye çağırırım, adamın asıl adı Klotz'dur. Karısına da madam Klotz denir, bu madam Klotz, kocasının benden piyango bileti almasına katiyen müsaade etmemiştir; adam benden bilet almak istedi mi, benim onun evine gidip kendisine istediği biletleri vermem doğru olmazdı; sokakta bana: «Senden şu şu numarayı alıyorum, işte parası, Hirsch!» derdi. Ben de: «Pekâlâ Klötzchen!» derdim, eve gelir, onun numarasını ayırır, bir zarfa sokup üstüne gotik harfleriyle «Bay Christian Hinrich Klotz'un hesabına» diye yazardım, ve bileti bir kenara koyardım. Şimdi dinleyin de hayret edin! Güzel bir bahar günüydü. Borsa meydanındaki ağaçlar yemyeşildi, ve lâtif sabah rüzgârları esiyordu, ve güneş gökyüzünde parlıyordu, ben de Hamburg Bankasının önünde duruyordum, o sırada Klötzchen, bizim Klötzchen geldi; koluna şişko madaması bayan Klotz asılmıştı. Beni selâmladı, ve Tanrının ihsan ettiği ihtişamlı bir bahar güzelliğinden söz etti, sonra millî muhafız teşkilâtı üzerine vatanperverane bazı mülâhazalarda bulundu, bana işlerimin nasıl gittiğini sordu; ben de ona, birkaç saat önce, yine bir mahkûmun teşhir edildiğini anlattım; hâsılı böyle dereden tepeden konuşurken, lâf

arasında dedi ki: «Dün gece rüyamda 1538 numaralı biletin büyük ikramiyeyi kazanacağını gördüm.»... Ve o anda, madam Klotz'un, belediye binası önündeki İmparator askerlerini seyre dalmış olmasından istifade ederek, avucuma on üç tane tam ayar Louis altını sıkıştırdı; şimdi bile avucumda onları bütün ağırlığiyle duruyor gibi oluyorum. Madame Klotz bizden yana dönmeden: «Hayhay, Klötzchen» dedim, ve yürüdüm gittim. Sağıma soluma bakmadan dosdoğru baş bayiliğe gittim, 1538 numarayı aldım, ve gelir gelmez bileti bir zarfa koydum, ve hemen kapağının üstüne: «Bay Christian Hinrich · Klotz'un hesabına» diye yazdım. Allahın işine bakın hele! 14 gün sonra, sanki benim dürüstlüğümü imtihan etmek istiyormuş gibi, 50.000 marklık ikramiyeyi 1538 numaraya isabet ettirmez mi? Ama Hirsch ne yapıyor? Şimdi sizin karşınızda duran şu Hirsch ne yapıyor? Bu Hirsch, hemen temiz, bembeyaz bir frenk gömleği giyiyor, boynuna temiz, beyaz bir boyun atkısı atıyor, bir faytona atlıyor, baş bayilikten 50.000 markı alıyor, ve yine arabaya binip para ile birlikte Speersort'a gidiyor... Klötzchen beni görünce «Ne o, Hirsch, bugün pek süslüsün?» diyor; ama ben, bir kelimeyle bile cevap vermeden, kocaman bir sürpriz gibi, para dolu torbayı masanın üzerine koyuyorum, sonra, gayet resmî bir eda ile, tıpkı bir merasimde konuşur gibi: «Herr Christian Hinrich Klotz, diyorum, bana sipariş etmek lût-

funda bulunduğunuz 1538 numaralı biletin talihine 50.000 marklık ikramiye çıktı; size bu torba içinde, bu parayı takdim etmek şerefiyle mübahiyim, ve müsaadenizle, sizden, bu meblâğı aldığınıza dair bir makbuz rica edeceğim.» Klötzchen bunu duyunca ağlamaya başlıyor, Madame Klotz da, macerayı duyunca ağlamaya başlıyor, kırmızı yüzlü hizmetçi kız ağlîyor, dükkânın kambur çırağı ağlıyor, çocuklar ağlıyor. Ben ne yapıyorum? Benim gibi heyecanlı bir adam ne yapar? Ağlıyamıyorum, ama oracıkta düşüp bayılıyorum; ancak çok sonra gözlerimden ırmak gibi yaşlar boşanıyor, üç saat ağlıyorum.»

Bu hikâyeyi anlatırken küçücük adamın sesi titriyordu; hemen, gayet ciddî bir merasim tavriyle, cebinden, yukarda zikri geçen küçük paketi çıkardı, paketin sarılı olduğu soluk pembe taftayı açtı, ve bana, Christian Hinrinch Klotz'un 50.000 markı tam ve eksiksiz olarak aldığını yazı ile bildiren makbuzu gösterdi. Gözünde bir damla yaşla: «Ölürsem, dedi, bu makbuzu benimle birlikte mezara koysunlar; bir gün, mahşer olup defter-i âmalimiz açıldığı zaman, dünyadaki işlerimin hesabını vermek lâzım gelince, kaadir, kayyum Ulu Tanrının iskemlesi önüne elimde bu makbuzla varacağım, ve solumdaki Melek, benim bu dünyada işlediğim kötü amellerimin listesini okuyup da, sağımdaki Melek de, iyi işlerimin listesini okumaya kalkıştığı zaman, kemâl-i sükûnetle: «Sus, diyeceğim; bana sadece, şu mak-

buz usulüne uygun olarak tanzim edilmiş midir, değil midir? Bu yazı Christian Hinrich Klotz'un el yazısı mıdır, değil midir? Bunu söyle, kâfi!» O zaman, küçücük bir Melek uçarak gelecek, ve Klötzchen'in el yazısını iyi tanıdığını söyliyecek, ve bir zaman dünya üzerinde benim başımdan geçmiş olan bu dikkate değer dürüstlük macerasını anlatacak, ötede, ebediyetleri yaratan, her şeyi bilen, her şeyi gören Ulu Tanrı da, derhal bu macerayı hatırlıyacak, güneşin, ayın ve yıldızların huzurunda beni övecek, benim kötü emellerim, 50.000 marklık namusluluk ve dürüstlük yekûnundan çıkarılırsa, yine de matlûp hanesinde epeyce bir meblâğ kalacağını hemen zihninden şöyle bir hesap edecek, sonra diyecek ki: «Hirsch, sana birinci sınıf Melek payesini veriyorum, kırmızılı, beyazlı tüyleri olan kanad takınabilirsin!»

ON BİRİNCİ FASIL

Bundan önceki fasıllarda şair ve mahbup dostu olarak tanıdığımız kont Platen kimdir? Ah! Sevgili okuyucu, bu sualı ben çoktandır yüzünde okuyorum, ama, bu sualine cevap vermeye kalkışırken, hâlâ tereddüt içindeyim. Alman yazarlarının talihsizliğidir, onlar, işe yarar veya yaramaz, hangi maskarayı ortaya çıkarıp anlatmak isteseler, muhakkak evvelâ, kuru karakter tasviriyle ve yazarın şahsı hakkın-

da bilgilerle onu tanımak zorundadırlar; böylece, herkes evvelâ bu adamın yaşadığını, sonra da, belânın hangi canipten: yukardan mı, aşağıdan mı, önden mi, arkadan mı, geleceğini anlamak için, yerini yurdunu öğrenmiş olur. Eskilerde hal başkaydı; daha yeni milletlerde de, meselâ İngilizlerde ve Fransızlarda, bugün hal başkadır: bu milletlerin bir halk hayatı, ve bunun neticesi olarak da *public characters*'leri[74] vardır. Ama, biz Almanların, baştan başa kaçık halkımız var da, şöyle, nesir veya nazım eserlerinde, herkes tarafından anlaşılabilecek karakterler olarak kullanılabilecek kadar tanınmış, yeter derecede şöhretli, seçkin, mükemmel aptallarımız yok. Elimizde bulunan, bu çeşitten çok az sayıda adamlarımız da, kendilerine ehemmiyet vermekte doğrusu haklıdırlar. Onlar, paha biçilemiyecek kadar yüksek değerdedirler, ve en büyük iddialara bile hak kazanırlar. Meselâ, Berlin Üniversitesinde profesör bulunan Herr Geheimrat Schmalz'ı[75] alalım; bu zat, değeri para ile ödenemiyecek bir adamdır; bir mizah muharriri onu ihmal edemez, kendisi de şahsının bu ehemmiyetini, bu ihmal edilemez değerini o kadar iyi hissetmiş ki, mizah muharrirlerine hiciv mevzuu vermek için hiçbir fırsatı kaçırmıyor, gece gündüz, durmadan, kendi kendine, devlet adamı olarak, şaklaban olarak, dekan olarak, Hegel muarızı olarak, ve vatanperver olarak kendini nasıl gülünç hale sokabileceğini, ve böylece,

uğruna kendini feda ettiği edebiyatın ilerlemesine nasıl yardım edebileceğini düşünüyor. Esasen Alman Üniversiteleri, Alman yazarlarına konu olarak, başka herhangi bir loncadan daha çok budala makulesi şeyler temin etmekle şöhret almıştır. Bilhassa Göttingen'i bu bakımdan daima takdir etmişimdir. Benim, halka zenaat serbestliği bağışlanması, ve lonca teşkilâtının kaldırılması hususunda her zaman hararetle konuşmuş olmama rağmen üniversitelerin olduğu gibi bırakılması fikrini müdafaa etmemin sırrı buradadır. Dört başı mâmur aptalların kıtlığı kendini bu kadar şiddetle hissettirip dururken, benim ortaya yeni yeni konular getirdiğim, ve bunları herkesin kullanmasına imkân verdiğim için bana ne kadar teşekkür edilse azdır. Onun içindir ki edebiyata bir hizmet maksadiyle Graf August von Platen-Hallermünde'den biraz mufassalca bahsetmek istiyorum. Ayrıca, onun oldukça tanınmış, ve bir dereceye kadar ünlü olduğunu ilâve edeceğim, İroklulların, daha sonra, toylarında sofraya getirip yiyecekleri esirlerini, semirsin diye besledikleri gibi, ben de ona evvelâ, edebiyattaki bütün hakkını vereceğim. Büyük bir sadakatle ve tam bir dürüstlükle, ve bilhassa, bir burjuvaya yakışır nezaketle muamele edeceğim; maddi hususlara, tâbir-i mahsusiyle şahsi olan taraflara, ancak mânevi olayları izah ettiği ölçüde dokunacağım; onu tetkik ederken dayandığım görüş noktası, hattâ bazan da, ona ba-

karken takındığım gözlük hakkında tam ve doğru bilgi vereceğim.

Comte Platen'i ilk defa seyrederken üzerinde bulunduğum nokta Münihti; bu şehir onun çabalamalarının sahnesidir; burada o, kendini tanıyan bütün insanlarca meşhurdur, ve o, yaşadığı müddetçe, bu şehirde ölmezliği tadacaktır. Onu seyrederken takındığım gözlük, Münihte oturan ve neşeli saatlerinde onun dış görünüşü hakkında, arada sırada alaylı sözler atan kimselerin gözlüğüdür. Onu bizzat görmüş değilim, onun şahsı hakkında bir fikir edinmek istedim mi dostum doktor Lautenbacher'in[76], umumiyetle şair milletinin budalalıkları konusunda veriştirirken, bilhassa comte Platen adlı, kafasında defne yapraklarından bir çelenkle, Erlangen'in piyasa yerinde gezintiye çıkmış kimselerin yolu üzerinde duran, gözlüklü burnunu havaya kaldırıp gökyüzünü seyre dalan ve şairane bir istiğraka gömülmüş gibi tavırlar takınan bir adamdan söz ederken, nasıl tuhaf bir hiddete kapıldığını hatırlarım. Başkaları, zavallı Comte Platen'den daha iyi bir lisanla bahsetmişler, şöhret hırsı ile, hiç olmazsa bir şair olarak kendini gösterebilmek için kudretinin dışında çalışmaya onu mecbur eden çok mahdut vasıtalara sahibolduğu için ona acımışlar[77], ve bilhassa, kendinden daha genç kimselere karşı gösterdiği iltifat ve nezaketi övmüşler, onun gençler arasında, tevazuun timsali olduğunu, gençlerden, en müşfik

alçakgönüllülükle, arasıra odalarına kadar gelmek için müsaadelerini istediğini, hattâ, ziyaretlerinden tâcizlik getirildiği kendisine en açık şekilde anlatıldığı halde, tekrar tekrar gelecek kadar bu sokulganlığı ileri götürdüğünü takdirle anmışlardır. Onun şahsına karşı gösterilen saygısızlığı çok tabii bulmakla beraber, buna benzer hikâyeler bana bir dereceye kadar tesir etti. Comte, sık sık boş yere şikâyet ediyordu:

«Ey tatlı çocuk, sarışın gençliğin
Mahzun arkadaşına dudak büküyor;
Artık ben de ağlamaktan kaskatı kesileceğim,
Bari işi şakaya, maskaralığa vurayım:
Bana yabancı olan neşeden nasibimi vermesi için
Tanrıya yalvarayım.»

Zavallı Comte, boş yere, günün birinde dünyanın en meşhur şairi olacağına, daha şimdiden, bir defne yaprağının gölgesinin alnına düşmeye başladığına, şirin oğlanlarını da, ölmez şiirler sayesinde kendisi gibi ölmezlik mertebesine çıkarabileceğine herkesi inandırmaya çalışıyordu. Ama ne fayda! Böyle bir şöhret kimsenin hoşuna gitmiyordu; gerçekten de bu, kimsenin imrenmiyeceği çeşitten bir şöhretti. Bu neviden bir şöhrete namzet olmuş kimsenin Münihteki «Kemerler-Altı» nda, bazı alaycı dostlar tarafından, nasıl, gizlenmek istenen

gülümsemelerle karşılandığını hatırlıyorum. Hattâ, keskin bakışlı, şerir bir mahlûk, bu namzedin ceketinin etek ucları altında bir defne yaprağının gölgesini gördüğünü ileri sürmüştü. Bana gelince: Sevgili okuyucu, ben senin düşündüğün kadar kötü niyetli bir insan değilim; başkaları yuha! diye bağırdıkları halde, ben zavallı Comte'a acıyorum; onun şarkılarında her ne kadar intikamın hasretini ifade eden baygın nağmeler varsa da, şu nefret ettiği «türe ve görenek» ten intikam almış olduğundan da şüphe ediyorum; ben, daha çok, kendisinin de şiirlerinde yana yakıla anlattığı yaralayıcı hareketlere, istiskal dolu ihmallere ve yüz çevirmelere inanıyorum. Onun, türe ve görenekiere, arzu ettiğinden çok daha fazla ehemmiyet ve değer verdiğine eminim; o da belki, tıpkı General Tilly gibi: «Ömrümde hiç sarhoş olmadım, hiçbir kadına dokunmadım ve hiçbir savaş kaybetmedim.» diye övünebilir. Bundan dolayı, herhalde, şair onun hakkında:

«Sen, akıllı uslu, alçakgönüllü bir delikanlısın[78].» demiştir.

Zavallı delikanlı, yahut da, daha doğru bir tâbirle, zavallı ihtiyar delikanlı! — Zira onun ardında şöyle böyle on beş yirmi yıllık bir geçmişi vardı — yanılmıyorsam o sıralarda, Erlangen Üniversitesi üstüne çöküp oturmuştu; orada ona bir meşgale bulmuş olacaklardı; ama bu meşgale herhalde, onun çok yükseklere çıkmak istiyen ruhuna yetmemiş, ve

ardında bıraktığı yıllarla birlikte, şöhretin verdiği neşe ve hazza kavuşmak hırsı, onu her gün biraz daha fazla dürtmüş, rahatsız etmiş, ve Comte cenaplarının gözleri, gelecek günlerin ihtişamından her gün biraz daha fazla kamaşmış olacak ki, o, türlü vazife ve meşguliyeti terk edip muharrirlikle, yukardan gelen bağışlar ve başka çeşitten bazı ufak tefek kazançlarla yaşamaya karar verdi. Filhakika Comte'un Comte'luk malikâneleri ayda bulunmaktadır. Oradan ise, Bavyera ile arasındaki münakalât şartları pek uygunsuz olduğundan ötürü Gruithuisen'in[79] hesabına göre, ancak 20 bin yıl sonra, arzımıza daha yakın geldiği zaman, Comte'un kesesine müthiş gelirler akacaktır.

Bu tarihten daha önceleri, don Platen de Collibrados[80] Hallermünde, Leipzig'de, Brockhaus yayınevinde «Lyrische Blätter-Nummer 1[81]» adlı ve bir önsözü de bulunan eserini neşretmiştir; bu eser — her ne kadar, kendi iddiasına göre «Yedi Bilgeler» onun müellifine takdirlerini ibzal etmişler ise de — bir türlü meşhur olamamıştır. Daha sonra o, Tieck tarzında, birkaç tane dram haline konmuş masal ve hikâye[79] yayınlamıştır, bunlar da, bilgelikten mahrum büyük kalabalıkça meçhul kalmak ve hikâye[82] yayınlamıştır, bunlar da, bilgeliktalihe mazhar olmuştur. Bu arada, «Yedi Bilgeler» den başka birkaç okuyucu kazanmak hevesiyle, Comte cenapları polemiğe girişti, ve

meşhur muharrirlere, bilhassa Müller'e[83] karşı bir hiciv yazdı; bu muharrir o sırada herkeste nefret uyandırmış, ve mânen mahvolmuş bulunuyordu; öyle ki Comte Platen tam zamanında yetişti, ve ölmüş Örindur'a[84] son bir darbe indirdi; ama, hançerini kafasına değil de, Falstaff'ın usuliyle baldırına sapladı. Bu asîl kalbi, Müllner'e karşı düşmanlık duygusu doldurmuştu; insan zaten zayıf mahlûktur: onun için, Comte'un polemiği etrafta fena tesir bırakmadı ve «Meşum Çatal» ı, orada burada memnunlukla karşıladılar, ama, kalabalık halk içinde değil de, daha çok edebiyatçılar ve bilhassa mektep mensupları arasında hüsn-ü kabül gösterdiler; bu sonuncular arasında çok rağbet görmesinin sebebi de, onun, hicvinde romantik Tieck'i değil, daha çok klâsik Aristophanes'i taklidetmiş olmasaydı.

Sanırsam bu tarihlerde olacak, Comte cenapları İtalyaya seyahat etti; o artık, şiirleriyle geçineceğinden hiç şüphe etmiyordu; Gotta[85], her zamanki gibi, şiire mahsuben, *prosaïque* bir ifade ile avans vermek şerefini kazanıyordu; öyle ya, Tanrıların kızı olan, o kadar asîl bir soydan gelen şiirin üzerinde para bulunmaz ve para gibi aşağılık bir nesneye ihtiyaç duydu mu, daima Gotta'ya başvurur. Şimdi, Comte, gece gündüz durmadan mısralar düzdü. Artık Tieck'i ve Aristophanes'i örnek edinmekle kalmıyor, şarkıda Gœthe'yi, sonra ode'da Horatius'u, sonra sonett'te Petrarca'yı, sonra

Acem usulü gazelde şair Hâfız'ı taklidetti; böylece, bir kelime ile, dünyanın en iyi şairlerinden derlenmiş bir demet çiçekle birlikte, kendi «Lirik Yaprakları»nı[86], «Comte Platen'in Şiirleri» adı altında bize sundu.

Şiir mahsullerine karşı Almanyada kimse benim kadar kadirşinas değildir, ve ben, Platen gibi zavallı bir adama, suratından ekşi terler akıta akıta kazandığı bir lokmacık şöhreti çok görmem, bütün kalbimle onu, bu şöhrette haklı bulurum. Onun çabalamalarını benim kadar pohpohlıyacak, şiir üzerindeki çalışmalarını, ve bu konuda okumuşluğunu benim kadar övecek, ve hiciv işlerindeki meziyetlerini takdir edecek kimse bulunamaz. Benim kendi denemelerim, Comte'un «métrique» bilgisindeki meziyetlerini herhangi başka bir insandan daha iyi takdir etmek salâhiyetini bana verir. Mısralarını meydana getirmek için çektiği acı zahmetleri, gösterdiği, tarife sığmaz inat ve sabırı, soğuk kış gecelerinde, dişlerini çatırdata çatırdata katlandığı eziyetleri, çılgıncasına çabalamaları bizler, herhangi bir okuyucudan çok daha iyi görürüz; alelâde okuyucu, Comte'un bu mısralarındaki cilâyı, perdahı, süsü, yaldızı şöyle kolayca bulunuvermiş hafif şeyler sanır. Kaypak kelime oyunlariyle, kafasını yorup üzerinde düşünmeksizin eğlenir, oyalanır; hani ip üstünde terazilenerek yürüyen, yumurta üzerinde dans eden, başaşağı dikilen cambazlar vardır, sizi birkaç saat eğlen-

dirirler, ama siz, bu zavallı mahlûkların, ancak yıllarca süren baskıdan, zahmetten, ve insafsızcasına açlıktan sonra çeviklik sanatlarını, bu çeşit bir vücut «métrique» ini öğrenmiş olduklarını düşünmezsiniz bile; okuyucu da Platen'in şiirleri karşısında böyledir. Ama, ben ki, şiir sanatında kendimi o kadar sıkıntıya sokmuş bir insan değilim, ve bu sanatı daima güzel yemekle birlikte icra etmişimdir, ben, bu sanatı işlerken suratını epey ekşitmiş, ve epey imsaklere, mahrumiyetlere katlanmış olan Comte Platen'i, o nispette takdir etmek, onu pohpohlamak isterim: Avrupada hiçbir ip cambazı, ip üstünde onun kadar güzel terazilenerek yürüyemez, yumurta üstünde dans eden hiçbir hokkabaz onun şu vezin:

⏑ ⏑ — ⏑ ⏑ ⏑ — — —
⏑ ⏑ — — — ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ v.d.

üzerinde gösterdiği hünerleri gösteremez, hiç kimse onun kadar ustalıkla başı üstünde dikilemez. Her ne kadar «Muse» ler ona fazla yüz vermemişlerse de o, dilin genç tanrısını hükmü altında tutuyor, daha doğrusu, ona dilediğini söyletmek, hükmünü geçirtmek için de işi zora bindiriyor; zira, o bu gencin gayri meşru muhabbetinden de mahrumdur; bu delikanlının ardından da inatla, bıkmadan koşması lâzım geliyor; sonunda da ancak dış şekilleri yakalıyabiliyor, bunlar ise, güzel inhinalı çizgilerine rağmen, hiçbir zaman asîl bir ifade, bir

söyleniş bulamıyorlar. Bir halk şiirinde, çocuklarda veya başka şairlerde bulduğumuz tabiat sesleri hiçbir zaman bir Platen'in ruhundan doğmamış, veya, vahiy gelircesine çiçek açmamıştır; o, bir şeyi söylemek için kendi üzerinde yaptığı zorlamayı, müthiş baskıyı, «sözler halinde büyük bir iş» diye adlandırıyor... O, şiirin hüviyetine o kadar âşina değil ki, sözün ancak nutuk meraklıları, ve beyan ve belâgat hocaları için iş, gerçek şair için ise sadece bir vâkıa olduğundan bile haberi yok. Gerçek şairin tam zıddı, dil hiçbir zaman onda «hâkim» bir hal almamıştır, eserlerinin diline daima kendisi «hâkim» olmuş, daha doğrusu dilin üzerine çökmüş, ona hükmünü yürütmüştür: tıpkı bir saz aletine hâkim «virtuose» gibi. Teknik bakımdan, böylece, hüner ve maharet ileri gittikçe, onun, kendi virtuose'luğu hakkındaki kuruntusu da büyüdü; her telden çalmasını biliyordu; en zor parçaları nazım düzenine koyuyor, bazan da, tâbir caizse, yalnız sol-teli üzerinde şiirler söylüyor, ve dinleyiciler alkışlamadı mı kızıyordu. Böyle, tek tel üzerinde hüner gösteren bütün virtuose'lar gibi, sadece alkış toplamak için uğraşıyor, başkalarının şöhretine hasetle bakıyor, meselâ Clauren gibi meslektaşlarının elde ettikleri kazancı kıskanıyor, kendinden bir tek hiciv (Xenie) ile bahsedilmiş olsa, hemen beş perdelik *pasquille* yazıyor, başkalarının övüldüğü bütün tenkid yazılarını gözden geçiriyor ve dur-

madan bağırıyordu: «Beni lâyık olduğum kadar övmüyorlar, değerimce mükâfatlandırmıyorlar, halbuki ben şairim, ben şairlerin şairiyim...» v.s... Gerçek bir şair hiçbir zaman övülmeye, ve caizeye bu kadar teşne, bu kadar açgözlücesine bağlı olamaz; Comte Platen'in, kendilerinden sonra üçüncü sayıldığına inandığı Klopstock ve Gœthe hiç de böyle değillerdi; zaten, o, bu şairlerle değil, belki Ramler[87] ve biraz da A. W. von Schlegel'le bir triumvirat kurabilir. Zamanında kendine verilen sıfatla «büyük» Ramler, başında defne yapraklarından bir çelenk olmamakla beraber, onun yerini tutacak kocaman bir peruka örgüsü ve saç torbası, gözleri gökyüzüne çevrilmiş, kolunda muşamba şemsiye, Berlinin hayvanat bahçesinde dolaşırken kendini dünya üzerinde şiirin mümessili sayardı. Mısraları, Alman dilinin en mükemmel mısralariydi, ve onun takdirkârları — hattâ bir Lessing de[88], yolunu şaşırıp onların arasına karışmıştı — şiirde bundan daha mükemmel bir şey yapılamıyacağı kanaatindeydiler. Hemen hemen aynı şey, A. W. von Schelegel için de olmuştur; ama onun şiirdeki kifayetsizliği, dil gelişip zenginleşince, meydana çıkıverdi, öyle ki, hattâ bir zamanlar «Arion» şairini de bir Arion[89] sayanlar, bugün onda, sadece, meziyetleri inkâr edilemez bir mektep hocası görmektedirler. Ama, vaktiyle Schlegel'in Ramler'e gülmesi gibi, şimdi de Comte Platen, bir zamanlar büyük bir şöhretle

değerlenmiş olan Schlegel'le alay etmek hakkını kendinde buluyor mu, bilemem! Bildiğim bir şey varsa, şiirde her üçü aynı ayardır; Comte Platen gazelleriyle, terazilenerekten, istediği kadar güzel cambazlık sanatları göstersin, ode'lariyle, bin dereden su getirsin, komedileriyle istediği kadar başaşağı dikilsin, yine de şair değildir. Hattâ, şiirlerinde o kadar muhabbetle övdüğü nankör delikanlılar da: «O şair değildir.» diyorlar, kadınlar da: «O şair değildir» diyorlar; ama, onun lehine olarak işaret etmek isterim ki, bu sonuncular bu meselede bitaraf olamazlar, ondaki zaif dolayısiyle biraz kıskançlık hissine kapılırlar, hattâ belki de, onun şiirlerindeki temayüllere bakarak, kendilerinin bugüne kadar cemiyette tutageldikleri imtiyazlı mevkiin tehlikeye mâruz kaldığını düşünebilirler. Koskin gözlükler takmış, gayet ciddî ve ağır başlı tenkidçiler de bu hükümde birleşiyorlar. Geçenlerde böyle bir zata: «Comte Platen Hallermünde'nin şiirlerinde ne gibi hususiyetler buluyorsunuz?» diye sordum. Onun cevabı: «Sitzfleisch[*]!» oldu. Şekle çok ehemmiyet verdiği için, işi başında yorulmak bilmeden, devamla oturmasından ötürü böyle

[*] Bu kelime, hem kıç, göt mânasına, hem de (Fransızcada *cul de plomb*, Türkçede de aşağı yukarı kabagöt kelimeleri gibi), bir işin başında uzun zaman kalkmadan oturan adam anlamına geliyor. Heine burada, Platen'in mahut temayülüne telmihte bulunarak, bir kelime oyunu yapıyor. (Çev.)

düşünüyorsunuz herhalde» dedim. O: «Hayır, dedi, sade şekil için demiyorum... Dışı da öyle, içi de öyle...»

Platen'in şiirlerinin muhtevasına gelince: bu hususta, zavallı Comte'u hiç övemiyeceğim, ama, aynı zamanda, onu, kayıtsız şartsız, devrimizin Caton'ları dillerine dolasınlar, yahut — belki de — sussunlar diye, sansörlerin azgınlıklarına da mâruz bırakamıyacağım. *Chacun à son goût*[90]: falan, öküzden hoşlanır, falan da Wasiechta'nın[91] ineğinden. Hattâ ben, bu Platen şiirlerinin muhtevası meselesinde, «Berliner Jahrbücher de[92] gösterilen Rhadamantusvari korkunç ciddiyeti de mânasız ve yersiz buluyorum. Ama, insanlar böyledir; onlar, kendilerine zevk, haz vermemiş olan günahlardan bahsederken heyecana, hiddete kapılırlar. Şu yakınlarda, Morgenblatt'ta, «Bir okuyucunun defterinden» başlığını taşıyan bir makale okudum; burada, Comte Platen, kendi mahbup-dostluğu hakkında bu çeşitten ağır tenkidlerde bulunanlara karşı hiçbir zaman elden bırakmadığı, ve burada da tam ona yakışacak şekilde kendini gösteren tevazuiyle fikirlerini ifade ediyor. «Hegelsches Wochenblatt» ın kendisini, «gülünç bir feveran göstererek», gizli bir günahla suçlandırdığını söylediği zaman, kolayca tahmin edilebileceği gibi, sadece kendisi hakkındaki düşüncelerinin, duygularının mahiyetini üçüncü elden araştırttığı birtakım başka kimselerin itham ve tehditlerini önlemek

istiyor. Bu arada, kendisine yanlış malûmat vermişler, ben bu bakımdan, hiçbir zaman feveran göstermek hatasını işlemiyeceğim; asîl Comte cenapları, benim için daha çok eğlenceli bir hâdisedir; ve onun asîl, kutsal âşıktaşlığında, sadece, oldukça modası geçmiş bir hevesi, eski çağların malı olan bir taşkınlığın, bugün korka korka yapılan utanmazcasına bir taklidini görüyorum. Hakikaten de böyledir, bu çeşitten âşıktaşlıklar, eski çağda, türelere aykırı değildi, ve tantanalı törenlerde resmen açığa bile vurulurdu; meselâ, İmparator Neron, altın ve fildişi kaplamalı gemiler üzerinde, birkaç milyona mal olan bir ziyafet verdiği zaman, genç oğlanların sarayından alınmış, Pythagoras adında bir delikanlı ile nikâh törenini yaptırdı *(cuncta denique spectata quae etiam im femina nox operit*[93]), ve sonra da çatırdıyan alevlerin ışığında Troya'nın çöküşünü anlatan şarkıları daha güzel söyliyebilmek için, gerdek meşalesiyle Romayı ateşe verdi. Gazel şairi hakkında konuşurken, belki heyecana, feveraña kapılabilirdim; ama, bugünkü Roma'nın «Mahbuplar Yolu» nda, fakir bir dilenci haliyle, süklüm püklüm, ürkek dolaşan, pırıl pırıl yanan suratiyle, kendisine hiçbir sevgi duygusu göstermiyen gençlikten yüz bulamıyan, ve kasvetli kandilinin ışığında, âh-ü enin-ler halinde, yüreğinden gazelciklerini çıkaran bu yeni Pythagoras'çıya sadece gülümser geçerim. Bu bakımdan, Platen'in şiirleriyle Pet-

ron'un[94] karşılaştırılması meraklı bir iş olur; bu sonuncuda eski çağların çeşnisini taşıyan, haşin, plâstik bir putperest samimiliği, açıklığı var; buna karşılık Comte Platen, klâsiklik ile övünmesine rağmen, konularını işlerken daha çok romantik, örtülü, isteklerle yüklü, keşişlere yakışır, — hattâ şunu da ilâve etmeliyim — mürai bir tavır alıyor. Comte, bazı dindar duygular içine gömülüp kendini maskeler; insanları açık, kesin şekilde, cinsleriyle göstermekten kaçınır, ancak müritleri, söylediklerinin mânasını açıkça anlıyabilirler; arada bir ağzından «mahbup» sözünü kaçırmakla beraber, yine de büyük kalabalıktan düşüncesini gizlediğini sanır; o, böyle yapmakla, tıpkı kafasını kumun içine gömüp kıçını dışarda bıraktığı halde saklandığını sanan devekuşuna benzemiş olur. Halbuki bizim mübarek kuşumuz, kıçını kuma sokup kafasını meydanda bıraksaydı daha isabetli hareket etmiş olurdu. Çünkü o, kafa adamı olmaktan ziyade kıç adamıdır; hattâ, erkek mânasına da geldiği için, «adam» sözü ona hiç yakışmaz, zira onun aşkında pasif neviden Pythagoras'çı bir karakter vardır; o, şiirlerinde bir Pathikos'tur, bir kadın gibidir: yine kadın cinsinden hoşlanan bir kadın gibi... O, aynı zamanda erkekliği olan bir Tribade'dır. Onun bu ürkekçesine yalpak ve sokulgan tabiatı bütün şiirlerinde belirir; o daima, yeni bir mahbup bulmuştur; şiirlerinde baştan başa *polyandrie* hüküm sürmektedir, ve şu mis-

ralarda olduğu gibi, kendini hassaslığa bırakıverdi mi:

«Seviyor ve susuyorsun... Ah, ben de susabilseydim!
Ve sana sadece bol bol bakışlarımı harcasaydım!
Sana bir kelimecik söylemeseydim.
Bunca hakaretlere mâruz kalmazdım.
Ama bu aşkı yenmek, ondan kurtulmak istemiyorum,
Onun, buz gibi donmuş halde sona ereceği güne lânet!
O aşk bize, meleklerin kutsal saadet içinde sarmaştıkları
Ülkelerden gönderilmiştir...»

Hemen aklımıza Haran'ın oğlu Lût'un evine gelen, ve işi en sevdalı sarmaşıp dolaşmalara kadar götüren Melekler geliyor; onların macerasını Tevrat'ın «Esfâr-ı Hamse»sinde okuruz. Ama, ne yazık ki, o zamanlar Lût'un kapısı önünde düzülmüş olan gazeller ve sonett'ler, Kitâb-ı Mukaddes'e dercedilmemiş... Platen'in şiirlerinde, baştan başa, sadece kafasını gizliyen devekuşunu görürüz; bu zavallı beyinsiz, âciz kuşun ne güzel tüyleri, kanadları vardır, ama yine de bir türlü uçamaz; ve edebiatın kumlu polemik sahrasında, durmadan hır gür ederek, topallıya topallıya gezer durur. Kendini havalandırtacak kadar kuvveti olmıyan güzel kanadlariyle, şiirin göklerine ka-

dar yükseltecek kadar gücü olmıyan güzel mısralariyle, meşhur şiirdeki kartalın tam zıddını verir: o kartalın kanadlarında renk, şâşaa pek yoktur ama, o kanadlarla, güneşe kadar yükselmek mümkündür... Hâsılı dönüp dönüp yine aynı nakarata geliyorum: Comte Platen şair değildir.

Bir şairden iki şey istenir: Lirik şiirlerinde tabiattan gelen sesler, epik, dramatik şiirlerinde de insan çehreleri bulunmalıdır. Bu hususlarda rüştünü ispat edemezse, ona hattâ aile ve taallûkatını bildiren, soyunun, sopunun asîl ve necip olduğunu gösteren her türlü vesikalar tam ve noksansız olsa bile, şairlik unvanı verilemez. Aile ve asalet hususlarının, Comte Platen için kusursuz olduğundan şüphem yoktur; birisi kalkıp da onun Comte'luk unvanı hakkında inanmazlık alâmeti gösterse, o buna sadece merhamet ifade eden bir gülümseme ile cevap verecektir; ama, hele bir kimse kalksın da, bir tek *Xenie* ile, onun şairlik sanatı üzerinde en ufak bir şüphe yürütsün... O, derhal gazapla masasının başına geçecek ve beş perdelik hicivler bastırıp yağdıracaktır. Zira insanlar, kendilerinin hak iddia ettikleri unvan ne kadar müphem, ne kadar belirsiz ise, onun üzerine o derece hırsla düşerler. Kim bilir, başka bir çağda yaşamış olsaydı, ve bundan başka bugünkü olduğu adamdan başka bir adam olsaydı, belki Comte Platen de şair olurdu. Comte'un şiirlerinde görülen, tabiat ses-

lerinin noksanlığı, belki de, kendisinin gerçek duygularını adlandırmaya izinli olmadığı bir çağda yaşamakta bulunmasından ilerigelmektedir; içinde bulunduğu devirde, onun aşkı karşısına düşmanca dikilen ahlâk düzeni, bu engele karşı şikâyetlerini gizlemeden söylemeyi de ona yasak ediyor; böyle bir çağda o, dinleyiciler kadar, «istiğnalı güzel delikanlının» kulağını da bir tek hece ile ürkütmemek için, her duyguyu ürkekçe örtmek, gizlemek zorunda kalıyor. Bu korku onu, başka şairlerin duygularını da kusursuz, hazır malzeme olarak işlemeye, ve zaruret halinde, kendi duygularının maskelenmesi için onları kullanmaya mahkûm etmiştir. Böyle bir bahtsızlığı göz önünde tutmaksızın, Comte Platen'in şiirde de bir Comte sıfatiyle görünmek ve asalet iddiasında bulunmak istediğini ve bunun neticesinde de önümüze sadece mâruf ailelerin duygularını, her biri 64 göbek şeceresini sayan duyguları çıkardığını ileri sürenler varsa, ona karşı haksızlık etmişlerdir. O, Romalı Pythagoras'ın zamanında yaşamış olsaydı, belki kendi duygularını daha serbestçe ortaya atacak, ve belki de bir şair sayılabilecekti. O zaman, hiç olmazsa onun lirik şiirleri, tabiat seslerinden mahrum kalmamış olacaktı... Ama, dramlarındaki insan çehreleri noksanı, onun kendi mânevi ve fikrî tabiatı tamamiyle değişmedikçe, yani kendisi başka bir adam haline gelmedikçe, hiçbir zaman giderilemiyecektir. İnsan çehreleri diyince, tıpkı Kronion'un

başından Pallas Athene'nin çıkması gibi, yaratıcı şair ruhundan, tamamlanmış ve giyinmiş kuşanmış olarak çıkıp beliren bağımsız, hür yaratıkları, esrarlı doğuşları, sanıldığından çok daha büyük ölçüde, şairin fikrî tabiatiyle sıkı bir münasebet halinde bulunan canlı hayal varlıklarını anlıyorum; bu çeşitten yaratmalar ise, zaten kısır bir varlık olarak kendini gazel dünyasının sisli, hayalî rehaveti içine bırakıvermiş olan bir adama nasip olmıyacaktır.

Ama, bütün bunlar bir şairin hususi düşünceleridir, ve bunların ehemmiyeti, onları ortaya atanın salâhiyetine inanılma derecesine bağlıdır. Şunu da zikretmeden geçemiyeceğim: Comte Platen sık sık okuyuculara, en mühim eserlerini ancak ilerde meydana getireceğini, onların ne olabileceği hakkında şimdiden bir fikir edinilemiyeceğini, bilmem ne kadar yıl sonra, gerekli hazırlıkları tamamlayınca, İlyadalar, Odusseia'lar, klâsik edebiyatın malı olacak trajediler, ve başkaca, «ölümsüzlüğe namzet dev gibi eserler» yazacağını söyler durur. Sevgili okuyucu, herhalde sen de, epey yorgunluğa mal olan bir eğeleme, perdahlama ile meydana gelmiş mısralarda, onun kendisi hakkındaki bu güveninin taşkınlıklarını okumuşsundur, ve böyle parlak bir geleceğe ait bu vaitler, — Comte'un, aynı zamanda, artık iyice ihtiyarlamış bulunan Goethe müstesna, Almanyanın bütün şairlerini, onun şöhrete götüren yolu üzerinde dikilmiş, ve ancak kendinin lâ-

yık olduğu defne çelenklerini ve mükâfatları toplıyacak kadar arsız, «karalamacı güruhu» diye vasıflandırdığını düşününce — seni muhakkak ki çok eğlendirmiştir.

Münihte bu hususta söylenenlerden işittiklerimi burada zikretmeden geçeceğim; ama, sırf kronoloji eksik kalmasın endişesiyle şu kadarını söyliyeyim: O zamanlarda Bavyera Kıralı, herhangi bir Alman şairine, bir memuriyet, bir vazife karşılığı olmaksızın, yıllık bir tahsisat bağlamak fikrinde olduğunu bildirmiş; bu alışılmıyan örneğin, bütün Alman edebiyatı için hayırlı neticeler doğuracağını düşünmüş. Bana dediler ki...

Ama, sadetten ayrılmıyalım: Comte Platen'in böbürlenmelerinden söz ediyordum; o, durmadan: «Varsa yoksa şair benim, şairler şairi benim: Ben, İlyadalar, Odusseia'lar yazacağım.» diye feryadeder dururdu. Halk, bu türlü böbürlenmeler hakkında ne düşünür bilmem, ama bir şairin, şiirin mâsum lezzetini ve esrarlı ürpertilerini tatmış olan, ve bu duyguların saadetiyle, tıpkı bir prensesin gizli iltifatlarına nail olmuş bir *page* gibi, şehrin pazar yerinde ele güne karşı böbürlenmeyi aklına getiriyecek olan gerçek bir şairin bu hususta ne düşündüğünü gayet iyi bilirim.

Comte Platen'i, bu böbürlenme tavırlarından ötürü bir hayli ala ala heye aldılar; ama o, Falstaff gibi, daima kendini mazur göstermesini bildi. Onda öyle kabiliyetler vardır ki, bu

türlü mazeretler bulmak hususunda daima onun yardımına yetişir, bu kabiliyet tam mânasiyle onun karakterine uygundur, ve hususi bir ehemmiyeti olduğunu da kabul etmek gerektir. Comte Platen, kendi göğsü üzerindeki her lekede, herhangi bir büyük adamdan iz keşfetmesini, ve bu biçim bir «yağ lekeleri yoliyle kan kaynaşması» ndan geçerek büyük adama kendini yaklaştırmasını bilir. Ama, bu iz, çok küçük, çok ehemmiyetsizmiş, ne çıkar... Meselâ, Shakespeare'in sonett'lerini alır, bu şiirlerin bir kadına değil de bir delikanlıya yazıldığını bilir, hemen kendini Shakespeare'e benzetir... Ve onun Shakespeare hakkında başka söyliyecek bir şeyi yoktur. Comte Platen'in menfi taraftan bir müdafaası yazılabilir, ve orada şunlar ileri sürülebilir, denebilir ki: Yok, şair filân veya falan sapıklığı henüz işlememiştir, çünkü o, bu biçimden bir sapıklığı olduğu söylenen falan veya filân büyük adamla henüz boy ölçüşmemiştir. Ama o, en dâhicesine, insanın hayretten ağzını açık bırakırcasına ustalığı, hayatında biç de mütevazı olmıyan nutukları bulunan bir adam keşfetmek, ve böylece kendi böbürlenmelerini iyiye yormak hususunda göstermiştir. Gerçekte onun seçtiği adamın sözleri hiçbir zaman böyle bir maksat için zikr ve tefsir edilmiş değildir... Bu adam kimdir, biliyor musunuz? Şimdiye kadar, bizim nazarımızda alçakgönüllülüğün, tevazuun nümunesi olan İsa'nın ta kendisi... İsa

acaba ne zaman böbürlenmiş olabilir? İsa, öyle alçakgönüllü idi ki, ondakine artık, tanrılara en çok yaraşan alçakgönüllülük denebilir. Evet, bugüne kadar bütün *théologue*'ların gözünden kaçmış bu noktayı Comte Platen keşfetti; öyle ya, o bizi şuna inandırmak istiyor: İsa, Pilatus'un huzuruna çıktığı zaman, tevazu göstermemiş, Pilatus ona: «Sen Yahudilerin kıralı mısın,» diye sorduğu zaman, alçakgönüllüce bir cevap vermemiş, «Mademki öyle söylüyorsun, öyle olsun!» demiş. Halbuki Comte Platen, kendisi onun yerinde: «Evet benim, şair benim!» derdi... Bugüne kadar İsa'yı küçük gören hiçbir adamın, kininin, düşmanlığının elde edemediği başarıyı, kendini beğenmiş bir koflukla yapılan bu tefsir göstermiş oluyor.

Bu adam böyle durmadan: «Şair benim!» diye bağırdığı zaman, onu nasıl karşılıyacağımızı bildiğimiz gibi, Comte'un gereken olgunluğa eriştiği zaman meydana getireceği, ve ehemmiyette, onun bugüne kadar yazdığı şaheserleri fersah fersah geride bırakacak olan bütün bu fevkalâde şiirlerin mahiyeti hakkında da nasıl bir tahmin yapabileceğimizi de biliyoruz. Biz gayet iyi biliriz ki, gerçek şairin sonraki eserleri, hiçbir zaman öncekilerden daha fazla ehemmiyetli, daha büyük mânalı değildir; nitekim bir kadının, her doğuruşunda, evvelki çocuklarından daha mükemmelini dünyaya getireceği de iddia edilemez; öyle... İlk çocuk da ikinci çocuk kadar iyidir... Yalnız doğum, ikin-

cide birinci'den daha kolay olur, o kadar. Dişi aslan, önce bir dağ tavşanı, sonra bir ada tavşanı, ondan sonra bir köpek eniği, daha sonra da aslan yavrusu doğurmaz. Madam Gœthe, bir hamlede küçük aslan yavrusunu doğurdu, o da ilk hamlede Berlichingen'li aslanını dünyaya getirdi. Aynı şekilde Schiller de, daha ilk ağızda «Haydutlar» ını gün ışığına çıkardı; onların pençelerinden, ne soydan aslanlar oldukları anlaşılıyordu. Daha sonra yaptığı, pürüzlerden temizleme, cilâlama, eğeleme işidir, başka bir şey değildir; «Piç Kız», «Messinalı Nişanlı» gibi eserlerinde yeni olan şey bundan ibarettir. Comte Platen'de ise hal böyle olmadı; o, en ürkek, mızmız yapmacıklarla, suniliklerle işe başladı; şair onun hakkında şöyle söylüyor!

«Sen ki hiçlikten, suratı yalanmış,
Verniklenmiş olarak tastamam çıktın,
Sen, mantardan yapılmış bir oyuncağa benzersin.»

Bununla beraber, en gizli düşüncelerimi açığa vurmam lâzım gelirse, itiraf etmeliyim ki, ben Comte Platen'in bunca böbürlenme merakından ve kendine dalkavukluk sevdasından ötürü, ona izafe edilen aptallıkta mübalâğa olunduğu kanaatindeyim. Gayet tabii, bir damlacık kaçıklık şiir için daima lâzımdır. Ama, tabiatın, yüz büyük şaire yetecek kadar büyük bir delilik porsiyonunu bir tek adama

ihsan etmesi, ve şiirden ise aynı adama pek cüzi bir miktar vermesi, korkunç bir şey olur. Comte cenaplarının kendi böbürlenmelerine kendinin de inanmadığını, edebiyatta olduğu kadar hayatta da zavallı olan bu adamcağızın, daha çok günlük ihtiyacı sağlamak maksadiyle, hayatta olduğu gibi edebiyatta da kendi kendinin şaklabanlığını, Ruffiano'luğunu[*] yaptığını tahmin ettirecek pek çok delilleri var. Bunun içindir ki, hayatta da, edebiyatta da, onda öyle birakım belirtiler görüyoruz ki, bunlara biz, estetik olmaktan çok psikolojik değer atfedebiliriz; keza, ondaki, son haddini bulmuş en zavallı bir ruh gevşekliğinin yanında sahte bir küstahlık, bir yandan, yakın olan bir ölüm karşısında sızlana sızlana kendini sıska, âciz bir mahlûk gibi gösterme, öte yandan, gelecek çağlarda ölümsüzlüğe kavuşma ümidiyle semirip kabarma gayretleri, bir tarafta ateşli bir kibir ve azamet, ötede miskin bir uşak yaltaklanması, sonra: «Kitapçı Gotha beni açlıktan öldürecek, öldürüyor!» diye şikâyetler, yine şikâyetler, sonra, Katoliklik buhranları, vesaire, vesaire... Hep onun, kendi kendinin meddahlığını, miyancılığını yapmasının işaretleridir.

Comte'un Katoliklik hakkındaki kanaatlerinin ciddî olduğundan şüphe ediyorum. Bir defa, asîl soydan bazı dostları gibi onun da Ka-

[*]. Kılavuz, miyancı, çöpçatan.

tolikliğe geçip geçmediğini bilmiyorum. Katolik olmak istediğini, ilk defa gazetelerden öğrendim; onlar, hattâ, Comte Platen'in rahip olup bir manastıra gireceğini ilâve ediyorlardı. Bazı kötü diller, onun kendini fakirliğe, riyazete mahkûm etmesi, kadınlardan elini eteğini çekmesi ona pek güç gelmiyeceği yolunda mütalâalarda bulunuyorlar. Kendiliğinden anlaşılacağı gibi, bu haberler üzerine, onun Münihteki dostlarının kalbinde dinî sevinç hisleri, küçücük kilise çanları gibi sada vermeye başladı; papaz gazetelerinde, şiirleri, *kyrie eleison ve hallelûya!*[95] sesleri arasında takdir edilip övüldü; işin doğrusu «tecrit» dünyasının mübarek adamları bu şiirlerden ancak memnun olabilirlerdi. Çünkü onlar arasında kadın cinsinden uzak durma prensipi telkin edilmektedir. Ne yazık ki benim şiirlerimde başka bir çeşni var, bu ise papazlara ve kilise korosundaki genç oğlanlara bir şey demiyor; bunun böyle olması beni pek eseflendirebilir, ama hiç de şaşırtmaz. İtalyaya gitmek üzere yola çıkışımın arifesinde dostum doktor Kolb'dan[96], Comte Platen'in bana karşı pek düşmanca duygular taşıdığını ve «König Ödipus» adlı bir komedi ile beni mahvetmek üzere bütün hazırlıklarını tamamlamış olduğunu, bu komedinin de Augsburg'da bulunan — adlarını unuttuğum, yahut da unutmak istediğim — bazı Comte'ların ve prenslerin eline eriştiğini haber verdiği zaman da yine hiç

şaşırmamıştım. Başka bazı kimseler bana Comte Platen'in benden nefret, ettiğini, ve kendisini, karşıma dikilmiş bir düşman saymam lâzım geldiğini anlattılar; doğrusu ya, onun karşımda bir düşman olarak durması, arkamda dost sıfatiyle durup da bir yerlerimi sevmesinden daha çok hoşuma gider. Mübarek din adamlarına gelince: onların gazapları da, din gayretiyle, aynı anda bana karşı ayaklandı, ve bunun sebebi, sadece benim, dünya evine girme yasağı aleyhindeki şiirlerim değil, aynı zamanda, o sıralarda neşrettiğim «Politische Annalen» lerim olmuş; bu nokta da, benim onlardan olmadığımı herkesin açıkça görmesinden, sadece birçok şeyler kazanırım. Burada, onlar hakkında iyi hiçbir şey söylenmediğine işaret etmek isterken, aynı zamanda onlar aleyhinde kötü bir şey de söylemiyorum. Hattâ, benim kanaatimce onlar, sadece iyiye olan sevgilerinden ötürü, din perdesine bürünmüş yalanlar ve Tanrının hoşuna gitsin diye yapılmış iftiralar, tezvirlerle kötülerin sözünü kuvvetten düşürmek istiyorlar, ve sırf böyle asîl, temiz, ve her tedbiri kutsal kılan bir gaye uğrunda, kötülerin sadece mânevi değil, aynı zamanda maddi kaynaklarını da tıkamaya çalışıyorlar. Münihte resmen bir *Congrégation*, bir «Meclis-i ruhani» halinde toplanıp kendilerini gösteren bu adamcağızları haksız yere «Cizvit» adiyle şereflendirdiler. Hakikaten onlar Cizvit değildir; Cizvit olsalardı eğer, kötü

kişilerden biri olan, daha kötüsü, düşmanlarımı evirip çevirip «dukat» sikkeleri şeklinde darbetmek sanatından, yani edebiyat «simyagerliği» nden anlıyan benim, bu işten birçok dukat altınlariyle ve kârlı çıktığımı, düşmanlarımın payına ise sadece «darbeler[97]» düştüğünü muhakkak fark ederlerdi... Görürlerdi ki, dayak atanın adı kötüye, alçağa çıkmakla bu darbeler, ehemmiyetinden bir şey kaybetmez; nasıl ki, zavallı bir mahkûm, kendisine dayak atmaya memur olan adam şerefsiz, haysiyetsiz bir mahlûk diye ilân edilmekle, sopaların acısını daha az duymıyacaktır... Asıl mühim olan nokta şu ki, onlar Cizvit olsalardı eğer, onların beni çirkef ve aptallık yağmuruna tutmalarına sebebolan hareketlerimin: nihayet aristokrasi düşmanı Voss'a gösterdiğim yakınlık ve ufak bir sevgi, Tanrının anası Meryem'e dair birkaç mâsum nükte gibi şeylerin, katolik düşmanlığı gayretiyle zuhur etmediğini muhakkak anlarlardı. Onlar gerçekten Cizvit değil, belki çirkefle aptallığın karışmasından meydana gelmiş nesnelerdir; ben onlara ne diye düşmanlık ve kin besliyeyim: benim nazarımda onların bir araba dolusu gübre ile, arabaya koşulmuş öküzlerden farkı yoktur; onlar bütün gayretlerine rağmen ancak gayelerinin aksi hedefe ulaşabilirler, ve beni de, zorla: nasıl sağlam bir Protestan olduğumu, Protestanlık hakkımı, en geniş salâhiyetine, en uzak imkânlarına kadar nasıl kullandığımı ve

Protestanlığın mükemmel savaş baltasını kalbimin bütün heyecan ve neşesiyle nasıl kavradığımı kendilerine göstermeye mecbur ederler; ama onlar, buna rağmen, ayaktakımını kendi taraflarına kazanmak için, benim dinsizliğim hakkında, köhneleşmiş kocakarı masallarını, emirleri altındaki «hassa» şairlerine nazmettirebilirler... Lâkin onlar, dünyaca meşhur olan vuruşlardan Luther'in, Lessing'in ve Voss'un dindaşlarını tanıyacaklardır. Gerçi ben elimdeki baltayı bu kahramanların ciddiyetiyle sallıyamam, zira düşmanlarımın manzarası beni güldürür; zaten ben bir parça Eulenspiegel tabiatlıyım, işlerime biraz şaka karıştırmaktan hoşlanırım... Ama olsun, önceden, baltamın tepesine, gülen çiçeklerden bir çelenk taksam bile, gübre arabasına koşulmuş bu öküzlerin kafasına yine olanca kuvvetimle vurmaktan geri durmıyacağım.

Neyse, sadetten pek uzaklaşmıyalım. Sanırsam bu tarihlerdeydi, Bavyera Kıralı, yukarda temas ettiğimiz düşünce ile, Comte Platen'e, altı yüz gulden tutarında yıllık tahsisat bağladı; bu para, devlet hazinesinden değil, Kıralın şahsî kasasından ayrılacaktı; esasen Comte da, hususi bir lûtuf nişanesi olan böyle bir ihsan dileyebilirdi. Aristokrasi kastının karakterini belirten bu son olayı ne kadar ehemmiyetsiz görünürse görünsün, sırf, kişizade soyu üzerinde incelemeler yapan tabiat araştırıcıları için, malûmat kabîlinden zikrediyorum.

İlimde her şeyin ehemmiyeti vardır. Bana, Comte Platen'e fazla ehemmiyet veriyorum diye itirazlarda bulunan çıkarsa, tavsiye ederim, Paris'e gitsin de görsün, ince, zarif Cuvier, derslerinde en pis böceği bile, en ince tefenruatına kadar nasıl tasvir ediyor. Onun içindir ki, altı yüz gulden'in tarihini daha kesin ve tam olarak tesbit edemediğime müthiş üzülüyorum; yalnız şu kadarını biliyorum: Comte Platen, «Kıral Ödipus» u daha evvel bitirmiştir; muharririn, dişe dokunur bir şeyleri olsaydı, bu eserde bu kadar ısırgan bir hal almazdı.

Babamın ölümü üzerine, hiç hesapta olmadığı halde dönmek zorunda kaldığım Kuzey Almanyada, nihayet, bizim güzel tüylü devekuşumuzun uzun zaman kuluçkaya yattığı yumurtadan çıkan korkunç, acayıp mahlûku elime geçirdim; Meclis-i ruhani'nin baykuşları, dindar huhulariyle, aristokrasinin tavusları da keyifli keyifli kuyruk açarak bu hâdiseyi çok daha evvel selâmlamışlardı. Bu olsa olsa uğursuz bir *basilisk* olabilirdi; sevgili okuyucu, *basilisk*'e dair efsaneyi bilir misin? Halk arasında şöyle anlatırlar: Erkek bir kuş, dişi gibi yumurtlarsa eğer, bu yumurtadan zehirli bir mahlûk çıkarmış, bunun nefesi havayı bozar, zehirlermiş, bu hayvanı ancak, suratına bir ayna tutmak suretiyle öldürmek mümkünmüş: suratına bakıp da kendi korkunç çirkinliğini görünce, korkudan ölürmüş.

Kutsal acılara saygısızlık göstermemiş olmak için, Kıral Ödipus'u ancak iki ay sonra, Helgoland adasında deniz banyoları yaptığım sıralarda okuyabildim. Her gün büyük, atılgan denizi seyrede ede, içim büyük duygularla dolduğu bir sırada, kişizade soyundan gelme muharririn yavelerini, ve küçük bayağı duygularını hakiki mânalariyle kavradım. Bu şaheser nihayet onu bana bütün hüviyetiyle gösterdi, onu olduğu gibi, bütün parlak solgunluğiyle, ruh noksanlığındaki ifratiyle, muhayyile kuvvetinden mahrum hayalleriyle bu kitapta buldum. Onu olduğu gibi gördüm: kuvvetten mahrum bir muharrir, ama üslûbunda bir zorlama var; iğneleyici olmak istiyor, ama kendisi iğne üstünde oturuyor gibi rahatsız; sudan bir ruh, ama kupkuru; asık suratlı bir eğlence meclisi oğlanı, sazının tellerinde âh-u eninden başka bir şey bulunmıyan bu vücutça da sıska saz şairi, genç ve hayat dolu Yunan dünyasının en kuvvetli, hayali en zengin, en nükteli şairini taklidetmeye yelteniyordu. Ispazmozlu baygınlığın, kendini cesaret, cüret diye göstermek için böyle şişirmesi, ıkına sıkına bir araya getirilmiş, ve üzerlerine kökleşmiş bir kinin küfleri sıvışmış bu sövmeler, bu kılı kırk yararcasına ürkek, vesveseci ruh sersemliği kadar insanı çileden çıkaran bir şey düşünülemez. Kendiliğinden kolayca anlaşılacağı üzere, Comte'un eserlerinde, Aristophanes'in komedilerinden her birinin temelinde duran ve tıpkı, çiçek aç-

mış fikirlerle süslü, dalları, cıvıl cıvıl ötüşen bülbül yuvalariyle ve tırmanıp koşuşan maymunlarla yüklü efsanevi, tılsımlı bir ağaç gibi oradan fışkırarak dal budak salan, engin bir «kâinatı yok etme» fikrinden en ufak bir iz bile bulamazsınız. Kendine lâyık ölüm şenlikleri ve tahrip donanmaları demek olan böyle bir fikri, doğrusu ya, Comte Platen'den beklememiz pek boş bir ümit olur. Onun, sözüm yabana, komedi adını verdiği bu eserdeki mihver, ilk ve son biricik fikir, temel ve gaye, tıpkı «Die verhängnisvolle Gabel» de[98] olduğu gibi, yine en mânasız çeşidinden edebî kavgalardır; zavallı Comte, Aristophanes'in ancak bazı görünüşlerini, yani ince, işlenmiş mısralariyle kabasaba sözlerini taklidedebilirdi. Kabasaba sözlerini diyorum, çünkü daha kaba, daha açık bir kelime kullanmak istemiyorum. Comte cenapları, tıpkı, eli maşalı, şamatacı bir mahalle karısı gibi, Alman şairlerinin başlarına küfür saksılarını boca ediyor. Ben Comte'u bu hıncından ötürü mazur görmek isterdim, ama o da hiç olmazsa bazı hususlarda müsamahalı olmalıydı. Hiç olmazsa bizde, temsil ettiğimiz cinse hürmet etmeliydi; öyle ya, biz kadın değil erkeğiz, yani onun «cins-i lâtif» diye vasıflandırdığı ve pek sevdiği cinse mensubuz. Böylece o, nezaket ve zarafet hususunda bir kusur işlemiş oluyor, ve nice delikanlılar, onun erkek taifesine gösterdiği iltifatlardan, sevgi ve takdir duygularmdan şüpheye düşecekler; çün-

kü herkes düşünür ki, gerçek, âşık, sevgilisinin mensubolduğu cinsi de kayıtsız şartsız sever ve kutsal görür; şair Frauenlob[99] muhakkak ki hiçbir kadına kaba davranmamıştı. O halde, bir Platen de erkeklere karşı daha saygılı olmak gerekirdi. Ama öyle mi ya? Bakın şu nezaketsize! Korkmadan, çekinmeden halka neler anlatıyor? Gûya biz, bütün kuzey Almanya şairleri «uyuz» muşuz, bu hastalığı o «her illetten daha bulaşıcı pis bir illet sayıyormuş» ve buna karşı bir melhem bulmalıymışız... — Burada *Krätze, schätze* kafiyeleri fena değil...[100] — En çok Immermann'a insafsızcasına hücum ediyor. Şiirinin daha baş taraflarında, bu şaire, bir paravana arkasında, burada açıkça söylemekten teeddübettiğim, bununla beraber yalanlanmayı da gerektirmiyen, yapılması pek tabii olan bazı şeyler yaptırıyor... Immermann'ın bu işleri yapmış olmasını da pek muhtemel görürüm. Ama, işin dikkate değen tarafı şu ki: Comte Platen'in muhayyilesi, düşmanlarını *a posteriori*[101] (her iş olup bittikten sonra) görecek kadar kuvvetlidir. O, Houwald'e, bir kız kadar yumuşak, tatlı, iyi kalbli adama da kıyıyor... Ha, bak, belki de Platen ondan, şefkatte, hislilikte bir kadına benzemesinden ötürü nefret etmektedir. Söylediğine göre, zaten, çok zaman evvel, «gerçek nüktelerle müthiş şekilde yere sermiş olduğu» Müllner merhumu da yeniden mezardan çıkarı-

yor. Oğul, torun, onun elinden kimse kurtulamıyor. Raupach bir Yahudidir.

«Raupel, o miskin Yahudi
Şimdi Raupach adiyle burnu havada dolaşıyor.»

O, «sarhoş mahmurluğu içinde trajediler karalıyor.» «Vaftiz edilmiş Heine» nin başına gelenler çok daha müthiş... Evet, evet, sevgili okuyucu, yanılmıyorsun, bununla kasdettiği adam benim, ve «Kıral Ödipus» ta, o, benim nasıl sahici tam bir Yahudi olduğumu, birkaç saat aşk şiirleri yazdıktan sonra oturup, dukat sikkelerinden altın kırptığımı, sebt gününde uzun sakallı çıfıtlarla bir yere gelip Talmud'daki ilâhileri çağırdığımı, paskalya gecesi sabi bir Hıristiyanı nasıl boğazladığımı ve şeytanlık olsun diye, bu kötülüğe hedef olarak daima talihsiz bir muharriri seçtiğimi, daha buna benzer neler neler yaptığımı uzun uzun anlatmış, orada bütün bunları okuyabilirsin... Hayır sevgili okuyucu, vazgeçtim, seni aldatmak istemem: «Kıral Ödipus» ta böyle güzel, boyanması tamamlanmış tablolar ne gezer? Bu tabloların orada bulunmayışı, benim onda bulup tenkidettiğim kusurdur. Comte Platen'in eline çok defa böyle, en güzel motifler geçer, ama ne fayda, o bunları kullanmasını bilmez. Muhayyilesi bir parçacık olsun işleseydi, beni hiç olmazsa gizli rehinci ve mürabahacı bir Yahudi halinde tasvir edebilirdi; o zaman o-

nun önüne ne güzel sahneler çıkardı kim bilir... Comte Platen'in böyle ince, güzel nükteler sarfı için çıkan her fırsatı göz göre göre kaçırması, doğrusu ya, benim ta yüreğime dokunuyor. Meselâ o, Raupach'dan, onun trajedilerinin kahramanı olarak Rotschild'i düşünmek, ve Kıral tiyatrolarının ondan eser aldıklarını kabul etmek suretiyle ne güzel istifade edebilirdi. Hattâ, Ödipus'u, komedisinin esas kahramanını bile, piyesinin konusunu aldığı efsanede ufak bir değişiklik yapmak suretiyle daha iyi kullanmak imkânını bulurdu: Ödipus'a babası Lajus'u öldürtüp onu anası Jokaste ile evlendireceği yerde, piyesine öyle bir seyir verebilirdi ki, Ödipus anasını öldürür, babasiyle evlenirdi. Böyle bir manzum eserde dramatik gulâmperestlik hünerlerini Platen gibi bir şair muhakkak ki fevkalâde bir ustalıkla başarırdı; onun duygularındaki yönelişler de, ona bu hususta çok yardım ederdi; arada bir, tıpkı bir bülbül gibi, kendi gönlünün heyecanlarını haykırması kâfi gelirdi; böylece şair piyasaya öyle bir piyes sürmüş olurdu ki, gazel meraklısı aktör Iffland hâlâ hayatta bulunmuş olsaydı, muhakkak Berlinde onu sahneye koyardı; hattâ bugün bile hususi sahnelerde bu eser oynanırdı. Böyle bir Ödipus rolü için aktör Wurm'dan daha mükemmel bir oyuncu düşünemiyorum. O bu rolde, kendi kuvvetlerinin de üstünde bir başarı gösterecekti. Sonra ben, Comte'un, komedisinde «gerçek nükte» bulun-

duğuna herkesi inandırmak gayretinde de pek siyasi bir buluş görmüyorum. Acaba o böylece, beklenmedik bir tesir, bir *coup de théâtre*[102] mı yapmak istiyor: seyirciler ilân edilen nükteyi bekliyecekler, ama bu çeşitten bir şey belirmiyecek... Kim bilir, belki böyle bir sürpriz hazırlamıştır. Başka zamanlar, komedi oynandığında gülmeye alışmış olan halkın, belki de bunun için, Platen'in eserlerini okurken bu kadar canı sıkılıyor, onda gizli duran nükteyi bir türlü bulamıyor, saklı nükte, nafile yere, durmadan her defasında daha yüksek perdeden: «Ben buradayım, inan bana, buradayım!» diye cık cık ötüyor. Nafile. Halk aptal aptal bakıyor, ciddî suratlarda bir gülümseme yok, ama ben, nüktenin nerde gizli olduğunu bildiğim için kendini bir aristokrasi halesiyle çevirmiş olan, dişleri arasına gelen her soluğun, müthiş bir ezici, çiğneyici kudreti olduğunu söyliyerek böbürlenen, ve bütün Alman şairlerine hitaben:

«Evet, dilerdim ki sizin hepinizin
Neron gibi birtek beyniniz olsun,
Ben onu, bir tek nükte vuruşiyle patlatayım.»

diyen, «ikbal hırsiyle yanan bu Comte Şair» in yazılarını okuyunca bütün kalbimle güldüm. Yukardaki mısra, kötü bir mısra. Gizli nüktesi ise şurasında: Comte cenapları, bizim her birimizin ayrı ayrı birer Neron olmamızı,

kendinin ise, tam tersine, bizim tek sevgili dostumuz Pythagoras olmasını diliyor.

Belki, Comte'a iyilik olsun diye, daha birçok başka nükteler bulup çıkararak onlarla kendini övmek isterdim. Ama o, «Kıral Ödipus» ta, benim için en aziz olan şeye hücum etmiş olduğu için — benim, Hıristiyanlığımdan daha aziz neyim olabilir ki? Nihayet ben de insanım — «Ödipus» a, bu «sözlerin kalıbına dökülmüş büyük macera» ya, şairin daha önceki işlerinden daha az ehemmiyet vereceğim, onu daha az ciddiye alacağım, bundan dolayı beni mazur görmek lâzımdır.

Bununla beraber, gerçek meziyet daima mükâfatını bulmuştur, «Ödipus» mlharriri de, her zaman olduğu gibi burada da, kişizade ve ruhban soyundan kullarının tesirine kendini bırakmış olmasına rağmen, mükâfatından mahrum kalmıyacaktır. Evet, Doğu milletleri arasında bir inanış vardır: her iyi veya kötü bir fiili işliyen, çok geçmeden onun neticelerini görür, derler. Ve bir gün gelecek, *Onlar* zuhur edecekler; — kusurumu bakma, sevgili okuyucu, heyecana kapılıyor, ve belki de seni ürkütüyorum — evet, bir gün gelecek, «Onlar», gecenin korkunç kızları, Eumenide'ler zuhur edeceklerdir. Styx hakkı için! — Bu nehrin adını anarak tanrılara yalan yemin etmek haddimiz mi? — Bir gün gelecek, «Onlar» görünecekler; başlarında zülüf yerine yılanlar sarmaşmış, ve hiddetten kıpkırmızı kesilmiş yüz-

lerle, ve ellerinde bir zamanlar, anası Tyndaris'li Klytämnestra'yı öldürmüş ve böylece tabiat kanunlarını çiğnemiş olan günahkâr çocuğu, Orestes'i kırbaçladıkları günde olduğu gibi, yine aynı yılanlardan kamçılar bulunduğu halde, o çok âdil, o karanlık kızkardeşler ortaya çıkacaklar... Kim bilir, belki Comte şimdiden yılanların ıslık çaldıklarını duyuyordur... Rica ederim, sevgili okuyucu, şimdi sen Weber'in operasındaki Kurt inini[103] ve Ecinnilerin müziğini aklına getir. Kim bilir, belki de günahkârların gizli korkusu şimdiden Comte'un içine çökmüştür: gökyüzü kararıyor, gece kuşları acı acı bağırıyorlar, uzaktan gök gürlemeleri duyuluyor, şimşek çakıyor, yanık kolphonium kokusu geliyor. Eyvah! Eyvah!... Asîl, kutsal atalar mezarlarından kalkıyorlar; üç dört defa zavallı, âciz torunları için eyvah! eyvah! diye bağırıyorlar; ona, bu müthiş kamçılardan korunsun diye, atalarının eski demir zırhlarını giymesi için and veriyorlar... Zira, Eumenide'ler onu o kırbaçlarla dövecekler, yılandan kamçılar, alay edercesine onunla eğlenecekler, ve tıpkı, kendisini Yılanlı-Kuleye kapattıkları zaman çapkın, sevdalı Kıral Rodrigo'nun yaptığı gibi, zavallı Comte da sonunda inleyip feryadedecek:

«Aman! benim, çok defa, günah işlerken
kullandığım şeyi
Yiyorlar, aman! yiyorlar!»

Korkuya düşme, sevgili okuyucu, bütün bunlar şakadan ibaret! Sana anlattığım bu korkunç Eumenide'ler filân, neşeli bir komediden başka bir şey değil: bu komediyi, inşallah birkaç sene sonra, «Eumenide'ler» adı altında yazmak niyetindeyim. Yukarıya yazdığım, ve senin tüylerini ayağa kaldıran trajik mısralar da dünyanın en neşeli kitabından, «Don Quichotte de la Mancha» dan alınmıştır. Orada, kelli felli, ihtiyar bir saraylı bayan bu mısraları, bütün saray halkının huzurunda okur. Görüyorum, sen de yeniden gülümsüyorsun. Birbirimizden güleryüzle ve neşeyle ayrılalım. Bu son fasıl biraz sıkıcı olduysa kabahat konusunda; zaten ben bu faslı, eğlendirmekten çok, faydalı olmak gayesiyle yazdım. Yeni bir budalayı, edebiyatta da istifade edilir bir hale koymaya muvaffak olduysam, vatanım bana şükran borçlu olacak. Ben tarlayı herk ettim, daha zengin ilhamlı muharrirler ekip biçsinler. Böyle mütevazı bir hizmet görmüş olmanın şuuruna varmak, benim en büyük mükâfatımdır.

Bu hizmetime karşılık, fazladan, bana bir enfiye kutusu göndermek istiyecek kırallar çıkarsa, şunu bildireyim ki: Hamburg'da «Hoffmann ve Campe Kitabevi» ne bu gibi şeyleri namıma kabul etmesi için talimat verilmiştir.

(1829 yılı güz sonlarında yazılmıştır.)

(Çeviren tarafından ilâve edildiği ayrıca gösterilmiyen notlar ve açıklamalar Ernst Elster'in «Heine Külliyatı», 2. basımından alınmıştır.)

NOTLAR

I.

Düşünceler — Trampeteci Legrand beyanındadır. «Die Schuld», IV. perde, 9. meclis, sona doğru.

2. Evelina adiyle, H. Heine, amcası Salomon Heine'in kızı, Therese'yi kastetmiş olacak.

3. Berlin'de meşhur bir lokanta.

4. Metinde de Fransızcadır. Karşılığı Almanca olarak da *sondedn* (bilâkis) ayrıca yazılmıştır. (Çev.)

5. Croupier, «roulette» oyununda oyunu idare eden adama derler.

6. Aşk tanrısı Amor'un küçük bir çocuk olarak tasavvur edilmesine telmih ediliyor. (Çev.)

7. Burstah, Hamburg'da bir sokağın adıdır. Strada, İtalyanca şekliyle, sokak.

8. Friedricke Auguste Konradine Bethmann (1760-1814); zamanının en çok beğenilen aktrislerinden.

9. Meşhur bir kadın (kıral I. François'nın sevgililerinden biri) portresi. Louvre müzesinde durur; Leonardo da Vinci'nin yapmış olması ihtimali vardır.

O zamanlar Hamburg'da, istiridyesiyle çok meşhur olan bir meyhane.

11. Hamburg'da bir sokak: Johannis Strasse.

11. Heine'nin «Almansor» adlı manzum piyesinden. Piyesin kahramanı, Zuleima'nın kendinin olamıyacağını, o gün başka biriyle (don Enrique ile) evleneceğini öğrenince bu sözleri söyler.

Löwe Almanca aslan demektir. (Çev.)

14. Doğrusu *Dschaggernath;* bu, Bengale'de, Puri vilâyetinde meşhur bir ziyaretin adıdır; orada birçok başka tanrılar arasında, hususiyle tanrı Krischna'ya ibadet edilir. Her yıl, mart ayı içinde «araba bayramı» denilen bir bayram yapılır; gayet büyük arabalara tanrı suretleri oturtulur; arabaların peşi sıra binlerce mümin yakında bulunan bir köy evine giderler; orada rahipler, açık saçık hikâyeler okuyarak halkı eğlendirirler.

15. Valmiki, *Râmanyana*'ların müellifi.

16. Râma, *Râmayana*'ların kahramanıdır; üvey anasının düşmanlığı yüzünden 12 yıl sürgünde kaldı; daha sonra sadık karısı Sitâ'yı da şeytanların kıralı kaçırdı. Ama, sonunda Râma, karısını bulur; memleketine gidip hükümdarlığı eline alır.

16a. En büyük Hint şairlerinden biri. *Sakuntala* adlı meşhur dramın muharriri.

16b. Franz Bopp (1791-1867), büyük dil bilgini, mukayeseli dil bilgisinin kurucusu. 1821 den itibaren Berlin'de profesörlük yaptı. Heine, onun derslerine devam etmiş, ve onunla şahsan da tanışmıştır. «Sanskrit dilinin tasrif sistemi ve bunun Yunan, Lâtin, Fars ve Cermen dillerinin tasrif sistemiyle karşılaştırılması» adlı eseri Main üzerindeki Frankfurt'ta 1816 da çıktı. Londra'da 1819 da yayımlanmış olan «Nalus» unda, «Mahab-

harata» nın bir kısmını neşretti; aynı eserin başka bölümlerini daha sonra yayımladı.

17. Aristophanes'in «Kuşlar» adlı komedisinde, Bülbül'ün şarkısında sözler, araya, ikide bir, yukardaki satırların biri veya öteki girmek suretiyle kesilir.

18. 1811 yılı, şarabın bol olduğu bir yıldır.

19. Jacob Joseph von Goerres (1776-1848); Almanya'da vatan ve hürriyet fikirlerinin uyanması yolunda çalışmış bir muharrir. Daha sonra Prusya hükümetiyle arası açıldı; en sonunda Katolik dünya görüşünü yaymaya başladı. Kurmuş olduğu «Historisch-politische Blätter» i bu maksatla çıkardı.

20 Hostie Hıristiyanların kilisedeki âyinleri esnasında kullanılan mayasız bir çeşit ekmek.

21. Heine'nin büyük babası Gottschalk von Geldern, 12 ekim 1795 te Düsseldorf'ta 69 yaşında öldü.

22. Heine'nin amcası Joseph von Geldern; 1765 te doğmuştur. Tahsilini Bonn, Heidelberg, Mainz ve Duisburg şehirlerinde yaptı. Duisburg'da, 1792 de Doktor unvanını aldı; çok geçmeden 1796 da öldü.

22a. Bu çocuğun adı Wilhelm değil, Fritz von Wizenski idi; Heine bu feci kazadan daha sonra, «Erinnerung» («Hâtıra») adlı şiirinde de bahsetmiştir.

23. Bu tunç heykeli döken Grupello'dur. Kurfürst Johann Wilhelm von der Pfalz'ın (ölümü 1716) Düsseldorf şehrinin gelişmesinde çok hizmeti olmuştur.

24. 21 mart 1806.

25. Kurfürst Joseph von Bayern.

26. Kurfürst'ün, 15 mart tarihli beyannamesi. Napoléon, aynı günde memleketin idaresini

enistesi Murat'ya verdi; Murat, 25 martta şehre girdi. Yeni kurulan devlet Berg Dukalığı adını aldı; 19 temmuzdan sonra da Büyük Dukalık oldu.

[27]. «Ça ira, ça ira!» («işler yolunda gidecek!»), Büyük Fransız İhtilâlinin meşhur halk şarkılarından biri. Şarkı, Kıral ve aristokratlara karşı tehditlerle, ve halk için saadet ümitleriyle doludur. (Çev.)

[28]. Meşhur tarihçi Barthold Georg Niebuhr (1776-1831); «Roma Tarihi» adlı eserinde, Roma kıralları hakkında Livius'un verdiği bilgilerin pek çoğunun menkıbe ve efsane olduğunu ispat etmiştir.

[29]. «Seyahat Tabloları» nın, «Lucca Ilıcaları» bölümünde Markese Gumpelino'dan bahseden sahifelere bakınız. Orada da, bu zatın dinini değiştirmiş olmasına târizler vardır.

[30]. Haman, asılarak öldürüldü. (Bak. Esther kitabı, fasıl 7.)

[31]. Franz Daniel Friedrich Wadzek (1762-1823); Berlin'li popüler yazar. 1809-1822 arasında haftalık «Das nützliche u. unterhaltende Berlin» adlı gazeteyi yayımladı. Heine bu gazete karşısında tenkidci bir tavır almıştır.

[32]. Sinapiem, sinapin: *sinapis*'in akkusativus hali.

[33]. *Vis:* kuvvet; *buris:* sapan sapı; *sitis:* susama; *tussis:* öksürük; *cucumis:* hıyar; *amussis:* gönye; *cannabis:* kenevir; *sinapis:* hardal.

[33a]. İbranice fiil şekilleri. İlk üçünün mânası: *öldürdü, öldürdük, öldürdüm.* Sonra gelen üç kelime de aynı kelimenin mazi şekilleridir, ama, tekit ve tekrar ifade ederler. *Pokat, pokadeti... Aradı, aradım:..* demektir; pikat; aynı fiilin tekit tavrı, 3. şahsıdır.

[34]. Johann Christoph Adelung (1732-1806), Alman dil bilgini. Görüşlerindeki bilgisizlik ve sat-

hilik, 1819 da Jakob Grimm'in «Alman Grameri» çıktıktan sonra iyice belirmiştir.

[34]a. Heine bu zatı, bilhassa «İtiraflar» adlı eserinde hürmet ve muhabbetle anar.

[35]. Joseph Schramm, Düsseldorf'ta «tabii hukuk ve milletler hukuku» hocasiydi; mekteplerin ıslahı, devlet memurlarının terbiyesi, hükümetin yüksek mevkilerinde bulunan memurlara gerçek bir felsefe kültürü verilmesi zarureti hakkında eserler yazdı; bunlardan başka «Kleiner Beitrag zum Weltfrieden» adlı bir kitabı vardır.

[36]. Bu iki nebatın ekimi, Almanyada, Napoléon savaşları sırasında, «Blocus continental» (kıtanın ablukası) neticesinde başlamıştır.

[37]. *Par cœur;* ezber, ezberden. Bu söz metinde de Fransızcadır. (Çev.)

[38]. *Glaube,* hem Fransızca *crédit,* hem de din, iman mânasına gelir. (Çev.)

[39]. Metinde de Fransızca. Parbleu: Vallahi, dinim hakkı için... gibi bir anlama gelen deyim. (Çev.)

[40] Burada Heine'nin Berlin'de tanımış olması mümkün olan, süvari «major» u, ve diplomat Baron Freidrich von Martens kastedilmiş olabilir.

[40]a. Aslında Fransızca. Liberté: hürriyet. (Çev.)

[41]. *Marseillaise* marşını 1792 nisanında Rouget de Lisle yazdı; marş, aynı yılın haziranında Marsilya'da, Jacobinler'in bir şenliği sırasında büyük bir heyecanla çağrıldı. Adını bu hâdiseden almıştır. *Marseillaise* o günden beri, — hattâ bugün bile — ihtilâl marşı sayılagelmiştir.

[42]. «Ça, ira, ça ira, ça ira! — Les aristocrates à la lanterne!» («İşler yoluna girecek! — Aristokratları fener direklerine asalım!») şarkısı 1789 da Ladré tarafından yazılmıştır.

[42a]. *Dumm,* Almanca sıfat, aptal, sersem demektir. Heine burada trampetenin *dum* diye seslenmesi üzerinde bir kelime oyunu yapıyor.

[43]. Whist, boston... kâğıt oyunları.

[44]. Thédor Anton Heinrich Schmalz (1760-1831), Berlin Üniversitesinin kuruluşu sırasında (1810) bu üniversitenin rektörü ve Hukuk Fakültesinin ordinaryüs profesörü oldu; 1815 te «Berichtigung einer Stelle in der Venturinischen Chronik für das Jahr 1808» adlı eseriyle bütün Almanyada büyük bir infial dalgası uyandırdı; çünkü bu kitabında «Tugendbund»u ve gençliğin vatanperverce çalışmalarını şüpheli bir gözle görüyordu.

Pausanias «Yunanistanın tasviri» («Graeciae descriptio») adlı eserinde, X. kitap, fasıl 18 de, aşağıdaki haberleri nakleder: «Molosse'lular, Ambrakiote'ları bir pusuda bekliyorlardı; o sırada oradan bir adam bir eşek sürüyordu; hayvan, kancık bir eşek gördü, var kuvvetiyle anırmaya başladı. Eşekçi de, gece vakti; eşeğine mânasız, anlaşılmaz küfürlerle bağırınca, Molosse'lular müthiş korktular ve pusudan kaçtılar. Çok geçmeden Ambrakiote'lara mağlûboldular. Bunlar da, Tanrılara, teşekkür makamında tunçtan bir eşek heykeli sundular.»

Joh. Christ. Frdr. Saalfeld. 1785 te Hannover'de doğmuştur. 1811 den itibaren Göttingen'de serbest profesör, 1823 ten sonra da ordinaryüs profesör oldu. Birçok tarihî eserlerin yazarıdır. Bu arada «Napoléon Bonaparte'ın Tarihi» adlı kitabı (Leipzig ve Altenburg 1815-1817, 2 cilt) vardır. 1833 te profesörlüğü bıraktı. 1834 yılının sonlarında ruh hastalığına tutularak öldü.

[46a]. Heine burada, 1800 mayısında, büyük Saint-Bernard geçişini kastediyor.

Hosannah: İbranice kelime, asıl mânası «yardım et!» çok defa, hoş geldin, yaşa, varol! gibi anlamlarda kullanılır.

48. «O zaman Prusya ortadan kalkardı.» Cümle metinde de Fransızcadır. (Çev.)

49. Sir Hudson Lowe (1764-1844), İngiliz generali. 1815 ten sonra Sainte-Hélène valisi oldu ve Napoléon'un muhafızlığı vazifesini aldı. Napoléon'a saygı göstermemiş, ve bu yüzden bütün dünyada fena bir şöhret kazanmıştır. Kendini müdafaa maksadiyle «Mémorial relatif à la captivité de Napoléon à Sainte-Hélène» (Paris 1830, 2 cilt.) adlı eserini yazmıştır.

50. Napoléon, 15 haziran 1815 te, Belle Alliance savaşı sonunda, artık tutunamıyacağını anlayınca, 15 temmuzda, İngilizlerin kendisine misafir muamelesi yapacaklarını umarak, Rochefort limanında İngiliz harb gemisi «Bellerophon» a teslim oldu; bu gemi onu Plymouth'a götürdü. İngilizler Napoléon'u esir saydılar, ve onu Sainte-Hélène'e götürdüler. Napoléon bu adaya 16 ekimde vardı.

Bak. Seyahat Tabloları (Türkçe terc.), I; «Kuzey Denizi», s. 147 v.d.

52. Vicomte Henry Robert Stewart Castlereogh Londonerry (1769-1822), geri düşünüşlü bir adamdı. Napoléon İmparatorluğunun yıkılması için bilhassa gayret sarf etmiş, ve bu yüzden, gerek İngilterede, gerek Avrupa kıtasında çok övülmüştür.

53. Heine, 1820 sonbaharında — ailesi çoktan şehri bırakmış olduğu halde — Düsseldorf'a uğradı, orada bir gün kaldı.

54. «İlyada», VI. şarkı, mısra 146.

55. Bak. Yukarda, V. faslın sonları.

56. Düsseldorf ve Berg eyaleti, Viyana Kongresi kararıyle Prusyaya verildi.

57. Prens Friedrich von Preussen (1794-1863), III. Friedrich Wilhelm'in yeğeni 1848 e kadar Düsseldorf'ta yaşadı.

58. Kurfürst Johann Wilhelm'in, saray avlusundaki mermer heykeli.

58a. Heine burada, 1585 te, akıldan hafif dük Johann Wilhelm (1592-1609 yıllarında hükümet sürmüş, Berg eyaletinin en son dükü) ile evlenmiş olan güzel Jakobe von Baden'e telmih ediyor; bu kadın 1597 yılının eylûlünde birdenbire ölüverdi; halk arasında, onun, gizlice, başı kesilmek suretiyle öldürüldüğü ve kesilmiş kellesi koltuğunun altında olarak geceleri hayalet şeklinde dolaştığına dair bir rivayet çıkmıştır.

59. Bu cümle, metinde de Fransızcadır. «Ulviden bayağıya, gülünce gitmek için bir adım atmak kâfidir.» anlamına geliyor.

60. «Kıral Lear» de.

61. "Testamentum militare,, asker vasiyetnamesi.

62. Leda, bir kuğu şeklinde gözüne görünen Zeus'tan gebe kaldı, ve Helenayı doğurdu. Helena, bilindiği gibi, Troya savaşlarının başlıca sebebidir.

63. Zitieren (Fransızca: citation), bir muharrirden mehaz göstermek, not çıkmak, Almancada aynı zamanda, ruhları çağırmak, anlamına gelir. Heine bu kelime üzerinde kelime oyunu yapıyor. (Çev.)

64. Pastadan kuş üzümünü çıkarmak, Almanca bir deyim: Bir şeyin özünü, en işe yarar tarafını çıkarmak demektir. (Çev.)

65. Eduard Gans (1798-1839), meşhur hukuk hocalarından, tarihî mektebin muarızlarından. O zamanlar «Das Erbrecht in Weltgeschichtlicher Entwickelung» («Dünya tarihi boyunca gelişimi

içinde miras hukuku»; c. 1-2, Berlin 1824-1825) adlı eseriyle dikkati çekmişti.

66. Michael Beer (1800-1833), «Paria», «Struensee», v.s. adlı eserlerin yazarı, Meyerbeer'in kardeşi.

66a. Clemens Brentano'nun komedisi. (Göttingen 1804).

67. Philipp Spitta (1801-1859) nın dinî şarkıları ihtiva eden «Psalter und Harfe» (Leipzig 1833) adlı kitabı geniş bir sahada yayıldı, şöhret buldu; bu yazar, Heine'nin Göttingen'de ve Lüneburg'da bulunduğu zamanlarda, yani 1824 ve daha sonraki senelerde, onun iyi dostları arasındaydı; Heine ona saygı gösterirdi; ama, onun talebelik zamanında çıkardığı, «Sangbüchlein der Liebe für Handwerksleute» adlı kitabını değersiz buluyordu. Spitta bu kitabı dünyevi mevzulara hasretmiştir; sonradan bu konuları tamamiyle bırakmıştır. Spitta da Heine hakkında çok müspet hükümler vermiş, ona bir şiirini ithaf etmiştir. Ama, bu iki şair, mizaçlarındaki derin farklar dolayısiyle, çok geçmeden birbirlerinden tamamiyle uzaklaştılar.

68. Hamburg'da, daha çok Yahudilerin oturdukları bir sokak.

68a. Heine burada herhalde, Berlin'li tarih profesörü Chr. Fr. Rühs'ü kastetmiş olmalı; bu zat, birçok yazılarında, Yahudilerin, Alman vatandaşlığı hakkı iddialarına karşı savaşmıştır.

69. Tacitus, Historiarum... liber v, 4.

69a. Johnn Matthias Gesner (1691-1761), büyük filolog. Göttingen'de profesör ve kütüpane memuru iken öldü. Yukarda zikredilen makale, «Commentarii Societatis Regiae Scientiarum Gottingensis», Bd. 2, S. 32 (Göttingen 1753) te bulunmaktadır.

70. Tevrat, Musa kitabı, fasıl 49, satır 14.

Bu benzetme «İlyada» nın XI. şarkısında, mısra: 558-565 tedir.

[72] Stuhr adı Almanca metinde yoktur, Fransızca tercümede yer almıştır.

[73] Abelard (1079-1142), eserleri ve aşk macerasiyle tanınmış skolâstik muharrir.

[74]. Giovanni Pico da Mirandola (1463-1494), zamanının meşhur ve birçok cepheleriyle mühim âlimlerinden.

[75]. Nicolas Bourbon adında iki şair vardır; birincisi «Eski» («l'Ancien») diye anılır. 1503 ten 1550 tarihlerine kadar yaşadı, kıraliçe Marguerite de Navarre'ın sarayında uzun zaman kaldı, kıraliçenin kızı — ve sonra IV. Henri'nin anası olacak — Jeanne d'Albert'e mürebbilik etti. Bu şair birçok Lâtince şiirler yazmıştır («Nugae», Paris, 1533). — İkincisi «Yeni» («le Jeune») diye anılır; birincinin yeğeninin çocuğudur; o da Lâtince şiirler yazmıştır; 1574 ten 1644 e kadar yaşamıştır; en meşhur şiiri «Dirae in parricidam» («Baba kaatiline kargışlar») dır. Bu şiirde, 1610 da IV. Henri'yi hançerlemiş olan Ravaillac kastedilmiştir.

[76]. Padua'lı Curtesius, İtalyanca dünyevi ve dinî şiirlerin yazarı; 1618 de 68 yaşında öldü.

[77]. Angelo Poliziano (1454-1494); mühim İtalyan şair ve âlimlerinden; Ariost'un mübeşşiri. Medici'ler sülâlesinden Lorenzo'nun sarayında uzun zaman yaşadı; Pico de Mirandola'nın yakın dostuydu.

[78]. Raymundus Lullus (1234-1315); büyük skolâstik âlimlerinden; birçok orijinal buluşları, «Ars magne Lulli» adlı, garip fantazilerle dolu mantık kitabına dercetmiştir.

[79]. Gustav Hugo (1764-1844); Göttingen'de hukuk profesörü; Heine'nin, çok saygı gösterdiği hocası.

80. Jean Mabillon (1632-1707); âlim Benediktin rahibi; Colbert onu 1683 te arşivlerde Fransız tarihine ait kaynakları incelemek üzere Almanyaya yolladı. «Vetera analecta» (Paris 1675-1685) adlı eserinin 4. cildinde seyahatinde buna dair haberler verir.

81. «Ağır kokan tütün kendini rahatsız ettiği için...»

82. Raphael Thorius; Lâtince şiirlerin yazarı ve hekim; XVII. yüzyılın başlarında İngiltere'de yaşıyordu. Tütün hakkındaki şiiri oldukça şöhret kazanmıştır.

83. Elzevir'ler, XVI. yüzyılın sonlarından XVII. yüzyılın sonlarına kadar, birçok, örnek sayılabilecek güzellikte kitaplar yayımlamış olan Leiden'li meşhur nâşirlerdir.

84. De Kinschot, XVI. ve XVII. yüzyıllarda Holândada mâruf bir asılzade ailesinin adıdır; bu aileden birçok âlimler ve şairler yetişmiş ve şöhret kazanmışlardır. Ludwig Kinschot adında biri sarih olarak bilinmiyor.

85. Joh. Georg. Grävius (1632-1703); mühim filolog ve tarihçi; İngiltere kıralı III. William'ın vakanüvisi.

86. Marc-Zuerius Boxhornius (1612-1653); meşhur Holândalı tenkidci; Leiden'de profesör olarak çalıştı; ehemmiyetli birçok eserlerin muharriridir.

87. Pierre Bayle (1647-1706); meşhur Fransız «libre penseur» ü, birçok konular üzerinde çalışmış âlimlerden; «Dictionnaire historique» adlı eseriyle mâruftur.

88. Metinde de Fransızca olarak: «Bu vesile ile...», «söz sırası gelmişken...» anlamlarına gelir.

89. Joh. Georg Martius (1676-1726)); Mittweida'da pastör olarak bulunmuş; «Disputatio de fuga litteratorum ob singularia divinae providen

tiae documenta memorabili» adlı eseri Leipzig'de 1706 da çıktı.

90. Tevrat, Musa kitabı fasıl 19.

91. Tarquinius Superbus, son Roma kıralı.

92. Madame de Staël, Fransız İhtilâli sırasında bin bir güçlükle idamdan kurtuldu.

92a. Tevrat, Danial kitabı, fasıl 4, satır 30.

93. Macar Moritz August Graf von Binjowsky (1741-1786); Rusyaya karşı Polonya ittifakına girdi; 1769 da esir edildi ve 1770 te Sibiryada Kamçatkaya sürüldü. Orada vali Stilow'un muhabbetini kazandı, onun kıziyle — ve 90 sürgün arkadaşiyle birlikte — 1771 mayısında kaçtı.

94. Muhammedin Mekkeden Medineye kaçışı, yani Hicret, 15 haziran 622 tarihine raslar.

95. İsaak ben Jehuda Abarbanel (1437-1508); mühim Yahudi âlimi; önceleri Aragon kıralı V. Alphonse'un yakın adamlarındandı; 1482 de Kastilya'ya kaçmak zorunda kaldı; 1492 de Yahudilerin İspanyadan çıkarılması sırasında o da bu memleketten kaçıp gitti.

96. Rousseau, «Emile» adlı eseri Paris Parlâmentosunca dinsizlik telkin eder mahiyette ilân edilince, kendini takibedenlerin elinden kaçarak kurtulmuştur.

97. Arnold Hermann Ludwig Heeren (1760-1842); Göttingen'li tarihçi ve profesör; 1793-1796 da «İdeen über Politik, den Verkehr und den Handel der Vornehmsten Völker der alten Welt» (Eski dünyanın en ilerigelen milletlerinin siyasetleri, seyrü sefer işleri ve ticaretleri hakkında düşünceler) adlı eserini yayımladı. Heine zamanında bunun 4. bir basımı yapılmıştı (Leipzig 1824, 5 cilt).

98. Eloha: İbranice Allah.

99. Friedrich Wilhelm Gubitz (1786-1870); tahta oymacılığı sanatı profesörü, gayretli halk muharriri; «Gesellschafter» (1817-1848) ve

Deutsche Volkskalender (1835-1869) dergilerinin naşiri.

100. «Reisebilder» in 1. ve 2. ciltleri Hamburg'taki Langehoff basımevinde basılmıştır.

101. Bu Lâtince sözün mânası: «Dokuz yıl ala konsun.» Horatius, Pisone'lere yazdığı mektupta («De arte poetica» 388. mısrada), şaka niyetiyle ve mübalâğalı bir tavsiye şeklinde, eserlerini yazmadan önce (yıl bekletmelerini ve bu arada düzeltip işlemelerini söylüyor.

102. *Ma foi... :* Fransızca, yemine benzer bir deyim; vallahi, doğrusu ya, dinim hakkı için anlamına gelir. Metinde de Fransızca. (Çev.)

103. Voltaire'in «Candide ou l'optimisme» adlı eserinde, genç Candide'in hocası Pangloss, bu dünyanın, düşünülebilecek dünyaların en iyisi olduğu hususunda Leibniz'in düşüncesini temsil eder.

104. Bu zat 1837 de ölmüştür; fevkalâde bir lokantacı, iyi kalbli bir adamdı, ama kötü bir muharrirdi; komediler ve trajediler yazmıştır. Bunları dostlarına okurdu. Meşhur tiyatro artisti Heinr. Marr bu adamın oğludur.

105. *La reine est morte, vive la reine!* Kıraraliçe öldü, yaşasın kıraliçe. Metinde de Fransızca olarak. — Fransızların, kıral ölüp de yerine yeni kıral geçtiği zaman söyledikleri «*Le roi est mort, vive le Roi*» sözlerine telmih yapılmış.

106. Balthasar Schupp (1610-1661); 1649 dan itibaren Hamburg'da St. Jacobi'de pastörlük etti. «Lehrreiche Schriften» adlı eserinde, XVII. asır ortaları Alman kültür hayatının çok dikkate değer tablolarını çizmiş, ve insanlar hakkında gayet isabetli bir anlayış göstermiştir.

107. Milyoner (Almanca şekli: *Millionär*) ile uydurma *Millionarr (Narr:* budala, kaçık) kelimeleri üzerinde kelime oyunu yapılıyor. (Çev.)

[108]. Chaise percée: delikli iskemle; oturak iskemlesi. Aslında da Fransızca.

[109]. Milyonerin karısı. (Not 107 ye bak!)

[110]. Courbette: Atların kısa adımlar atarak oynaması.

[111]. Hamburg'un iç şehrinde Düsterstrasse adlı sokak. Bu sokağın adındaki *Düster* (=karanlık) kelimesi üzerinde kelime oyunu yapılıyor. (Çev.)

[112]. Aslında da Fransızca: «Rezaletleri hikâye eden vakayiname» diye tercüme edilebilir. (Çev.)

[113]. Obscurant: Koyu mütaassıp, geri kafalı, memlekette tahsilin yayılması aleyhinde bulunan. -- Heine burada, Joseph Friedländer adında birini kastediyor. «Harzreise»nin sonlarına doğru da (Türkçe terc. I, s. 100 - 101) şiddetle ona hücum eder ve onu «ipe gelesi, kara suratlı tellâl» diye vasıflandırır. Friedländer, şairden intikam almış olmakla övünürdü.

[114]. Aslında da Fransızca. «İyi ama, sanki o zaman ortalığı daha aydınlık mı göreceksiniz?» — Bu sözü, rivayete göre, Fransız Büyük İhtilâli sırasında fener direğine asılmaya götürülen bir adam söylemiş. (Bak. «Danton'un ölümü», Türkçe tercümesi: s. 14. G. Büchner'in bu piyesinin tercümesi «Klâsikler» serisinde çıktı. (Çev.)

[115]. İn natura: Bizzat kendisi.

İn effigie: Bizzat kendi değil de, onu temsil eden sureti.

[117]. Yine bu «kara suratlı tellâl», yani Friedländer kastediliyor.

[118]. Europa: Jupiter'in sevgililerinden biri. Avrupa kelimesiyle bu kelime üzerinde bir kelime oyunu yapılmaktadır.

119. Burada herhalde, Schelling kastedilmiş olmalı. Heine onu, hürriyet tarafını tutan yeni felsefenin muarızı olarak görüyordu.

120. Frdr. v. Üchtritz (1800-1875); bu müellifin «Alexander u. Darius» («İskender ve Dara») adlı beş predelik trajedisi Berlin'de yayımlandı. İlk defa Berlin'de 10 mart 1826 da oynandı.

121. Fahişelerin, denmek isteniyor.

122. H. Clauren takma adiyle tanınan yazar Karl Gottlieb Samuel Heun (1771-1854); eserleri, şehvet hislerine hitabetmek suretiyle çabucak kötü bir şöhret kazandı; bunlardan en çok rağbet gören «Mimili» olmuştur. Aynı yazarın, birçok ciltlerden meydana gelmiş «Scherz und Ernst» («Şaka ve Ciddî») adlı eseri, 1820-1828 arasında çıkmıştır.

123. Heine, asd ismi Wilhelm Häring olan Willibal Alexis'in adı üzerinde (*Hering:* ringa) kelime oyunu yaparak «ringa salatası» demek istiyor.

124. Metinde de Fransızca. «Madame, harb hali bu» demektir. (Çev.)

125. Haham Hillel (M. IV. yüzyılda yaşamış)'in hesaplarına göre Yahudilerin takvimi İsa'dan 3761 yıl önce başlar. Buna, Heine'nin «Reisebilder»inin II. cildinin çıktığı 1827 yi ilâve edersek yukardaki 5588 rakamını elde ederiz.

126. Otranto Comte'u, Joseph Fouché (1759-1820); Napoléon'un, halk içine dehşet salmış meşhur polis müdürü. Ölümünden sonra yayımlanmış olan «Hâtıralar» (Paris 1824, 4 cilt) onun değil, Alphonse de Beauchamp'ındır; ama hakiki vesikalara dayanılarak yazılmıştır. «La parole a été donnée à l'homme pour déguiser sa pensée» («Kelâm insana, düşüncesini gizlesin diye verilmiştir.») şeklindeki meşhur sözün kaynağı ne o,

ne de, çok defa isnadedildiği gibi Talleyrand'dır; bu sözün menşei ta eski çağlara kadar gider.

127. Metinde de Fransızca olarak. «Sözler, bizim düşüncelerimizi saklamak için icadedilmiştir.»

128. «Emsal-i Süleyman», fasıl 27, mısra 3.

Porte-chaise: (veya: *chaise à porteurs)* sedye gibi, iki tarafından adamların tutup taşıdıkları bir nakil vasıtası.

130. «Emsal-i Süleyman'a ikinci Ek», fasıl 30, mısra 1, 2.

131. Metinde Fransızca.

Almancası: Milchstrasse (= süt - yolu).

«Reisebilder», Türkçe terc., I. de «Harz Dağları» na ait notlara (s. 169, not No. 5) bakınız!

134. Alman Üniversitelilerin argosunda, memleketinden uzaklara gitmiyen veya evinden gelen yiyecekle geçinen üniversiteliye verilen ad.

135. Not No. 99 a bakınız!

136. «God darn!»: Allah belâsını versin!

137. «Fichtre!»: hayretı takdir, acı ifade eden bir nida.

138. İngiliz Thomas Paine (1737-1809); liberal siyaset adamı ve muharrir. Uzun zaman Amerikada devlet hizmetinde çalışmış, 1792 den sonra Fransız Millî Convention Meclisine âza olmuş, Robespierre tarafından hapsedilmiş, ve uzun müddet hapiste kalmıştır. «The rights of man» adlı eseri bilhassa Burke aleyhine yöneltilmiştir.

139. Baron Paul Heinr. Dietr. von Holbach (1723-1789)'ın eseri; kendisine yakınlık gösteren birçok ansiklopedistlerin yardımiyle yazılmış olan bu kitap, XVIII. yüzyıl Fransız matérialisme'ini çok mükemmel şekilde anlatır. 1770 te yayımlanmıştır.

[140]. Hamm'da naşir Schultz ve Wundermann tarafından yayımlanan «Rheinisch-Westphälischer Anzeiger» de, 1819 dan itibaren Heine şiirler, Lord Byron'dan tercümeler, ve makaleler yayımlamıştır.

[141]. Schleiermacher (1768-1834)'in görüşlerini, bugün muhtelif istikametlerde bulunan teologlar benimsemişlerdir. Ama, eskiden onun fikirleri arasında, bilhassa hür düşünceye yer verenler üzerinde çok duruldu.

[142]. Metinde Fransızca. «Ne o, ağlıyor musunuz Madame!» demektir.

[143]. Ganesha veya Pulear, Siva'nın oğullarından biri; fil gibi hortumlu, ve bir fare üzerine binmiş olarak tasavvur olunur; kuvvetiyle meşhur olup en büyük tanrılar arasında tapılır.

[144]. Hint mitolojisine göre güzel Maneka, Kıral Wiswamitra'yı, tövbekâr Wasischta'nın elinden kutsal ineğini almağa kalkışmak suretiyle işlediği günahlardan kurtarmak için tanrıların emriyle gönderilmişti.

[144a]. Barthold Schwarz: İlk defa barutu icadettiği rivayet olunan Benedictin veya Cordelier keşişi; XIV. yüzyılda yaşamıştır.

[145]. Aslında, «Reisebilder» in 2. cildinden sonra «Berlinden Mektuplar» gelir. Bu mektuplarda Heine, uzun uzun Weber'in «Freischütz» ünden ve «Genç kızların çiçek çelenkleri» şarkısından bahseder.

NOTLAR

II.

Münih'ten Cenova'ya Seyahat

1. Goethe'nin «Garp - Şark Divanı» nda, «Buchdes Unmuts» adlı bölümdeki bir şiirden. Burada şair, dar kafalı, budala, «yarım» insanlara hücum ediyor.

2. III. Friedrich Wilhelm'ce Prusyada «Millî Kokard» ın tanınmaması, yani Prusyalıların medeni haklarını kaybetmeleri, liberallerin büyük itirazlarına yol açtı.

3. Platen'in «Romantischer Ödipus» («Romantik Ödipus») unda, üçüncü perdenin sonunda Sphinx'in seyircilere hitabı. Parçanın başlıca mühim yerinde şöyle söylenmektedir: «.. Zira, biliniz ki, kalbimde Berlin için ufak bir kin besliyorum. Gerçi orada hükümeti birçok asîl kimseler idare ediyor; ama, Fouqué'nin ve onun izinden yürüyenlerin hayranlıkla karşılandığı, Raupel'in ve onun trajedi mamulâtının alkış topladığı yerde büyük kalabalık budala sayılır...»

4. Parabase: Eski Yunan komedisinde, mevzudan mustakil olarak, koro'nun seyircilere hitapları. Platen, komedilerinde bunları taklidetmiştir. (Çev.)

5. «Luther ve Wegener»: Ludwig Dervient, E. T. A. Hofmann, v.s... gibi Berlinli seçkin ve

sanatkârların buluşma yeri olan meşhur bir meyhanenin adı.

6 Prusya Kıralı Büyük Friedrich (II. Friedrich); 1786-1812 arasında yaşamıştır.

7. Oeuvres posthumes: Yazarın ölümünden sonra yayımlanan eserleri.

8. Maarifin, kültürün yayılmasını istemiyen kimselere verilen ad; ilim düşmanı, geri, örümcek kafalı insanlar anlamına geliyor.

9. 1824-1830 da Schinkel tarafından yapılmış olan Friedrich-Werder kilisesinin dış kısmı oldukça zevksizdir. Üslûbu, «değişikliğe uğramış gotiko» denilen üslûptur.

10. Münihte «Frauenkirche».

11. Münih'in kuzeyinde, Schleissheim'daki, XVIII. asır başlarından, yani barok üslûbundan rokoko üslûbuna geçiş devrinden kalma Yeni-Saray ve 1663 ile 1728 arasında yapılmış olan Nymphenburg sarayı.

12. Büyük mimar Leo von Klenze; 1815 te Münihe çağrılıp orada vazife aldı, ve birçok muhteşem binalar yaptı; bu binalar şehre yepyeni bir çehre vermiştir.

13. *Sycophante:* Eski Atinada kaçak incir ihracatçılarını ve hırsızlarını ihbar eden kimselere verilen ad; umumi olarak muhbir, jurnalcı anlamına kullanılır. *Phryné:* Proxitèle'in Venus heykellerine modellik yapmış fahişe.

14. Platen kastediliyor.

15. Kelenze'nin küçük adı Leo, «Arslan» anlamına gelir.

16. «Ministerialrat» rütbesini haiz Ignaz Rudhart; Baviyera Meclisinde 1828 yılının şubat ayı içinde, bira arpasına konacak vergi meselesi üzerine söz almıştır.

17. Demos: âdi halk, avâm.

18. Hans Ferdinad Massmann (1797-1874); beden terbiyesinin hararetli taraftarı; sık sık Heine'nin alaylarına uğramıştır. 1827 de, Alman filolojisi sahasından Münih'te habilitation imtihanı vermişti; çok geçmeden aynı yerde profesörlüğe yükseldi. 1841 'de, IV. Friedrich Wilhelm tarafından Berlin'e tâyin edildi.

19. Don Kişot'un, Mambrin'in tolgası diye kabul ettiği şey, bir berber leğenidir. Mambrin: Orta-Çağ şövalye romanlarında raslanan bir Müslüman Emiri; başındaki tılsımlı tolga onu ölümden korumuş.

20. Massmann, birçok eski Almanca eserlerin («Tristan», «İmparator Vakayinameleri», «On ikinci asırda Almanca şiirler» gibi) yeni basımlarını yapmıştır; Heine'nin bu satırları yazmasından az bir zaman evvel (1821 de), Gotta'da çıkan «Morgenblatt» gazetesinde «Nibelungenlied»'in yeni okunuş şekillerini yayımlamıştı.

21. Friedrich Wilhelm Thirsch (1784-1860); meşhur klâsik filoloji bilgini; Münih'te yaşamıştır. Onun Yunan Grameri'nin 1826 da üçüncü basımı çıkmıştı.

22. Mohican: Amerikan yerlilerinden bir kabilenin adı.

23. Martin Heinrich Karl Lichtenstein (1780-1857); meşhur tabiat bilgini. 1811 den itibaren Berlin'de hayvanat profesörü oldu; bu şehirdeki «Hayvanat Bahçesi» ni o kurmuştur.

24. Münih'te, «İngiliz Bahçesi» nin doğusunda bir park; o zamanlar orada, Alplere karşı güzel manzarası olan bir kahve vardı.

25. Belediye Gazinosu; Prytaneion, Yunan şehirlerinde hükûmet adamlarının toplandıkları yere derlerdi.

26. «Das Trauerspiel in Tirol» («Tirol'deki

Trajedi»). Beş perdelik manzum dram. Hamburg 1828.

27. Moses Moser, Berlinde bir banka memuru idi. Heine ile, şairin Berlindeki tahsili zamanından itibaren, ve «Yahudi kültürü ve ilim üzerinde araştırmalar Birliği» dolayısiyle başlıyan dostlukları vardı. 1838 de ölmüştür.

28. Sandwirt, Andreas Hofer'in lâkabıdır.

29. Filistindeki Cäsarea (Kayseriye) lı Prokopios; 562 de İstanbuda ölmüştür; Belisar'ın seferleri esnasında onunla birlikte bulundu, ve kendisine mümtaz bir tarihçi şöhretini sağlıyan yazılar bıraktı.

30. Eduard von Schenk (1788-1841); Heine ile uzun zaman dostluk münasebetleri devam ettirmiştir; Heine'nin bu eserini yazdığı tarihten az bir zaman evvel (basılışı: Stuttgart 1829), «Belisar» adlı bir trajedi yazmıştı. Bu eserin ilk temsili Münih'te 1826 da yapıldı.

31. Schenk'in piyesinde, Belisar'ın karısı Antonina, saray erkânından iki adamın — Eutropius'la Rufinus'un — intikam plânlarının gerçekleşmesine uydurma bir mektupla yardım eder; çünkü o, yanlış olarak, Belisar'ın, senelerce önce, bir rüyadan korkarak, kendi oğlu Alamir'i öldürttüğünü sanmaktadır. İftiralara uğrayıp İmparator Justinian tarafından mahkûm edilmiş, çok geçmeden gözleri kör edilmiş Belisar'ı bu feci halinde kızı Irena yalnız bırakmaz, ve teselli eder; çok geçmeden de, öldü sanılan oğlunun işe karışmasiyle kurtarılır; ama, ağır, tehlikeli surette yaralı yatmaktadır. Karısı Antonina, haksızlık etmiş olduğunu anlıyarak nadim olur, ve intihar eder.

31a. Meşhur Hint destanı; bu kitapta Hintlilerin mitolojisi, menkıbeleri ve felsefeleri mufassal olarak dercedilmiş, ve bütün bunlar, bir

çerçeve vazifesini gören vaka içine yerleştirilmiştir.

32. David Hume (1711-1776); İskoçyalı meşhur filozof. 1763 te «History of England from the invasion of Julius Caesar to the revolution of 1688» adlı tanınmış eserini yayımladı.

33. Georg Sartorius, baron von Waltershausen (1765-1828). Tanınmış tarihçi; hususiyle Hansa'nın tarihi üzerindeki tetkikleri mühimdir; Göttingen'de profesörlük etti. Heine, hocaları arasında en çok onu takdir ederdi. Spitteler'in «Entwurf der Geschichte der europäischen Staaten («Avrupa devletleri tarihinin taslağı») adlı kitabının ikinci ve üçüncü basımlarını Sartorius hazırlamıştır.

34. Joseph, baron von Hormayr (1781-1848). Avusturyalı vakanüvis; kuvvetli bir tarihçi. 1828 den itibaren Bavyera Devleti hizmetinde çalıştı. Aslı Innsbruck'ludur; Tirol ayaklanması sırasında burada yüksek komiser olarak bulundu. Bu memleketin tarihine dair birçok eserler arasında «Geschichte Andreas Hofers» («Andreas Hofer'in tarihi») adlı kitabı yazdı. (Leipzig, 1811.)

35. Zirl'in aşağılarında, Martinswand denilen yerde, imparator Maximilian, bir dağ keçisini kovalarken düştü ve bir uçurumun kenarına kadar yuvarlandı. Menkıbeye göre, Zirl papazı, elinde gümüşten mukaddes kab ve yanında kalabalık bir halk bulunduğu halde, artık kaybolduğuna hükmedilen imparatora son dinî töreni yapmak üzere Alplerin üzerinde ilerlediği sırada, bir melek zuhur edip imparatoru kurtarmış.

36. Seyyahlar için rehber.

37. Porter: Bir çeşit İngiliz birası.

38. Dito: aynı; burada: aynı renkte.

39. İngilizlere verilen sıfat. Eski-Çağ kaynaklarında Büyük-Britanya'ya Albion adı verilirdi.

40. Metinde de İngilizce. «Güzel bir sergi, hakikaten çok güzel!» (Çev.)

41. «Hesperus-Enzyklopädische Zeitschrift für gebildete Leser» («Kültürlü okuyucular için aksiklopedik dergi»); 1822 den itibaren Gotta yayınevince yayımlanmıştır.

42. Shakespeare'in «Nasıl İsterseniz» adlı piyesindeki Junker Tobias.

43. Jakob Salomo Bartholdy (1779-1825); Prusyalı diplomat. Napoléon'a ve Fransızlara karşı ateşli kini olan bir adamdı. Kitabı 1814 te Berlinde çıkmıştı.

44. «Ey gemi! Yeni medler seni denizin suları içine götürecek mi?» Birinci kitaptaki 14. ode.

45. 1809 harb senelerinde çok ehemmiyet kazanmış, milliyetçi hayır cemiyeti.

46. «Sokrates şakirtlerinden Antisthenes, Thebalıların, Leuktra'daki zaferi pek şişirip onunla övündüklerini görünce, onların, hocalarını dövüp bu işleriyle övünen mektep çocuklarına benzediklerini söyledi.» Plutarkhos'un «Tercüme-i Haller» adlı kitabından: Lykurgos, fasıl 30. Heine İtalyada iken Plutarkhos'u sık sık okuyordu. (6 eylûl 1828 de Moser'e yazdığı mektup.)

47. Düsseldorf lisesinin müdürü Schallmayer, 25 aralık 1817 de ölmüştür.

48. Bua: Tirol şivesinde *Bauer* kelimesinin bozulmuş şekli, köylü.

49. Nobility: Zadegân sınıfı.

50. Metinde İngilizce; «şehrin batı ucunda» demek. (Çev.)

51. Pressburg barış anlaşmasiyle (1805) Tirol Bavyera'ya dönmüştü; 11 şubat 1806 da memleket yeni idareye geçti. Sonraki yıllar içinde Tirol ağır baskı altında tutuldu. 1809 nisanında Andreas Hofer'in başbuğluk ettiği halk ayaklanması başladı.

52. Hofer otelciymiş.

53. Immermann'ın trajedisinde Elsi, otelci Etschmann'ın karısıdır; kocasına ihanet etmiştir; sevdiği Fransız zabiti kendisinden yüz çevirince, zabit içindeyken, kendi evini ateşe verir. Bu arada, Hofer'e gönderilecek olan mühim müstacel bir gizli mektup da yok olur.

54. Park'lar Yunan mitolojisinde Cehennemin üç tanrıçası: biri insanın hayatını eğirir, biri büker, biri de, ölüm zamanı gelince, hayat ipliğini kesermiş.

55. Efsanevi deniz hayvanları.

56. Dolce farniente: tatlı, keyifli işsizlik.

57. Hortologie: Bahçecilik bilgisi.

58. Phöbus: Güneş tanrısı.

59. Papanın emriyle toplanan ve Katolik kilisesi büyüklerinin meydana getirdikleri meclis. Trient «Concile» i (1545-1563) arasındadır.

60. Pranzo: Öğle yemeği.

61. Botega: Dükkân.

62. Ludwig Rellstab (1799-1860), o tarihte çok itibarda olan bir müzik muharriri; uzun zaman «Vossische Zeitung» un muharrirliğini yaptı. İtalyan müziğinin, bilhassa o sıralarda Berlin'de birinci orkestra şefi olarak vazife görmekte olan Spontini'nin şiddetli muarızlarındandı.

63. Helios: Eski Yunanlılarda güneş ve ışık tanrısı; güneş.

64. Odoaker tarafından tahtından indirilen Romulus Augustulus'un saltanatı esnasında Batı Roma İmparatorluğu 476 yılında şerefsizcesine sona erdi. Heine burada Romulus Augustulus II. adiyle herhalde «Sicilyeteyn» (İki Sicilya) kıralı Ferdinand I. i kastediyor; bu kıral daha çocukken tahta çıkmış, çok ağır imtihanlar geçirmiş, 1806 da, Napoléon tarafından tacı tahtı elinden alınmıştı; Viyana Kongresi neticesinde yeniden tahta

geçirildi. 1820 de yeni ve liberal bir anayasaya yemin etti, ama bu anayasayı 1821 de, Avusturyanın yardımiyle bertaraf etti. Avusturyanın himayesi sayesinde hükümdarlığını elinde tutabildi; 4 ocak 1825 te öldü. — Sardunyada da Avusturyanın himayesi sayesinde ayaklanma bastırılmış, Venedik ve Lombardiya'da Avusturya hâkimiyeti yerleşmişti. Bu devletin idaresi her yerde yeni çağların hürriyet hareketlerini bastırmayı gözetmiştir.

65. Esoterique: Gizli, yalnız bir mezhebin saliklerinin bildiği.

66. Exotérique: Bir mezhebin, tarikatın dışında kalan.

67. Bu adamlar, Milâttan önce 514 te, Pisistratide'lerden Hipparkhos'u Atinada öldürdükleri zaman, hançerlerini bu şekilde gizlemişlerdi. Onlar, her ne kadar, aslında tamamiyle şahsi intikam hissiyle hareket etmişlerse de, bu hareketleriyle memleketin Tyran'dan (müstebit kıraldan) kurtarılmasına yardım ettiler, ve böylece Cumhuriyetin fedaileri olarak kutlandılar.

68. Trille: Bir hece üzerinde, iki ton arasında gezen, inişli çıkışlı sesler.

69. Fioriture: Bir müzik parçasına, zevke göre, sonradan eklenen süs mahiyetinde motifler.

70. İtalyan Comedia del, artesinin, yani tulûat tiyatrosunun eskiden beri yaşayıp gelmekte olan tipleri. Hem sâf, hem kurnaz Arlekino (Almanların Hans-Wurst'unu karşılar) ile düzenbaz hizmetçi kız Brighella, daima Bergamo'ludurlar. Çoğu zaman âşık olan, ve burnundan tutulup oraya buraya çekilen, aptal rolünde ihtiyar Pantalone Venedikli, bilgin Dottore, Bolonyalıdır. Tartaglia kekemedir; Colombina da, kurnaz bir hizmetçi kızdır.

Sron: Eski Filistinde gülleriyle meşhur bir ova.

72. Si Signora: Evet Signora (Küçük-hanım.)

73. Bak: Yukarda not. 63.

74. Piazza di San Marco: San Marco meydanı.

75. Bell-Lancastre metoduna göre, ilerlemiş öğrenciler, öğretmenin nezareti altında, daha küçükleri okuturlar.

76. Institution'lar ve Pandekt'ler, Corpus Juris'in başlıca bölümlerindendir.

77. Il signor padre: Peder efendi, bey baba.

78. Zuppa: Çorba.

79. Scala mazzanti: Verona'da bir sokak adı. Metinde, daha aşağılarda (fasıl XV) öldürme vakası anlatılmıştır.

80. Roma imparatorları zamanında, mermerden yapılmıştır. 60.000 seyirci alır.

80a. Dietrich, 493 ten sonra İtalyaya hâkim oldu; çoğu zaman hükümet merkezi Verona'da bulunurdu; bunun için bu şehir, esas kahramanı Dietrich olan Alman destanlarında geçer. Dietrich'e, bu destanlarda, Dietrich von Bern denir.

81. Kıral Alboin, yukarı İtalyayı ancak 572 de idaresi altına alabildi. Büyük Karl, 774 te Pavia'yı ele geçirdikten sonra Lombard'lar devletinin bağımsızlığını sona erdirdi.

82. Paladin: Büyük Karl (Carolus Magnus= Charlemagne) ın maiyetindeki şövalyeler.

82a. Burada barbarlar söziyle Avusturyalılar kastediliyor.

83. Bu sütun, Verona mermerinden yapılmış, şehri temsil eden aslan heykeliyle süslenmiştir.

84. Daha doğrusu, eski çağdan kalma, ve Verona şehrini temsil eden heykel.

85. Podesta, aslında, şehrin valisi demektir. Ayrıca, valinin sarayı mânasını da almıştır.

86. Daha doğrusu, belediye binasının kulesi.

87. Kapella: Kilise içinde, yan tarafta bulunur; ayrı mihrabı vardır. Az sayıda insanların dua etmesine yarar.

88. Can Grande della Scala, 1311 den 1329 a kadar hükümet sürdü; ondan sonra hükümete oğlu II. Alberto geçti, ve II. Mastino ile birlikte idare etti. Bu sonuncu için dikilmiş âbide ile, Can Signorio'nun âbidesi en güzel ve en ehemmiyetli âbidelerdendir.

89. Kendini ölü gibi yapıp yatan Falstaff, nâşı yanıbaşında duran Percy'nin de aynı hileye başvurmuş olması ihtimalini düşünür. (IV. Henry, I. kısım, V, 4.)

90. Comedia dell' arte'nin bellibaşlı şahısları. Yukarda not: 70 e bakınız.

91. Eski Bergama (parşömen) kâğıdına yazılmış el yazmalarında, ilk yazıların üstü boyanıp yeniden yazılmış olanlarına palimpsest adı verilir. Son zamanlarda, türlü usullerle, çok defa büyük değer taşıyan ilk yazıların metinlerini okunacak hale koymanın çaresi bulunmuştur.

92. Romalı halk hatibi Tiberius Sempronius Gracchus, Milâttan önce 133 te bir kanun projesi sundu; bu, devlet malı olan toprakları daha âdil bir şekilde paylaştırmayı ve hiçbir Romalı vatandaşa, 500 morgen (bir morgen, 25-30 are arasında değişen bir ölçüdür) den fazla toprağı ortakçı vasıtasiyle işletme hakkının verilmemesini gözetiyordu.

93. İki Argrippina'dan daha yenisi (İsadan sonra 16-59 da yaşamış); Neron'un kaatil anası.

94. «Reisebilder», Türkçe terc., I, «Kuzey Denizi», s. 126.

95. J. P. Eckermann'ın «Beiträge zur Poesie, mit besonderer Hinweisung auf Goethe» adlı eserinde, S. 46 v. d., aynen şöyle söylenmektedir: «Kâ-

inatın yaratılışında Goethe'ye kuş nevilerini yaratması emredilseydi, bütün bu kuşları, bugün karşımıza çıktıkları şekilde görürdük. Yani kargalar kara, serçeler boz, tavus parıltılı, süslü renkleri içinde, hâsılı hepsini başka bir türlü, her birini her bir ayrı mevzua uygun bulurduk; ve tıpkı şimdi tabiata borçlu olduğumuz cinsten, bize daima yeni yeni zevkler bağışlıyan, bizi hiçbir zaman yormıyan, sonsuzluğa kadar giden bir çeşitlilik gördüğümüzden dolayı saadet duyardık.»

96. 7 kasım 1825 te, Goethe'nin Weimar'a yerleşişinin 15 inci yıldönümü idi; bu gün törenle kutlandı ve bu arada, şaire, Jena Üniversitesinin Felsefe Fakültesinden, kendi uygun gördüğü iki şahsa doktorluk pâyesini tevcih etme salâhiyeti verildi. Goethe, bu iki doktorluk diplomasını, yeğeninin çocuğu Alfred Nicolovius'la Eckermann'a verdi.

97. Lady Sydney Morgan'ın «İtaly» adlı kitabı. (Londra 1821).

98. Bak. «Reisebilder», Türkçe terc., I, s. 126.

99. Hermes, oder kritisches Jahrbuch der Litteratur, 7. parça (1820), s. 265-290; 9. parça (1821), s. 247-264; 10. parça (1821), s. 248-262; 11. parça (1821), s. 177-213. Müller bu yazılarında İtalyaya dair yabancı eserlerle Alman eserlerinden bahseder.

100. Karl Philipp Moritz. 1786 dan 1788 e kadar İtalyada seyahat etmişti; 1789 dan itibaren, Hirt ile birlikte «Deutschland und Italien» adlı dergiyi yayımladı. Daha sonra «Reisen eines Deutschen in Italien» («Bir Alman'ın İtalyada seyahatleri») adlı 3 ciltlik eseri (Berlin 1792-1793) yayımladı.

101. «Reisebilder», Türkçe terc., I, s. 126.

102. J. H. Barteles, «Briefe über Kalabrien und Sizilien» («Kalabriya ve Sicilya'ya dair mek-

tuplar»), Göttingen 1787-1792; 3 cilt.

[103]. Joh. Gottfr. Seume, «Spaziergang nach Syrakus» («Syrakuza'ya gezinti»), Braunschweig und Leipzig 1803.

[104]. Ernst Moritz Arndt, «Bruchstüüke aus einer Reise durch einen Teil Italiens im Herbst. u. Winter 1798 und 1799. Leipzig 1801, 2 cilt.

[105]. Frdr. Joh. Lorenz Meyer (Hamburg'da kilise başpapazı), «Darstellungen aus Italien», Berlin 1792.

[106]. «Reise von Glogau nach Torrent, über Breslau, Wien, Triest, Venedig, Bologna, Florenz, Rom, Neapel, von dem Verfasser der Natalis (K. F. Benkowitz.), Berlin 1803-1805, 3 cilt.

[107]. 1801 den 1803 e kadar İtalyada yaşamış olan P. J. Rehfues şu üç eseri yayımlamıştır: 1 — «Neuster Zustand der Insel Sizilien (1. kısım, Tübingen 1807; mabadi çıkmamıştır.); 2 — Gemälde von Neapel und seinen Umgebungen (Zürih 1808, 3 cilt.); 3 — «Briefe aus Italien» (Zürich, 1809-1810, 4 cilt).

[108]. «Rom, Römer und Römerinnen, eine Sammlung vertrauter Briefe aus Rom und Albano, mit einigen späteren Zusätzen», Berlin 1820, 2 cilt.

[109]. Aug. Wilh. Kephalides (ölümü 1820), «Reise durch Italien und Sizilien», Leipzig 1818, 2 cilt; yeni basım 1822.

[110]. Daniel Lessmann (ölümü 1831); «Eisalpinische Blätter», Berlin 1828. 2 cilt.

[111]. 1826 da Leipzig'de çıktı.

[112]. Yunan efsanesine göre, nehir tanrısı Kephisos'un oğlu Narkissos bir pınara vuran aksinden kendi kendine âşık olmuş, ve duyduğu büyük iştiyaka dayanamıyarak kendini öldürmüş.

[113]. Pranzo: Öğle yemeği.

[113]a. Cameriere: garson.

114. Metinde de Fransızca. «Boeuf à la mode»: modaya uygun öküz; burada, herhalde, şık, kılığı kıyafeti yerinde bir öküz, denmek istenmiş.

114a. Yukarda not: 39 a bakınız.

115. O tarihlerde Avusturya, İtalyada müstebit bir idare tatbik ediyordu.

116. İrlanda'nın Kurtuluş Savaşı hakkında daha çok tafsilâtı, yine Heine'nin «İngiltere seyahatinden parçalar»ının IX. faslında bulacaksınız. (Tercümesi 3. ciltte bulunacak.)

117. Rusya ile onun müttefiklerinin Türkiyeye karşı harbi o sıralarda müttefiklerin lehine neticeler veriyordu: 20 ekim 1827 de, Navarino'da, Rusya, İngiltere ve Fransa devletleri birleşmiş filoları Türk filosunu yok ettiler; 1828 de Bulgaristan'la, Türkiyenin bazı şark vilâyetleri Ruslar tarafından işgal edildi; 1829 da Diebitsch Edirneye kadar ilerledi; Edirne barış antlaşmasiyle Türkiye pek çok tavizler vermek zorunda kalıyordu.

118. «Crociato in Egitto», Meyerbeer'in operasıdır; 1824 te yazılmıştır.

119. Brera: Milâno'da bir saray; eskiden Cizvit cemaatine aitti. Bu sarayın birinci katında çok kıymetli bir yağlıboya koleksiyonu, alçıdan heykel kalıpları koleksiyonu ve bir kütüphane vardır.

120. Ambrosiana: Milâno'da bir kütüphane.

121. Ünlü Felemenk ressamı (1636-1689).

122. Lungarno, Arno nehri boyunca giden rıhtımların adıdır; bunlar, Floransanın en güzel caddeleridir.

123. Saint-Pierre kilisesinden sonra İtalyanın en büyük kilisesi olan Milâno katedralinin inşaatı, 1386 da başladı. Uzun zaman tamamlanmadan bırakılan yapı işlerini Napoléon yeniden başlattı; I. François devam ettirdi.

Bu zafer takı, Amfiteatr'ın yakınlarındadır; 1804 te, Napoléon tarafından başlattırılmış, 1829 da, Barış Takı olarak, İmparator François'ya ithaf edilmiştir.

125. Comte Hans Karl Frdr. Anton von Diebitsch-Sabalkanskiy (1785-1831); meşhur Rus mareşali; Türk harbi sırasında çok temayüz etmiştir. Bak. not: 117.

125a. Büyük İngiliz devlet adamı (1770-1827); 8 ağustosta ölmüştür. Uzun zaman nazır olarak bulundu. Wellington'un ve aristokrat partisinin muarızı.

126. Londranın başlıca devlet daireleri bu Downingstreet'te bulunur.

127. Manga Charta, meşhur İngiliz anayasasının adıdır. Bu anayasayı aristokrat sınıfı ile rahipler sınıfı 1215 te Kıral «Topraksız Jean»dan zorla koparmışlardır. Bu kanun, İngilterenin, anayasayla tâyin edilen bütün hürriyetlerinin âdeta çekirdeklerini taşır.

128. Metinde İngilizce. «Bir kadın manastırına gir.» demek.

129. Peter Paul Rubens, 1577 de Siegen'de doğmuştur; çocukluk yıllarını, 1588 e kadar Köln'de geçirmiştir; Cornelius, Heine gibi, Düsseldorf'ludur.

130. Lodovico Caracci (1555-1619) ve amcası çocukları: Agostino Caracci (1557-1602) ile Annibale Caracci (1560-1609) kardeşler; bunlar, daha önceki ressamların zıddına olarak, derin bir kültür ve bilgiye, tabiat hakikatlerine büyük ehemmiyet veriyorlardı. Guido Reni (1575-1612) onların akademisinde yetişmiştir.

NOTLAR

III.

Lucca Hıcaları

«Ich bin wie Leibe dem Geist, wie Geist
detm Leibe dir;
Ich bin wie Weib dem Manne, wie Mann
dem Weibe dir.»

Türkçesi: «Beden ruh için, veya ruh beden için neyse, ben de senin için oyum; kadın erkek için, veya erkek kadın için neyse, ben de senin için oyum.» mısralarını ihtiva eden gazelden.

2. Mozart'ın «Figaro» su, I. perdeden: «Comte cenapları dansetmek isterlerse, söylesinler, ona bir hava çalayım.»

3. Türkçede, «kaldırım mühendisi» deyimine benzer, biraz lâtife ifade eden bir deyim: Doktor des Himmels und der Erde; bu, «Doktor der Theologie» (İlâhiyat Doktoru), «Doktor der Philosophie» (Felsefe Doktoru) terkiplerine benzetilerek yapılmıştır. (Çev.)

4. Londra'da bir tımarhane.

5. St. Luke, Londra'da 1751 sıralarında kurulmuş başka bir tımarhane.

6. Bu satırları yazdığı tarihten, bir yılı biraz aşan bir zaman önce, 1827 yazında Heine, Londra'dan Ramsgate deniz banyolarına kadar bir seyahat yapmış, orada neşeli ve maceralı günler geçirmişti.

[7]. Mezar taşı, anıt taşı işliyen usta anlamında eski kelime; burada yazar, has isim gibi kullanmış.

[8]. Yunan mitolojisine göre, Argos'lu bir hükümdar; onun 50 si daima açık duran 100 gözü varmış. Junon onu, bir inek şekline soktuğu Io'yu beklemeğe memur etmiş.

[9]. Banker Lazarus Gumpel (ölümü 1843). Hamburg civarında Ottensen'de, Salomon Heine'nin evi yakınlarında bir sayfiyesi vardı. Çok iyi tanışan Salomon Heine ile Gumpel arasında arasıra ufak tefek anlaşmazlıklar veya kavgalar da olurdu; bunlardan daima Gumpel zararlı çıkardı.

[10]. Büyük Karl: Charlemagne.

[11]. Edmond Kean (1787-1833), İngiliz aktörlerinin en büyüklerinden biri. III. Richard, onun en güzel rollerinden biriydi.

[12]. Shakespeare'in «III. Richard» 1, V. perde, 4. meclisten.

[13]. Idiosynkrasie: vücudun bazı gıdalara karşı hassasiyeti.

[14]. Shakespeare'in IV. Henry'sinde, I. bölüm 2. pere, 3. meclisten; Percy'nin sözleri.

[15]. Julie Holzbecher, meşhur tiyatro artisti; Comte Brühl'ün idaresindeki Berlin tiyatrosuna «engagé» edilmiştir; daha sonra, Karl Holteis'in ikinci karısı oldu.

[16]. Hyazinth; erkek ismi olarak kullanılan bu kelimenin asıl anlamı sümbüldür. (Çev.)

[17]. Manzumenin aslında, mısra sonlarına gelen «strachino» ve «Gumpelino» kelimeleri kafiyedir.

[17a]. Fr. v. Matthisson'un «Elegie» sinin başlangıç mısraları.

[18]. Berlin'de, «Unter den Linden» («Ihlamurlar-Altı») adında büyük bir cadde vardır.

[19]. Wilhelm Neumann (1784-1834); 1813 ten itibaren Prusya harbiye nezaretinde Intendenturrat

olarak çalışmıştır; birçok hikâyelerin ve şiirlerin muharriridir; bir tenkid ve tahlil yazısında, Heine'ye karşı, dostça olmıyan fikirlerini bildirmiş, ayrıca onun hakkında alaylı şiirler de yazmıştır.

20. Aktãon Diana'yı çıplak yıkanırken gören avcı. Diana onu geyik şekline sokmuş, ve kendi köpeklerine parçalatmış.

21. Shelley, «Adonais» adlı şiirindeki bu ifadesiyle, Byron'u değil kendini kastetmiştir.

22. Karl Ernst Jarke, 1825 ten itibaren Bonn'daki Hukuk Fakültesinde doçent, «Umumi ceza hukuku için el kitabı» adlı eserin müellifi; siyasi ve dinî zihniyeti bakımından çok geriydi.

23. Beaumarchais'nin eserinden alınma 5 perdelik opera; müziği Antonio Salieri (1750-1825) nindir; bu besteci, Gluck'un talebesiydi. İlk defa 1787 de Pariste oynanan bu operanın asıl adı «Tarare» idi; daha sonra, kısmen Almancaya da çevrilen İtalyanca şekline «Axur, ré d'Ornus» adı verildi.

24. Giuseppe Mezzophanti (1774-1849), büyük, dâhi dilci; hayatının sonlarında 58 dili anlıyor ve konuşuyordu.

25. Patito: Hakiki bir âşıkın yapmakla mükellef olduğu işler.

26. Sleadon: Hususi bir Çin porseleninin adı.

27. Gustav Hugo (1764-1844). Göttingen'de Roma hukuku profesörü, Heine'nin çok saygı gösterdiği hocası; Heine onu, Harzreise'de de anmıştır.

28. Anton Frdr. Justus Thibaut (1774-1840), mâruf hukuk bilgini; 1805 ten sonra Heidelberg'de profesörlük etti; «Pandekt hukuku sistemi» diye bir kitap yazdı (Jena 1803) ve Napoléon'un iktidarı kaybetmesinden sonra yeni bir medeni hukuk sisteminin meydana getirilmesi dâvasını güt-

tü; Savigny onun bu dâvasına karşı cephe almıştır.

29. Eduard Gans (1798-1839), Heine'nin gençlik dostu; Berlinde profesörlük etti. Bilhassa, «Dünya hukuku çerçevesi içinde miras hukuku» adlı 4 ciltlik eseriyle kendini tanıtmıştır.

30. Karl von Saviny (1779-1861), hukuk ilminde tarihî mektebin başı. Gans buna karşılık rasyonalist istikametin başlıca mümessiliydi.

31. Eduard Gans, muarızı olan Savigny ile bir anlaşma teşebbüsünde bulunmuş, ama teklifi reddedilmiştir.

32. Diable boiteux: topal şeytan; burada Le Sage'ın bu addaki romanına bir telmih olmalı.

33. Berlin operasının baş solo-dansözü.

34. Pas:

35. Michael François Hoguet-Vestris (1793-1871) de aynı operada baş erkek dansördü.

36. Johann Friedrich Ludwig Göschen, (1778-1837), 1813 ten itibaren Berlinde hukuk profesörü. 1822 den sonra Göttingen'de profesörlük etti. Bir müddet hukuk tetkikleri yapmak üzere Kuzey İtalyaya gitmişti. 1815 ten itibaren Savigny ile birlikte «Zeitschrift für geschichtliche Rechtsforschung» («Tarihî hukuk tetkikleri dergisi») u çıkardı.

37. «Di tanti palpiti, di tante pene, mio bene, spero mercè», Rossini'nin «Tankred» adlı operasında, Tankred'in aryası.

38. Axur'un (bak. Yukarda not: 23) 3. perdesinden.

39. «Ade Cecco, ade Franscheska!»: «Allaha ısmarladık Cecco, Allaha ısmarladık Franscheska!»

Bella Cosa: Bravo! ne güzel!

Frankfurt'lu banker Simon Moritz Bethmann (1768-1826); büyük sanat meraklısı; Dan-

necker'in meşhur şaheseri olan «Naxos'ta Ariadne» adlı heykeli, mermer canlı bir insan rengi alsın diye, hafif kırmızı bir ışıkla aydınlattı. Bu heykel, Frankfurt'ta, XIX. yüzyılın 90. yıllarına kadar böyle gösterildi. Bu heykelde Ariadne, Dionysos'un karısı olarak tasavvur olunmuş, kendinin kutsal hayvanı olan bir pars üzerine binmiştir.

42. O sıralarda Anselm Mayer Rotschild (1773-1855), bu bankerler ailesinin en yaşlı âzası, Frankfurt'taki şubenin sahibi ve müdürü idi.

43. Medusa, Yunan mitolojisinde, çok çirkin bir kadın; o kadar çirkinmiş ki onu gören ölürmüş.

44. Courtier: Simsar, komisyoncu; courtisan: Saray adamı kelimesiyle benzerlikten istifade edilerek bir kelime oyunu yapılıyor.

45. Nathan Mayer von Rotschild (1777-1836), Londradaki müessesenin reisi. Heine onunla 1827 de Londra'da tanıştı.

46. «Nathan der Weise» («Bilge Nathan»), Lessing'in meşhur dramının adıdır; dramın kahramanı Nathandır.

47. Salomon Mayer baron von Rotschild (1774-1855), Viyanadaki müessesenin reisi. Gâh Viyanada, gâh Frankfurt'ta, gâh Paris'te otururdu.

48. Famillionär: Burada, «familier» (Almanca şekliyle familiär) kelimesiyle «millionaire» (Almanca şekli «millionar») üzerinde kelime oyunu yapılıyor.

49. Fra Giovanni da Fiesole; ona, Fra Beato Angelico da derlerdi (1387-1455). Heine Fiesole'yi Viehesel diye okutmak suretiyle komik bir kelime oyunu yaptırıyor; Viehesel: (Vieh: Hayvan sürüsü, hergele; Esel: Eşek) hergele eşeği gibi bir mânaya gelebilir.

50. Patsche: Su birikintisi, batak; batağa batmak, güçlüklerle karşılaşmak anlamlarına gelen bir deyim.

51. Numaralı biletlerle tertibedilen bazı çeşit piyangolarda 1-90 a kadar numaraları taşıyan biletlerden, her defasında, her numaradan 5 bilet çekilir. Piyango müşterisi, bir tek numara yerine iki numara (Ambe), 3 (Terne) 4 (Quaterne), 5 (Quinterne) alır, ve bahsi müştereke girer; yani bütün seriye birden çıkıp çıkmıyacağını dener.

52. Mosaik: Musevi yerine kullanılıyor; mosaik dini: Musevi dini. Hamburg'da, «Mâbet Kurumu» adlı teşkilât, havraya karşılık, Yahudi ibadetinin tadil ve ıslah edilmiş yeni bir sistemini kurmuştur. Buna, mosaik usulüne göre ibadet deniyordu.

53. Schabbes frau, veya Sabbathfrau: Yahudilerin çalışmadıkları, hiçbir işe el sürmedikleri sebt (cumartesi) günü, iş gören kadın.

54. Chef de comtoir: Veznedar başı, başkasadar.

55. Schiller'in «Çan'ın şarkısı»ndan. Mısra 76 v.d.

56. Praktikus: Amelî kabiliyeti olan kimse. Diarrhetikus: Diarrhee: İshal, amel, kelimesinden uydurma bir kelime.

57. Antipodex: Antipode; podex, aynı zamanda — argo olarak — kıç anlamına gelir.

58. Auguste Carlinger, (1796-1865), çok şöhret almış aktris, Berlin saray tiyatrosunda on yıllarca çalışmıştır.

59. Shakespeare'in «Romeo ve Juliet» adlı dramından bozularak alınmış mısralar. Perde 3, meclis 2.

60. Aynı eser, perde 3, meclis 5.

61. Par complaisance: Hoşuna gitmek için, hatırı için. (Metinde de Fransızca.)

62. Sophie Müller: Viyana şehir tiyatrosunun ilerigelen aktrislerinden.

63. «Romeo ve Juliet» IV. perde, 3. meclis.

64. Aynı eser, IV. perde, 3. meclis.
Aynı eser, III. perde, 1. meclis.

Homeride: Homer'in şiirlerini okuyan şair veya Homer taklitçisi şair demektir. Kelimeleri doğru söylemesini beceremiyen Hyazinth, «hemorı ïde» demek istiyor.

67. Kaffemacherei ve Fuhlentwiete: Hamburg'da sokak adları.

68. Karşılaştırınız: Voltaire'in «Candide veya iyimserlik» adlı eserinin 17. faslı; keza Heine'nin «Düşünceler» inin 14. faslına bakınız.

69. Pest: Veba. Bu kelimelerden bir kısmı, *Pest* (veba) gibi uydurma kelimeler, bir kısmı da Yunan vezin adlarıdır.

70. Almanca *Fuss*, Fransızca *pied*, bizim hece veznindeki heceyi karşılar; bunda, hecelerin uzunluk ve şiddet vurguları ritmin başlıca unsurunu teşkil eder.

71. Platen'in «Sonett'lerinde Shakespeare» adlı sonett'inden, mısra: 5, v. d.

72. Platen'in «Yeni gazeller» adlı eserinde 2 numaralı şiir. Bu şiir, görüldüğü üzere, gazel şeklinin kafiye düzeniyle yazılmıştır; hattâ redif usulüne de riayet edilmiştir. Şiirin tercümesi:

«Ümidin köpükten binası yıkılıyor, biz uğraşıyor, can atıyoruz, ama bir türlü kavuşamıyoruz; adımı ağzın ne güzel nağmelerle söylüyor, ama sen bu şiiri nadir okursun; güneşle ay nasıl birbirinden uzak tutulursa, ahlâk ve vazifeler de bizi böyle birbirimizden uzak tutmak için ahdetmişler; başbaşa verelim, zira senin kara saçlarınla benim beyaz ve aydınlık yüzüm, birbirine pek yaraşır; gördüğüm meğer rüya imiş, saadet yine

bizi birbirimizin kucağında birleştirmeden önce beni bırakıp gidiyorsun. Vücutlar birbirinden ayrılınca ruhlar kanıyor; ne olurdu, onlar birbirine örülmüş çiçekler olsaydı!»

[73]. Conto fino: Müşteriye, malı teslim almadan önce fiyatın takdir imkânını veren tahminî, hayalî hesap.

[74]. Public characters: Millî karakterler, bir memlekete mahsus karakterler.

[75]. Yukarda «Düşünceler», fasıl VII ve bu kısma ait notlar No. 44.

[76]. Franz Lautenbacher; Münihte 1828 de, Heine ile Lindner tarafından çıkarılan «Neue politische Annalen» de, onlarla birlikte çalışmış ileri düşünüşlü muharrir.

[77]. Platen, uzun bir zaman bulunduğu (1819-1826) Erlangen'de, ailesinin hoş görmemesine rağmen, çok defa pek derbeder bir kıyafetle dolaşmış olacak.

[78]. K. Immermann'ın «Der im Garten der Metrik umhertaumelnde Kavalier» adlı kitabında s. 34. («Wahrheit und Dichtung» adlı sonett'ten.)

[79]. Franz von Paula Gruithuisen (1774-1852), Alman astronomi ve tabiat bilgini; 1826 dan itibaren Münih Üniversitesinde profesör olarak çalıştı.

[80]. Don Ranudo de Colibrados, Danimarkalı muharrir Ludwig von Holberg'in (1684-1754), aynı isimdeki komedisinde, aptal, asaletiyle mağrur, açlıktan nefesi kokan kişizadenin adıdır.

[81]. Leipzig 1821, VIII+152 sahife.

[82]. Schauspiele von Graf v. Pl. — H., 1. Bändchen (Erlangen 1824.)

[83]. Bu hicvin adı: «Die Verhängnisvolle Gabel.» (Stuttgart 1826.)

[84]. Hugo Graf von Örindur, Müllner'in «Schuld» adlı eserinin kahramanıdır.

[85]. Meşhur Gotta yayınevi kastediliyor.

86. Blätter (Blatt: yaprak); sahife karşılığı olan bu kelimeyi tercümede de «yapraklar» diye bırakmak zarureti vardı; bir demet çiçekle birlikte sunulduğu söyleniyor. Blatt, kâğıt yaprağı (sahifesi) gibi, ağaç, nebat yaprağı anlamına da geldiği için, bir kelime oyunu yapılıyor. (Çev.)

87. Karl Wilh.. Ramler, meşhur Ode'lar şairi; bir zamanlar büyük bir şöhret ve itibar kazanmıştır.

88. Lessing kendi şiirlerini Ramler'e düzeltirdi, çünkü onu bir «şekil ustası» sayardı. «Nathan» ın nazmı hususunda da Ramler'in tavsiyelerine başvurmuştur.

89. Arion: M. Ö. VII. asır Yunan şairi. Efsaneye göre, rebabiyle teshir ettiği «Delphine» ler onu ölümden kurtarmışlar.

90. Metinde de Fransızca. «Chacun à son goût»: Herkesin zevkı başkadır.

91. Hint mitolojisine göre, dindar çilekeş Wasischta'nın kutsal bir ineği vardı; bu hayvan, bu dünyanın bütün nimetlerini insana bağışlıyabilirdi; kıral Wiswamitra, savaşlarla ve çile, riyazat temrinleri sayesinde bu ineği elde etmek istedi, ama inek, çilekeş Wasischta'ya yardım etti. O, kıralı yendi.

92. Ludwig Robert'in yazısına işaret ediliyor.

«Cuncta denique spectata quae etiam in femina nox operit.» Nihayet, bir kadında bile gecenin gizlediği her şeyi gördükten sonra...

94. Petronius Arbiter (İhtimal ki, Milâdın 67 nci yılında ölmüş olan Cajus Petronius'la aynı şahıstır), nazım nesir karışık, «Satirae» adlı romanın yazarı; bu eserde, Roma İmparatorluğu devrinin ahlâksızlığı, en acı, en iğneli şekilde tasvir edilmiştir.

Hallelüya: İbranice kelime, Tanrıyı öven anlamında; neşe ifade eden nida. Kyrie eleison: Yunanca, Yarabbi bize acı anlamında.

96. Gustav Kolb: Uzun yıllar Augsburg'da «Allgemeine Zeitung» u çıkarmış olan zat.

97. Münzen schlagen: Sikke darbetmek (kesmek). Arapça «darp» kelimesiyle yapılan «darbetmek» terimi gibi, Almanca schlagen, hem dövmek, hem de sikke için kesmek mânasına gelir. Schlag: Darbede de aynı şekilde iki mâna vardır. Heine, bu söz üzerinde kelime oyunu yapıyor.

98. Bak. Not: 83.

99. Frauenlob: Şair Heinrich von Meissen'in (1250-1318) lâkabı.

100. İki mısraın sonlarında, kafiye olarak «Krätze» (uyuz), ve «schätze» (sayıyorum) geliyor.

101. *A. posteriori:* neticeden sebebe gitmek suretiyle yapılan muhakeme şekli. *Postérieur,* aynı zamanda geri, kıç mânasına gelir; burada, ayrıca, târizli bir kelime oyunu yapılmış.

102. Daha çok tiyatrolarda görülen, beklenmedik, şiddetli, heyecanlı vakalar veya bu vakaların birdenbire, beklenmedik şekilde çözülmesini anlatmak için kullanılan Fransızca bir terim.

103. Wolfschlucht = Kurt ini; Weber'in «der Freischütz» operasında, Ecinnilerin buluştukları bu adda bir mağara sahnesi vardır.

№ 322

F. 260 kuruş